

Б.З. Халидов

АРАБ ТИЛИ ДАРСЛИГИ

Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
"Фан" нашриёти
2007

Ушбу "Араб тили дарслиги" араб тилини ўрганишга иштиёқи баланд бўлган толиби илмларга мазкур тилининг фонетик ҳамда грамматик қонун-қоидаларини ўрганишлари учун асосий қўмак вазифасини бажаради.

Дарслик араб тилини мукаммал ўрганишни истаган мухлислар – университет ва институт талабалари, мактаб, мадраса ўқувчилари, шунингдек курс тингловчиларига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Ўз РФА академиги Н. Иброҳимов

НИ

Таржимон:

ЧА

филология фанлари номзоди Г. А. Остонова

Такризчилар:

АП

филология фанлари докторлари, профессорлар

Н. Комилов, С. Ҳасанов

Теришга берилди: 22.06.2007 й. Босишга рухсат этилди: 28.07.2007 й. Бичими: 60x84 1/16
Оффсет босма. Шартли босма табоғи: 21.5 Адади: 2000. Баҳоси келишилган нарҳда. 120-сон
буюртма.

ISBN 978-9943-09-357-7

“Flkr Media” МЧЖ. Тошкент. К. Ёрматов кўчаси, 14.

www.flkr.uz

НОРН

© Ўзбекистон Республикаси ФА
"Фан" нашриёти, 2007 йил.

Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг
16 йиллигига бағишланади.

Шарқшунос-арабшунос олим, Ўзбекистонда етук шарқшунос-арабшуносларни вояга етказишда улкан ҳисса қўшган, қолаверса Ўзбекистон шарқшунос олимларининг буюк устози Боқи Зокирович Халидовнинг қолдирган меросларидан бири бу – “Учебник арабского языка” китобидир. Олимнинг бу ўлмас мероси маҳсули сифатида Ўзбекистонда етук шарқшунос-арабшунос филолог олимлар, шарқшунос-арабшунос тарихчи олимлар етишиб чиқди-ки, ҳозирги кунга қадар улар ўз соҳаларининг турли жабҳаларида меҳнат қилиб, Ўзбекистонда илм-фан равнақига самарали ҳисса қўшиб келишмоқда.

Дарслик охирги марта 1981 йил “Ўқитувчи” нашриётида рус тилида чоп этилган. Бироқ ҳозирга қадар бу китобни қайта нашр этишга ёки ўзбек тилига таржима қилишга жазм этилмагани сабаби бизга қоронғи. Шунинг учун бу китоб ҳозирги кунда толиби илмлар учун сув ва ҳаводек зарур бир пайтда нодир китоблар сирасига киритиш мумкин бўлган ҳолатдадир. Чунки Ўзбекистондаги барча олий ўқув масканларидаги мавжуд шарқшунослик факультетлари ва курс тингловчилари, шу жумладан Тошкент Давлат шарқшунослик институти ва Тошкент Ислон университети талабалари ҳануз бу дарсликдан фойдаланиб келишмоқда.

Шу ўринда шарқшунос олимларимиз томонидан ҳозирга қадар араб тилини ўрганишни енгиллатиш мақсадида бир қанча дарслик ва араб тили грамматикасига доир ҳамда арабча сўзлашувни ўрганишга оид китоблар нашр этилишининг ҳам айтиб ўтиш жоиз. Бу эса шу борада қўлга киритган катта муваффақиятлардан ҳисобланади.

Бироқ барча араб тилини ўрганиш мақсадида нашр этилаётган китобларнинг асоси бўлмиш Б.З.Халидовнинг

мазкур китоби ҳамон етакчилик қилаётганини эътироф этишимиз зарур.

Шу сабаб, мустақиллигимизнинг 16 йиллигини қаршилаб турган бир пайтда бу дарсликни ўзбек тилига таржима қилишга ва бунни тўйга тўёна тарзда толиби илмларга ҳадия этишга жазм этдик. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, забардаст арабишунос устозларимизнинг буюк устози қолдирган бу бебаҳо китобни ўзбек тилига таржима қилишга жазм этиш албатта енгил кечмади. Шунинг учун бизларга араб тилидан сабоқ берган устозларимиз академик Н. Иброҳимов, проф. Э. Талабов, Б.Иброҳимовларнинг бу борадаги ўзбек тилидаги китобларига ва қолаверса бир неча йиллик педагогик тажрибамизга суяниб иш кўрдик. Араб тили тингловчиларига қулайлик яратishi мақсадида Б.З.Халидов дарслигида қисқа тушунтириши билан берилган мавзуларни Н.Иброҳимов китобидаги мазкур мавзуларнинг батафсилюроқ матнларини келтирдик. Бу айниқса, айрим эргашган қўйма гапларга оид мавзуларда кўринади.

Собиқ совет даврига тегишли матнларни олиб ташладик. Жумладан, Б.З.Халидов дарслигининг 262-бетдаги "السلام والصدقة" матнини, 343-бетдаги "في مؤتمر الكتاب السوفياتيين" матнини, шунингдек "илова"да ўқили учун берилган матнларнинг бир нечасини таржима дарслигимизга киритмадик, ҳамда асл нусханинг 279-бетидagi حوар матнини бир оз ўзгартирдик. Аммо ушбу ислоҳлар дарсликнинг тузилшини ва мазмунига халал етказмайдн.

Шунингдек, дарслик охирида берилган қисқача лугатни ҳам киритмасликка қарор қилдик, модомики ҳозирги кунларда янги-янги нашр этилаётган арабча-ўзбекча лугатлар кўнаиб бораётган экан, бунга ҳожат йўқ, деб билдик.

Ўйлаймизки, бу китоб араб тилини ўрганишга иштиёқи баланд бўлган ўзбек толиби илмларга тил ўрганишлари учун бир мунча кўмак беради.

Табиийки, дарслик араб тилини мукаммал ўрганишни истаган мухлислар – университет ва институт талабалари, мактаб, мадраса ўқувчилари, шунингдек, курс тингловчиларига мўлжалланган.

Таржимондан

БОШЛАНҒИЧ КУРС

القسم التمهيدي

ФОНЕТИКА ВА ЁЗУВ.

الكتابة و القراءة و التلفظ

УМУМИЙ МАЪЛУМОТЛАР

Ундош товушлар. Араб адабий тилида йигирма саккизта ундош товуш мавжуд бўлиб, улар қуйидаги жадвалда кўрсатилган.

Араб ундош товушлари жадвали.

Хосил бўлиш			Лаб-лаб	Лаб-тиш	танглай				тил ўрта	чуқур танглай	Бўғиз товушлар			Халқум
Хосил бўлиш усули	Ўрни				тишлар ораси	Тиш орти	Эмфатик (тиш орти)	Олд танглай			Кўри товуш пайчалари	Пастки товуш пайчалари		
Порловчи	шонкили	жарангли	б		д	д.			к	қ				
		жарангсиз			л	т.							‘хам-за	
	бурун товушлар		м				н							
Сирғалувчи	шонкили	жарангли			з	з	з.			ғ	‘айн			
		жарангсиз		ф	с	с	с.	ш		х	х.	х		
	товушлар		ў				л		й					
Тебранма товушлар							р							
Коришк товушлар							ж							

Қуйидаги 10 та араб ундош товушлари ўзбек тилида мавжуд эмас:¹

лаб-лаб – ў (яъни уау)

¹Б.З.Халидовнинг “Учебник арабского языка” китобида товушларни рус тилига нисбатан қиёсан тушунтирилган. Биз ўзбекча таржимада ўзбек тилига нисбатан қиёсан олишни лозим топдик.

тишлар ораси – с, з

эмфатик тиш орти – т, з, с, д.

бўғиз товушлари - ‘айн, х.

ҳалқумли - ҳамза

Ўзбек тилидан фарқли ўлароқ арабча сўзлар охиридаги ундошлар талаффузда жарангсизланмайди. Масалан: *китāб* китоб.

Унли товушлар ва дифтонглар. Араб тилида олтита унли товуш (чўзиқ – ā, ū, ŷ, қиска – а, и, у) ва 2 та дифтонг (ай, аў) мавжуд.

Унли товушлар куйидагича тасниф этилади:

катор Тилнинг кўтарилиши	олд	ўрта	орка
юкори	и, ū		у, ŷ
ўрта			
пастки	- а, ā, -		

Ёзув. Араблар ўнгдан чапга қараб ёзади ва ўқийди. Араб алифбоси 28 та ҳарфни ўз ичига олади ва буларнинг барчаси ундош товушни билдиради. Шунингдек, булардан 3 таси чўзиқ унлини ҳам ифода этади. Қисқа унлилар ёзувда ҳарф шаклида берилмайди. Ҳамза товуши алифбо таркибига кирмайди. Алифбо таркибидаги ҳарфларнинг 6 таси икки хил кўринишда, қолгани 4 хил кўринишдадир. Айрим ҳарфлар шакл жиҳатидан бир-бирига ўхшаса-да, бироқ нуқталари билан фарқланади.

Араб ҳарфлари

№	Ҳарфлар номи	Транскрипция	алоҳида	охирида	ўртасида	бошида
1	Алиф	а, ā	ا	ا	ا	ا
2	Ба	б	ب	ب	ب	ب
3	Та	т	ت	ت	ت	ت
4	Са	с	ث	ث	ث	ث
5	Жўм	ж	ج	ج	ج	ج
6	Ха	х	ح	ح	ح	ح
7	Ха	х	خ	خ	خ	خ
8	Дал	д	د	د	د	د
9	Зал	з	ذ	ذ	ذ	ذ
10	Ра	р	ر	ر	ر	ر
11	За	з	ز	ز	ز	ز
12	Сўн	с	س	س	س	س
13	Шўн	ш	ش	ش	ش	ش
14	С.ад	с.	ص	ص	ص	ص
15	Д.ад	д.	ض	ض	ض	ض
16	Та	т.	ط	ط	ط	ط
17	За	з.	ظ	ظ	ظ	ظ
18	Айн	‘	ع	ع	ع	ع
19	Ғайн	ғ	غ	غ	غ	غ
20	Фа	ф	ف	ف	ف	ف
21	Қаф	қ	ق	ق	ق	ق
22	Каф	к	ك	ك	ك	ك
23	Лам	л	ل	ل	ل	ل
24	Мўм	м	م	م	م	م
25	Нўн	н	ن	ن	ن	ن
26	Ха	х	ه	ه	ه	ه
27	Ўаў	ў,ў,аў	و	و	و	و
28	Йа	й,й,ай	ي	ي	ي	ي
	Ҳамза	‘	ء			

БИРИНЧИ ДАРС

с ва з ундошлари

с ва з ундошлари тишлар орасида ҳосил бўлувчи, сирғалувчи ва шовқинли товушдир. **С** ундоши – жарангсиз, **з** ундоши эса жаранглидир. Унинг талаффузида тил учини тишлар орасига жойлаштириб, юқоридаги тишларга жипслашиб турсин. Шунда тил учи билан пастки тишлар орасига ҳосил бўлган кичик тиркишдан бу товушлар сирғалиб чиқади. Бундай товушлар ўзбек тилида йўқ. У инглиз тилидаги *th* ҳарфи талаффузига ўхшайди, масалан (*to*) *thank миннатдорчилик билдирмоқ, there у ерда*.

Изоҳ: Бундай ҳарфлар иштирок этган арабча сўзлар форсий ва туркий тилларда ишлатилганда оддий **с ва з** га айланади.

Унлилар

Араб тилида унлилар чўзиқ ёки қискалигига қараб муҳим аҳамият касб этади. Араб тилидаги унлилар 6 тадир: 3 та чўзиқ - *ā, ū, y*, 3 та қиска – *a, i, u*.

Мазкур унлилар ўзи билан ёнма-ён келаётган ундошлар таъсирида талаффузда ўзгариб ҳам туради. Бунинг натижасида улар талаффузининг ҳар хил варианты вужудга келади. Масалан, “юмшоқ ундошлар”¹ билан бирга келган “и” ва “у” унлиси талаффузда ўзгармайди, бироқ “а” унлиси “э” товушига ўхшатаб кетади. Масалан: *таба* → *тебе* у тавба қилди, *салām* → *селēm* тинчлик.

“р” - ундоши

“р” ундоши тил учининг каттик танглайга мунтазам урилиб туриши жараёнида ҳосил бўлади. “Р” ундоши талаффузда ўзидан кейин келаётган унлига қараб гоҳ каттик, гоҳ юмшоқ талаффуз, этилади. Арабча “р” рус

¹ “Юмшоқ ундошлар” га б,ф, м, т, д, с, з, н, к, ш, й, ж. ҳарфлари шунингдек, юқори ва пастки тишлар орасида ҳосил бўладиган ҳамда каттик ундошларга қарама-қарши қўйиладиган юмшоқ танглайда ҳосил бўладиган ундошлар қиради.

тилидаги қаттиқ “р” га ўхшаб кетсада, айрим ҳолларда у юмшоқ талаффуз этилади. “а” ва “у” унлиларидан олдин келган “р” ўта қаттиқ талаффуз этилади. Масалан, роббӣ *худойим*, рубба *қўп*. Бирок “и” билан бирга келганда у рус тилидаги *рь* ўхшаб кетади. Масалан, “риба” *судхўрлик*.

“ў” ва “й” – ундошлари

“ў” ундоши – лаб-лаб, жарангли сирғалувчи товуш. Унинг талафузида лаблар бир-бирига яқинлашиб олдинга интилади ва думалоқ хаво йўли ҳосил қилинади. Рус ва ўзбек тилида бундай товуш мавжуд эмас. Бу товуш инглиз тилидаги *w* га ўхшайди. Масалан: *waг уруш*. М: ўзбӯр *вазир*, ўасӯр *юмшоқ*.

“й” ундоши – ўрта танглай сирғалувчи товуш. Унинг сирғалиши тил ўрта девори билан қаттиқ танглай орасида ҳосил бўлади. Бунда рус тиладаги “й”ни талаффузига нисбатан тил кўпроқ олдинга интилади. Шунинг учун арабча “й” рус тилидаги “й” га нисбатан юмшоқроқдир. Масалан: йадӯ *қўлим*, йасибу *у сакраятти* каби.

Шунингдек, “ў” ва “й” ундошлари ўрни келганда унли товушларга ўхшаб кетади. Шунинг учун уларни ярим унли товушлар ҳам дейилади.

Урғу

Араб тилида урғу кўпгина ҳолларда сўзнинг охиридан бошлаб учинчи бўғинга тушади. (Масалан, *й`асибу*), ёки сўзнинг охиридан бошлаб чўзик унлиси бўлган иккинчи бўғинга тушади. Бунда охириги унли ва танвинлар (-ун, -ан, ва бошқ.) ҳисобга олинади. (Масалан, *салām-салāmун* тинчлик.)

Ёзув

Ёзувда чўзик унлилар – ā ; ū; ū бўш харфлар деб номланган (ا و ا) харфлари орқали берилади ā -ā ; و -ў; ا -ū.

б, т, с, н, й, и товушлари қуйидаги тўрт хил кўринишдаги ёзув шаклига эга:

товушлар	алоҳида	охирида	ўртасида	бошида
б	ب	ب	ب	ب
т	ت	ت	ت	ت
с	ث	ث	ث	ث
н	ن	ن	ن	ن
и, й	ی	ی	ی	ی

Юқоридаги ҳарфлар тўрт хил кўринишга эга бўлиб, ўзидан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб келади.

д, з, з, р, ā, ū, ў товушлари қуйидагича икки кўринишга эга:

товушлар	алоҳида	охирида
д	د	د
<u>з</u>	ذ	ذ
р	ر	ر
з	ز	ز
ā	ا	ا
у, ў	و	و

Кўриниб турибдики, юқоридаги ҳарфларнинг барчаси икки кўринишга эга, чунки улар ўзидан кейин келадиган ҳарфларга қўшилмайди.

Қисқа унлиларнинг ифодаланиши

Юқорида айтиб ўтилганидек, араб тилида қисқа унлиларни ифодаловчи ҳарфлар мавжуд эмас. Уларни фақат ҳарф усти ва остига қўйиладиган белгилар ифодалай олади. Белгиларни биз Қуръон ва дарслик матнларини тўғри ўқиш учун қулайлик яратиш мақсадида қўйилганини кузатишимиз мумкин. Улар “ҳаракатлар” деб аталади.

Қисқа унли “а” - (фатха), “и” - (касра), “у” - (дамма).

Бу ҳаракатлар ундош ҳарф устига ёки остига қўйилади.

Масалан:

بَ ба, بُ бу, بِ би

Бундай ундошларнинг чўзиқ унлилар билан бирикиши қўйидагича:

بَا бā бо бӯ بِي бī

Сўздаги бирор бир ҳарф унлисиз келса, бундай ундош ҳарф устига - сукун белгиси қўйилади. Масалан, بَذْر бaзр уруғ.

1-машқ. Юқоридаги ўн битта ҳарфни бир неча марта ёзинг.

2-машқ. Қўйидаги ҳарф бирикмаларини ва ҳаракатларни ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а) بَ تَ ثَ دَ ذَ رَ زَ وَ نَ يَ

بَا تَا ثَا دَا ذَا رَا زَا وَا نَا يَا

б) بُ تُ ثُ دُ ذُ رُ زُ وُ نُ يُ

بُو تُو ثُو دُو ذُو رُو زُو وُو نُو يُو

в) بَ تَ ثَ دَ ذَ رَ زَ وَ نَ يَ

بِي تِي ثِي دِي ذِي رِي زِي وَيِي

3-машқ. Қўйидаги сўзларни ёзинг, транскрипция асосида ҳаракатларини қўйинг ва овоз чиқариб ўқинг:

- а) ورد *yарада* етиб келмоқ
ورث *yариса* мерос қилиб олмоқ
وذر *yазара* қўймоқ, ташлаб кетмоқ

	وزن	ўзана	(оғирлигини) тортиб кўрмоқ
б)	زار	зāра	зиёрат қилмоқ
	دار	дāра	айланмоқ
	راود	рāўада	ўтиниб сўрамоқ
	وازر	ўāзара	кўмаклашмоқ
	زاد	зāда	кўпаймоқ
в)	ناب	нāба	бировнинг вазифасини бажармоқ
	بان	бāна	равшан бўлмоқ
	بدا	бадā	кўринмоқ
	تاب	тāба	афсусланмоқ (тавба қилмоқ)
	دنا	данā	яқинлашмоқ
г)	بدر	бадара	(тўсатдан) пайдо бўлмоқ
	ندر	надара	нодир бўлмоқ
	برد	барада	совуқ бўлмоқ
	ثرد	сарада	(нонни) уватмоқ, ушатмоқ
	ثبت	сaбaтa	собит бўлмоқ
д)	ذو	зў	эга бўлувчи (эгаси)
	ورود	ўурўд	етиб келиш
	بروز	бурўз	пайдо бўлиш, чикиш
	دون	дўна	-сиз, но-
	ثبوت	субўт	мустаҳкамлик
е)	بيان	байāн	тушунтириш
	ديار	дийāр	уйлар
	داري	дāрī	менинг уйим
	نبی	набī	пайғамбар

4-машқ. Куйида транскрипцияда берилган сўзлардан фойдаланиб, сўзларни араб ҳарфида ёзинг ва ҳаракатларини қўйинг:

барїд	почта	бāрид	совук
бадр	тўлин ой	ба рд	совуклик
бадан	бадан, жисм	бāдин	тўла
дāр	уй	ўазн	вазн
сāбит	собит, қатъий	ўāрис	ворис

набāt ўсимлик ўндād дўстлик
 ўйрид келаётган тазўйр сохта

5-машқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, ёзинг ва транскрипцияланг:

باب эшик, ناب козиқ тиш, نار олов, زاد озиқ-овқат,
 ذات эга бўлиш, نور нур, دود курт, زور зўравонлик, بای
 менинг эшигим, ناري менинг оловим, زادي озиқ-овқатим.

ИККИНЧИ ДАРС

ж, к, л, м ундошлари

“ж” товуши - тил олди, жарангли ва шовқинли товуш. У ўзбекчадаги “ж” товушига ўхшайди. Масалан: жадўд *янги*, тājир *савдогар*.

“к” товуши – тил ўрта, портловчи, шовқинли, жарангсиз ундошдир. У тилўрта девори билан каттиқ танглай орасидаги портлаш натижасида ҳосил бўлади. У худди ўзбек тилидагидек бир оз юмшоқроқ талаффуз этилади, масалан: катаба *ёзмок*, кабўр *катта*.

“л” товуши - тил олди танглай ундоши. Унинг талаффузида тил учи танглай олдига ёпишиб туради ва икки ёнда колган тор тиркишлар орқали ҳаво оқими ўтиб туради. Масалан: лабўб *ақли*, жалўл *улуғ*.

Ёзув

товушлар	алоҳида	охирيدا	ўртасида	бошида
ж	ج	ج	چ	چ
к	ك	ك	ك	ك
л	ل	ل	ل	ل
м	م	م	م	م

ж, к, л, м ундош харфлари ёзувда тўрт хил кўринишга эга бўлиб, ўзбек тилидаги ж, к, л, м товуш талаффузига мос келади.

Лām билан *алйф* кетма- кет келганида улар бир- бири билан боғлангандек ёзилади: У *лā*. (У)

Танвинлар

Араб тилида аксарият сўзлар “-ун”, “ -ин”, ёки “-ан” кўшимчаси билан тугайди. Бу кўшимчалар қуйидаги ҳаракатлар ёрдамида ифодаланади.

номи	талаффузи	белгиси
Танвин-фатха	-ан	ـَ اَ يَ
Танвин-касра	-ин	ـِ اِ يِ
Танвин-дамма	-ун	ـُ اُ يُ

Масалан, نور *нўрун* нур, نور *нўрин*, نورا *нўран*

6- машқ. Юқоридаги ج ك ل харфларини бир неча марта ёзинг.

7-машқ. Қуйидаги ҳаракатланган ҳарф ва бирикмаларни ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а) ج ك ل م
جا كا لا ما

б) ج ك ل م

جو کو لو مو

в) ج ك ل م
جي كي لي مي

8-машқ. Қуйидаги сўзларнинг танвинларини қўйиб, ҳар бирини уч мартадан ёзинг:

كتاب	kitāb	китоб	مكتوب	мактўб	хат
كلام	kalām	калом	جبل	жабал	тоғ
كبير	kabīr	катта	مداد	мидād	сиёҳ

9-машқ. Куйидаги сўзларни ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а)	وجب	ўажаб	вожиб бўлмоқ
	جذب	жазаба	тортмоқ
	جمل	жамула	чиройли бўлмоқ
	وجد	ўажада	топмоқ
	جاوز	жйўаза	ҳаддан ошмоқ
	وجل	ўажила	кўркмоқ
	ولج	ўалажа	кирмоқ
	محمد	мажада	шуҳратли бўлмоқ
	نجبا	нажй	қутулмоқ
	نما	намй	ўсмоқ
б)	نال	нйла	олмоқ
	مال	мйла	эгилмоқ
	كان	кйна	бўлмоқ
	رجا	ражй	умид қилмоқ
	جلا	жалй	равшан бўлмоқ
	نام	нйма	ухламоқ, ётмоқ
	مات	мйта	вафот этмоқ
	زال	зйла	тўхтамоқ, бас қилмоқ
	وكل	ўакала	ишониб топширмоқ
	نزل	назала	тушмоқ
в)	لزم	лазима	лозим бўлмоқ
	كتب	катаба	ёзмоқ
	كبر	кабура	катта бўлмоқ
	كرم	карума	сахий бўлмоқ
	ملك	малака	эгалламоқ
	ولد	ўалада	туғмоқ
	ندم	надима	пушаймон бўлмоқ
	لبث	лабиса	(қаердадир) бўлмоқ, қолмоқ
	كذب	казаба	алдамоқ
	كمل	камула	тугалланган бўлмоқ

г)	ذكر	закара	эслатмоқ, сўзлаб бермоқ
	ترك	тарака	тарк этмоқ
	جيل	жйлуи	авлод, насл, зурриёт
	لجام	лижѣмун	юган
	مجبور	мажбўрун	мажбур
	منزل	манзилун	манзил, уй
	مملوك	мамлўкун	эгалик қилиш, кул
	ثمن	саманун	нарх-наво
	جمال	жамālун	чирой
	مجال	мажālун	жой, макон
	زواج	заўājун	никоҳ, уйланиш
	مكر	макрун	хийла
	ملك	мулкун	мулк
	ثمين	самйнун	қимматбаҳо

❁ **10-машқ.** Қуйидаги транскрипциядан фойдаланиб, сўзларни араб ҳарфларида ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а) ўужўдун	борлиқлик, мавжудлик, яшаш
мажсдун	шон-шараф
мālун	бойлик
мутаржимун	таржимон
жāрун	қўшни
ражулун	эркак
тажāўузун	ҳаддан ошиш
камālун	камолот
мўжазун	мўжаз, қиска
жадўалун	жадвал
жамйлуи	чиройли
жанўбун	жануб
б) кāтибун	ёзувчи
карймун	Карим

йаўмун	кун
тамрун	хурмо
мумкинун	мумкин
тамрйнун	машқ
замāнун	давр, вақт
йамīнан	ўнг
ман?	ким?
касйрун	кўп
замйлун	ҳамкасб
каўнун	бўлиш
таркун	колдириш, тарк этиш
мандўбун	вакил
такмйлун	тўлдириш, такомиллаштириш
макāнун	жой
масалан	масалан
мā?	нима?

11-машқ. Қуйидаги сўз бирикмаси ва гапларни овоз чиқариб ўқинг ва транскрипцияланг.

Намуна:

جَدُولٌ جَدِيدٌ жадўалун жадйдун янги жадвал

كَتَبَ كَرِيمٌ катаба Карймун Карим ёзди

کتاب کبير катта китоб جار جميل чиройли қўшни

مکتوب نادر нодир мактуб يوم بارد совуқ кун

کلام موجز қисқа калом رجل بادن тўладан келган киши

کریم مترجم Карим таржимондир.

ما کتب کریم؟ Карим нимани ёзди?

کتب مکتوباً У мактуб ёзди.

ترك كامل كتاباً Комил китобни қолдирди.

من ترك؟ Ким қолдирди?

وجد كريم . Карим топди.

УЧИНЧИ ДАРС

ш ундоши

ш ундоши тил олди, шовкинли, сирғалувчи, жарангсиз товушдир. У ўзбек тилидаги *ш* харфига талаффуз жиҳатидан жуда ўхшаш.

қ Масалан, *шадйдуи* (кучли), *башарун* (инсон).

т; д; с; з ундошлари

т; д; с; з ундошлари ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовкиннинг иштирокига кўра жарангсиз товушлардир. Бу товушларни тўғри талаффуз қилиш учун тилнинг учини эмас, (*т, д, с, з* товуши каби), балки тилнинг олдинги ярим қисмини тўлалигича танглайга тегизиш керак. Шу шароитдаги ҳавонинг портлашидан мазкур товушлар ҳосил бўлади. Бу товушлар зарб билан айтилувчи эмфатик товуш ҳисобланади. Булардан “т.” ва *с.* товуши жарангсиз, *д.* ва *з.* жаранглидир.

Мазкур эмфатик товушлардан кейин келган *а* ва *я* товуши паст тембрда талаффуз этилади. Масалан, *бат.алун* қаҳрамон, *ят.анун* Ватан, *т.алибун* талаба.

Бу эмфатик товушлардан кейин келган *и* ва *й* лар рус тилидаги “ы” товушидай талаффуз этилади. Масалан: *т.иббун* тиббиёт, *бас.йрун* кўзи равшан кўрувчи, *з.иллун* соя.

Мазкур эмфатик товушлардан кейин келган *у*, *ў* товушларида ўзгариш сезилмайди. Масалан, *т.уллбун* талаба, *з.улмун* зулм, *с.ууарун* суратлар.

Ёзув

с ва *ш* товушлари ёзувда *س* ва *ش* кўринишга эга бўлиб, *с* нуктасиз, *ш* уч нукта кўринишига эга бўлган бир хил шаклдаги харфдир.

c	س	س	س	س
ш	ش	ش	ش	ش

c. ва d. ундошлари эса, **ص** ва **ض** шаклида бўлади. Уларнинг ҳам ёзув шакли бир хил бўлса-да, нуқтаси билан фарқланади.

c.	ص	ص	ص	ص
d.	ض	ض	ض	ض

НЕДНТЕХИЖ

t. ва z. ундошлари ёзувда **ط** ва **ظ** шаклида бўлиб, улар ҳам нуқтаси билан фарқланади.

t.	ط	ط	ط	ط
z.	ظ	ظ	ظ	ظ

Ундош ҳарфларнинг иккиланиши.

Араб тилида барча ундошлар иккиланиб келиши мумкин. Иккиланган ундошлар сўз ўртасида ҳамда паузали ўқишда сўз охирида ҳам келиши мумкин. Иккиланган ундошлар талаффузда каттиқроқ ёки ўша ҳарф устида бир оз туриб қолиш билан ҳосил қилинади. Ёзувда иккиланган ҳарфлар битта ҳарф билан ифодаланиб, устига “ташдид” **ْ** белгиси қўйилади. Одатда арабча матнларда ташдид ёзилмайди. Бу белгини фақатгина Куръон, дарслик ёки шеърый асарларда учратиш мумкин. Масалан, **جَدًّا** *жиддан* (жуда), **مَكْمَل** *мукаммалун* (комил), **لَكُلُّ** *ликуллин* (ҳар бирининг), **سِرّ** *сиррун* (сир) каби.

12-машқ. Юқоридаги олти ҳарфни бир неча марта ёзинг.

13-машқ. Қуйидаги ҳарф бирикмаларини ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

a) ظ	ط	ض	ص	ش	س
ظا	طا	ضا	صا	شا	سا
б) ظ	ط	ض	ص	ش	س
ظو	طو	ضو	صو	شو	سو
в) ظ	ط	ض	ص	ش	س
ظي	طي	ضي	صي	شي	سي

14-машк. Қуйидаги сўзларни ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

a) درس	дараса	ўрганмоқ
لبس	лабиса	киймоқ
شرب	шариба	ичмоқ
شرك	шарика	иштирокчи бўлмоқ
درس	дарсун	дарс, ўрганиш
لباس	либасун	либос, кийим
شرب	шурбун	ичимлик
شريك	шарйқун	шерик
б) طلب	т.алаба	қидирмоқ, изламоқ
وطد	ўат.т.ада	мустаҳкамламоқ
وصل	ўас.ала	етиб келмоқ
نصر	нас.ара	ёрдам бермоқ
طلب	т.алабун	қидириш, талаб қилиш
توطيد	таўт.й дун	мустаҳкамлаш
وصول	ўус.ў лун	етиб келиш
ناصر	нās.ирун	қўмакчи, тарафдор
в) ضرب	д.араба	урмоқ
ضل	д.алла	адашмоқ
نظر	наз.ара	карамоқ

نظم	наз.з.ама	тартибга келтирмоқ
ضرب	д.арбун	зарба
ضلال	д.алалун	адашиш
نظر	наз.арун	назар
تنظيم	танз.й мун	тартибга келтириш

15-машқ. Куйидаги сўзларни араб харфида ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

- а) саддун тўсик
салимун соғлом
сукутун сукут
раддун қайтиш; жавоб
табассумун табассум
- б) шаббун йигит
шаббун ёшлик
рашидун Рашид
шарт.ун шарт
шайун чой
шаккун шубҳа
- в) бисат.ун гилам
табашйрун бўр
тат.аўурун ўзгариш
сат.лун челак
нашйт.ун фаол
та.айаранун авиация
- г) д.аббун туман
мат.арун ёмғир
д.ирсун ўзакли тиш
нид.а лун уруш
д.аманун таъминлаш
д.а бит.ун зобит
марид.ун бемор
мад.мўнун таъминланган

д)	с.адрун	кўкрак
	мас.дарун	манба
	мас.й рун	истикбол, тақдир
	нас.й бун	насиба
	с.а бўнун	совун
	нас.й рун	ҳимоячи
е)	манз.ў рун	этиборга олинган
	наз.ирун	бошқарувчи
	низ.а мун	низом, тартиб
	манз.арун	манзара
	муктаз.з.ун	тўлдирилган
	нажжарун	дурадгор

16-машқ. Қуйидаги сўз бирикмаси ва жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва транскрипцияланг:

رجل مريض	бемор эркак
بدن سالم	соғлом жисм
بساط ثمين	қимматбаҳо гилам
نضال شديد	шиддатли уруш
نصيب كبير	катта хисса
نظام جديد	янги низом
كريم نجار	Карим дурадгордир.
كريم نشيط جداً	Карим жуда фаол.
طلب كريم بياناً	Карим тушунтиришни талаб қилди.
رشيد شاب نشيط	Рашид – фаол йигит.
وصل مكتوب	Мактуб келди.
نظر رشيد	Рашид қаради.

ТЎРТИНЧИ ДАРС

қ, х, ғ ундошлари

қ, х, ғ товушлари ҳалқумда ҳосил бўладиган шовқинли ундошлардир. Булардан қ товуши портловчи жарангсиз товуш бўлса, х товуши шовқинли жарангсиз, ғ эса шовқинли жарангли товушдир. Мазкур товушлар талаффузи учун умумий қоида шундан иборатки, бунда тил орқага тортилиб, тилнинг орқа девори юмшоқ танглайнинг охирига теккизиш жараёнида портлаш ҳосил қилинади, нутқ органлари эса албатта таранглашган бўлади. Бундай товушлар рус тилида учрамайди. Чунки улар талаффузида юмшоқ танглай иштирок этади.

Масалан, *қарғарун* (қарор), *қўла* (демок), *қўла* (айтилган); *хабарун* (хабар), *харйфун* (куз); *ғарбун* (ғарб) , *баллаға* (хабар бермоқ , етказмоқ), *ғўлин* (азиз).

Дифтонглар

Араб тилида иккита дифтонг мавжуд: “аў” ва “ай”.

Бу дифтонгларнинг ўзига хос хусусиятлари шундаки, улар махсус фонемалар ҳам, бириккан товуш бирикмалари ҳам эмас. Балки таркибида лаб-лаб танглай сирғалувчиси – “ў” товуши ва танглай ўртаси сирғалувчиси - “й” товушлари мавжуд бўлган бўғинларда вазият тақазоси билан вужудга келган бирикмалардир.

“аў” дифтонги – қисқа “а” унлиси “ў” товушидан олдинда келган вазиятда содир бўлади. Масалан, *қаўмун* қабила, *с.аўтун* овоз.

“ай” дифтонги – қисқа “а” унлиси “й” товушидан олдинда келган вазиятда содир бўлади. Масалан, *с.айфун* килич, *байтун* уй.

Ёзув

“қ” товуши ёзувда Қ (қāф) белгиси билан ифодаланади.

Унинг асосий қисмини юкорисида икки нукта жойлашган

думалоқ ташкил этади. Қолган қисми алоҳида ёзувда ва сўз охирида келганида хизмат қилади.

“ф” товуши **ف** (fā) белгиси билан ифодаланади. Унинг асосий қисмини юқорисида битта нукта жойлашган думалоқ ташкил этади. Қолган қисми эса “қаф”га нисбатан текис чўзилган.

қ	ق	ق	ق	ق
ф	ف	ف	ف	ف

“х” товуши ёзувда **خ** (xā) белгисини ифода этиб, **ح** (жўм) харфидан нукта ўрни билан фарқланади.

“ғ” товуши арабчада **غ** харфи билан ифодаланади ва тўрт хил кўринишга эга.

ғ	غ	غ	غ	غ
---	---	---	---	---

“ай” ва “аў” дифтонглари ёзувда “фатха” билан **ى** ва “фатха” билан **و** шаклида келади. Масалан: **سَيْف** сайфун килич, **قَوْم** қаўмун қавм, халқ

17-машқ. Юқоридаги тўрт харфни бир неча марта ёзинг.

18-машқ. Қуйидаги харф бирикмаларини ёзинг ва овоз чиқариб ўқинг.

- а) **قا فا** ← **خ غ**
 б) **قو فو** ← **خ غ**
 в) **قي في** ← **خ غ**

19-машқ. Қуйидаги сўзларни ёзинг, транскрипция асосида ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг.

- а) **قصد** қас.ада йўл олмоқ, жўнамоқ
صدق с.адақа ростгўй бўлмоқ
سبق сабақа олдин бўлмоқ
قبل қабила қабул қилмоқ
لقي лақийа учратмоқ

	فقدا	фақада	йўкотмоқ
	قدم	қадима	етиб келмоқ
	طرق	т.арақа	такиллатмоқ
	تسلق	тасаллақа	тирмашиб чикмоқ
	قتل	қатала	ўлдирмоқ
	رقي	рақийа	кўтарилмоқ
	نقد	нақада	танқид қилмоқ
б)	قطف	қат.афа	узмоқ
	وقف	ўақафа	тўхтамоқ
	فكر	факара	фикрламоқ
	فرش	фараша	ёзмоқ, солмоқ (дастурхонни)
	نفذ	нафаза	кирмоқ
	وصف	ўас.афа	тасвирламоқ
	فتش	фатташа	текширмоқ
	فتن	фатана	сеҳрламоқ
	جفف	жаффафа	куритмоқ
	خطف	хат.афа	ушлаб олмоқ
в)	خرج	хаража	чикмоқ
	خلص	халас.а	кутулмоқ
	طبخ	т.абаха	пиширмоқ, қайнатмоқ
	دخل	дахала	кирмоқ
	خطر	хат.ара (эсга)	каллага келмоқ, хотирламоқ
	خير	хабура	хабардор бўлмоқ
г)	غرس	ғараса	суғормоқ (дарахтларни)
	غسل	ғасала	ювмоқ
	رغب	рағиба	истамоқ, хоҳламоқ
	تغير	тагаййара	ўзгармоқ
	بلغ	балага	эришмоқ

قنتم بواج	غرف	گاراڤا	СОЧМОҚ	ساقه
НОЖ Д	غادر	гадара	тарк этмоқ	تارک
غضب	гад.иба	газабланмоқ		
نبح	набага	иктидорли бўлмоқ		بوح

20-машк. Қуйида транскрипцияда берилган сўзларни араб харфларида ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг.

а)	қалбун	калб	қасдун	мақсад
	қамйс.ун	кўйлак	ўуқўфун	туриш (бир жойда)
	нақшун	нақш, безак	нақдун	танкид
	т.ақсун	ҳаво	рақс.ун	рақс
	с.адйкун	дўст	рафйкун	дўст
б)	фаркун	фарқ	фажрун	шафак
	наз.йфун	тоза	рас.йфун	йўлак
	сақфун	шифт	ўас.фун	тавсиф
	нуфўзун	таъсир	т.ифлун	бола
в)	духўлун	кириш	хурўжун	чикиш
	ўасихун	ифлос	хубзун	нон
	мухлис.ун	содик	шаймихун	баланд
	мат.бахун	ошхона	фаххун	тузоқ
г)	гарад.ун	мақсад	ғазйрун	кўп
	гад.абун	ғазаб	ғайлибун	ғолиб
	с.ағйрун	кичик	лагўун	сафсата
нв)	таблйгун	билдириш	с.ибгун	бўёк
д)	кайфа?	қандай	сайрун	сайр
	т.айрун	куш	с.айдун	ов
	ғайз.ун	ғараз	қайз.ун	жазирама
пн)	хаўфун	хавф	фаўзун	ғалаба
нш)	лаўнун	ранг	маўжун	тўлқин

21-машк. Қуйидаги сўз бирикмалари ва жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва транскрипцияланг.

طقس جيل	яхши ҳаво	مطر غزير	жала ёмғир
بيت كبير	катта уй	مكان شامخ	баланд жой
طفل صغير	кичкина бола	صديق مخلص	содик дўст

كاريم صديقي * -Карим чикди. * -Карим менинг дўстим. خروج كريم

من دخل؟ * -Ким кирди? * -Рашид кирди. دخول رشيد

قاضي نظيف * -Ўртоғим ғазабланди. * -Кўйлагим тоза. غضب رفيقي

قصد بيتي . - У менинг уйим томон йўл олди.

БЕШИНЧИ ДАРС

х. , ‘айн, ва ҳ ундошлари

“х.” ва ‘айн товуши бўғизнинг ҳалқум қисмида пайдо бўлувчи жарангсиз шовқинли сирғалувчи ундош. Унинг талаффузида бўғиз мушаклари таранглашиб, бир-бирларига яқинлашиб келади. Улар жуда тиғизлашиб, ўртада тор йўлак ҳосил бўлади. Ташқарига отилаётган ҳаво ана шу тор йўлак орқали ўта туриб, мускуллар устидан “сирғанади”. Натижада жарангсиз шовқин тарзида “х.” ундоши талаффуз бўлади. Агар бундай ҳолда яна овоз ҳам иштирок этса, унда ‘айн товуши ҳосил бўлади. Бу товушлар бўғизнинг мушаклари ниҳоятда таранглашиб жипслашгач, паузадан сўнг бирданига бўшашуви оқибатида, нафас куч билан ташқарига отилган лахзада талаффуз қилинади. Масалан: *йад.их.ун* ойдин, *милх.ун* туз, *‘илмун* илм, *ши’рун* шеър каби. Бундай товуш ўзбек тилида йўк.

“ҳ” товуши жарангсиз шовқинли сирғалувчи. У бўғизда, товуш пайчаларининг ўзаро яқинлашган ва енгил таранглашган ҳолатида талаффуз этилади. “ҳ” товуши талаффузи пайтида нутқ аъзолари эркин вазиятда бўлади. Бундай товуш ўзбек тилида мавжуд. Масалан: *ҳум* улар, *ҳазлун* ҳазил, *миҳнатун* касб.

Ёзув

“х.” товуши ёзувда ح (х.ā) белгиси билан ифодаланади.

У خ ва ج харфларига ўхшайди, бироқ, нуктасизлиги билан фарқланади. Шунингдек, ع харфи ҳам غ харфидан нуктасизлиги билан фарқланади.

“х” товуши ёзувда “о” белгиси билан ифодаланиб, тўрт хил кўринишга эга ва турли шаклда ёзилади.

х	о	а	о	о
---	---	---	---	---

о (а) харфлари юқори қисмида икки нукта билан келса, у “та марбута” (бирлашган та) деб номланади ва от билан ифодаланган сўзлар охирида келади.

М: جريدة жаридатун (газета), دولة даўлатун (давлат).

22-машқ. Юқоридаги уч харфнинг ҳар бир кўринишидан бир неча марта ёзинг.

23-машқ. Қуйидаги сўзларни ёзинг, транскрипция асосида ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а)	عقد	‘ақада	боғламоқ, алоқа ўрнатмоқ
	عجل	‘ажила	шошмоқ
	قعد	қа‘ада	ўтирмақ
	وزع	ўазза‘а	тарқатмоқ, бўлиб бермоқ
	ودع	ўадда‘а	кузатиб қўймоқ, хайрлашмоқ
	وضع	ўад.а‘а	қўймоқ
	عرف	‘арафа	билмоқ
	عجب	‘ажибба	ажабланмоқ
	ضعف	д.а‘уфа	заиф бўлмоқ
	علق	‘аллақа	боғламоқ
	نفع	нафа‘а	фойдали бўлмоқ
	دافع	даффа‘а	ҳимоя қилмоқ

б)	حدث	х.адаса	содир бўлмоқ
	حاول	х.аўала	ҳаракат қилмоқ,
	ضحك	д.ах.ика	уриниб кўрмоқ
	كدح	кадах.а	кулмоқ
	صاح	с.ах.а	меҳнат қилмоқ
	حسب	х.асаба	бакирмоқ
	حمل	х.амала	санамок
	لحق	лах.иқа	кўтариб юрмоқ
	فتح	фатах.а	кувиб етмоқ
	لاح	лāх.а	очмоқ
в)	هبط	ҳабата	кўринмоқ
	ذهب	заҳаба	тушмоқ (пастга)
	فهم	фаҳима	кетмоқ
	فخص	наҳад.а	тушунмоқ
	توجه	таўаажжаҳа	уйкудан турмоқ
	هز	ҳазза	йўналмоқ
	وهب	ўаҳаба	тебранмоқ,
	شهد	шаҳида	силкинмоқ
	ظهر	з.аҳара	ҳадия қилмоқ
	نوه	наўўаҳа	кўрмоқ, шоҳид
			бўлмоқ
			зоҳир бўлмоқ,
			кўринмоқ
			кўрсатмоқ,
			эслатиб ўтмоқ

24-машк. Қуйида берилган транскрипциядаги сўзларни араб ҳарфи билан ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а) 'ажйбун	ажиб, ажойиб	'азйзун	азиз
'амилун	ишчи	'āлимун	олим
му'аллимун	муаллим	ша'бун	халқ
с.а'бун	қийин	мақ'адун	курс

ДОМҚН

ба'йдун	узоқ	мумти'ун	кизикарли
шāри'ун	кўча	ўāси'ун	кенг
б) х.ибрун	сиёҳ	х.улўун	ширин
х.ālун	ҳолат	х.āррун	иссиқ
нах.īфун	озғин	тах.лīлун	тахлил
нажāх.ун	муваффақият	мис.бāх.ун	чирок
лаўх.ун	тахта(доска)	фаллāх.ун	деҳкон
в) ҳуўа	у (муз.)	ҳийа	у(муан.)
ҳунā	бу ер(да)	ҳунāка	у ер(да)
сахлун	осон	машхўрун	машхур
муштаҳидун	тиришқок	ўажхун	юз, башара
жāхун	юкори даража	танбīхун	танбиҳ
г) мих.фаз.атун	портфель	мимсах.атун	латта
т.āуилатун	стол	массāх.атун	ўчирғич
гурфат.ун	хона	нāфиз.атун	дераза
мактабатун	кутубхона	му'аллима ^{тун}	муаллима
захратун	гул	т.āлибатун	талаба
куллийатун	куллиёт (факультет)	жāми'атун	университет

25-машқ. Куйидаги сўз бирикмаси ҳамда жумлаларни ўқинг, ёзинг ва транскрипцияланг:

عامل نشيط	фаол ишчи
معلم عالم	билимдон муаллим
كتاب عجيب	қизиқ китоб
شارع واسع	кенг кўча
مكان بعيد	узоқ жой
عالم مشهور	машхур олим
معلمة عالمة	билимдон муаллима
مكتبة كبيرة	катта кутубхона
غرفة واسعة	кенг хона
طاولة نظيفة	тоза стол

هنا جامعة.	Бу ерда университет бор.
هناك كلية.	У ерда факультет бор.
ذهب محمود.	Маҳмуд кетди.
من هو؟	У ким?
هو طالب مجتهد.	У (мз.) тиришқоқ талабадир.
من هي؟	У ким?
هي طالبة مجتهدة.	У (мн.) тиришқоқ талабадир.

ОЛТИНЧИ ДАРС

ء (ҳамза) ундоши

«ء» ҳамза ундоши товуш пайчаларида пайдо бўладиган жарангсиз шовқинли портловчи ундош. Унинг ҳосил бўлиш усули қуйидагича: товуш пайчалари ўзаро жипслашиб, вужудга келтирган жуда қисқа тўхталиш натижасида тўсилган ҳавонинг сиртга интилиш кучидан яна ажралишади. Портлаб отилган ҳаво оғиз бўшлиғига ўтади ва шу аснода енгил томोक қирилишини эслатувчи товуш талаффуз қилинади. Юмшоқ танглай кўтарилган, бурун бўшлиғига ўтиш йўли ёпиқ. Ўзбек тилида бундай товуш йўқ. Ҳамза ва 'айн бошқа ундош товушлар каби иккиланиб ҳам келиши мумкин.

Мисоллар: *'амрун* иш, *ра'сун* бош, *ра'йсун* бошлиқ, *сайти'ун* ёмон.

Ёзув

' (ҳамза) товуши ёзувда ء шаклида ифодаланади. Бу ҳарф ундош ҳарфлар каторидан ўрин олмаган. Ҳамза учун **ا و ي** ҳарфлари таянч вазифасини бажаради.

Сўз бошида ҳамза учун **ا** хизмат қилади. Ҳамза фатха ёки дамма билан келса **ا** устига, касра билан келса **ـ** остига ёзилади.

ا - 'а; ا - 'у; ا - 'и

Масалан, أنت *'анта* сен; أذن *'узун* кулоқ; إذن *'изун* рухсат, изн.

Сўз ўртасида келган ҳамза учун **ي و ا** харфларидан бири таянч вазифасини бажаради. Ҳамза фатха билан ҳаракатланган бўлса ёки фатҳадан кейин келган бўлса унинг таянчи **ا** бўлади. Масалан: **سَأَلَ** *sa'ala* сўрамоқ, **مَأْمُولٌ** *ma'mūlun* кутилган, **قَرَأَ** *qara'a* ўқимоқ, **مَسْأَلَةٌ** *mas'alatun* масала.

Ҳамза дамма билан ҳаракатланган бўлса, ёки даммадан кейин келса, унинг таянчи **و** бўлади. Масалан: **سُؤَالٌ** *su'ālun* савол, **مُؤْتَمَرٌ** *mu'tamarun* конференция.

Ҳамза касра билан ҳаракатланган ёки даммадан кейин келса, унинг таянчи **ي** бўлади. Бироқ бунда **ى** нуқтасиз ёзилади. Масалан: **مِيْنَاتٌ** *mi'ātun* юзлаб, **سُئِلَ** *su'ila* сўралган.

Ҳамзадан олдин “**ā**” товуши, кейин “**a**” товуши мавжуд бўлса, ҳамза мустақил ёзилади. Масалан, **سَاعِلٌ** *sā'ala* (биргалашиб сўрамоқ), **قِرَاءَةٌ** *qirā'atun* (ўқиш).

Сўз охирида келган ҳамза имлоси куйидагича:

Агар ҳамза сукунли харфдан ёки чўзиқ унлидан кейин келган бўлса, **و** мустақил ҳолда ёзилади. Масалан: **جُزْءٌ** *ju'uz'un* қисм, **إِنْشَاءٌ** *'insh āun*.

Ҳамза қиска унли товушдан кейин келган бўлса, ўша унлига мос харф устига ёзилади. Масалан, **قَرَأَ** *qara'a* ўқимоқ, **قَرِئَ** *quri'a* ўқилмоқ, **جَرَوْ** *jaru'a* журъатли бўлмоқ.

Агар ҳамзадан кейин чўзиқ унли “**ā**” товуши, ҳамзадан олдин қиска унли “**a**” товуши келган бўлса, ёки ҳамзадан олдин унли товуш бўлмаса, ҳамза ундан кейинги “**ā**” товушини ифодалаш учун маддали алиф ёзилади. Масалан: **آخِرٌ** *āxirun* охири. Мадда сўз ўртасида ҳам келиши мумкин. Масалан, **مَأْخِذٌ** *ma'āxizu* манбалар. Бошқа қўшимча белгилардан фарқли ўлароқ ёзувда мадда белгиси тушириб қолдирмай, ҳамиша ёзилади.

Бўш ҳарфлар тўғрисида айрим қўшимча маълумотлар

1. Юқорида айтиб ўтилганидек, **ي** ҳарфи и, **ū** ва ай дифтонгини ифода этади. Бундан ташқари у яна сўз охирида келадиган **ي** – (алиф максура) сўз охирида чўзик **ā** товушини англатади. Масалан, **موسى** *Mūsā* (Мусо), **رمى** *ramā* (ташламоқ). Бундай “алиф”дан кейин бирикма олмоши келса, унда **اى** га айланади: **رماه** *ramāhu* (уни ташлади).

2. Айрим сўзларда **ā** талаффуз қилинса-да, ёзувда ифода этилмайди. Масалан, **م**: **هنا** *ḫāza* (бу).

3. Айрим ҳолларда сўз охирида **ا** келса-да, у талаффуз этилмайди: а) феълий қўшимчаларда **وا** – **كتبا** *катабу* (улар ёздилар); б) айрим “танвин фатха”да тугаган сўзларда: **عصا** *ас.ан* (асо) ёки **رسم** *расман* (расман).

26-машқ. Қуйидаги сўзларни ёзинг, транскрипция асосида ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

а) أخذ	'ахаза	олмоқ
أنار	'анāра	ёритмоқ
آثر	'āсāра	танлаб олмоқ
بدأ	бада'а	бошламоқ
هنا	ḫанна'а	табрикламоқ
يئس	йа'иса	умидсизланмоқ
أتى	'атā	келмоқ
أكل	'акала	емоқ
إتجه	'иттажаҳа	йўналмоқ
تأمر	та'āmара	маслаҳатлашмоқ
نشأ	наша'а	содир бўлмоқ

جاء	жā'a	келмок
أبطأ	'ибт.а'a	кечиктирмок
رأى	ра'ā	кўрмок
6) أدب	'адабун	тарбия, адаб, адабиёт
أم	'уммун	она
مبدأ	мабда'ун	бошланғич
مؤرخ	му'аррихун	тарихчи
رؤوس	ру'ўсун	бошлар
ردىء	радй'ун	ёмон
عبء	'иб'ун	оғирлик
مملوء	мамлў'ун	тўла
وفاء	ўафā'ун	вафо
إنسان	'инсāнун	инсон
أخت	'ухтун	опа
مألوف	ма'лўфун	одатий
مؤتمر	му'тамарун	съезд
حائط	х.āит.ун	девор
آخر	'āхарун	бошқа
شيء	шай'ун	наrsa
سوء	сў'ун	ёмонлик
إمضاء	'имд.ā'ун	имзо

27-машқ. Қуйида берилган транскрипциядаги сўзларни араб ҳарфи билан ёзинг, ҳаракатланг ва овоз чиқариб ўқинг:

'амара	амр этмок
'ат.фа'a	ўчирмок
та'ассара	таъсир кўрсатмок
шā'a	хоҳламок
'аз.ҳара	кўрсатмок

'иттах.ада

'āхаза

'абā

б) 'абун

'ард.ун

'ужратун

лу'лу'ун

қирā'атун

самā'ун

шāт.и'ун

дāфи'ун

'аҳлан ўа саҳлан

'ахун

фа'сун

мас'алатун

мā'идатун

'имлā'ун

масā'ун

бут.'ун

д.аў'ун

бирлашмоқ

койимоқ

рад қилмоқ, инкор этмоқ

ота

ер

маош

дур

ўкиш

осмон

қирғок

иссик

хуш келибсиз

ака

болта

масала

стол (овқатланадиган)

диктант

оқшом

секинлик

ёруғлик

28-машқ. Қуйидаги сўз бирикмалари ва жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва транскрипцияланг:

أمر عجيب

ғалати иш

فأس كبيرة

катта болта

إنسان بارز

даҳо инсон

أخ عزيز

азиз ака

شيء رديء

ёмон нарса

رئيس آجر

бошқа раис

أبي معلم.

Отам – ўқитувчи.

أنت طالب.

Сен талабасан.

هي أختي.

У менинг опам.

جاء أخى.
سأل محمود.
قرأ كريم.
هذا درس سهل.

Акам келди.
Махмуд сўради.
Карим ўқиди.
Бу осон дарсдир.

ЕТТИНЧИ ДАРС

Бўгин

Араб тилида сўз бўгинлари куйидагича бўлади:

1. Қисқа бўгин. Бир ундош ва бир қисқа унлидан иборат бўлган бўгин қисқа бўгин дейилади. Масалан: *фа*

2. Чўзиқ бўгин. Чўзиқ-очик бўгин. Агар бўгин чўзиқ унлида тугаса, чўзиқ-очик бўгин бўлади. Масалан: *қа-ла* у деди.

3. Агар бўгин ундошда тугаса, ёпиқ бўгин бўлади. Масалан: *с.ул-х.ун* сулх.

4. Ўта чўзиқ бўгин. Ундош+чўзиқ унли+ундош шаклидаги ёпиқ бўгин таркибида чўзиқ унли мавжуд бўлса, ўта чўзиқ бўгин дейилади. Масалан: *шаб-бун* йигит.

Васлали ҳамза

Араб тилида сўз бошида келган икки кетма-кет ундош харфлардан олдин талаффуз қилинмайдиган (васлали) ҳамза билан қўшилади. Васлали ҳамза ёзувда васла белгиси “*أ*” билан алиф (ا) харфи ёрдамида ифодаланади ва у ўзи билан қисқа унлиларнинг бири билан ҳаракатланади, масалан:

اسم → اسمٌ ўғил, ابن → ابنٌ исм.

اسم — исм, امرأة — аёл, ابن — ўғил.

Агар васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг ўртасида ёки охирида турган бўлса, куйидаги ҳолатлар бўлиши мумкин:

Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз қисқа унли билан тугаган бўлса, васлали ҳамза ўқилмайди ва иккала сўз қўшиб ўқилади. Масалан:

قالَ اكتبْ – қала-ктуб – “Ёз” деди у.

Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, катъий ҳамзадан кейин қайси унли келган бўлса, ўша унли товуш талаффуз қилинади. Масалан:

ما-نيب-ну-ху مَنْ اَبْنُهُ Унинг ўғли ким?

Бундай ҳамза арабчада "هَمْزَةُ الْوَصْلِ" дейилади.

Талаффуз қилинадиган ҳамза эса, "هَمْزَةُ الْقَطْعِ" дейилади.

“Ал-“ артиклидаги “ҳамза” ва “л” товушларининг талаффузи

Араб тилида феъл ва ёрдамчи сўз туркумларидан бошқа кўпчилик сўзларнинг олдидан “ал-“ артикли қўшилиб келади. Бу артикль ёзувда اَل шаклида бўлиб, биринчи ҳарфи васлали ҳамзадир. Агар сўз اَل артикли билан келса, танвинлар тушиб қолади.

ال -артикли сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, ال -даги васлали ҳамзанинг талаффузи ўзидан олдин келган сўз охиридаги ундош ҳарф ҳаракатига боғлиқ. Масалан:

كَتَبَ الْمَكْتُوبَ - катабал-мактуба - У мактуб ёзди

اكتب المکتوب - ўктубил-мактуба - Мактубни ёз

من الكتاب - минал-китāби - китобдан

Агар олдинги сўз ундош билан тугаган ва ундошдан олдинги унли “и” бўлса ҳамда бу сўз феълдан иборат бўлса, **ال** нинг васлали ҳамзаси ҳам “и” ўкилади. Масалан:

إضرب الكلب - 'ид.риби -л калба - Итни ур.

ال артиклидаги **ا** ҳеч қачон ёзувда тушиб қолмайди.

Факат сўз олдидан **ل** предлоги ёки **ل** юкламаси келганидагина васлали ҳамза ёзилмайди. Масалан:

ل للقلب = **ل** + القلب - калб учун, لا للقلب эмас.

Қамарий ва шамсий харфлар

Араб алифбосидаги 28 харф икки гуруҳга бўлинади:

1. Қамарий харфлар, улар 14 та:

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، ه، و، ي

2. Шамсий харфлар, улар ҳам 14 та:

ت، ث، د، ذ، ر، ط، س، ش، ص، ض، ز، ظ، ل، ن

“Ал-“ артиклидаги “л” товуши баъзан талаффуз қилинади, баъзан қилинмайди ва бу нарса сўзнинг биринчи харфига боғлиқ:

Агар сўз шамсий харф билан бошланган бўлса, “л” товуши талаффуз қилинмайди. Унинг ҳисобига биринчи харф бўлган шамсий харф иккилантириб талаффуз қилинади. Ёзувда бу харф устига “ташдид” ҳаракати қўйилади. Қамарий харфлардан олдин келган “л” да бундай ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

الشَّمْسُ - 'ашшамсу куёш,

الطَّرِيقُ - 'ат.т.арйқу йўл

القَمَرُ - 'алқамару ой

الكِتَابُ - 'алкитāбу китоб

“Ал-“ артиклидаги **ل** ҳарфи ёзувда ҳеч қачон тушириб қолдирилмайди. Сўзнинг биринчи ҳарфи **ل** бўлганида ҳам, иккита **ل** ҳарфи ёнма-ён ёзилади. М:

اللوح - *аллаўх.у* – доска,

اللبن - *аллабану* – сут.

Лекин бундай сўзлар олдидан **ل** предлоги қўшилганида, артиклдаги **ل** ҳарфи тушиб қолади. Масалан:

للوخ = لوح - доска учун

29-машқ. Қуйидаги сўз ва жумлаларни ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

ابنة қиз, امرؤ эркак, امرأة аёл;

قال اسمه أحمد “Унинг исми Аҳмад”, - деди у.

قال امرؤ هذا ابني. “Бу менинг ўғлим”, - деди у.

قالت امرأة هذه ابنتي. “Бу менинг қизим”, - деди у. (мн.ж)

30-машқ. Қуйидаги сўзларни ёзинг, транскрипцияланг, сўнгра “ал-“ аниклик артикли билан бирга ёзинг, транскрипцияланг ва овоз чиқариб ўқинг:

درس، جدول، مكتبة، طالب، سطر، صبر، هزل، فائدة، ضرر، شرق، غرب، أدب، كلام، ثبات، عالم، نور، ذات، زاد، وطن، حزب، خبر، تنبيه، ظن، يوم، لؤلؤ، قميص، رفيق، إنسان.

31-машқ. Қуйидаги жуфт сўзлардан намунадагидек сўз бирикмаси ҳосил қилинг. كتاب المعلم *китабу л-му‘аллими* (ўқитувчининг китоби), уларни ҳаракатланг ва транскрипцияланг.

طالب، دفتر؛ معلمة، محفظة؛ رفيق، قميص؛ باب، غرفة؛ حائط، بيت.

32-машқ. Куйидаги сўз бирикмаларини ўқинг ва ҳаракатланг:

في غرفتي	<i>фӣ гурфатӣ</i>	менинг хонамда
في الغرفة	<i>фӣ л гурфати</i>	хонада
على طاولتي	<i>'алā т. āўилатӣ</i>	столим устида
على الطاولة	<i>'алāт. т. āўилати</i>	стол устида
إلى بيتي	<i>'илā байтӣ</i>	уйимга
إلى البيت	<i>'илā л байти</i>	уйга
من منزلي	<i>мин манзилӣ</i>	хонамдан
من المنزل	<i>мина л-манзили</i>	хонадан

33-машқ. Куйидаги сўзларни берилган предлоглардан мос келадигани билан бирга ёзинг ва уларни транскрипцияланг:

العالم، المعلم، الجامعة، الكلية، الطالب، الرجل، الدرس، الشارع

من، في، إلى، علي، حتي، ل

34-машқ. Куйидаги жумлаларни овоз чиқариб ўқинг ва ҳаракатланг:

كتب الطالب.	<i>катаба т.-т. āлибу</i>	Талаба ёзди.
قرأت الطالبة.	<i>қара'ати т.-т. āлибату</i>	Талаба (қиз) ўқиди.
عاش السلام!	<i>'āша с-салāму</i>	Яшасин тинчлик!
عاشت الصداقة!	<i>'āшати с.-с. адāқату</i>	Яшасин дўстлик!
السلام عليكم!	<i>'ас-салāму 'алайкум</i>	Сизга тинчлик бўлсин!
إلى اللقاء!	<i>'ила л-лиқāи</i>	Учрашгунча (хайр)!

САККИЗИНЧИ ДАРС

Паузали форма

Араб адабий тилида сўзлар аниқ, тўлиқ, охирги қисқа унлилар ва танвинларнинг барчаси талаффуз қилинади. Бироқ, сўз охиридаги қисқа унлилар – а; и; у; -ин; -ун; -тун; -ту ва ҳоказолар тушириб қолдирилади. Бу усул кўпроқ сўзлашувда қўлланилади.

Оддий форма

كتب	катаба
من الكتاب	минал-китаби
سليمان	Сулаймāну
في بيت	фй байтин
محمد	Мух.аммадун
فاطمة	Фāt.имату
مدرسة	мадрасатун
سر	сиррун

Паузали форма

كتب	катаб
من الكتاب	мина л-китаб
سليمان	Сулаймāн
في بيت	фй байт
محمد	Мух.аммад
فاطمة	Фāt.има
مدرسة	мадраса
سر	сирр

Урғу

Ўзбек тилидагидан фарқли равишда, араб тилида урғули бўғин кучли ва анча юқори овозда талаффуз қилинади. Урғунинг ўрни, сифати ҳамма вақт бўғиннинг тури ва асосига боғлиқ бўлади.

Араб тилидаги урғулар асосий (') ва иккинчи даражали (") бўлади. Асосий урғули бўғин овознинг юқорилиги билан ажралиб туради. У алоҳида куч билан, бошқа бўғинлардан ажратилиб талаффуз қилинади. Иккинчи даражали урғу тушган бўғин асосий урғулидан бир оз суст, бироқ урғусизлардан бир мунча кучли айтилади. Ҳар бир сўзда бир асосий ва бир ёки иккита иккинчи даражали урғули бўғинлар бўлади.

Асосий урғу ҳеч қачон сўз охирига тушмайди. Агар сўз охиридан иккинчи бўғин чўзиқ бўлса, асосий урғу ўша бўғинга тушади. Масалан:

мак-тў-бун, да-рас-тум, мум-тад-дун

Сўз охиридан иккинчи бўғин қиска бўлса, урғу ундан олдинги учинчи бўғинга тушади. Бунда ушбу бўғиннинг чўзиқ ёки қисқалиги эътиборга олинмайди. Масалан:

мак-та-бун, ма-ша-ки-лу та-каб-бу-рун

Икки бўғинли сўзларда урғу хоҳ чўзиқ, хоҳ қиска бўлсин биринчи бўғинга тушади. Масалан:

кул-ту, да-ма, на-ла, йа-дун

Асосий урғули бўғиннинг ҳар икки томонида чўзиқ бўғинлар мавжуд бўлса, иккинчи даражали урғулар ўшаларга тушиши мумкин. Масалан:

мус-тах-ди-мун, дар-рас-ту-мў-ҳум

Эслатилган ўринлардаги бўғинлар қиска бўлса, уларга ҳеч қачон иккинчи даражали урғулар тушмайди.

Айрим ҳарфларнинг ассимиляция қондаси

Сукунли *нўн* (айрим ҳолда *лām*) билан тугаган сўзлардан кейин й, ў (уау), л, м, ёки р ундошларидан бирида бошланган сўз келиб қолса, биринчи сўз охиридаги мазкур *нўн* ассимиляцияга учрайди. Масалан:

مِنْ يَدِهِ	мий йадиҳи	унинг қўлидан
مِنْ وَلِيٍّ	миў ўалиийин	валийдан
مِنْ لَدُنْهُ	мил ладуиҳу	у тарафдан
هَلْ رَأَيْتَ	ҳар ра'айта	Сен кўрдингми?

Айрим ҳолларда бу фонетик ўзгариш ёзувда ҳам ўз аксини топади:

مِمَّا (مِنْ + مَا) мим-мā

أَلَّا (أَنْ + لَا) 'ал-лā

Шунингдек, феълнинг тусланишида ҳам бундай фонетик ўзгаришга дуч келиш мумкин. Яъни жарангли ундошнинг жарангсизга айланиб кетиши содир бўлади. Масалан, *حدث* *х.амитта* (сен мактадинг), аслида *х.амидта*.

35-машқ. Қуйидаги сўзларни аввал барча ҳаракатлари билан, сўнгра паузали формада овоз чиқариб ўқинг, уларни ёзинг, транскрипцияланг ва урғуларини қўйиб чиқинг.

قطن، خوف، عالم، نور، كريم، طريق، محمود، مجبور، وقوف، وجد، ذهب، مكتب، مشهور، مسلمون، محفظة، معلمة، درجة، في الكلية، الي الجامعة، فلاح، فلاحان.

36-машқ. Қуйидаги сўз ва сўз бирикмаларини ўқинг, тарнскрипцияланг ва урғуларини қўйинг.

لَنْ يَدْخُلَ، مَنْ وَارِثَ، مَنْ رَمَى، هَلْ رَوَى، عَمَنْ، عَمَّا، وَجَدْتُ، وُلِدْتُ، قَعْدَتُنْ، مَنِبرٌ، إصْدَارٌ، قَصْدٌ.

Харфларнинг сон қийматлари

Араб алифбосида ҳар бир ҳарфнинг рамзий сон маъноси бор. Улар қуйидагича:

ا	1	ي	10	ق	100
ب	2	ك	20	ر	200
ج	3	ل	30	ش	300
د	4	م	40	ت	400
ه	5	ن	50	ث	500
و	6	س	60	خ	600
ز	7	ع	70	ذ	700
ح	8	ف	80	ض	800
ط	9	ص	90	ظ	900
غ	1000				

Қийматларни эслаб қолишни осонлаштириш мақсадида ҳарфларнинг қиймат тартиблари сақлангани ҳолда, қуйидаги сунъий сўзлар ясалган:

ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت ث خ ذ ض ظ غ

(*‘абжад ҳаууаз х.ут.т.й каламан са‘фас. қарашат саххаз д.аз.з.аз*)

Бу таснифни сўзларнинг дастлабки номи билан “Абжад ҳисоби” деб юритилади.

Ҳарфларнинг сон қийматлари ўрта асрларда хронология, математика каби фанларда кенг қўлланилган. Нодир китобларда сон қийматига ишора қилинаётган сўзнинг устига чизиқча тортилади. Масалан:

لب - 32, لو - 36, غظيح - 1958

АСОСИЙ ҚИСМ

АРАБ ТИЛИНИНГ ГРАММАТИК ҚУРИЛИШИ БИРИНЧИ ДАРС

القسم الأساسي

الصرف والنحو واللغة

الدَّرْسُ الأوَّلُ

Сўз туркумлари

Араб тилида сўзлар уч туркумга бўлинади:

1. **الاسم** - 'ал'исму – исм. Бу туркумга от, сифат, олмош, сон, равиш, феълнинг ҳаракат номи (масдарлар), сифатдош каби функционал формалари, айрим кўмакчилар, модал сўзлар қиради.

2. **الفعل** - 'алфи'лу – феъл. Бу туркумга феълнинг барча замонлари, майллари, нисбатлари, бўлишли ва бўлишсиз шакллари қиради.

3. **الحرف** - 'алх.арфу – ҳарф. Бу туркумга аниклик артикли, предлоглар, турли хил юкламалар, умуман ёрдамчи сўзлар қиради.

Сўз ўзаги ва ўзак турлари

Араб тилида сўзнинг ўзаги ундош товушлардангина иборат бўлади. Ўзакни ташкил этувчи ундош товушлар ўзак ундошлар дейилади. Сўз ўзаги одатда бирор бир иш ҳаракатни ёки предметни ёхуд бирор бир белгини билдиради. Сўз таркибидаги унлилар ўзак маъносини ўзгартириб туради. Унлиларнинг алмашиниши натижасида сўз тузилишининг ўзгариши араб тилининг ўзига хос морфологик хусусиятидир. Масалан, **كتب** (ёзув) маъносини ўзида сингдирган, ўзак вазифасида келган “**к^{тб}**” ундошларининг ички тузилишини унлиларни алмаштириш натижасида қуйидагича сўзлар ҳосил қилиш мумкин:

катаба

у ёзди

кутиба

ёзилган

катб

ёзиш

кутуб

kitāb

kātib

китоблар

китоб

ёзувчи

Араб тилида ўзаклар кўпинча икки ундошли, уч ундошли, тўрт ундошли, беш ундошли бўлиши мумкин. Феъллар эса фақат уч ва тўрт ундошдан иборат бўлади. М:

كتب катаба (ёзмок), ترجم таржама (таржима қилмок).

Исмлар эса, икки, уч, тўрт ва беш ўзакли бўлиши мумкин. М: دم дамун (қон), رجل ражулун (эркак

киши), جحفل жах.фалун (улкан лашкар), سفرجل сафаржалун (беҳи).

Бу ўзак турлари ичида энг кўп тарқалгани уч ундошли ўзаклардир.

Иккинчи ва учинчи ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган ўзак **иккиланган** ўзак дейилади. Масалан:

ظن з.анна (деб ўйламок), أم уммун (она).

Таркибида ҳамза товуши мавжуд бўлган ўзак **ҳамзали** ўзак дейилади. Масалан:

قراءة қирā'атун (ўқиш), شىء شай'ун (нарса).

Таркибида ا, و, ي ҳарфи мавжуд бўлган ўзак **заиф** ўзак дейилади. Масалан:

قرا қара'а (ўқимок), وجد ўажада (топмок) каби.

Ноўзак ҳарфлар

Гоҳида сўзлар таркибида ўзак ундошлардан ташқари ўзак бўла олмайдиган ҳарфлар ҳам учраши мумкин. Булар асосий ўзак ҳарфларга ёрдамчи вазифасини бажаради.

Бундай ҳарфлар ўнта бўлиб, улар қуйидагилар: ت, ن, س, ا,

ي, و, م, ل, ه, ع, و, م, ي. Бу ҳарфларни ёдда сақлашни енгиллатиш

- **أَلْيَوْمَ تَنْسَاهُ** – мақсадида улар иштирокида гап тузилган – *’alīyaūma tanṣāḥu* – “сен бугун уни унутасан”.

Қаторда турган **ت** ҳарфи **ة** ҳарфини ҳам билдиради.

Бирок, сўз таркибида учраган шу 10 ҳарф ўзак ҳарф ҳам, ноўзак ҳарф ҳам бўлиб келиши мумкин. Масалан: **كتاب** китоб, **مكتوب** мактуб, **مكتبة** кутубхона сўзларининг барчаси учун **كتب** ўзагидир. Бу ўзакка **ا، و، م، ة** ноўзак ҳарфлар қўшилиши натижасида сўзлар ҳосил бўлган.

Араб тилини ўрганишда аввало сўзнинг ўзагини тезлик билан топа билиш қўникмасини ҳосил қилиш лозим. Бунинг учун юқоридаги ҳарфларни эсда сақлаш керак.

Бир ўзакдан ташкил топган бир неча сўзларни билиш ўша сўз ўзагини топишни осонлаштиради. Масалан:

قدر = قُدْرَة → قادر

قصد = إقْتِصَاد → قَصْد → مَقْصُود

Сўз таркибидаги ҳарфларни ўзак ва ноўзакларга ажратиш арабча луғат билан ишлашни анча осонлаштиради. Луғатларда алифбо тартибида ўзак ҳарфлар хоналарга ажратилган. Унинг остида араб тилида феълларнинг “инфинитив” шакли бўлмаганлиги боис уч ўзакли феълларнинг ўтган замон, 3-шахс, бирлик, музаккар жинси берилади. Шундан сўнг ундан ҳосил бўладиган сўзлар қатори берилади. Масалан, **كتاب**, **مكتوب**, **مكتبة** каби сўзларни табиийки, **كتب** хонасидан қидириш лозим бўлади. Буларнинг бошида юқорида таъкидлаганимиздек, уч ўзакли феълнинг ўтган замон, 3-шахс, бирлик, музаккар жинси, яъни **كَبَّ** феъли туради.

Сўз вазнлари

ud bqrn

Ҳар бир грамматик категория араб тилида ўзининг вазн деб аталмиш муайян шакли – моделига эга. Араб тилшунослари вазнга асос қилиб **ف**, **ع**, **ل** харфларини олишган. Бунда **ف** харфи биринчи ўзак ундошни, **ع** харфи иккинчи ўзак ундошни, **ل** харфи эса учинчи ўзак ундошни ифодалайди. Масалан: **كُتِبَ** ёзмоқ сўзи **فَعَلَ**, **كِتَابٌ** китоб сўзи эса **فَعَالٌ** вазнига тушади. Агар сўз тўрт ёки беш ундошли ўзакдан иборат бўлса, тўртинчи ва бешинчи ундошларни ифодалаш учун ҳам **ل** харфи олинади.

У ёки бу сўзнинг вазнини аниқлаш ва улар ўрнига тартибни бузмаган ҳолда **ف**, **ع**, **ل** харфларни қўйиш керак. Масалан: **فَعَّلِلَ** → **جَحْمَرِشٌ** → **فَعَّلَلَ** → **تَرْجَمَ**

1-машқ. Илгариги дарсларда ўтилган, сизга таниш бўлган сўзларни алифбо тартибида ўзак харфларига эътибор берган ҳолда луғат дафтарингизга ёзинг.

2-машқ. Қуйидаги сўзларнинг бир гуруҳга бирлаштирувчи ўзак харфларини аниқланг ва луғат китобидан топиб олинг.

- إِعْلَامٌ، تَعْلِيمٌ، مُعَلِّمٌ، مَعْلُومٌ، عَالِمٌ، عَالَمٌ، عِلْمٌ، عِلْمٌ
- اِسْتِعْمَالٌ، مَعْمَلٌ، مُعَامَلَةٌ، عَامِلٌ، عَمَلٌ
- رَحْمَانٌ، مَرْحُومٌ، مَرْحَمَةٌ، رَحْمَةٌ، رَحِيمٌ
- مُسْتَحْكَمٌ، حُكُومَةٌ، حَكِيمٌ، حَكْمَةٌ، مَحْكُومٌ، حَاكِمٌ، حُكْمٌ
- اِسْتِكْمَالٌ، تَكْمِيلٌ، مُكْمَلٌ، كَمَالَةٌ، كَامِلٌ، كَمَالٌ
- مُحَمَّدٌ، مُحَمَّدٌ، أَحْمَدٌ، حَمِيدٌ، حَمْدٌ

3-машқ. Қуйидаги сўзлар таркибидан ўзак бўла оладиган ва ўзак бўла олмайдиган ҳарфларни аниқланг, сўнгра бу сўзларни луғат китобидан топиб олинг.

بادن، بروز، بيان، جليل، جميل، شديد، مصباح، سلام، صداقة، مأمول، مسألة، رئيس، عجب، مقعد، نافذة، غرفة، مشهور.

нф

ИККИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ الثَّانِي

Содда гап

Араб адабий тилида содда гаплар таркибида фақатгина бош бўлақлар (эга ва кесим)дан ташкил топган содда йиғик гапларга ҳамда бош бўлақлар билан биргаликда иккинчи даражали бўлақлари (аниқловчи, тўлдирувчи, ҳоллардан бири)мавжуд бўлган содда ёйиқ гапларга бўлинади.

Гапнинг кесими феъл билан ифодаланган бўлса, бундай гаплар феълий гап дейилади. Масалан,

كتب رشيد катоба Рашидун Рашид ёзди.

Гапнинг кесими феълдан бошқа сўз туркуми билан ифодаланган гап от кесимли гап дейилади. Масалан,

الكتاب كبير ал-китāбу кабīрун Китоб каттадир.

Содда исмий гап

Содда исмий гаплар бир эга ва бир кесимдан ташкил топган бўлиб, кесими феълдан бошқа сўз туркумларидан иборат бўлади. Бундай гапларда эга от, олмош ва отлашган сўзлар билан , кесим эса сифат, сифатдош, от, олмош ва бошқа сўз туркумлари (феълдан ташкари) билан ифодаланиб келади.

Араб тилида исмий гаплар қуйидагича тузилади:

1. Гапнинг эгаси олдин, кесими кейин келади.
2. Гапнинг эгаси аниқ ҳолатда, кесими ноаниқ ҳолатда бўлади.

3. Гапнинг кесими жинси ўзгариши мумкин бўлган сўздан иборат бўлса, эганинг жинсига мослашади.

4. Гапнинг эгаси кўрсатиш олмошидан иборат бўлса, у кесимнинг жинсига мос ҳолатда бўлади.

5. Гапнинг эгаси юқори, кесими паст оҳанг билан талаффуз қилинади. Масалан:

رشيد طالب. <i>Рашийдун т. алибун.</i>	Рашид – талаба.
فاطمة طالبة. <i>Фатм. имату т. алибатун.</i>	Фотима – талаба.
أنت معلم. <i>'анта му 'аллимун.</i>	Сен ўқитувчисан.
أنت معلمة. <i>'анти му 'аллима тун.</i>	Сен муаллимасан.
هو عامل. <i>ху'а 'амилун.</i>	У – ишчи.
هي عاملة. <i>хй'а 'амилатун.</i>	У – ишчи (м.н).
هذا كتاب. <i>ҳазза китабун.</i>	Бу – китоб.
هذه جريدة. <i>ҳаззиҳи жаридатун.</i>	Бу – газета.

Сўроқ гаплар

Сўроқ гаплар оҳанг ёрдами, ифодаланиши билан бирга қуйидаги сўроқ юкламалари орқали ҳам тузилади:

а) *أ هل* 'а ёки ҳал (-ми?) гапнинг бошида келадиган сўроқ юкламалари;

б) *من ما* ман ким? ма нима? сўроқ олмошлари;

в) *أين متى* 'айна қаерда? мата қачон? равишлари ва бошқ. орқали.

Масалан:

ما هذا؟	Бу нима?
من هو؟	Бу ким?
أين سليم؟	Салим қаерда?
متى ذهب؟	У қачон кетди?

هَلْ هُوَ عَامِلٌ؟

У ишчими?

أَ أَنْتَ فَلَّاحٌ؟

Сен дехконмисан?

Юкорида кўрсатилган ҳолатлардан ташкари альтернатив сўроқ гаплар ҳам мавжуд. Икки ва ундан ортиқ предмет ёки фикрдан бирини таклиф этиш маъносидаги сўроқ гаплар альтернатив сўроқ гаплардир. Бундай сўроқ гап هَلْ ёки أَ юкламаси билан бошланади ва таклиф қилинаётган предмет (фикр) ўртасида أَوْ ёки أَمْ юкламаси қўйилади. Масалан:

أَ عَامِلٌ هُنَاكَ أَمْ فَلَّاحٌ؟ У ердаги (киши) ишчими ёки дехконми?

هَلْ هُوَ نَشِيطٌ أَمْ لَا؟ У фаолми ёки йўқми?

هَلِ الدَّرْسُ صَعْبٌ أَوْ سَهْلٌ؟ Дарс осонми ёки қийинми?

Отларда жинс категорияси

Араб тилида отлар икки жинсга – музаккар ва муаннасга ажралади. Муаннас жинснинг грамматик белгиси сўз охиридаги –атун, -ату кўшимчасидир. У ёзувда ة (та марбута) ҳарфи билан ифодаланади. Шунингдек, أ-اء ā'u қўшимчаси ҳамда ا-آ ā қўшимчаси билан тугаган сўзлар, (агар ا-آ ҳарфи ўзак таркибига кирмаса) муаннас сўз ҳисобланади. Масалан:

جريدة жаридатун газета

صحراء сахрā сахро

بشرى бушрā хушхабар

Араб тилида яна шундай сўзлар мавжудки, уларнинг жинси грамматик белгига эмас, шу сўзнинг мазмунига қараб белгиланади:

1. Муаннаслик грамматик белгиси бўлмаган куйидаги сўзлар муаннас ҳисобланади:

а) аёл кишини ёки аёлларнинг исмини билдирувчи сўзлар:

‘*ухтун*’ *أخت*, ‘*арўсун*’ *عروس*, ‘*уммун*’ *أم*

б) танадаги жуфт аъзоларни билдирувчи сўзлар:

йадун *يد*, *рижлун* *رجل*, *оёқ*

в) аниқлик артиклини олмайдиган ва танвин қўшимчаси билан тугамайдиган географик номлар ҳамда халқ номлари:

‘*ар-рос*’ *الروس*, *мис.ру* *مصر*, *Бағдод* *باغداد* *Бағдод*, *рус* *رۇсу*

г) шамол, олов, уруш, қуёш каби сўзлар:

х.арбун *حرب*, *шамол* *ريخ* *рiх.ун*, *олов* *نار* *нāрун*, *қуёш* *شمس* *шамсун*

2. *ё* – та марбута ҳарфи билан тугаган сўз эркак зотини билдирса ёки эркак кишига қўйилган исм бўлса, бу сўз музаккар сўз ҳисобланади. Масалан:

Талҳа – *طلحة*, *халифа* – *خليفة*

3. Бундан ташқари *ё* – та марбута билан тугамаган айрим отлар ҳар иккала жинсда ишлатилиши мумкин. Масалан:

жигар – *كبد*, *от* – *فرس*

4-машк. Куйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, транскрипцияланг ва ўзбек тилига ўғиринг:

هذا لوح – هذا طبا شير. هذه محفظة. ما هذا؟ هذا دفتر. ما هذه؟
هذه مساحة. هل هذه مسطرة. لا. هل هذه خريطة؟ نعم. هذا حبر و
تلك محبرة. هذه ريشة و ذلك قلم. أ هذه مجلة ام جريدة؟ هذه ورقة. أ
هذا كتاب أم دفتر؟ هذا دفتر؟ هذه طاولة؟ لا، هذه خزانة. هذا كرسي.
هذا مقعد. أ هذا مصباح؟ نعم، هذا مصباح. هذا باب و تلك نافذة. هذا

حائط و ذلك حائط أيضا. هذا سقف وهذه أرض. كريم طالب. زينب طالبة. هو شاب. هي شابة. هل هو نشيط؟ نعم، هو نشيط جداً. هل هي نشيطة؟ نعم، هي أيضا نشيطة. من أنت؟ أنا معلم. أنت معلمة. من هو؟ هو عامل. من هي؟ هي عاملة. هل هو مجتهد؟ لا، هو كسلان. هل هي كسلى؟ لا، هي مجتهدة. أنا فلاح. هل أنت فلاح؟ نعم، أنا فلاح. أ فلاح هو أم عامل. هو عامل. من أنت؟ أ أنت طالبة؟ لا، أنا معلمة.

Сўзлар: كلمات

دفتر	дафтарун	дафтар
محررة	мих. баратун	сиёхдон
مسطرة	мист. аратун	чизғич
مجلة	мажаллатун	журнал
خريطة	харӣт. атун	харита
ريشة	рӣшатун	перо
ذلك	зāлика	ана у (мз.ж)
تلك	тилка	ана у (мн.ж)
لا	лā	йўқ
نعم	на'ам	ҳа
قلم	қаламун	қалам
خزانة	хизāнатун	жавон
شاب	шаббун	йигит
كسلان (كسلى)	каслāну (каслā муан.ж)	дангаса

سقف	сақфун	шифт
أنا	'anā	мен
و	ʔa	ва
ورقة	ʔарақатун	варак
شابة	шāббатун	қиз бола
نشط	нашйīt.ун	фаол
أرض	'ard.ун	ер
أيضاً	'aiḍ.an	ҳам

5-машқ. Саволларга жавоб беринг:

ما هذا؟ ما هذه؟ من أنت؟ من أنت؟ من هو؟ من هي؟

6-машқ. Юқоридаги матндан фойдаланиб олтига гап тузинг.

7-машқ. Қуйидаги сўзларни араб тилига таржима қилинг:

Бу – стол. Бу – стул. Ана у шкаф. Бу харитами? Ҳа бу харита. Бу деворми? Йўқ, бу эшик. Бу нима? Бу – дераза. Ана у чирок. Бу – газета, у эса – журнал. Сен ўқитувчисан. Мен талабаман. У ким? У – ишчи. Сен деҳқонсан. У ўқитувчими? Ҳа, у ўқитувчи. У ишчими ёки деҳқон (мн.ж)? Талабамисан? Йўқ, мен ишчиман. У тиришқоқми? Ҳа, у тиришқоқ. У фаолми (мн.ж)?

8-машқ. Қуйидаги мақолни ўзбек тилига ўғиринг ва грамматик таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

العين بصيرة و اليد قصيرة.

'al- 'айну бас.йратун ʔa л-йаду қас.йратун.

حوار: Сухбат:

- ما هذا؟	- هذا طباشير.
- ما هذه؟	- هذه مساحة.
- من هو؟	- هو طالب.
- هل هو مجتهد؟	- نعم. هو مجتهد.
- هل كريم مجتهد أيضاً؟	- لا. هو كسلان؟
- من هي؟	- هي طالبة.
- أين العالم؟	- ذهب الى البيت.
- أين المعلم؟	- هو في الغرفة.

الدرس الثالث 3-شام УЧИНЧИ ДАРС 3-шам

Аниклик ва ноаниклик категорияси

Агар гап олдиндан маълум бўлган предмет ёки шахс ҳақида бўлса, ўша предмет ёки шахсни билдирган сўз аник ҳолатда ҳисобланади ва у араб тилида **ال** артикли билан бошланади ҳамда, табиийки, охири танвин қўшимчасиз тугайди.

Агар сўз гапирувчи ва тингловчига номаълум бўлган предмет ёки шахсни билдирса, у ноаниқ ҳолатда ҳисобланади ва **ال** артиклисиз, танвин қўшимчаси билан ёзилади. Масалан:

(аниқ) китоб – **الكتاب**, (номаълум) китоб – **كتاب**

Шунингдек, **ال** артикли **يَوْمَ** кун сўзига қўшилганда, **اليوم** бугун маъносини беради. Бу артикль йиғма маънони ҳам англатади. Масалан: **الإنسان** инсоният, **إنسان** инсон, **اليوم** кун.

Бундан ташқари дунёда ягона бўлган предметни ифодаловчи сўзлар ҳар доим аниклик артикли билан ишлатилади. Масалан:

الأرضُ – Ер, القمرُ – Ой, الشمسُ – Қуёш.

Араб тилидаги деярли барча отларни юкоридаги усул билан аниқ ёки ноаниқ ҳолатда ифодалаш мумкин. Лекин яна шундай сўзлар ҳам мавжудки, улар аниқлик артиклини қабул қилмайди, бироқ доим аниқ ҳолатда ҳисобланади. Булар қуйидаги сўзлардир: шахс номлари, географик номлар, кишилиқ ва кўрсатиш олмошлари.

Эга ва кесим мослашуви қондасига кўра гапда эга аввал аниқ ҳолатда келиб, кесим ундан сўнг ноаниқ ҳолатда келади. Мисоллар:

البيتُ كَبِيرٌ Уй катта.

الغرفةُ كَبِيرَةٌ Хона катта.

محمدٌ عاملٌ Муҳаммад ишчи.

هو فلاحٌ У дехкон.

هذه قريةٌ Бу – қишлоқ.

Отларда сон категорияси

Араб тилида отлар уч грамматик сонга эга: бирлик, иккилик ва кўплик сонлар.

Ҳозиргача биз кўриб ўтган сўзлар бирлик сондаги сўзлар бўлиб, у иккилик ва кўплик соннинг ҳосил бўлиши учун асос ҳисобланади.

Отларда иккилик сон.

Гап икки предмет ёки шахс ҳақида кетганида грамматик иккилик сон ишлатилади ва у қуйидагича шаклланади:

1. Сўз охиридаги танвин дамма ўрнига **ان** ани қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

بيتان — بيت, иккита уй,

شارعان — شارع, иккита кўча.

2. Аниқлик артикли қўшилиб келган сўзларда ҳам бу қўшимча ўзгармайди:

الشارعان — الشارع, البيتان — البيت

3. “Та марбута” билан тугаган сўзлар иккилик сонда келганда, “та мамдуда”га ўзгаради. Масалан:

جريدة - جريدتان - иккита газета,

المجلة - المجلتان - иккита журнал.

4. харфлари билан тугаган сўзларга ء белгиси ўрнига وان қилинади. Масалан:

صحراء - صحراوان - иккита саҳро

5. Айрим йкки ундошли ўзакдан иборат сўзлардан ҳам وان қўшимчасини қўшиш воситасида иккилик сон ҳосил қилинади. Масалан:

أخ - أخوان - ака-ука

أب - أبوان - ота-она.

Бундай сўзларнинг айримларидан эса умумий қоида асосида:

يد - يدان - иккита қўл,

فم - فمان - иккита оғиз

6. йани - يان билан тугаган сўзлардан й қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

مُسْتَشْفَيَان - مُسْتَشْفَيَان - иккита шифохона

مَعْنَيَان - مَعْنَيَان - икки маъно

9-машк. Қуйидаги сўзлардан иккилик сон ҳосил қилинг:

معلمة، معلم، عالم، غرفة، لوح

10-машк. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, транскрипцияланг ва ўзбек тилига ўғиринг:

البيت بعيد. الجامعة قريبة. الدرس سهل. المسألة صعبة. الكتاب قديم.
الحفظة جديدة. الكرسي صغيرة. الطاولة كبيرة. الغرفة نظيفة. النافذة
وسخة. هل الباب مفتوح؟ لا. الباب مقفل. هل النافذة مفتوحة؟ نعم.
النافذة مفتوحة. الحائط أبيض. الورقة بيضاء. هل اللوح أسود أم أبيض؟

اللوحة أسود. الطاولة سوداء. البابان مفتوحان. النافذتان مقفلتان. هل هما مفتوحتان؟ لا.

الطالب مجتهد. الطالبة مجتهدة. كريم شاب. زينب شابة. هو جالس. هي جالسة. هل هو حسن؟ نعم، هو حسن. هي حسنة أيضاً. أنت قوي. أنت جميلة. كريم و محمود طالبان. زينب و فاطمة طالبتان. الطالبتان مجتهدتان. الشبان ظريضان. هما جالسان. الشبتان ظريفتان. هما جالستان.

Сўзлар كلمات

بعيد	ба'їдун	узок
نظيف	наз.їфун	тоза
قريب	қарїбун	яқин
وسخ	уасихун	кир, ифлос
سهل	сахлун	осон
مفتوح	мафтўх.ун	очик
صعب	с.а'бун	кийин
مقفل	муқфалуун	берк, ёпик
قديم	қадїмун	эски, қадим
قوي	қаўийїтун	кучли
أسود	'асўаду	қора
ضعيف	д.а'їфун	кучсиз
أبيض	'абїад.у	ок
حسن	х.асанун	яхши, чиройли
جميل	жамїлун	чиройли
ظريف	з.арїфун	ақлли
هما	хумā	у иккалови
جالس	жаїлсун	ўтиргувчи
هو جالس	хууа жаїлсун	У ўтирибди.

11-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

هل البيت قريب؟ هل الجامعة بعيدة أم قريبة؟ هل الدرس سهل أم صعب؟ هل الطاولة جديدة؟ هل النافذة نظيفة؟ هل الباب مقفل؟ هل الطاولة بيضاء؟ هل الطالب ضعيف؟ هل الطالبة قوية؟ هل كريم حسن؟ هل الشبابان نشيطان؟ هل الشبتان قويتان؟

12-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига ўғиринг:

Бўр оқ. Доска қора. Портфель катта. Газета янги. Чирок кичкина. Харита эски. Журнал янги. Икки хона катта. Икки девор оқ. Карим – ёш йигит. У ақлли. Зайнаб кучли. Фотима тиришқок. Ишчи кучли. Салим – деҳқон. У яхши. У(мн.) дангаса. Сен кучсизсан. Деҳқон (мн.) чиройли. Икки ишчи (мн.) фаоллар.

13 -машқ. Қуйида берилган юқоридаги сўзлардан эга ва пастдаги сўзлардан кесим танлаб, эга ва кесим мослашуви қоидасига биноан гап тузинг:

طقس، مطر، كلية، صديق، كاتب، نجار، مكتبة، مترجم
غزير، جميل، سامان، بعيد، ظريف، قريب، نشيط، مريضان

14-машқ. Қуйидаги мақолни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

الحركة بركة. 'ал-х. арақату барақатун

Сухбат: حوار

— أين أنت؟ — أنا في الغرفة.
— هل الباب مقفل؟ — لا. الباب مفتوح.
— هل النافذتان مفتوحتان أم مقفلتان؟ — هما مقفلتان.

- هل هما بيضاوان؟ - نعم. هما بيضاوان.
 - أين محمود و كريم؟ - هنا. هما جالسان.
 - هل هما قويان؟ - نعم. هما قويان و نشيطان.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ TÜRTINCHI DARС

Отларда кўплик сон

Араб тилида гап иккидан ортик предмет ёки шахс тўғрисида кетганида кўплик сон ишлатилади. Кўплик сон ўзининг морфологик хусусиятига кўра икки хил бўлади:

1. Тўғри кўплик.
2. Синик кўплик.

Тўғри кўплик

Сўзнинг охирига маълум қўшимчаларни қўшиш билан ҳосил бўладиган кўплик тўғри кўплик дейилади. Тўғри кўплик қуйидагича ҳосил бўлади:

1. Бирлик музаккар жинс отлар охиридаги танвинни олиб ташлаб, *وَنَ* - *ўна* қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

معلمون *му'аллимун* ўқитувчи, - معلم *му'аллимўна* ўқитувчилар
فلاحون *фаллаҳ.ун* дехқон, - *فلاحون* *фаллаҳ.уна* дехқонлар.

Бу қўшимча ёрдамида баъзан эркак кишини билдирмайдиган сўзлардан ҳам кўплик ҳосил қилиш мумкин. Масалан:

سنون - *снён* йиллар

3. Бирлик муаннас жинс сўзлардан - *атун* қўшимчасини олиб ташлаб, *-ātун* қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

معلمة	<i>му'аллиматун</i>	ўқитувчи, (аёл)
معلمات	<i>му'аллимātун</i>	ўқитувчилар(аёллар).
فلاحة	<i>фаллаҳ.атун</i>	деҳқон(аёл)
فلاحات	<i>фаллаҳ.ātун</i>	деҳқонлар(аёллар)

4. Бундан ташқари жонсиз предметни ифодалаб келган бирлик муаннас ва музаккар сўзлардан ҳам муаннас жинс тўғри кўплик ҳосил қилиш мумкин. Масалан:

لغة *лугатун* тил – لغات *лугātун* тиллар

محصول *мах.с.ўлун* ҳосил – محصولات *мах.с.ўлātун* ҳосиллар

5. Агар муаннас жинс отлар *ي* – ёки *اء* – тугаган

бўлса, ҳамза *و* *ў* га, *ي* –эса *ай* га айланади. Масалан:

صحراء *с.ах.рā'у* чўл – صحراوات *с.ах.рā'ўātун* чўллар

ذكرى *зикрā* эсдалик – ذكريات *зикрāйātун* эсдаликлар

Синик кўплик

Араб тилида синик кўплик кенг қўлланилади. У сўзнинг ички тузилишининг ўзгартириш натижасида ҳосил бўлувчи кўпликдир. Масалан:

كتاب *китāбун* китоб – كتب *кутубун* китоблар;

خبر *хабарун* хабар – أخبار *'ахбāрун* хабарлар;

طالب *т.āлибун* талаба – طلاب *т.уллāбун* талабалар.

КИШИЛИК ОЛМОШЛАРИ

Шахс Жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3. музаккар муаннас	هو <i>ху'а</i> у هي <i>хуйа</i> у	هما <i>хумā</i> у иккалови	هم <i>хум</i> улар هن <i>хунна</i> улар
2. музаккар муаннас	أنت <i>анта</i> сен أنت <i>'анти</i> сен	أنتما <i>'антумā</i> (сиз икка- ловингиз)	أنتم <i>'антум</i> сизлар أنتن <i>антунна</i> сизлар
1. музаккар муаннас	أنا <i>'анā</i> мен	-----	نحن <i>нах.ну</i> бизлар

КЎРСАТИШ ОЛМОШЛАРИ

Яқин предметларга нисбатан кўрсатиш олмошлари куйидагилар:

Жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	ذا <i>zā</i> бу	ذَان <i>zāni</i> (бу иккиси)	أولاء 'улā 'и булар
муаннас	ذِه <i>zī</i> , ذِي <i>zīhi</i> бу تِه <i>tā</i> , تَا <i>tiḥi</i>	تَان <i>tāni</i> (бу иккиси)	

Узоқ предметларга нисбатан кўрсатиш олмошлари куйидагилар:

Жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	ذَاك <i>zāka</i> ذٰلِكَ <i>zālika</i> у	ذَانِكَ <i>zānika</i> (у иккиси)	أولانك 'улā 'ика улар
муаннас	تَاك <i>tāka</i> تِلْكَ <i>tiḥka</i> у	تَانِكَ <i>tānika</i> (у иккиси)	

Одатда яқин предметларга нисбатан кўрсатиш олмошларига **ها** ҳа олд қўшимчаси қўшиб қўлланилади:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	هٰذَا <i>hāzā</i> бу	هٰذَان <i>hāzāni</i> (бу иккиси)	هٰؤُلَاء <i>hā'ulā</i> 'и булар
муаннас	هٰذِه <i>hāzīhi</i> бу	هٰاتَان <i>hātāni</i> (бу иккиси)	

От кесимли гапларнинг кесими баъзан аниқ ҳолатдаги сўздан иборат бўлади. Қиёсланг: Бу ҳаётдир - > Бу (сиз

билан менга маълум бўлган) ҳаётдир. Буни ўзбек тилида қуйидаги ибора ёрдамида ифодалаш мумкин: “Ҳаёт дегани мана шу”.

Биринчи вариант “ Бу ҳаётдир” илгари ўрганганимиз умумий қоида асосида шаклланади: **هذه حياة**

Иккинчи вариантдаги иборани ифодалаш учун гапнинг эгаси билан кесими ўртасига уларга жинсда ва сонда мос бўлган кишилиқ олмоши қўйилади ҳамда шу кишилиқ олмоши ажратиш олмоши деб юритилади: Масалан,

هذه هي الحياة Ҳаёт дегани мана шу.

هذا هو الدين الإسلامي Ислом дини дегани мана шу.

15-машқ. Қуйидаги сўзлардан тўғри кўплик ҳосил қилинг:

مدرس، مدرسة، فنان، فنانة، كلمة، درجة، امتحان.

16-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, транскрипцияланг ва ўзбек тилига ўғиринг.

هم معلمون. أنتم مهندسون. نحن مصورون. المعلمون حاضرون.
الموظفون أيضاً حاضرون. المهندسون غائبون. المصورون مشغولون.
المؤرخون مشهورون. الملاحون ماهرون. هل هم تجارون؟ لا. هم
خياطون. هن معلمات. أنتن فلاحات. المعلمات غائبات. الفلاحات
حاضرات. العاملات عاقلات. هل أنتن خياطات؟ نعم. نحن خياطات.
هؤلاء مترجمون. أما أولئك فهم مدرسون. نحن شبان. أنتن شبابات.
هؤلاء هم الطلاب. هذه هي الكلية. أولئك هم الممثلون.

هما طالبان. هما طالبان. أنتما متعلمان. أنتما طالبان؟ لا.
نحن متعلمتان. ذاك فلاحان. تانك فلاحتان. هذان عاملان. العاملان قويان.
هاتان عاملتان. العاملتان قويتان. هل هما ظريفتان؟ نعم، هما ظريفتان. هذان
بيتان. هاتان حجرتان. ذاك بابان و تانك نافذتان. النافذتان بيضوان.

كلمات

مهندس	муҳандисун	мухандис
مصور	мус. аӯӯирун	мусаввир
مؤرخ	му'аррихун	тарихчи
نجار	нажжәрун	дурадгор
نجياط	хаййāt.ун	тикувчи
ملاح	малләх.ун	денгизчи
مترجم	мутаржимумун	таржимон
حاضر	х.ād.ирун	хозир (бор)
غائب	gā'ибун	йўк
عاقِل	'ақилун	оқил
مشغول	маншғулун	банд
مشهور	маншхўрун	машхур
ماهر	мāхирун	мохир
أما...ف	'аммā...фа	-га келсак, ...эса
مدرس	мударрисун	ўкитувчи
متعلم	мута'аллимун	ўқувчи
حجرة	х.ужратун	хона
موظف	муўаз.з.афун	хизматчи
شبان	шуббāнун	йигитлар
شابات	шāббāтун	қизлар
فنان	фаннāнун	рассом; артист
ممثل	мумассилун	актёр; артист

17-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

من أنتم؟ هل أنتم مهندسون أم مصورون؟ من هم؟ أ هم خياطون أم نجارون؟ هل الخياطون مشغولون؟ هل أنتم شبان؟ هل أنتم طلاب؟ من أنتن؟ هل أنتن معلمات أم خيطات؟ هل العاملات مجتهدات؟ هل هن غائبات أم حاضرات؟ من هما؟ هل هما عاملان؟ من أنتما؟ هل أنتما طالبتان؟ هل الشبان عاقلان؟ هل الفلاحتان ضعيفتان؟ هل الكتابان مفتوحان؟

18-машқ. Қуйидаги жумлаларни арабчага таржима қилинг:

Бизлар дурадгормиз. Сизлар (мз.ж) тикувчисиз. Улар (мн.ж) тикувчилар. Улар (мз.ж) таржимонлар, сизлар(мз.ж) ўқитувчисиз. Дехқонлар бандлар. Дехқонлар(мн.ж) фаоллар. Бизлар тарихчилармиз. Сизлар ишчисиз. Рассомлар машхурлар. Сизлар муаллимми ёки муҳандис? Улар ўқувчилар. Улар (мн.ж) ҳам ўқувчилар. Қизлар фаоллар. Иккала йигитлар зукколар. Талабалар хозирлар. Талабалар(мн.ж) йўқлар. Булар-ёш (йигит)лар. Булар – қизлар, иккала ўқитувчи (аёл) банд. Иккала эшик ёпиқ. Икки стол қора.

19-машқ. Қуйида берилган юқоридаги сўзлардан эга ва пастдаги сўзлардан кесим танлаб, эга ва кесим мослашуви қоида­сига биноан гап тузинг:

فنان، خياط، مدرس، ملاح، مؤرخ، بشر، اكتشافان

محبوبون، ماهرات، فاضلات، سالمون، عاقل، عميقان، جديد.

20-машқ. Қуйидаги мақолни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

‘ал – йаўма салāmун ўа задан калāmун.
اليوم سلام و غذا كلام.

حوار

- من أنتما؟
– نحن طالبان.
– أين محمود؟ هل هو حاضر؟ – نعم. هو حاضر، جالس هناك.
– أين زينب و فاطمة؟ هل هما غائبتان اليوم؟ – لا. هما حاضرتان.
– هل هما مدرستان أم فنانتان؟ – هما ممثلتان.
– من هم؟ – هم موظفون.
– هل المهندسون حاضرون؟ – نعم. المهندسون حاضرون.
– أين الفنانون؟ – هم جالسون في هذه الغرفة.
– هل أنتن مدرسات؟ – لا. نحن طالبات.

الدرس الخامسُ БЕШИНЧИ ДАРС

Аниқловчи

Мослашган аниқловчи одатда предметнинг белгисини билдирувчи сифатловчи аниқловчидир. Араб тилида аниқловчилар ўзининг морфологик хусусиятларига кўра икки турга бўлинади:

1. Мослашган аниқловчи.
2. Мослашмаган аниқловчи.

Аниқловчилар аниқлаб келаётган от аниқланмиш дейилади.

Мослашган аниқловчи кўпинча аслий ёки нисбий сифатлардан, тартиб сонлардан, аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлардан, кўрсатиш олмошларидан иборат бўлади. Буларнинг барчаси мослашган аниқловчи вазифасида келганида кўрсатиш олмошларидан ташқари аниқланмишдан кейин келади ва у билан жинсда, сонда, келишиқда ва ҳолатда тўлиқ мослашади.

Масалан: **بيت جديد** байтун жади́дун янги уй (ноаник)

غرفة جديدة гурфатун жади́датун янги хона (ноаник)

البيت الجديد 'ал-байту л-жади́ду янги уй (аник)

الغرفة الجديدة 'ал-гурфату л-жади́дату янги хона (аник)

Аниқланмиш билан аниқловчининг ҳолатда мослашувига алоҳида эътибор бериш керак. Агар аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлиб, аниқловчи ноаник ҳолатда бўлса, булар аниқловчи – аниқланмиш муносабатидан чиқиб, от кесимли гапга айланиб қолади. Масалан:

البيت جديد 'ал-байту жади́дун Уй янгидир.

الغرفة جديدة 'ал-гурфату жади́датун Хона янгидир.

Аниқловчи вазифасида келган кўрсатиш олмошлари аниқланмишдан олдинда туради ва у аниқланмиш билан жинсда, сонда ва ҳолатда мослашади. Бундай аниқланмиш ҳар доим аниқ ҳолатда келади, чунки кўрсатиш олмошлари табиатан аниқ ҳолатдадир. Масалан:

هذا الطالب *ḥāza t.-t.ā* либу бу талаба

هذه الطالبة *ḥāziḫi t.-t.ā* либату бу талаба(мн.ж)

Агар келтирилган мисоллардан **أل** аниқлик артиклини олиб ташласак, у яна тугалланган маънони англатувчи жумлага айланади:

هذا طالب *ḥāza t.ā* либун Бу талабадир.

هذه طالبة *ḥāziḫi t.ā* либатун Бу талабадир(мн.ж).

Содда ёйиқ исмий гаплар

الطالب نشيط . Талаба фаолдир. (Содда йиғиқ гап).

Содда исмий гапларда бош бўлақлардан бири ёки иккаласи ҳам ўзи билан аниқловчи олиб келиши мумкин. Бундай ҳолларда содда исмий гаплар ёйилиб, қуйидаги шаклга келади:

هذا الطالبُ نشيطٌ.	Бу талаба фаолдир.
الطالبُ المجتهدُ نشيطٌ.	Тиришқоқ талаба фаолдир.
هذا الطالبُ المجتهدُ نشيطٌ.	Бу тиришқоқ талаба фаолдир.
هذا الطالبُ المجتهدُ شابٌ نشيطٌ.	Бу тиришқоқ талаба фаол йигитдир.

Нисбий сифат

Одатда араб тилида предметнинг белгиси ёки сифатини билдирган сўзлар **فَاعِلٌ** , **فَاعِلٌ** , **فَاعِلٌ** хилидаги турли вазнлардан ясалади. Масалан: **كَبِيرٌ** катта, **وَاسِعٌ** кенг, **أَحْمَرٌ** қизил каби.

Нисбий сифат эса предметнинг белгисини бошқа предметга ёки тушунчага нисбатан билдиради. У кўпинча белгиси аниқланиб келаётган аниқланмишнинг ишланган материалини, келиб чиққан жойини, бирор предметга мансублигини ва шунга ўхшаш бошқа белгиларини билдиради.

Нисбий сифат ҳам аслий сифат каби музаккар ва муаннас шаклларга эга.

Нисбий сифатнинг музаккари асосан от охиридаги –ун қўшимчасини олиб ташлаб, ўрнига **ي** –иййун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Муаннас нисбий сифат эса, кўпчилик сифат катори музаккар охирига **يَّة** –иййатун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

مصري *мис.риййун* (Миср) сўзидан **مصر** *мисрлик* (мз.ж)

مصرية *мис.риййатун* мисрлик (мн.ж)

ذهبي *заҳабиййун* (тилла) сўзидан **ذهب** *заҳабун* (тилла) тилладан (ясалган)

ёки ҳарфи билан тугаган отлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида **ي** – кўшимчасидан олдин **ا** ёки **ى** ҳарфлари **و** га айланади. Масалан:

دُنْيَوِيّ، دُنْيَوِيّ - дунёвий, - دُنْيَا - дунё

آسِيَوِيّ، آسِيَوِيّ - осиели, осиеча, - آسِيَا - Осиё

فَرَنْسِيّ، فَرَنْسِيّ - француз, французча. - فَرَنْسَا - Франция

“Та марбута” билан тугаган сўзлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида, мазкур ҳарф тушиб қолади. Масалан:

سِيَاسِيّ - сиёсий

مَدَنِيّ - маданий

Икки ўзакли отлардан нисбий сифат ҳосил қилинганда, **و** ҳарфи орттирилади.

Масалан:

سَنَوِيّ، سَنَوِيّ - йиллик - سَنَة

لُغَوِيّ - луғавий - لُغَة

Баъзи сўзлардан икки хил нисбий сифат ҳосил бўлади. Масалан:

رُوحِيّ، رُوحِيّ - рухий, спиртли, - رُوح - рух

رُوحَانِيّ، رُوحَانِيّ - руҳоний, - رُوح - рух

21-машқ. Қуйидаги гапларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

هذا القلم طويل. هذه الريشة قصيرة. هذا اللوح أسود. تلك الطاولة سوداء. هل ذاك القلم أسود؟ لا. هو أحمر. هل تلك الورقة بيضاء؟ لا. هي صفراء. ما هذا؟ هذا كرسي جديد. هذه منضدة عتيقة. هذا كتاب عربي. ذاك كتاب أوزبكي. هذا نص عربي طويل. اللغة العربية صعبة. اللغة

الروسية أيضاً صعبة. و أما اللغة الفارسية فهي سهلة. هذه جريدة روسية. تلك مجلة فرنسوية. هذه المجلة الانجليزية شهيرة. هذه خريطة كبيرة. هذا الرفيق طالب روسي. هذه الرفيقة طالبة أوزبكية. من هو؟ هو عربي. هو إفريقي. أنت روسي. الطالب العربي ذكي. الطالبة الأوزبكية ذكية. هو مهندس شاب. أنت طبيبة شابة. هذا الرجل القوي عامل. هما مهندسان مصريان. هذان الطالبان ضعيفان. هاتان الطالبتان قويتان. هؤلاء المعلمون مجتهدون. المدرسون العاقلون كثيرون. هؤلاء المعلمات مجتهدات. اولئك الفلاحات القويات سالمات.

كلمات

طويل	<i>т.ауылун</i>	узун
أحمر (حمراء)	<i>'ах.мару</i>	кизил
أصفر (صفراء)	<i>'ас.фару</i>	сарик
عربي	<i>'арабиййун</i>	араб
انجليزي	<i>'инжилизиййун</i>	инглиз
فارسي	<i>фāрисиййун</i>	форс
منضدة	<i>минд.адатун</i>	стол
عتيق	<i>'атйкун</i>	эски
منير	<i>мунйрун</i>	ёруғ
روسي	<i>рўсиййун</i>	рус
شهري	<i>шаҳриййун</i>	ойлик
نص	<i>нас.с.ун</i>	матн
صحيفة	<i>с.ах.йфатун</i>	газета
يومي	<i>йаўмиййун</i>	кунлик

ذكي	закиййун	оқил
شاب	шаббун	ёш
أزبكي	узбакиййун	ўзбек
إفريقي	ифрикиййун	африкалик
كثير	касйрун	кўп
طبيب	табйбун	табиб
عظيم	аз.ймун	улкан
ها	ҳа	мана
ههنا	ҳаҳунā	мана бу ерда
أي	ай	яъни

22-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

أقصير هذا القلم أم طويل؟ أ هذا اللوح أسود أم أبيض؟ هل هذا الكتاب فرنسوي أو إنجليزي؟ هل هذه جريدة عربية؟ أ هذه الورقة صفراء أم بيضاء؟ هل هذه المتصدة جديدة؟ هل هذه مجلة شهرية؟ هل اللغة العربية سهلة؟ هل هو مهندس شاب؟ أ أنت عامل؟ هل أنتما مدرسان فرنسويان؟ هل هاتان العاملتان ذكيتان؟ هل هؤلاء التجارون سالمون؟ هل أولئك الفلاحات جميلات؟

23-машқ. Қуйидаги сўз бирикмаларини ёзма равишда араб тилига таржима қилинг:

осон иш; қийин дарс; эски жадвал; соғлом эркак; олима аёл; бемор йигит; тоза кўйлак; азиз дўст; узок макон

24-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Бу дафтар янги. Бу перо узун. Бу осон дарс. Бу қийин масала. Бу тор хона. Қора доска катта. Бу узун девор оқ.

Эски стол кора. Бу чироқ ёруғ. Бу – арабча матн. Бу матн узун. Бу инглизча газета кунлик. Бу французча журнал ойлик. Сен доно табибсан. У ёш муҳандис. Бу ақлли йигит рус. Бу ақлли киз араб. Бу икки мударрислар машҳурлар. У тиришқоқ муаллималар ёшлар. Бу машҳур ўқитувчилар мисрликлар.

25-машқ. Нукталар ўрнига ўнг томонда берилган сўзлардан мосини танлаб, уларни жинс, сон ва ҳолатда мослаштириб жумлаларни кўчиринг:

а)

هذا ... عالم. هذه ... عالمة. تلك ...	بيت، خياط، نجار
بعيدة. ذلك ... قريب. هؤلاء ...	جامعة، مدرس، طيبة
ماهرون. أولئك ... ماهرات.	

б)

هو طالب... هي طالبة... هذه ساعة...	عريض، مقفل، خشبي، مجتهد،
هذا بيت... هذا باب... هذا شارع...	مفتوح، صفراء، نشيط، ذهبي
هذه نافذة... هذه خزانة...	

26-машқ. Қуйидаги мақолни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

الحق سيف قاطع. 'ал-х.аққу сайфун қāt.

حوار

- أ هذا الدرس سهل أم صعب؟ - هذا الدرس سهل.
- أ أنت روسي أم عربي؟ - أنا روسي و أما هو فعربي.
- أ هذا الرفيق طيب؟ - لا. هو مصور.

- ОЛТИНЧИ ДАРС** **الدرس السادس**

Араб тилида исм гуруҳига кировчи сўзларда уч келишик мавжуд: бош келишик, қараткич келишиги ва тушум келишиги. Келишиклар ўзига хос қўшимчаларга эга ва бу қўшимчалар отнинг гапдаги бажараётган вазифаси билан ўзвий боғлиқ:

Холат	келишик	музаккар ж.	муаннас ж.	қўшим часи
Ноаниқ	Б.к. Қ.к. Т.к.	طالب طالب طالباً	طالبة طالبة طالبة	– -ун – -ин – – , ан
Аниқ	Б.к. Қ.к. Т.к.	الطالب الطالب الطالب	الطالبة الطالبة الطالبة	– -у – -и – -а

Иккилик ва тўғри кўплик шаклидаги сўзларнинг келишикда турланиши

Иккилик сондаги сўзлар келишикда қуйидагича турланади :

Ноаниқ ҳолатда		
келишик	Музаққар ж.	муаннас ж.
Б.к. Қ.к. - Т.к.	طالبان طالبين	طالبان طالبين
Аниқ ҳолатда		
музаққар ж.	муаннас ж.	қўшимчаси
الطالبان الطالبين	الطالبان الطالبين	ان - <i>-āni</i> ين - <i>-āiti</i>

Жадвалдан кўриниб турганидек, иккилик сондаги сўзнинг қаратқич ва тушум келишиклари бир хил қўшимчага эга.

Шунингдек, аниқ ҳолда ҳам, ноаниқ ҳолда ҳам бир хил келишик қўшимчаларини олади.

Шу билан бирга музаққар ва муаннас сўзлар ҳам келишикларда бир хил қўшимчага эга бўлади.

жинс	келишик	ноаниқ ҳолат	аниқ ҳолат	қўшимчалар
муз.ж.	Б.к.	فلاحون	الفلاحون	ون - <i>-ūna</i>
	Қ. - Т.к.	فلاحين	الفلاحين	ين - <i>-īna</i>
муан.ж	Б.к.	فلاحات	الفلاحات	ات - <i>-ātun</i>
				ات - <i>-ātu</i>
	Қ. - Т.к.	فلاحات	الفلاحات	ات - <i>-ātin</i>
				ات - <i>-āti</i>

Жадвалдан кўриниб турганидек, музаккар ва муаннас тўғри кўпликдаги сўзларда қараткич ва тушум келишиклари бир хил кўшимча олади ҳамда аниқ ва ноаниқ ҳолатларда келишик кўшимчалари ўзгармайди.

Илгари айтиб ўтганимиздек, кўрсатиш олмошлари келишикда турланмайди. Лекин уларнинг иккилик сондаги вариантлари қараткич ва тушум келишигида бошқача шаклда бўлади:

№	келишиклар	Яқиндаги предмет		Узоқдаги предмет	
		Муз.ж	Муан.ж	Муз.ж	Муан.ж
1.	Бош келишик	هذان	هاتان	ذانك	تانك
2.	Қараткич кел.	هذين	هاتين	ذينك	تينك
3.	Тушум келиш.				

Предлоглар иштирок этган от кесимли гап

Баъзан гапнинг кесими **في** ، **على** ёки бошқа предлоглар билан келган отдан иборат бўлади. Бунда табиийки, эга билан кесим жинсда ва сонда ўзаро мослашмайди. Кесим ноаниқ ҳолатда келади деган қоидага ҳам амал қилинмайди. Бундай кесим эганинг мавжудлик ўрнини ёки пайтини билдириш учун хизмат қилади. Масалан:

سليم في القرية. *Салим қишлоқдадир.*

العاملة في المعمل. *Ишчи (аёл) фабрикададир.*

الكتاب على المنضدة. *Китоб стол устидадир.*

Гоҳида бундай вазифани равиш ҳам бажариши мумкин:

الكتاب هنا. *Китоб бу ердадир.*

Баъзан гапнинг эгаси кесимдан кейин келади ва у ноаниқ ҳолатда бўлади. Бундай гапдаги кесим ўзбекчага ҳол шаклида таржима қилиниб, ўзбекча гапдаги кесим “бор” ёки “йўқ” сўзлари билан ифодаланади. Масалан:

في الغرفة منضدة و على المنضدة كتاب.

Хонада стол ва стол устида китоб бор.

От кесим **ل** предлоги билан келган бўлса, кўпинча бундай гапда эгалик маъноси ифодаланган бўлади ва таржимада “бор” сўзи ишлатилади. Масалан:

للمعلم ўқитувчида китоб бор.

Шу билан бирга предметнинг кимгадир тегишлилигини ҳам билдиради:

الكاتب للمعلم. *Китоб ўқитувчиникидир.*

27-машқ. Қуйидаги сўзларни бирлик сонда келишикларда турланг:

دولة، جريدة، شعب، مترجم.

28-машқ. Қуйидаги сўзларни иккилик ва тўғри кўпликда келишикларда турланг:

ماهر، خياط، فنان، مهندس

29-машқ. Қуйидаги гапларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

أين المعلم؟ هو في الشارع. أين المعلمة؟ هي في البيت. من يوجد في هذه الغرفة؟ هنا معلم و طلاب. ماذا يوجد هنا؟ هنا يوجد لوح و طباشير. أين الكتاب؟ الكتاب في الخزانة. المحفظة على الطاولة. في تلك المحفظة دفتر. في هذه المجلة قصة طويلة. للمعلم صديق قديم. للعامل شقة

جميلة. في هذه الشقة حجرتان. في تينك الحجرتين بابان. أين المعطف؟
 المعطف على المشجب. القبة أيضاً هناك. أين سليم؟ سليم ههنا. رأيت
 هذين العاملين. ذهب محمود إلى الكلية. رجع سليم من موسكو. هو
 عاش هناك. جلس المعلم مع الشابتين المجتهدتين. من رأيت؟ رأيت
 مدرساً. هو ذهب إلى الجامعة مع المعلمين و المعلمات. مع من جلست في
 النادي؟ جلست مع الفنانين والمصورين. هل رأيت المؤرخين المصريين؟
 نعم. ذهب الرئيس مع المهندسين و العاملات إلى المصنع.

كلمات

أين؟	қаерда?	قصة	қисса
إلى أين؟	қаерға?	موسكو	Москва
من أين؟	қаердан?	يوجد (توجد)	бор, мавжуд
مع	билан	جلس	ўтирмақ (у ўтирди)
مع من؟	ким билан?	جلست	мен ўтирдим
ما؟	нима?	جلست	сен ўтирдинг
ماذا؟	нима?	رأيت	сен кўрдинг
شقة	хона	رأيت	мен кўрдим
مشجب	кийим илгич	ذهب	кетмоқ
معطف	пальто	رجع	қайтмоқ
قبة	илята	عاش	яшамоқ
رئيس	раис, бошлиқ		

30-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

أين المعلم و المعلمة؟ من يوجد هنا؟ ماذا يوجد في الغرفة؟ هل يوجد هنا كتاب؟ أين الحفظة؟ ماذا يوجد في الحفظة؟ هل للمعلم صديق؟ هل للعامل شقة؟ إلى أين ذهب محمود؟ من أين رجع سليم؟ أين عاش هو؟ مع من جلس ذلك الشاب؟ هل رأيت مدرساً؟ من رأيت أيضاً؟ مع من جلست؟ مع من ذهب الرئيس؟

31-машқ. Матнда мавжуд бўлган сўзлардан бешта гап тузинг:

32-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига ўтиринг:

У заводда. У (муан.ж.) фабрикада. Дехқонлар қишлоқдалар. Газета стол устида. Дафтар стул устида. Арабча китоб катта жавонда. Қизил қалам ана у портфеляда. Анали икки столда китоблар ва журналлар бор. Салим икки рассом билан бирга ўтирди. Мен тарихчиларни кўрдим. Ишчи заводга кетди.

33-машқ. Қуйидаги жумлаларни ёзинг, ҳаракатланг ва қавс ичидаги сўзларни керакли келишикларга қўйинг:

عاش المدرسون في (هذان البيتان). في (هاتان المجلتان) قصة. رأيت (الفلاحتان الجميلتان). رأيت (التعلمون و المتعلمات). ذهب محمود مع (الشابان الشيطان). جلس سليم مع (المهندسون).

34-машқ Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) في الإعادة إفادة.

٢) لِكُلِّ داء دواء.

٣) العِلْمُ في الصُّدُور لا في السُّطُور.

حوار

- السلام عليكم!
 - كيف حالكم؟
 - أشكركم، طيب أيضاً. وأين المعلم؟
 - عفواً، أين الطلاب؟
 - دق الجرس؟
 - أين محمود؟
 - متى ذهب؟
 - من يوجد في تلك الغرفة؟
 - أين زينب؟
 - إلى أين ذهب سليم؟
 - إلى اللقاء.
- وعليكم السلام. أهلاً وسهلاً!
 - شكراً. طيب. وكيف أنتم؟
 - هو في غرفة الدرس.
 - الطلاب أيضاً هناك.
 - نعم، من زمان.
 - ذهب إلى البيت. هو مريض.
 - إلا أن فقط.
 - هناك فاطمة.
 - هي في النادي.
 - إلى موسكو.
 - إلى اللقاء.

كلمات

كيف حالكم؟	Аҳволингиз қандай?	طيب	яхши
من زمان	аллақачон	شكراً	рахмат
ناد (النادي)	клуб	أشكركم	ташаккур
عفواً	узр	دقّ الجرس	қўнғироқ чалинди.
فقط	фақат	إلى اللقاء	учрашгунча (хайр)

الدَّرْسُ السَّابِعُ ЕТТИНЧИ ДАРС

Предлоглар

Ёрдамчи сўз туркумининг каттагина қисмини предлоглар деб аталувчи сўзлар ташкил этади. Предлоглар тузилишига кўра қуйидагича бўлади:

1. Асл предлоглар.

فِي - ...да, ичида

إِلَى - ...га, ...гача

مِنْ - ...дан

عَلَى - ...да, устида, устига

حَتَّى - ...гача

2. Равиш - предлоглар. Бундай предлоглар кўпинча тушум келишигида келади:

يَنْ، أَمَامَ - олдида, وَرَاءَ، تَحْتَ - остига, فَوْقَ - устига,
بَعْدَ - дан кейин, قَبْلَ - дан олдин, عِنْدَ - ...да, орасида.

Предлоглар учун умумий хусусият шуки, қайси сўзга боғланиб келган бўлса, ўша сўздан олдин келади ва ўша сўзни қаратқич келишигида келишга мажбур қилади.

قَبْلَ الإِمْتِحَانِ имтиҳондан олдин، دَارَسْدَانِ سُنْغَ дарсдан сўнг، بَعْدَ الدَّرْسِ

3. Мураккаб предлоглар. Булар икки-уч сўздан иборат бўлади:

إِلَى الْأَمَامِ олдинга، مِنْ قَبْلُ -дан олдин،

Араб тилида келишиклар сони жуда оз бўлганлиги сабабли, предмет, воқеа-ҳодисаларнинг вақтга, ўринга муносабати, чегараланиш ва бошқа турли муносабатлар асосан предлоглар ёрдамида ифодаланади.

لِ، لَ، بَ предлоглари ўзидан кейинги сўзга қўшиб ёзилади.

Қолган предлогларнинг барчаси ўзидан кейинги сўздан ажратиб ёзилади.

جَلَسَ феъллини ўтган замонда туслаш

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	мз.ж.	جَلَسَ	جَلَسَا	جَلَسُوا
	мн.ж.	جَلَسَتْ	جَلَسَتَا	جَلَسْنَ
2	мз.ж.	جَلَسَتْ	} جَلَسْتُمَا	جَلَسْتُمْ
	мн.ж.	جَلَسَتْ		جَلَسْتُنَّ
1	мз.ва мн.ж.да.	} جَلَسْتُ		} جَلَسْنَا

Ҳозирги замон иш-ҳаракатини англатиш учун одатда феъл ўрнида сифатдош қўлланилади. Масалан:

سَلِيمٌ جَالِسٌ. – Салим ўтирибди.

(Аслида *Салим ўтиргувчидир*.)

Исмий гапларнинг инкор формаси *ئَيْسَ* йўқ, *эмас* инкор феъли ёрдамида тузилади. Бунда феълнинг исмий бўлаги ёки тушум келишигида, ёки *ب* предлоги ёрдамида қараткич келишигида келади. Масалан:

سَلِيمٌ لَيْسَ جَالِسًا. Салим ўтирмаяпти.

(Аслида *Салим ўтиргувчи эмас*).

سَلِيمٌ لَيْسَ بِجَالِسٍ. Салим ўтирмаяпти.

35-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган замонда тусланг:

كتب، خرج، ذهب

36-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

في غرفة الدرس

نحن في غرفة الدرس. هنا يوجد لوح و طاولات و مقاعد للجلوس. و على الحائط خريطة كبيرة. بجوار النافذة توجد منضدة صغيرة و كرسي للمعلم. و على هذه المنضدة مجلة و قلم. الطباشير و المسححة على اللوح. الطلاب جالسون. و الطالبات جالسات أيضاً. محمود ليس حاضراً. هو غائب. فاطمة أيضاً ليست بحاضرة. هي في البيت. محمود مريض. هو عند الطبيب. فاطمة ليست بمريضة. هل يوجد هنا دكتور؟ أين زينب؟ ها هي ذي جالسة خلف هند. هما شابتان نشيطتان. كمال جالس على المقعد الأمامي بجانب سليم. هما صديقان مخلصان. هما جالسان معاً. و بعد قليل دخل المعلم. ها هو ذا بين الطلاب. خرج محمود إلى اللوح. هو واقف أمام المعلم. سأل المعلم عن كلمة عربية. فأجاب محمود إلى الفور. و بعد ساعة دق الجرس فخرج الطلاب من غرفة الدرس إلى الدهليز. و بعد الدرس ذهب المعلم إلى البيت. الطلاب ذهبوا إلى الملعب. الطالبات ذهبن إلى السينما. و أما زينب و فاطمة فذهبتا إلى الحديقة.

كلمات

بجوار	яқинида	غُرْفَةُ الدَّرْسِ	дарс хонаси
صورة	сурат	معاً	биргаликда
نزهة	сайр	ملعب	спорт ўйингоҳи
سينما	кино	خلف	орқасида

دُهْلِيْزُ	йўлак	مُخْلِصٌ	содик
حَدِيْقَةٌ	боғ	مَقْعَدٌ	стул
طَبِيْبٌ	врач	عَلَى الْقَوْرِ	тезда
ها هو ذا	мана у	وَقَفَ	тўхтамок
جُلُوْسٌ	ўтириш	بَعْدَ قَلِيْلٍ	бир оздан сўнг
دَخَلَ	кирмоқ	أَجَابَ	жавоб бермоқ

37-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

أَيْنَ أَنْتُمْ؟ ماذا يوجد في غرفة الدرس؟ أين المتضدة؟ ماذا يوجد على المتضدة؟ هل الطلاب جالسون أم واقفون؟ هل الطلاب حاضرون؟ هل فاطمة حاضرة؟ من هو الغائب؟ هل زينب سالمة؟ مع من جالسة هي؟ مع من جالس كمال؟ أين المعلم؟ من خرج إلى اللوح؟ كيف أجاب محمود؟ إلى أين ذهب الطلاب و الطالبات بعد الدرس؟

38-машқ. Турли хил предлоглар ёрдамида олтига гап тузинг.

39-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Стул эшик орқасида. Чизғич стол остида. Чироқ жавон устида. У жавонда журналлар бор. Талаба ўқитувчи ёнида. Махмуд талабалар орасида ўтирди. Мен Камолнинг ёнида ўтирдим. Фотиманинг орқасида Салим ўтирди. Зайнаб кутубхонадан қайтди. Ўқитувчи кирди. У Москвадан ана у икки талаба билан келди. Комил клубдан чиқиб, уйга кетди. Дехкон ўрмонга бормоқда. Ишчи заводдан қайтмоқда.

40-машқ. “Дарс хонасида” мавзуида ҳикоя тузинг.

41-машқ. Қуйидаги жумлаларни нуқталар ўрнига мос предлоглар танлаб кўчиринг ва уларни ҳаракатланг:

الطبيب ... المريض. جلس الطبيب ... المعلم. محمود جالس ... الغرفة.
المعلم جالس ... الكرسي. زينب ذاهبة ... النادي. عاش محمود ... تلك
المدينة. هو واقف ... المدرس. ذهبت الطالبة ... الحديقة. ... الامتحان
جلست ... المكتبة ... الليل. ذهب الطالب ... النادي ... المصورين.

42 –машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

- (۱) العلم في الصغر كالنقش في الحجر .
(۲) النجاة في الصدق.

САККИЗИНЧИ ДАРС الدرس الثامن

Синик кўплик турлари

Синик кўпликнинг турлари жуда хилма-хилдир. Бир хил қолипга тушадиган отларнинг бир неча синик кўплик турлари мавжуд бўлиши мумкин.

Масалан, **فاعل** қолипига тушадиган отларнинг 15 тагача синик кўплик тури бор: **فَاعِلٌ، فُعَلَاءٌ، فَعَلَةٌ، فُعَالٌ فُعَلَانٌ** ва бошқалар.

Мисоллар:

طالب талаба طُلابٌ ёки طالباalar талабалар

عالم олим عُلَمَاءُ олимлар

فارس чавандоз, отлик فُرسَانٌ ёки فَوارسٌ отлиқлар

Синик кўплик турларини эслаб қолиш қийин масала. Бунда бизларга луғат ёрдамга келади. Лекин айрим отлар

тури борки, уларнинг синик кўплиги муайян форма (колип) асосида ясалади.

Масалан, **أَفْعُلُ** (муан.ж. **فعلاء**) колипидаги ранг ёки жисмоний кусурни англатадиган сифатларнинг синик кўплиги **فُعْلٌ** колипидан ясалади.

Масалан:

أَحْمَرُ қизил (муан.ж. **حَمْرَاءُ**) – кўплиги **حُمْرٌ** қизил,

أَعْرَجُ оксок (муан.ж. **عَرَجَاءُ**) – кўплиги **عُرَجٌ** оксоклар

فُعْلَةٌ ёки **فَعْلَةٌ** колипига тушадиган отларнинг синик кўплиги **فُعْلٌ**;

فَعْلَةٌ колипига тушадиган отлар эса **فَعْلٌ** колипига тушади.

Масалан,

أَمَّةٌ халқ, миллат – кўплиги **أُمَمٌ** халқлар, миллатлар;

دَوْلَةٌ давлат - кўплиги **دَوْلٌ** давлатлар.

Тўрт ўзакли отлар (ё бунга крмайди) синик кўплиги **فَعَالِلُ** яна **مَفَاعِلُ**, **أَفَاعِلُ**, **فَوَاعِلُ** ва бошқа колиплардан ясалади.

Масалан:

а) барча тўртала ҳарфи ҳам ўзак бўлган от – **جَحْفَلٌ** улкан

қўшин -> **جَحَافِلُ**;

б) биринчи ёки иккинчи ҳарфи ўзак бўлмаган от: مَنَزَلٌ
манзил -> مَنَازِلُ ;

نافذةٌ ; مَراحِلُ -> даража; مَرَحَلَةٌ ; أصابعُ -> бармоқ
дереза -> نَوَافِذُ .

Беш ўзакли отларнинг синик кўплиги مفاعيلُ яна مفاعيلُ
أفاعيلُ ва бошқа қолиплардан ясалади.

Масалан,

مَفَاتِيحُ – مفتاحٌ ; سُلَاطِينُ – سلطانٌ

مَسَاكِينُ – камбағал, бечора ; مَسْكِينٌ

Агар сўз беш ҳарфдан ортиқ бўлса, унинг синик кўплиги
тўрт ўзакли сўзлар каби ҳосил қилинади. Яъни аввалги тўрт
ҳарф олиб қолиб, колгани тушириб қолдирилади.

Масалан, عُنْدَلِبُ булбул – عُنَادِلُ булбуллар.

Қуйида кўп қўлланиладиган синик кўплик формалари
намунаси келтирилган:

أَفْعَالٌ 1.	طَرَفٌ	томон	أَطْرَافٌ
	وَقْتُ	вақт	أَوْقَاتٌ
	حِزْبٌ	партия	أَحْزَابٌ
	قَفْلٌ	қулф	أَقْفَالٌ

2. فَعُولٌ	أَمْرٌ	иш	أُمُورٌ
	عِلْمٌ	билим	عِلُومٌ
	أَسَدٌ	шер	أَسُودٌ
	مَلِكٌ	шоҳ	مُلُوكٌ

3. فُعْلٌ	كِتَابٌ	китоб	كُتُبٌ
	جَدِيدٌ	янги	جُدُدٌ
	مَدِينَةٌ	шаҳар	مُدُنٌ
	رَسُولٌ	пайғамбар	رُسُلٌ

4. فِعَالٌ	رَجُلٌ	эркак киши	رِجَالٌ
	جَهْلٌ	туя	جِهَالٌ
	بَحْرٌ	денгиз	بِحَارٌ
	كَبِيرٌ	катта	كِبَارٌ

5. أَفْعَلٌ	رَجُلٌ	оёқ	أَرْجُلٌ
	بَحْرٌ	денгиз	أَبْحَرٌ

6. أَفْعَلَةٌ	لِبَاسٌ	кийим	أَلْبِسَةٌ
	جَنَاحٌ	қанот	أَجْنَحَةٌ
	رَغِيفٌ	нон	أَرْغَفَةٌ

7. فُعَلَاءٌ	عَالِمٌ	олим	عِلْمَاءٌ
	زَعِيمٌ	доҳий	زَعَمَاءٌ

أصدقاء دوست صديق 8. أفعلاء

بلدان мамлакат,
шаҳар
ботир بلد 9. فُعلان
شجعان شجاع

جرائد газета جريدة 10. فاعائل
رسائل мактуб رسالة

مرضى бемор مريض 11. فعلى

صحارى саҳро صحراء 12. فعالى
هدايا совга هدية

Турланиш

1. Танвин билан тугаган синиқ кўпликлар бирлик сон каби турланади.

2. 11 ва 12-қолипларга тушадиган синиқ кўпликлар келишикларда ўзгармайди.

3. Синиқ кўпликларнинг қолган қолиплари икки келишикли турланишга эга.

Мослашув қоидалари

Агар аниқланмиш от билан ифодаланиб, ~~синиқ кўплик~~ кўплик формасида ва шахсни билдирган бўлса, аниқловчи у билан жинсда, сонда, келишикда ва ҳолатда тўлиқ мослашади.

Масалан:

الرجال العقلاء ақлли эркеклар

النساء العاقلات ақлли аёллар

رجال كثيرون кўпгина эркеклар (ноаниқ)

Агар аниқланмиш от билан ифодаланиб, синиқ кўплик ёки муаннас тўғри кўплик шаклида ва предметни билдирган бўлса, у ҳолда аниқловчи бирлик муаннас жинсда бўлади.

Масалан:

البيوت الجديدة янги уйлар (аниқ)

المقالات المفيدة фойдали мақолалар (аниқ)

بيوت جديدة янги уйлар (ноаниқ)

مقالات مفيدة фойдали мақолалар (ноаниқ)

Юқоридаги мослашув қоидалари аниқловчи вазифасида келган кўрсатиш олмошлари ва отлашган кесимларга ҳам тегишлидир. Унинг фарқи шундаки, умумий қоидага биноан кесим ноаниқ ҳолатда туради.

Масалан:

هؤلاء الرجال عُقلاء Бу эркаklar оқилдирлар.

هؤلاء النساء عاقلات Бу аёллар оқиладирлар.

هذه البيوت جديدة Бу уйлар янгидир.

هذه المقالات مفيدة Бу мақолалар фойдалидир.

43-машк. Қуйидаги отларнинг синиқ кўплигини луғатдан фойдаланиб топинг ва маъноларини ёзинг.

طفل، غرفة، مسكن، حادثة، ساكن.

44-машк. Қуйида берилган синиқ кўпликдаги сўзларни луғатдан фойдаланиб бирлик шаклини топинг ва маъноларини ёзинг.

عملة، شوارع، شعراء، مصاييح، مشاريع.

45-машк. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг.

هذه النوافذ مفتوحة. تلك الأبواب مقفلة. الكتب السياسية هنا كثيرة و أما الكتب الأدبية فقليلة. هنا كثير من الكتب باللغات الوطنية

و الأجنبية. هناك قليل من الكتب الإنجليزية. هذه المصانع جديدة. في تلك المعامل كثير من العمال. أولئك العمال نشطاء. هؤلاء الفتيان مثقفون. هؤلاء الفتيات ذكيات. اليوم في الحدائق كثير من الناس.

كلمات

كثير من ...	kūn	ناس	одамлар
أبواب	эшиклар	(فَتَيَات. كُؤِپ) فتاة	қиз бола
فتيان	йигитлар	وطني	миллий
	(بِر. فُتَى)		
مُثَقَّف	маданиятли, ўқимишли	أجنبي	хорижлик
قليل من ...	...дан kūn	أدبي	адабий

46-ماشك. Қуйидаги сўз бирикмаларини араб тилига таржима қилинг:

сиёсий партиялар, кунлик газеталар, араб давлатлари, кичкина болалар, тоза хоналар, ўқимишли ишчилар, тиришқоқ қизлар

47-ماشك. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

في المكتبة

نحن في المكتبة. في هذه المكتبة كثير من الكتب المطبوعة و المخطوطة. هنا توجد مؤلفات أدبية و علمية باللغات الأزركية و الروسية و العربية و الإنجليزية. هذه هي قاعة المطالعة. هي واسعة و نيرة. هنا طاولات و كراسي و خزانات للكتب. الطلاب جالسون

حول الطااولات. هم مشغولون بالقراءة و الكتابة. و أما الطالبات فهن جالسات حول المنضدة بالقرب من اولئك الطلاب. فاطمة جالسة بجوار زينب. سليم جالس بجانب محمود.

هناك منضدة كبيرة. و على هذه المنضدة عدد كبير من الصحف و المجلات باللغات الوطنية و الاجنبية. اليوم في الصحف كثير من الاخبار الجديدة.

جلس الطلاب في المكتبة ساعة او ساعتين ثم ذهبوا الى الجامعة. و كذلك الطالبات ما جلسن طويلاً بل ذهبن الى هناك.

كلمات

مطبوع	босма	حَوْلَ	атрофида
مخطوط	қўлёзма	صداقة	дўстлик
قاعةُ المطالعة	ўқув зали	علاقات	алоқалар
و كذلك	шунингдек	قراءة	ўқини
بل	балки	كتابة	ёзув
تَيرَ	ёруғ	عددٌ كبيرٌ من...	... дан кўп
كراسي	стуллар	ثمَّ	сўнг
بالقُرب	яқинида	صحفٌ	газеталар
شُعوبٌ	халқлар	ساعة	соат
أو	ёки	مؤلفات	асарлар
طويلاً	узоқ	ما	йўқ

48-машк. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

ماذا يوجد في المكتبة. هل توجد هناك قاعة المطالعة؟ ماذا يوجد في قاعة المطالعة؟ أين الطلاب و الطالبات؟ من الجالسة بالقرب زينب؟ من الجالس بجانب محمود؟ ماذا يوجد على المنضدة الكبيرة. هل توجد الاخبار الجديدة في الصحف. إلى أين ذهب الطلاب و الطالبات من المكتبة؟

49-машк. Қуйидаги жумлаларни араб тилига ўгиринг:

Катта деразалар ёпик. Бу эшиклар янги. Ана у хоналар кенг. Бу уйда кўп хоналар бор. Хорижий китоблар жавонда. Арабча китоблар стол устида. Бу столлар чиройли. Дўстлар ўқувчилар орасида ўтиришибди. Ана у олимлар ўқиш билан бандлар. Араб мамлакатларида кунлик газеталар кўп. Бу шаҳарда катта боғлар кам.

50-машк. “Кутубхона” мавзуида ҳикоя тайёрланг.

51-машк. Қуйидаги жумлаларни ўнг томондаги сўзлардан мосини танлаб, жинс, сон, келишик ва ҳолатга мослаштириб кўчинг:

الالبسة... في الخزانة، المجلات... على
المنضدة. الكتب... في المحفظة. هناك
عدد كبير من الكتب... العلماء... في
الجامعة الشبان... في الأمام... البيوت...
نيرة في هذه المدينة كثير من الشوارع...
هناك قليل من المصانع...

فارسي، عربي، هذه
جديد، شهري،
مصري، واسع، قديم،
نشيط، عريض

52-машқ. Таркибида синик кўплиги бўлган бешта жумла тузинг.

53-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

۱) عالمٌ بلا عملٍ كَسَحَابٍ بلا مَطَرٍ

۲) وَعَدٌ بلا وفاءٍ عداوةٌ بلا سَبَبٍ.

۳) في بَعْضِ القُلُوبِ عُيُونٌ.

حوار

- السلام عليكم! - و عليكم السلام!

- كيف حالكم؟ - شكراً، بخير. وأنتم كيف حالكم؟

- الحمد لله. حسناً. هل عندك - لا. لا جديد.

أخبار جديدة؟

- لمن هذه المجلة؟ - هذه المجلة للمدرس.

- متى رجع المدرس؟ - رجع أمس.

- هل المدرس من موسكو؟ - لا. هو من قرية قريبة.

- إلى أين ذهب الطلاب؟ - هم ذهبوا إلى السينما.

- أين الطالبات؟ - هن في الملعب.

- إلى اللقاء. - إلى اللقاء.

كلمات

بَخَيْرٍ яхши кимники? لمن

أَمْسٍ кеча янгилик йўқ لَا جَدِيدَ

حَسَنًا яхши Аллоҳга шукр. الحمد لله

تۆككيزينچى دارس الدَّرْسُ التَّاسِعُ

Мослашмаган аниқловчи (Изофа)

Араб тилида бир-бирини бошқариб келадиган аниқловчили бирикмалар кенг қўлланилади. Бундай бирикмаларда аниқланмиш ўзидан кейин келаётган аниқловчини қаратқич келишигида келишини талаб қилади. Аниқловчи эса аниқланмишни аниқлаб келади. Бунда аниқланмиш ”ال“ аниқлик артиклизисиз, танвинларсиз келса-да, келишикларда турлана олади. Бундай бирикмалар (إضافة) изофа дейилади.

Агар аниқланмиш иккиликдаги ёки музаккар тўғри кўпликдаги отдан иборат бўлса, сўз охиридаги ن ёки ن кўшимчалари тушиб қолади.

Масалан:

مُدْرَسُ الجامعة университетнинг мударриси

مُدْرَسَا الجامعة университетнинг икки мударриси

مُدْرَسُو الجامعة университетнинг мударрислари

Бундай жуфтликларда аниқловчи ”ال“ аниқлик артикли билан келган бўлса, аниқланмиш ҳам аниқ ҳисобланади. Гапда эса бундай жуфтликлар кесимдан олдин келган эга вазифасини бажаради.

Масалан:

بَيْتُ الْعَامِلِ جَدِيدٌ. Ишчининг (аниқ) уйи янгидир.

غُرْفَةُ سَلِيمٍ وَاسِعَةٌ. Салимнинг(аниқ) хонаси кенгдир.

Бундай жуфтликда аниқловчи ”ال“ аниқлик артиклини олмаса, изофада турган бу жуфтлик ноаниқ ҳисобланади.

هَذَا بَيْتُ عَامِلٍ. Бу – ишчининг (ноаниқ ишчи) уйидир.

Изофа бирикмаси бир-бири билан чамбарчас боғланган бўлиб, орага ҳеч бир сўзни киритишга йўл қўймайди. Шунинг учун ҳам мослашган аниқловчи мослашмаган аниқловчидан кейин келади. Масалан:

دَفْتَرُ الطَّالِبِ الْجَدِيدِ талабанинг янги дафтари...
 دَفْتَرُ الطَّالِبِ هَذَا талабанинг бу дафтари...
 مَحْفَظَةُ الْمَعْلَمِ الْجَدِيدِ муаллимнинг янги портфели..
 مَحْفَظَةُ الْمَعْلَمِ هَذِهِ муаллимнинг бу портфели..

Баъзан изофа уч ва ундан ортиқ сўздан иборат бўлиши мумкин. Бунда ўртадаги сўзлар ўзидан олдинги сўзга нисбатан аниқловчи, ўзидан кейинги сўз учун эса аниқланмиш вазифасини бажаради ва шунинг учун ўзида ҳам аниқловчилик, ҳам аниқланмишлик хусусиятларни мужассамлаштирган бўлади, яъни ”ال“ аниқлик артиклини қабул қилмаган ва қараткич келишигида бўлади. Масалан:

أَخْتُ مَعْلَمِ الْمَدْرَسَةِ
 мактаб ўқитувчисининг сингиси

كِتَابُ أَخْتِ مَعْلَمِ الْمَدْرَسَةِ
 мактаб ўқитувчиси сингисининг китоби

Бундай иборалар изофа занжири деб юритилади.

Изофа билан келган мослашган аниқловчилар, хусусан аниқланмиш билан мослашмаган аниқловчининг жинси бир хил бўлса ёки изофа занжири бўлганида кўп чалкашликларга сабаб бўлади. Шунинг учун бундай изофа бирикмаси **من** каби предлоглар ёрдамида изофа бўлмаган бирикмаларга айлантириб юборилади. Масалан:

صَدِيقُ مَحْمُودٍ пахта толасидан қилинган кийим, ثَوْبُ قُطْنٍ

ثَوْبٌ مِنْ قُطْنٍ Маҳмуднинг дўсти каби изофа бирикмаларини дейиш мумкин.
صَدِيقٌ لِمَحْمُود

Изофа бирикмасининг келишикларда турланиши

Кс	бирлик		Иккилик		кўплик	
	мисол	қўшимча	мисол	қўшимча	Мисол	қўшимча
Б.к.	مدرس الجامعة	ـ -y	مدرسا الجامعة	ـا -ā	مدرسو الجامعة	ـو -y
Қ.к.	مدرس الجامعة	ـ -u	مدرسي الجامعة	ـى - ай (u)	مدرسي الجامعة	ـى - ā
Т. к.	مدرس الجامعة	ـ -a	مدرسي الجامعة	ـى - ай (u)	مدرسي الجامعة	ـى - ā

أى олмоши

أى олмоши сўроқ олмошлари ичида ўзига хос характерга эга:

1. أى олмоши қайси сўз билан бириккан бўлса, ўша сўз билан жинсда мослашади: мз. - أى , мн. - آية . Шунингдек, ўзи бириккан сўз билан изофа ҳосил қилади ва бунда сўзи аниқланмиш, бириккан сўз эса ноаниқ ҳолда, бирликда мослашмаган аниқловчиси бўлиб келади:

أى كتاب؟ Қайси китоб?

آية جامعة؟ Қайси университет ?

Айрим тарихий манбаларда булар ўртасида жинсда мослашмаганликни ҳам кўришимиз мумкин:

أى لغة؟ Қайси тил?

فعلی ҳақида

فعلی гарчи маъно жихатидан ҳозирги замонни билдирса-да, фақат ўтган замон шаклида ишлатилади ва у қуйидагича тусланади:

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўplik
III	МЗ МН	لَيْسَ	لَيْسَا	لَيْسُوا
		لَيْسَتْ	لَيْسَتَا	لَيْسَنَ
II	МЗ МН	لَسْتُ	لَسْتُمَا	لَسْتُمْ
		لَسْتِ	لَسْتُمَا	لَسْتُنَّ
I	МЗ. ва МН.Ж	لَسْتُ		لَسْنَا

فعلی ўзбек тилида “йўк”, “эмас” тарзида таржима қилинади.

54-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

باب البيت مفتوح. نافذة الغرفة مقفلة. هذا دفتر محمود. هذه
منضدة المعلم. هنا قلم الرصاص. هناك قلم الحبر. فاطمة تلميذة
المدرسة الابتدائية. تلاميذة المدرسة الثانوية في الملعب. طلاب المعهد في
حديقة البلدة. سليم طالب معهد المعلمين و المعلمات. هو ليس
ضعيفا، بل هو قوي جدا. اليوم أحمد و محمود ليسا بحاضرين. هما
طالبا كلية الجغرافية. هم ليسوا مهندسين. رجع طلاب الكلية من
الجامعة. هم أولاد العمال و الفلاحين و المثقفين.

كلمات

قلم الرصاص	қалам	قلم الخبر	сиёҳли ручка
كلية الجغرافية	география факультети	إبتدائي	бошланғич
جدا	жуда	جميع	барча
بلدة	шаҳар	معهد	институт
ثانوي	иккинчи босқич	عاصمة	пойтахт

55-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

هل النافذة مفتوحة؟ أ ليس الباب مقفلاً؟ أليس هنا قلم الخبر؟
أين الطلاب؟ في أية حديقة؟ من هو أحمد؟ في أي معهد هو؟ هل
هو ضعيف؟ هل هما حاضران؟ من اين رجع طلاب الكلية؟

56-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўтиринг:

في الكلية

هنا كلية العلوم الشرقية. و هي تقع في عمارة ضخمة بشارع
نوائي. في هذه الكلية مكتبة و قاعة للاجتماع و غرفة للمعلمين
وغرف للدرس و غرف لكراسي اللغات و الآداب الشرقية
ومقصف (بوفيه). و في الكلية عدة أقسام: القسم العربي و القسم
الإيراني و القسم الهندي و القسم الصيني و قسم تاريخ البلدان الشرقية.
هنا يوجد عدد كبير من الأساتذة اللّازمين لتدريس اللغات و الآداب

والتاريخ. و في مكتبة الكلية كثير من الكتب المدرسية و الجرائد والمجلات في مختلف اللغات.

أنا طالب الصف الأول من القسم العربي. محمود و سليم طالبا الصف الثاني من هذا القسم. مريم و نادية طالبتا الصف الثاني من القسم الهندي. طلاب القسمين الهندي و الصيني في قاعة المطالعة. و طالبات القسم العربي أيضا هناك. هن لسن من المتأخرات. في غرفة المعلمين كثير من المدرسي اللغات الأجنبية. هم جالسون مع معلمي التاريخ. في غرفة عميد الكلية لا يوجد أحد. هو الآن عند مدير الجامعة.

كلمات

عمارة	бино	عدة	бир печа
غرف	хоналар	إبراني	эроний
الأول	биринчи	(تَقَعُ) (من. يَقَعُ)	жойлашмоқ
تدريس	ўқитиш	كرسي	кафедра
لازم	керакли	قسم	бўлим
كلية العلوم	шарқ	عميد الكلية	факультет
الشرقية	факультети		дегани
أدب	адабиёт	مدير الجامعة	университет
صف	курс	حائط	ректори
أحد	бир	مقصف	девор
متأخر	қолоқ	مختلف	буфет
اجتماع	йигилиш	صيني	турли хил
			хитойча

57-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

أين تقع كلية العلوم الشرقية؟ ماذا يوجد في تلك الكلية؟ أية أقسام توجد هناك؟ هل هناك كثير من الأساتذة؟ ماذا يوجد في مكتبة الكلية؟ طالب أي صف أنت؟ من أي صف مريم و نادية؟ أين الطلاب و الطالبات؟ من يوجد في غرفة المعلمين؟ أين عميد الكلية؟

58-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига ўғиринг:

Ахмад – Салимнинг ўртоғи. Маҳмуднинг уйи узоқ. Институт кутубхонаси яқин. Зал деворлари оқ. Талабалар шаҳар ўйингоҳидалар. Бу шаҳарнинг боғлари чиройли. Талаба институт ректори хонасидан чиқди. Сен муҳандис эмассан. Улар артист эмаслар. Сен – хитой тили мударрисси. Араб тили ўқитувчилари факультет декани ҳузурда.

59-машқ. Таркибида изофа бўлган беъта жумла тузинг.

60-машқ. “Факультетда” мавзуида ҳикоя тайёрланг.

61-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) السَّلْمُ عَلَّةُ السَّلَامَةِ وَ سَبَبُ الْإِسْتِقَامَةِ.

٢) الْكَذْبُ دَاءٌ وَ الصِّدْقُ شِفَاءٌ.

٣) الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِمِهَا.

ЎНИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ الْعَاشِرُ

هـ

Қўшилиб ёзилувчи бирикма олмошлар

Одатда араб тилида **أنت**, **هو** каби кишилиқ олмошлари қўлланилса, кишилиқ олмошларининг иккинчи тури бирикма олмошлар дейилади ва улар у ёки бу сўздан кейин шу сўзга қўшилиб келади.

Бирикма олмошлар отга, предлогларга, феълга ва юкламаларга қўшилиб келиши мумкин.

Бирикма олмошлар куйидаги шаклга эга:

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
		Бирикма олмош	Бирикма олмош	Бирикма олмош
III	МЗ	ه -	هُما -	هُم -
	МН	ها -	هُما -	هُنَّ -
II	МЗ	ك -	كُما -	كُم -
	МН	ك -	كُما -	كُنَّ -
I	МЗ, МН	ي -		نا -

Отга қўшилувчи олмошлар одатда эгаликни билдиради ва ўзбек тилида эгалик афкслари бажарган вазифани бажаради (-им, - инг, - и, - си). Бошқача айтганда, қаратқич келишигида келган кишилик олмошлари билан вазифадошдир (менинг ...им, сенинг ...инг, унинг ...си (и) ва ҳ.). Масалан:

كِتَابُكَ сенинг китобинг كِتَابُهُ унинг китоби

Олмош қўшилиб келган отларни изофа сифатида тасаввур қилиш керак. Бунда от аниқланмиш, қўшилиб ёзилган олмош аниқловчи вазифасини бажаради. Демак от аниқланмиш сифатида ҳар уч келишикда келиши мумкин. Масалан:

هذا كتابُ سليمٍ و هذا دفترُهُ Бу – Салимнинг китоби,
бу (эса) - унинг дафтари.

Изофа бирикмасидек, бирикма олмоши билан келган от аниқ ҳисобланиб, унинг мослашган аниқловчиси ҳам аниқ ҳолатда бўлади. Масалан,

كِتَابُهُ الكَبِيرُ унинг катта китоби

Бирикма олмошларининг отлар билан бирикуви ва турланиши намунаси

келишик	бирлик		иккилик		кўплик	
	ми- сол	қўшим- ча	ми- сол	қўшим -ча	мисол	кў- шимча
Бош к.	مَعْلَمَكْ	- -يْ	مَعْلَمَاكْ	- -آ	مَعْلَمُوْكْ	- -يْ -وْ
Қар.к.	مَعْلَمِيْكْ	- -يْ	مَعْلَمِيْكْ }	- -يْ	مَعْلَمِيْكْ	- -يْ -يْ
Туш.к.	مَعْلَمِيْكْ	- -ا		- -ايْ		

I шахс бирлик олмоши қўшилганида, от ҳар уч келишикда бир хил кўринишда бўлади. Масалан:

Бош к. غُرْفَتِي - менинг хонам,

Қар. К. فِي غُرْفَتِي - менинг хонамда,

Туш к. غُرْفَتِي - менинг хонамни.

От қараткич келишигида келганида ёки “- ай” қўшимчаси билан тугаганида, III шахс бирикма олмошларидаги “у” товуши “и” товушига ўзгаради:

کتابهن، کتابهم، کتابهما، کتابه

“Та марбута” ҳарфи билан тугаган отларга бу олмошлар қўшилганида, у “алиф”га ўзгаради. Масалан:

جريدة → جريدته унинг газетаси

ساعة → ساعتُه унинг соати

أَخ ака, أَب ота сўзлари изофа шаклида келиб, келишикда турланганида ҳар бир келишикка мос бўлган чўзиқ унли билан бирга келади. Масалан:

Бош к. أبو

Қар.к. أبي

Туш.к. Аба

أبو علي Алининг отаси, مع أبي علي Алининг отаси билан,

أخوه унинг акаси عند أخيه унинг акаси ёнида.

ذو эгаси, соҳибни сўзи ҳам худди шунда турланади.

Б.к. - ذو

Қар.к - ذي

Туш.к. - ذا

غَيْر сўзи ўзидан кейинги сўз билан доим изофа муносабатида бўлади. Бунда мослашмаган аниқловчи от бўлса, غَيْر сўзи "...дан бошқа" маъносини ифодалайди. Масалан:

غَيْرُ الطَّالِب - талабадан бошқа

غَيْرُ هَذِهِ الْجِلَّةِ - бу журналдан бошқа

غَيْر сўзи уюшиқ бўлакларда ҳам ишлатилиши мумкин ва бунда бирикма олмошлар ҳам иштирок этади. Масалан:

Бош к. محمود و محمد و غيرهما

- Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалар,

Қар.к. من محمود و محمد و غيرهما

- Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалардан,

Туш. к. رأيت محمودا و محمدا و غيرهما

- Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқаларни кўрдим.

غَيْرُ сўзи сифатдан олдин келиб мураккаб сифат ҳосил қилади. Бунда ўша сифатдаги белгининг мавжуд эмаслиги ифодаланади:

غَيْرُ جَمِيلٍ - хунук, چىروىلى - جميلٌ,
 -шўр эмас. غيرٌ مَالِحٍ - مالِحٌ

كان феълининг маъноси “бўлмоқ”дир. Бу феъл ўтган замонда шахс-сонда қуйидагича тусланади:

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	МЗ МН	كَانَ	كَانَا	كَانُوا
		كَانَتْ	كَانَتَا	كَانَتْ
2	МЗ МН	كُنْتُ	كُنْتُمَا	كُنْتُمْ
		كُنْتَ	كُنْتُمَا	كُنْتُمْ
1		كُنْتُ		كُنَّا

Ўзбек тилидаги “бўлмоқ” феъли каби араб тилида ҳам бу феъл икки вазифани бажаради.

1. Мустакил феъл вазифасини. Масалан:

أُكِنْتُ فِي الْقَرْيَةِ - Кеча мен қишлоқда эдим.

2. От ёки сифат билан бирга келиб, ўтган ёки келаси замонда турган кўшма феълнинг ёрдамчи феъли вазифасини. Бунда бу феъл билан келган от ёки сифат ноаниқ ҳолатда эга билан жинсда ва сонда мослашгани ҳолда тушум келишигида келади. Масалан:

كَانَ الطَّالِبُ مَرِيضًا - Талаба касал эди.

62-машқ. Куйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

بيته قريب. حجرتك ضيقة. معطفها الجديد جميل. بذلته القديمة ليست جميلة. رفيقكما ليس حاضراً. اسمه سليم. هو ذو عقل و فهم. سكن اخوكم في غرفة رفيقه. محمود و أحمد جالسان في غرفتهما. الطالبات جالسات في غرفتهن. كلامكن صحيح. بعد الدرس ذهب معلموهم إلى ييوقيم. نزل المهندس من سيارته فدخل منزله. كان ذلك في السنة الماضية. ما كان بيتي بعيدا. هي في حجرهما الخاصة. كانت زينب جالسة على الديوان قرب منضدتها. سكنت أمها في بيت خشبي غير كبير. كنت أنا و رفيقاي عند معلمي. كنا أمس في بيت صديقنا. هو يكون طياراً. ما رأيكم، أ كان هذا الخبر صحيحاً؟ اليوم الطقس جميل. و أما بالأمس فكان رديئاً.

كلمات

(بذلة) *костюм*

ديوان *диван*

قرب *яқинида*

رأي *фикр*

ما رأيكم؟ *сизнинг фикрингиз қандай?*

دخل البيت *Уйга кирди.*

ضيّق *тор*

سكن *яшamoқ*

نَزَلَ тушмоқ

أَمْسَ кеча

خاص махсус

ماضي (الماضي) ўтган

مَنْزِل уй, манзил

كَلَام калом, гап

سيارة автомашина

صحيح тўғри

طيار учувчи

ردى ёмон

63-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

ما اسمك؟ هل حجرتك واسعة؟ أين سكن أخونا؟ أين محمود و أحمد؟ إلى أين ذهب معلموهم؟ من أين نزل المهندس؟ متى كان ذلك الأمر؟ أ ما كان بيتك قرب المعهد؟ أين زينب؟ أين سكنت أمها؟ أين كنتم أمس؟ هل كان الطقس جميلاً؟

64-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига ўғиринг:

Сенинг ўртоғинг тарихчи. Менинг ўртоғим – рассом. Унинг хонаси ёруғ. Уларнинг (мз) мактаби узок. Сизларнинг (мн) институтингиз яқин. Бизнинг кўча кенг. Шахримиз боғи катта. Отамнинг шляпаси қора. У иккалови оталарининг уйида ўтиришибди. Дераза очик эди. Эшик ёпиқ эди. Унинг хонаси тоза эди.

65-машқ. Бириктирув олмоши иштирок этган олтита гап тузинг.

66-машқ. Қавс ичида берилган сўзларни керакли жинс , келишик ва ҳолатга мослаштириб, жумлага лойиқ бўлган бириктирув олмошини қўйиб кўчиринг.

هذا كتاب أمك و هذه (محفوظة). هذه منضدة المعلم و هذا (كرسي).
جلست زينب مع (أخ). أين ذالك الطالب و (أب)؟ ذهب سليم إلى
المكتبة مع (معلمون). سكن في شقته (جميل). قبعته على طاولة (أخت).
أين قميصها (نظيف)؟

67-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلُهُ.

٢) طَوْلُ التَّجَارِبِ زِيَادَةٌ فِي الْعَقْلِ.

ع ع ع

الدَّرْسُ الْحَادِي عَشَرَ **ЎН БИРИНЧИ ДАРС**

Икки келишикли отлар

Араб тилида қараткич ва тушум келишиги бир хил кўшимчага эга бўлган қатор сўзлар мавжуд. Булар икки келишикли сўзлар дейилади. Икки келишикли сўзлар ал артиклисиз ҳамда танвин кўшимчасиз келганда ҳам аниқ ҳолатда деб ҳисобланади. Бош келишикда –у, қараткич-тушум келишигида – а кўшимчасини олади. Бундай сўзлар ал артикли билан ёки изофа шаклида ёки бирикма олмоши билан бирга келганда уч келишикли турланишга айланади.

Бундай сўзлар қуйидаги умумий формалар бўйича турланади:

келишик	Ноаниқ ҳолат	Аниқ ҳолат	Изофа ҳолатида
Бош к.	أَفْضَلُ	الأَفْضَلُ	أَفْضَلُ النَّاسِ
Қар.к	أَفْضَل	الأَفْضَل	أَفْضَل النَّاسِ
Туш.к.	أَفْضَل	الأَفْضَل	أَفْضَل النَّاسِ

Икки келишикли турланишга қуйидаги сўзлар киради:

1. فَعْلَانُ ، أَفْعَلُ вазнига тушадиган сифатлар. Масалан: أَكْبَرُ улуғ, أَفْضَلُ энг яхши.

2. ة – қўшимчасида тугайдиган киши ва жой номлари: فَاطِمَةُ Фотима, مَكَّةُ Макка, دَجَلَةُ Дажла (дарё), طَلْحَةُ Талха (исм).

3. Муаннас жинсга тегишли бўлган, ة да тугамайдиган киши ва жой номлари:

مِصْرُ Миср, زَيْنَبُ Зайнаб, سَعَادُ Суод .

4. Музаккар жинс шахс номлари:

а) н - қўшимчали: عُثْمَانُ Усмон, سُلَيْمَانُ Сулаймон

б) فَعْلُ вазнида ҳосил бўладиган: عُمَرُ Умар, زُحْلُ Сатурн

в) феъл формаси мавжуд бўлган: أَحْمَدُ Аҳмад, يَزِيدُ Язид

г) бошқа тилдан кириб келган номлар: يُونُسُ Юсуф, إِبْرَاهِيمُ Иброҳим

5. қўшимчасида тугайдиган от ва сифатлар: صَحْرَاءُ сахро, حَمْرَاءُ қизил

Бу турга мазкур кўшимча билан тугайдиган синик кўпликдаги сўзлар ҳам киради: **حُكَمَاء** оқиллар, **أَصْدِقَاء** дўстлар.

6. **مَفَاعِلُ، فَعَالِلُ، مَفَاعِلُ** вазнига тушадиган синик кўпликдаги сўзлар: **مَدَارِسُ** пойтахтлар, **عَوَاصِمُ** мактаблар.

Келишикда турланмайдиган отлар

Охири “-ан” ёки “-а” билан тугайдиган сўзлар мазкур кўшимча алиф билан ёзилса ҳам, алиф мақсура билан ёзилса ҳам, ҳар уч келишикда бир хил кўшимча қабул қилади. Булар келишикда турланмайдиган отлар дейилади. Масалан,

№	келишиклар	Ноаниқ ҳолатда	Аниқ ҳолатда
1	Бош к.	فَتِي ، عصا	الفَتَى ، العَصَى
2	Қар.к.	فَتِي ، عصا	الفَتَى ، العَصَى
3	Туш.к.	فَتِي ، عصا	الفَتَى ، العَصَى

Алиф мақсура билан тугайдиган сифатлар, масалан: **مَرَضِي** (мз. **جوعان**), синик кўпликдаги отлар: масалан, **مَرَضِي** (бир. **مريض**) ҳам келишикда турланмайдиган сўзлар тоифасига киради.

Изофанинг вазифаси

Юқорида кўрганимиздек изофа турли вазифаларни бажаради.

1. Изофа бир предметнинг иккинчи предметга (шахсга) тегишли ёки мансуб эканлигини билдиради ва у ўзбек тилида қаратқич келишиги билдирган маънога мосдир. Масалан:

كتاب سليم *Салимнинг китоби*

حائط البيت *уй девори*

2. Предметнинг ишланган материалини билдиради. Бунда предмет аниқланмиш, предмет ишланган материал мослашмаган аниқловчи ўрнида келади:

خاتم ذهب *тилла узук*

ثوب قطن *пахталик кийим*

3. “Нил дарёси”, “Ўзбекистон жумҳурияти” каби изоҳловчи – изоҳланмиш муносабатини ифодалайди. Бунда изоҳловчи аниқланмиш, изоҳланмиш мослашмаган аниқловчи ўрнида келади. Масалан:

نهر النيل - *Нил дарёси,*

مدينة القاهرة - *Қоҳира шаҳри*

4. Бутуннинг қисмини ифодалайди. Масалан:

بعض الرفاق *айрим ўртоқлар*

أكثر الناس *кўпгина кишилар*

كل الناس *барча кишилар*

5. Агар аниқланмиш ўтимли феълдан шаклланган сифатдош ёки ҳаракат номидан иборат бўлса, мослашмаган аниқловчи шу сифатдош ёки ҳаракат номининг воситасиз тўлдирувчисини билдиради. Масалан:

إنتصار شعبنا *халқимизнинг ғалабаси*

تقدم الثقافة *маданият тараққиёти*

قائل الحق *ҳақиқатни гапирувчи*

توطيد السلم *тинчликни мустаҳкамлаш*

Баъзан мослашмаган аниқловчи иш-ҳаракатнинг ёки отнинг пайтини билдиради. Масалан:

رحلة الشتاء *қтиқи саёҳат*

6. Гоҳо аниқланмиш ўрнида сифат ёки сифат вазифасидаги бошқа сўз келиши мумкин. Бундай изофадаги мослашмаган аниқловчи ўша сифат билдирган белгининг доирасини чегаралаб келади. Масалан:

حسنُ الوجه - юзи чиройли(чиройли юзли)

حسنُ الخلق - яхши ахлоқли

Бу мисоллардан кўриниб турибдики, юкоридаги изофаларнинг ўзи бутунлигича қандай, қанақа саволларига жавоб бўлади ва бошқа бирор отнинг аниқловчиси бўлиб келади. Шунинг учун бу изофанинг аниқланмиши ўзидан олдин аниқланмиш бўлиб келган от билан жинсда, сонда, келишиқда мослашади.

Бу маънодаги изофанинг бошқаларидан фарқи шуки, ўзидан олдинги от аниқ ҳолатда бўлса, изофанинг аниқланмиши ал артиклининг ҳам қабул қилиши керак. Масалан:

هذا رجلٌ حسنُ الوجه Бу (қандайдир) чиройли(юзли) киши

دَخَلَ الرجلُ حسنُ الوجه Чиройли (юзли) киши кирди.

دَخَلَتِ المرأةُ الحسنَةَ الوجهَ Чиройли (юзли) аёл кирди.

68-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўгиринг:

صديقي قصير القامة و أسود العينين. هو شديد الاحترام للناس.
جاركم طويل القامة، هزيل الجسم. هو تعب و بحاجة إلى الراحة. فاطمة طالبة حسنة الخلق و جهة النشاط. هي سكنت في بغداد و هي عاصمة العراق. يسكن مدرسوننا في منازل الجديدة التعمير. ذهبت مع مصطفى إلى منزل أحمد. هو عمل في موسكو. سافر سليمان مع زفر إلى بيروت و دمشق و غيرهما من عواصم البلدان العربية. سكنوا في بيت قريب من حديقة كثة الأشجار.

كلمات

قائمة	қад-қомат
طويل	узун
شديد	кучли
إحترام	эҳтиром
كث	қалин
هو بحاجة إلى الراحة	у дам олиши зарур
هزيل	озгин
جم	сероб, мўл
جم النشاط	серҳаракат
أشجار	дарахтлар
تعب	чарчаган
عمل	ушлади
جسم	жисм, тан
يسكن	яшайди
زُفَرُ	Зуфар (исм)
تعمير	қурилиш
سافر	сафар қилмоқ, кетмоқ

69-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўгиринг:

طشقند

طشقند مدينة قديمة كسمرقند و بخارا و غيرها من بلاد آسيا الوسطى. طشقند عاصمة أذربكستان. هي مدينة جميلة، عامرة، كثيرة

الأشجار و الأزهار و المياه. و هي نفس البلدة و ضواحيها كثير
من الحدائق و المتزهات. و فيها عدد كبير من المدارس الابتدائية
و الثانوية و معاهد العلوم و المكتبات و المتاحف و المسارح و
دور السينما و النوادي و غيرها من المؤسسات الثقافية.

في طشقند جامعة كبيرة. فيها عدة كليات: كلية التاريخ و
كلية الجغرافية و كلية العلوم الشرقية الخ... و في مكتبتها الأساسية
كثير من الكتب المطبوعة و المخطوطة باللغات الوطنية و الأجنبية.
و مكتبات الكليات مزودة بأحدث الكتب و المجلات العلمية.
الجمع العلمي لأزبكستان يقوم بتشكيل الأمور العلمية في
الجمهورية. و هو يضم عدة معاهد للدراسات العلمية في شتى
الميادين كمعهد التاريخ و معهد الدراسات الشرقية و معهد اللغة
و الآداب و غير ذلك. و في هذه المدينة جمعية لتنوير العامة و
النشر الثقافية بين الرجال و النساء عن طريق المحاضرات و
البحوث العلمية.

و في وسط ميدان فسيح بناية ضخمة و هي دار الأوبرا باسم
الشاعر نوائي. و امام دار الأوبرا بين الأشجار و الأزهار فوارة
كبيرة. و تجاه دار الأوبرا فندق جديد ضخم معد لإستقبال الضيوف.
طشقند مدينة عديدة السكان. شوارعها الجديدة عريضة و
بنايتها شاهقة. فيها كثير من السيارات و الأوتوبيسات و القطر
الكهربائية (الترام) و المصانع و المعامل الخ...

كلمات

عامرٌ	ишнам
ماءٌ	сув
مُتَنَزِّعَةٌ	боғ, сайргоҳ
مُؤَسَّسَةٌ	муассаса
ثقافي	маданиятли
مُزَوَّدٌ	жиҳозланган
يقومُ بـ	амалга оширади
معهد الدراسات الشرقية	шарқишунослик институти
شتى	турли
تنويرٌ	гуллаб-яшнаш
نشرٌ	тарқатиниш
دار الأوبرا	опера театри
أوبرا	опера
آسيا	Осиё
وسطى	ўрта
نَفْسٌ	ўзи
دورُ السينما	кинотеатр
(إلى آجره) إلخ	ва бошқалар
أحدثُ	энг янги
يضمُّ	бирлаштиради
عامةٌ	умумий
جَمْعِيَّةٌ	жамият

طريق	йўл
وسط	ўрта
فَوَّارَةٌ	фаввора
مُعَدَّة	таййёр
أزهار	гуллар
ضاحية	теварақ-атроф
متحف	музей
مسرح	сахна, театр
أساسي	асосий
المجمع العلمي	Фанлар Академияси
جمهورية	жумҳурият
ميدان	майдон
مُحاضرة	мағруза
بَحْث	баҳс-мунозара
فَسِيح	кенг
تُجَاه	қарама-қарши
فُنْدُق	меҳмонхона
إِسْتِقْبَال	қабул қилиш
شَاهِق	баланд
عَدِيد	кўп сонли
ترام	трамвай
أوتوبيس	автобус
ضيف	меҳмон
قطار	поезд

70-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

أى بلاد آسيا الوسطى قديمة؟ أية بلدة هي عاصمة أوزبكستان؟ هل هي عامرة؟ ماذا يوجد في هذه البلدة؟ هل توجد فيها جامعة؟ ماذا يوجد في مكتبة الجامعة؟ بأي أمور يقوم الجمع العلمي؟ أية معاهد توجد في هذا الجمع؟ هل توجد في طشقند دار الأوبرا؟ أين هي؟ ماذا أمام دار الأوبرا؟ أين الفندق الجديد؟

71-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Фотиманинг акаси – араб тили ўқитувчиси. Унинг(мн.) отаси Самарқандда яшаган. У баланд бўйли. Сизнинг қўшнингиз озғин. У чарчаган. Сенинг дўстинг серҳаракат. У Сулаймон билан (бирга) ўтирибди. Умар - яхши хулқли киши. Зайнаб Тошкентга қайтди. У илгари Фанлар академиясида ишлаган. Биз кеча театрда эдик. Меҳмонлар янги меҳмонхонада турибдилар.

72-машқ. Икки келишлик отлар, изофа ва бириктирув олмошлари иштирок этган бешта гап тузинг.

73-машқ. “Тошкент” мавзuida ҳикоя тузинг.

74-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига таржима қилинг:

١) مَنْ أَفْضَلَ الْعِلْمِ الْعَمَلُ بِالْمَعْلُومِ .

٢) الْعِلْمُ شَجَرَةٌ وَالْعَمَلُ ثَمَرُهَا .

الدَّرْسُ الثَّانِي عَشَرَ ЎН ИККИНЧИ ДАРС

Предлогларга қўшилувчи олмошлар

Юқорида таъкидланганидек, бирикма олмошлар предлогларга ҳам қўшилиши мумкин. Бунда олмошлар барча предлогларга қўшиб ёзилади.

منهُ ундан

عَنْكَ сен ҳақингда

Бирикма олмошлар барча сўзлар учун бир хил бўлсада, предлогларга қўшилувчи олмошлар куйидаги ўринларда бошқаларидан фонетик жиҳатдан ажралиб туради:

1. إِلَى (إلى ، على) – билан тугаган предлогларга олмошлар қўшилганида, мазкур қисм “-ай” га ўзгаради. Масалан:

إِلَيْهَا унга томон

عَلَيْنَا бизга

لَدَيْكُمْ сизда

Бундай предлогларга 1 шахс бирлик олмоши қўшилганида, мазкур ي ҳарфи иккиланади. Масалан:

إِلَيَّ менга

عَلَيَّ менга, менда

في предлогига 1 шахс бирлик олмоши қўшилганида ҳам худди шу ҳолат кузатилади:

فِي = فِي + ي менда

3-шахс бирикма олмошлари юқоридаги предлогларга қўшилганда чўзиқ унли *ī* ёки *ay* қўшимчалари таъсирида у(дамма) ҳаракати *u* (касра)га айланади:

فِيهِ унда, لَدَيْهِ унда, إِلَيْهِمَا у иккаласи томон, فِيهِنَّ улар(ми) да

ل предлогига олмошлар қўшилганида, у ل га ўзгаради:

لَكُمْ = ل + كُمْ сизларга (мз),

لَنَا = ل + نا бизга

ل предлогига 1 шахс олмоши қўшилганида, юқоридаги ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

لي = ل + ي ёки لي менда.

Гапда предлог бошқараётган от ўзига мос келадиган бирикма олмоши билан алмашса, унда

Хонада стол бор. ҳамда

Ўқитувчида китоб бор. Жумлалари қуйидаги кўринишда бўлади:

Унда стол бор. Унда китоб бор.

Унда китоб бор эди.

في предлоги бирор нарсанинг ёки бирор кишининг маълум жойда мавжудлигини билдиради. ل предлоги эса, кимгадир тегишлилигини билдиради. عِنْدَ , لَدَى , مَعَ предлоглари эса, тегишлилик билан бирга ёнида мавжудлигини ҳам билдиради. Масалан:

عِنْدَهُ كِتَابٌ

} Унда китоб бор. (яъни унинг ёнида)

لَدَيْهِ كِتَابٌ

Предлогларга қўшилиб келадиган олмошлар иштирок этган жумлаларнинг инкор формаси لَيْسَ йўқ, эмас феъли оркали ёки مَا йўқ, эмас юкламаси оркали берилади:

Унинг китоби йўқ. Унинг ўртоғи йўқ. Унинг китоби йўқ.

Гапда инкор кучайтириб бериладиган бўлса, биринчи инкор этилаётган от олдидан مَا , иккинчи от олдидан لَا қўйилади:

Менинг китобим ҳам, дафтарим ҳам йўқ.

ФЕЪЛ ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТ

Иш-ҳаракат ёки ҳолатни билдирувчи бу сўз туркуми араб тили грамматикасида жуда катта ўрин тутати, чунки

жуда кўп бошқа туркум сўзлари ҳам асосан феъл ўзаклари заминиди ясалади .

Феъллар илгари айтганимиздек, уч ўзак ундошли ва тўрт ўзак ундошлиларга бўлинади ва уларнинг кўпчилигини уч ўзак ундошли феъллар ташкил этади.

Бу ўзак ундошлар атрофидаги унлиларни ўзгартириш, у ёки бу ўзак ундошни иккилантириш , бирор ноўзак ундошни киритиш йўли билан феълларнинг ҳосила шакллари ясалади. Ҳосила шаклидаги феълларнинг мазмунида ҳам ўзгариш содир бўлади. Ҳосила шакллари боблар деб аташ қабул қилинган. Уч ўзак ундошли феълларнинг 15та, тўрт ўзак ундошли феълларнинг 4 та боби мавжуд. Бу бобларга уларни ўзаро фарқлаш учун ном қўйилган ҳамда улар рим рақами билан белгиланади. Феълнинг барча боблари ўтган ва ҳозирги-келаси замонга эга. Улар шахсда, сонда, жинсда тусланади. Феъллар араб тилида аниқ ва мажҳул нисбатга эга. Бундан ташқари феълларнинг 5 та майллари мавжуд. Европа ва рус тилшунослари араб тилидаги ҳосила бобларини рим рақами билан белгилашган. Араблар бу ҳосила бобларини колипларга тушуришган. Масалан: I **فَعْل** - биринчи боб

феъли, II **فَعَّلَ** - иккинчи боб феъли ва ҳоказо. Барча боблар ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланади ҳамда сонда, жинсда, шахсда , даражада ва майлларда ўзгаради.

Араб тилидаги феъллар инфинитив – феълнинг ноаник шаклига эга эмас. Шунинг учун замонавий луғатларда феълнинг ўтган замон 3 шахс бирлик музаккар шакли шартли равишда инфинитив сифатида қабул қилинган. Масалан:

كَتَبَ - асл маъноси: у (мз) ёзди, шартли маъноси : ёзмок.

Уч ўзак ундошли феъллар араб тилида феълларнинг асосий қисмини ташкил этади . Унинг ҳаммаси бўлиб ўн беш боби мавжуд. Шундан ўн боби ҳозирги араб адабий тилида актив иштирок этади. Қолган беш боби эса қадимги араб тилида кенг ишлатилган, лекин кейинчалик истеъмолдан чиқиб кетган.

I боб феълининг ўтган замони

I бобдаги кўпчилик феълларнинг ўтган замони **فَعَلَ** шаклида ҳосил бўлади. Масалан: **ذَهَبَ** - кетмоқ, **دَخَلَ** - кирмоқ. Бундан ташқари қисман **فَعِلَ** ва **فَعُلَ** шаклидаги феъллар ҳам учраб туради. Масалан: **شَرِبَ** - ичмоқ, **عَلِمَ** - билмоқ, **حَسُنَ** - яхши бўлмоқ.

Умуман, I боб феълининг ўтган замони **فَعُلَ** қолипига эга бўлиб, **فَعِلَ** ва **فَعَلَ** шакллари ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз феъллар бўлиши мумкин. **فَعُلَ** шаклидаги феъллар эса фақат ўтимсиз феъллардир.

I боб феъли ўтган замонда қуйидагича тусланади:

шахс	жинс	бирлик	Иккилик	кўплик
3	МЗ МН	فَعِلَ	فَعِلَا	فَعِلُوا
		فَعِلْتُ	فَعِلْتَا	فَعِلْنَا
2	МЗ МН	فَعَلْتُ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
		فَعَلْتُ	فَعَلْتُمَا	فَعَلْتُمْ
1	МЗ ва МН. Ж	فَعَلْتُ		فَعَلْنَا

Ўтган замон феълининг инкор шакли феъл олдига **ما** юклагасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

ما كَتَبَ - у (МЗ) ёзмади

I боб феъли мажхул нисбатининг ўтган замони ҳар уч шаклдаги феъллардан **فَعِلَ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

ضَرَبَ - урмоқ -> **ضَرِبَ** - урилмоқ,

شَرِبَ - ичмоқ -> **شُرِبَ** - ичилмоқ

Мажхул нисбатнинг шахс-сонда тусланиши аник нисбатдаги феълнинг тусланишидан фарк қилмайди.

Ўтган замон феъли олдидан (аник ва мажхул нисбатларда) **لَقَدْ** ёки **قَدْ** юкламаси келиши мумкин ва у иш-харакатнинг ўтган замонда бажариб бўлинганлигини билдиради. Масалан:

قد سألت - сўраганман, сўраган эдим,

لَقَدْ خَرَجَ - у (мз) чиққан, чиққан эди.

75-машқ. Куйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

له بدلة سوداء و لها معطف جميل. ما لونه؟ لونه أخضر. هل لك قبعة سوداء؟ لا. لي قبعة خضراء. لنا ألبسة جميلة. ليست لها مظلة بيضاء. ماذا يوجد في جيبك؟ في جيبى قلم. أليس معك قلم الخبز؟ ما لك يا سليم؟ لم أنت حزين؟ هل أنت مريض؟ لا أنا لست حزينا و لا مريضا. أنا تعب جدا و بحاجة إلى الراحة. هل في غرفتك أريكة؟ أجل. فيها أريكة مريحة. تعال هنا، ها هي ذي أريكة، تفضل! لي صديق مخلص و له كتاب مدرسي جديد. كانت عندك مجلة "الهلال"، فهل توجد معك الآن؟ هات تلك المجلة! أ رجع أبوك من مصر؟ لا. ما رجع بعد. أما معك دراهم؟ بلى، عندي نقود كثيرة.

كلمات

لونٌ	rang	هات	бер!
أخضرٌ	яшил	لما	нима учун?
تعال	кел!	بعدُ	ҳали
حزينٌ	хафа	مُخلصٌ	содиқ
نُقودٌ	пул	أريكةٌ	диван
بلى	ҳа	مُريحٌ	қулай
جيبٌ	чўнтак	كتابٌ مدرسيٌ	дарслик
ما لك؟	Сенга нима бўлди?	مظلةٌ	соябон
ما بك؟	Сенга нима бўлди?	أجلٌ	ҳа

76-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

العائلة و الأقرباء

عائلتنا كبيرة. هي مؤلفة من عدة أشخاص و لكل منهم شغل. لنا منزل كبير و نير، يقع في قلب المدينة. لي أب و أم. أبي يعمل في معمل النسيج. هو من خبراء المعمل. أُمي معلمة اللغة الروسية في المدرسة الثانوية. أنا طالب كلية الآداب في الجامعة. لي أخ و أخت أيضا. أختي طالبة معهد المعلمين و المعلمات. و أما أخي فهو تلميذ الصف

الاول من المدرسة الابتدائية. لنا جد و جدة. جدنا شيخ أبيض الشعر، بطى الحركات. هو يجلس طول النهار في الحديقة، ظل الاشجار و معه كتب و مجلات. صحة جدنا جيدة. و أما جدتنا فهي مريضة. يعمل عمنا في سكة الحديد. له زوجة و ابنة. زوجته ربة البيت. هي مشعولة بأعمال المنزل. ابنتهما تلميذة المدرسة الثانوية. أما عمتنا فهي تسكن في بلدة سمرقند. لها زوج و ابن واحد. زوجها مدير معهد الطب. هي نفسها طبيبة في المستشفى. و أما ابنتهما فهو تلميذ في مدرسة من المدارس. لنا خال و خالة أيضا. هما في قرية قريبة من مدينتنا. خالتنا ابن تزوج في العام الماضي. كتبها عاقلة و جميلة. و لخالتنا ابنة تزوجت منذ ستين. ختنه مؤرخ مشهور. ولهما طفل جميل.

كلمات

أقرباء	қариндошлар
شخص	шахс
قلب	марказ, қалб
معمل النسيج	тўқимачилик фабрикаси
خبير	мутахассис
طول النهار	уззукун, куни билан
يجلس	(y) ўтиради
عمل	иш
شعر	соч
حديد	темир
سكة	йўл
واحد	бир

عائلة	оила
كُلُّ	ҳар бир; барча
عم	амаки
عمة	амма
خال	тоға
خالة	хола
ظل	соя
بطي	секин
تزوج	у уйланди
تزوجت	у турмушга чиқди
سكة الحديد	темир йўл
مُسْتَشْفِي	касалхона
شغل	машғулот
مؤلف من	... дан иборат
يعمل	(у) ишлаяпти
جد	бува
جدة	буви
زوج	эр
زوجة	хотин
ابنة	қиз
كنة	келин
ختن	куёв
عام	йил
منذ	-дан олдин
منذ سنتين	икки йил олдин

77-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

هل لك عائلة؟ هل هي كبيرة؟ هل لكم منزل؟ أين يعمل أبوك؟
أين تعمل أمك؟ هل أنت عامل؟ ماذا تعمل أختك؟ هل جدك سالم؟
أين يجلس؟ كيف صحة جدتك؟ أين يعمل عمك؟ هل له زوجة؟ أين
تسكن عمتك؟ أين يسكن خالك و خالتك؟ هل لهما اولاد؟

78-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Менда дарслик бор. Унда авторучка йўқ. Унинг (мн) акли дўсти бор. Сенда портфель борми? Унда чиройли хона бор. Унда катта жавон, кулай диван ва бошқ. бор. Унда (мн) кора соябон бор. Сизларда машина бор. У билан баланд бўйли киши бор эди. Унинг амакиси ўша заводда ишлайди. Унда (заводда) кўпгина мутахассислар бор.

بشاعة

79-машқ. Предлоглар билан келган бирикма олмошлари иштирокида бешта гап тузинг.

80-машқ. “Бизнинг оила” мавзuida ҳикоя тузинг.

81-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) خَيْرُ الاشْيَاءِ جَدِيدُهَا وَ خَيْرُ الْاِخْوَانِ قَدِيمُهَا.

٢) مَنْ نَظَرَ فِي الْاَوَاقِبِ سَلِمَ مِنَ النَّوَائِبِ.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ عَشَرَ ЎН УЧИНЧИ ДАРС

Феъл кесимли гаплар

Кесими феъл билан ифодаланган гап феъл кесимли гап дейилади. Феъл кесимли гапнинг эгаси қайси сўз туркуми билан ифодаланганига қараб кесимдан олдин ва кейин келиши мумкин.

Агар гапнинг эгаси от билан ифодаланган бўлса, у кесимдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин. Бунда эга билан кесим ўртасидаги мослашув куйидаги омилларга боғлиқ:

Гапнинг эгаси шахсни билдирадиган отдан иборат бўлса ва кесимдан кейин келса, улар жинсда мослашади ва кесим ҳар доим бирликда келади. Масалан:

ذَهَبَ الطَّالِبُ	Талаба кетди
ذَهَبَ الطَّالِبَانِ	Икки талаба кетди.
ذَهَبَ الطَّلَابُ	Талабалар кетдилар.
الطَّالِبَةُ ذَهَبَتْ	Толиба кетди.
ذَهَبَتِ الطَّالِبَتَانِ	Икки толиба кетди.
الطَّالِبَاتُ ذَهَبَتْ	Толибалар кетдилар.

Бундай эга кесимдан олдин келса, кесим эга билан жинсда ва сонда тўла мослашади:

TABLE

الطَّالِبُ ذَهَبَ	الطَّالِبَةُ ذَهَبَتْ
الطَّالِبَانِ ذَهَبَا	الطَّالِبَتَانِ ذَهَبَتَا
الطَّلَابُ ذَهَبُوا	الطَّالِبَاتُ ذَهَبْنَ

Эга бирлик ёки иккилик сонда бўлиб, предметни ёки жонли мавжудотни ифодалаб келса, унда эга ва феъл-кесимнинг мослашуви юқоридаги кондага амал қилади.

Аммо эга кўплик сонда бўлса, феъл-кесим хамиша бирлик ва муаннас жинсда келади. Масалан:

القوانينُ صَدَرَتْ	ёки	صَدَرَتْ الْقَوَانِينُ	Қонунлар чикди
الكلابُ نَبَحَتْ	ёки	نَبَحَتْ الْكِلَابُ	Итлар аккиллашди

Тўлдирувчи

Феъл ифодалаган иш-ҳаракатни мазмунан тўлдириб, кимни, нимани, кимдан, қайси нарсага каби сўроқларга жавоб бўлувчи гап бўлаги тўлдирувчи дейилади.

Тўлдирувчи воситали ва воситасиз бўлади.

Иш-ҳаракатнинг объектини билдириб, кимни нимани сўроғига жавоб бўлувчи тўлдирувчи воситасиз тўлдирувчи дейилади.

Араб тилида феъл – кесимли гапларда гапнинг эга ва кесимидан кейин бевосита воситасиз тўлдирувчи келади ва у тушум келишигида қўйилади. Масалан:

كُتِبَ الطَّالِبُ الْمَكْتُوبُ - *Талаба мактуб ёзди.*

Бирок, гоҳида гапда воситасиз тўлдирувчи таъкидланиб келса, эгадан олдин қўйилади:

قُرَأَ الْجُرِيدَةُ مُحَمَّدًا - *Маҳмуд газетани ўқиди.*

Агар гапда эга ва воситасиз тўлдирувчи келишикда турланмайдиган сўзлардан иборат бўлса, хамиша эга тўлдирувчидан олдин келади:

قَابَلَ مُصْطَفَى مُوسَى - *Мустафо Мусони учратди.*

Гапда феъл-кесим мажхул даражада бўлса, иш-ҳаракат объекти эга бўлиб, бош келишикда туради:

كُتِبَ الْمَكْتُوبُ - *Мактуб ёзилди.*

Воситали тўлдирувчи кимни ва нимани сўроқларидан бошқа сўроқларга жавоб бўлувчи тўлдирувчилардир. У ҳам араб тилида гапнинг бош бўлакларидан кейин у ёки бу предлоглар билан ва қараткич келишигида келади. Бунда аввал воситасиз, сўнг воситали тўлдирувчи ўрин олади. Масалан:

كُتِبَ الطَّالِبُ مَكْتُوبًا إِلَى أَبِيهِ - *Талаба отасига мактуб ёзди.*

Айрим ўтимсиз феъллар ҳам мавжудки, улар ўзи билан воситали тўлдирувчи келишини талаб қилади. Масалан:

رَكِبَ السَّفِينَةَ - У кемага чиқди.

دَخَلَ الْغُرْفَةَ - У хонага кирди.

Феълларга қўшилувчи бирикма олмошлар

Феълларга қўшилиб ёзилувчи олмошлар асосан тушум келишигида келган воситасиз (баъзан воситали) тўлдирувчи ўрнида келади. Масалан:

كَتَبْتُهَا - > كَتَبْتُ الرِّسَالَةَ

Феълларга қўшилувчи олмошлар от ва предлогларга қўшилувчи олмошлар билан шаклан бир хилдир. Масалан:

كَتَبَهُ عِنْدَهُ، كِتَابَهُ

Лекин олмошлар феълга қўшилганида, қуйидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади:

Ўтган замон 3 шахс кўплик музаккар феълга олмош қўшилганида, ўқилмайдиган ¹ (алиф) тушиб қолади:

قَتَلُوا - Улар ўлдирди. قَتَلُوهُ - Улар уни ўлдирди.

Ўтган замон 2 шахс музаккар кўплигидаги феълга олмош қўшилганида, ўртада و харфи орттирилади ва “ў” товушини билдиради.

سَمِعْتُمُوهَا - > سَمِعْتُمُ الْاِخْبَارَ

Феълнинг барча шаклларига 1 шахс бирлик олмоши نِي шаклида қўшилади:

عَرَفَنِي - У мени таниди. → عَرَفَ - У таниди.

عَرَفْتُمُونِي - Сизлар мени танидингиз. → عَرَفْتُمْ - Сизлар танидингиз.

Гапда бирикма олмош тўлдирувчи вазифасида келганида, феъл билан ёки феълдан ясалган от билан эмас, балки ² юкламаси билан бирга келади:

يَاہ уни, يَاك сенга, сени каби.

Мисоллар: **يَاہ. اَعْطَيْتَكَ** Мен уни (масалан, қаламни) сенга бердим.

82-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

ماذا صنعت أمس؟ ما صنعت شيئاً. قرأ محمود دروسه و كتب فروضه. درست درسي ثم لبست بدلي و قبعتي فخرجت إلى الشارع. ألبست فاطمة لباسها الجديد؟ نعم، لبسته. نظرت من الشباك. ما نظرتن أصلاً إلى هذه المجلة. فهتموني؟ نعم، فهمناك. اليوم جاء إلينا زميلي فجلسنا معه في الشرفة. أخذنا كتاباً جديداً من المكتبة فقرأناه معاً. أين الطالبات؟ هن سمعن محاضرة عن حفظ الصحة و رياضة البدن ثم ذهبن إلى بيوتهن. أ ما سمعن أصواتهن؟ نعم. ما سمعنا قط. ولد سليم في طشقند. فُتح الباب فدخل أستاذنا.

كلمات

رياضة البدن жисмоний тарбия

أخذ олмоқ

لبس киймоқ

شباك дераза

أصلاً умуман

زميل ҳамкасб

حفظ сақлаш

نظر қарамоқ

فهم	тушунимоқ
جاء	келмоқ
فَتَحَ	очмоқ
دَرَسَ	ўрганмоқ
شُرْفَة	балкон
صَنَعَ	бажармоқ, қилмоқ
قَرَأَ	ўқимоқ
فَرَضَ	топтириқ
صَوْتُ	овоз
قَطُّ	ҳеч қачон, ҳеч ҳам

83-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Кеча аканг нима иш қилди? Акам дарсини тайёрлади. Фотима бу китобни ўқиди. Мен китобни олдим ва мактабга кетдим. Бизлар дарсларимизни ўрганиб, вазифаларимизни бажардик. Улар мени тушунишди. Сен нима учун қора шляпанг, янги костюмингни киймадинг. Мен сенинг овозингни эшитдим. Амаким Москвада туғилган. Қизчанинг овози эшитилди. Эшик очилиб, у (мн) уйга кириб келди (кирди). Бизлар унга (мн) қарадик. У чарчаган эди.

84-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўгиринг:

يوم أمس

فحضت أمس من نومي باكراً فغسلت وجهي و يديّ ثم دخلت غرفة الأكل و جلست إلى المائدة. أولاً أكلت الخبز مع اللحم المشوي بالبصل و البطاطس ثم شربت الشاي بالسكر. و بعد ذلك

جلست قليلا في حجرتي و كتبت مكتوبين، ثم أخذت كتيبي و دفاتري و ذهبت إلى الجامعة بالترام. عندما وصلت إليها قدمت سيارة تاكسي و رقت بالقرب من الجامعة. نزل المعلمون من تلك السيارة فدخلوا الجامعة و ذهبوا تَوّاً إلى غرفة المعلمين. دق الجرس. دخل الطلاب غرفة الدرس فجلسوا. و حينئذ جاءت الطالبات أيضاً فدخلن و أخذن مكانهن. و بعد هنيهة فتح الباب فدخل المعلم و حيانا و نحن رددنا عليه التحية. قال المعلم: هل درستم دروسكم؟ فأجاب الطلاب: نعم، درستناها. و قال المعلم: جيد، إذن تعال إلى اللوح يا سليم! فخرج سليم إلى اللوح و مسح به بالمسحة. ثم أخذ الطباشير و كتب به على اللوح جملة عربية فقرأها جهرة. ثم خرجت مريم و كتبت جملة أخرى فقرأتها. و بعد ذلك قرأ محمود هاتين الجملتين و شرح مسائل النحو الصعبة. و حين ذلك دق الجرس مرة أخرى فخرج الطلاب و الطالبات من غرفة الدرس. ذهبت الطالبات إلى بيوتهن. و أما الطلاب فذهبوا إلى الملعب.

كلمات

فُهِضَ уйгонмоқ, уйқудан турмоқ

نَوَّمَ уйқу

بَاكَرًا эрта билан

لَحَمَّ ғушт

وَجْهَ юз

مَكَانَ макон

وَصَلَ	келмоқ, етиб бормоқ
أَكَلَ	емоқ
قَالَ	демоқ, у деди
آخِرُ	бошиқа
مَسْأَلَةٌ	масала
وَحِينَ ذَلِكَ	шу вақтда
وَحِينَئِذٍ	шу вақтда
مَشْوِيٌّ	қовурилган
قَلِيلًا	бир оз
عِنْدَ مَا	қачонки
غُرْفَةُ الْأَكْلِ	емакхона
خُبْزٌ	нон
شَايٍ	чай
بَصْلٌ	тиёз
يَدٌ	қўл
تَوًّا	тўғри
قَدَمٌ	келмоқ
جُمْلَةٌ	ган
مَسَحَ	артмоқ
جَهْرَةً	овоз чиқариб
النَّحْوُ	синтаксис

مرّة أخرى	боиқа сафар
مائدة	овқатланиш столи
أولاً	аввалан, дастлаб
سُكَّر	шакар
بطاطس	картошка
هنيئة	бир оз вақт
بعد هنيئة	тезда, тез орада
بعد ذلك	шундан сўнг
تحية	саломланиш تحيه
حيانا	у биз билан саломлашди
رددنا عليه التحية	биз унга салом билан жавоб бердик
شرح	тушунирмоқ
إذن	шундай бўлса

85-машқ. 84-машқда берилган матнни ёзинг ва ҳаракатланг. Ўтган замондаги феъллар тагига чизинг ва унинг шахс, жинс ва сонини қисқартирилган ҳолда белгиланг (аниқланг).

86-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

متى قمضت من نومك أمس؟ هل غسلت وجهك و يديك؟ ماذا صنعت بعد ذلك؟ ماذا أكلت و شربت؟ ماذا صنعت في حجرتك؟ ماذا أخذت عندما ذهبت إلى الجامعة؟ أين وقفت السيارة و من نزل منها؟ إلى أين ذهب المعلمون؟ ماذا صنع الطلاب و الطالبات؟ متى فُتِح الباب؟ من دخل الغرفة؟ ماذا قال

المعلم للطلاب؟ من خرج إلى اللوح و ماذا كتب عليه؟ من شرح
المسائل الصعبة؟ إلى أين ذهب الطلاب و الطالبات بعد الدرس؟

87-машқ. Ўзингизга таниш бўлган феъллардан ташкил
топган олтита гап тузинг.

88-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима
килинг:

Опанг қачон уйғонди? У талаба қиз ювинди. У (мн) нон
билан гўшт еб, шакар чой ичди, сўнгра мактабга кетди. Бу
ишчилар барвақт уйғондилар. Улар аллақачон заводга йўл
олишди. Кеча ишчилар (мн) фабрикадан тўғри уйга
кайтдилар. Бувинг эшикни очиб, чикди. У (мн) уй яқинида
тўхтади. Талабалар университетга келдилар ва дарс
хонасига кирдилар. Улар маъруза тингладилар, сўнгра
кутубхонага кетдилар. Шундан сўнг улар музейга йўл
олдилар. Зайнаб бу масалани тушунтирди. У (мн) дарсни
тушунди. Унинг дугонаси иккита гап ёзиб, уларни ўқиди.

89-машқ. “Менинг кечаги куним” мавзуида ҳикоя
тузинг.

90-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига
ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(١) من كثرة الفلاحين غرقت السفينة.

(٢) رُبَّ كلمة سَلَبَتْ نعمة.

(٣) ليس الخبر كالمعاينة.

الدرس الرابع عشر ЎН ТҮРТИНЧИ ДАРС

I боб феълининг ҳозирги – келаси замонда тусланиши

Араб тилида феълнинг ҳозирги-келаси замони, ҳозирги замонда амалга ошадиган тугалланмаган иш-ҳаракатни билдиради, шунингдек у ҳар донм амалга ошадиган иш-ҳаракатни ҳам ифодалаши мумкин.

I боб феълининг ҳозирги – келаси замони куйидаги шаклларда бўлиши мумкин: **يَفْعَلُ** , **يَفْعَلُنَّ** , **يَفْعَلُونَ**.

I боб феълининг ҳозирги – келаси замон феъли шахс-сонда куйидагича тусланади:

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	Муз мн	يَفْعَلُ	يَفْعَلَانِ	يَفْعَلُونَ
		تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	يَفْعَلُنَّ
2	Мз мн	تَفْعَلُ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُونَ
		تَفْعَلِينَ	تَفْعَلَانِ	تَفْعَلُنَّ
1	Мз ва мн. ж.	أَفْعَلُ		نَفْعَلُ

I боб феълининг ҳозирги – келаси замонида ҳам вазндаги **ع** ҳарфи (иккинчи ўзак ундош) уч хил ҳаракатга эга. Қайси феълда шу уч ҳаракатдан қай бири эканлигини куйидагилардан аниклаш мумкин:

1. Агар ўтган замонда феъл **فَعَلَ** вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замони албатта **يَفْعَلُ** вазнида бўлади. М: **كَبُرَ (يَكْبُرُ)** - катта бўлмоқ

2. Ўтган замонда феъл **فَعِلَ** вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замони албатта **يَفْعَلُ** вазнида бўлади. М: **عَلِمَ (يَعْلَمُ)** - билмоқ

3. Ўтган замонда феъл **فَعَلَ** вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замони албатта **يَفْعُلُ** вазнида бўлади. М: **كَتَبَ (يَكْتُبُ)** - ёзмоқ

Бирок бу феълларнинг айримлари бошқача вазнда бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

кетмоқ - **يَذْهَبُ** -> **ذَهَبَ**

Кўриниб турибдики, ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракатини ўтган замон шаклига қиёсан аниқлаш мумкин, лекин уни аниқ билиб бўлмайди. Шунинг учун замонавий луғатларда феълнинг ўтган замони (инфинитив) шаклидан кейин кавс ичидаги (и), (у), (а) ҳарфлари шу феълнинг ҳозирги-келаси замондаги иккинчи ўзак ундош, ҳаракатини кўрсатиб туради. Масалан: **دَخَلَ (يَدْخُلُ)** -> демак **دَخَلَ**

Феълни ёдлаганда, **ع** нинг ҳаракатини қўшиб ёдлаш керак, чунки феълнинг кўпчилик майллари, феълдан шакланган турли хил отлар ва бошқа сўзларнинг шакли шу ҳаракатга боғлиқ ҳолада ўзгаради.

Ҳозирги-келаси замоннинг инкор шакли феъл олдида **لَا** юкламасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

يَكْتُبُ - *у(мз) ёзади* - **لَا يَكْتُبُ** - *у(мз) ёзмайди*

Ҳозирги-келаси замоннинг мажхул нисбати **يُفْعَلُ** вазнда ҳосил бўлади.

Масалан: **يَكْتُبُ** -> **يُكْتُبُ** *ёзилди*

Мажхул нисбат феъли аниқ нисбат билан шахс-сонда бир тусланади.

Ҳозирги-келаси замон феъли олдидан қуйидаги юкламалар ишлатилиши мумкин:

1. **سَوْفَ** ёки **سَوْفَ** юкламаси. Булар иш-ҳаракатнинг келаси замонда содир бўлишини билдиради. Масалан:

أَكْتُبُ - *ёзаман, ёзялман* -> **سَأَكْتُبُ** ёки **سَوْفَ أَكْتُبُ** *(келажакда) ёзаман.*

Эслатма. Инкор формадаги феълларда **سَ** ишлатилмайди.

2. Иш-ҳаракатнинг бажарилишидаги гумонни, эҳтимолликни билдирувчи **قَدْ** юкламаси. Масалан:

قَدْ يَعْرِفُهُ أَبُوكَ - Балки отанг уни билар.

91-машқ. Луғатдан фойдаланиб, қуйидаги феълларни ҳозирги-келаси замонда тусланг:

منح، خرج، حفظ، حسن

92-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

ماذا تصنع؟ أ حفظ دروسي و أكتب فروضي. ماذا تفعل فاطمة؟ هي تدرس دروسها. أسمع أصوات الأولاد. هم يلعبون في الدار. بعد قليل سيذهب محمود إلى الكلية. هل هو يعرف اللغات الأجنبية؟ أجل، هو يعرف اللغة العربية جيداً، يقرأ ويكتب و يتكلم بهذه اللغة. محمود و محمد يعرفان اللغة الفرنسية. أية لغة تعرف أنت؟ أعرف اللغة الإنجليزية و أتكلم بها بسهولة. يعرف طلاب الصف الثاني من القسم العربي كثيراً من قواعد الصرف و النحو. هم يسمعون أحياناً محاضرات الأساتذة باللغة العربية. معلمنا يشرح لنا معاني كلمات صعبة. و كثيراً ما يقرأ النصوص جهره و نحن نسمع صامتين. تجلس الطالبات بين الطلاب و يسمعون بانتباه. عند الصباح ينهض الطلاب من نومهم فيغسلون وجوههم و يلبسون ثيابهم و يأكلون فطورهم ثم يذهبون إلى الجامعة. عند الظهر يرجعون إلى البيت للاستراحة و تناول الغداء. و عند المساء يراجعون دروسهم و يكتبون فروضهم. سندهب غداً أو بعد غد إلى الغابة القريبة من المدينة للاستراحة. اليوم الطقس رديء، سيسقط الثلج.

كلمات

فَعَلَ	бажармоқ
الصَّرْفُ	сарф (марфология)
قواعدُ (قواعدُ) قاعدةٌ	қоида
جَيِّدًا	яхини
غَدًا	эртага
بَعْدَ غَدٍ	эртадан кейин
بَعْدَ قَلِيلٍ	бир оздан сўнг
بِسُهُولَةٍ	осонлик билан
أَحْيَانًا	гоҳида
تَكَلَّمَ (يَتَكَلَّمُ)	гапирмоқ
صَامِتِينَ	жим туриб
استراحةٌ	ҳордиқ
انتباهٌ	диққат (эътибор)
ظَهَرَ	тушлик (пеиин)
كَثِيرًا مَا	тез-тез
لَعَبَ (a)	ўйнамоқ
سَقَطَ (y)	тушмоқ
فُطِرَ	понушта
مَسَاءً	оқшом
ثَلَجَ	қор

نصّ *матн*

وَلَدَّ *бола (ўғил)*

يُراجعونَ *такрорлашади*

تناولَ *тановул қилмоқ*

غداً *тушлик*

93-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

هل تحفظ دروسك؟ متى يذهب محمود إلى الكلية؟ أ تعرف اللغة العربية؟ هل تكتين مكتوبك باللغة الفارسية يا فاطمة؟ من يشرح لكم معاني الكلمات؟ هل يقرأ المعلم بعض النصوص جهره؟ أين تجلس الطالبات؟ ماذا يصنع الطلاب؟ متى ينهضون من نومهم؟ ماذا يفعلون بعد ذلك؟ متى يرجعون إلى البيت؟ هل يراجعون دروسهم في أي وقت؟ إلى أين يذهبون غداً؟

94-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Сен (мн) ҳозир нима қилаяпсан? Мен китоб ўқияпман. У (мн) форс тилини яхши билади. У (мз) француз тилида осон гаплашади. Бу сўзни сен тушунасанми? Ҳа, мен яхши тушунаман. Талабалар эшитадилар ва тушунадилар. Сен нима учун янги пальтонгни киймайсан? Нега сен (мн) ювинмаяпсан? Маҳмуд деразани очяпти. Фотима дераза яқинида туриб, кўчага караяпти. Бугун кор ёғмоқда. Талабалар нонушта қилиб, сўнг университетга кетадилар. Сизлар (мн) қачон у ердан уйга қайтасизлар? Профессор автомашинадан тушади. Мана у университетга кираяпти. У бизларга синтаксиснинг қийин масалаларини тушунтиради.

95-машқ. I боб феълнинг ҳозирги – келаси замон шакли иштирок этган олтига гап тузинг.

96-машқ. Куйидаги жумлаларни ёзиш жараёнида кавс ичидаги сўзларни грамматик коидага амал қилган ҳолда кўчириг ва ҳаракатларини қўйинг:

الاساتذة (يتزل) من الترام. هم (سيدخل) الجامعة. الطالبات (يسمع) محاضرة عن حفظ الصحة. هن (يجلس) طويلاً. هؤلاء الطلاب (رجع) امس من سمرقند. هم (يفهم) كلام المدرس. أنتن (تعرف) اللغة العربية. أخوه يلبس (معطف جميل). هو كان (تعب). رأيت (زميلان) محمود. رأيت (طالب) يقرأ (كتاب عربي).

97-машқ. Куйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) الجاهل يطلب المال و العاقل يطلب الكمال.

٢) عند الجدال يظهر فضل الرجال.

حوار

- فهاكم سعيدا!	- فهاكم سعيدا!
- أجل، يا عزيزي، تفضل!	- أتعرف من أنا؟
- أشكرك، حالي طيب. أنا مسرور جدا بقدمك إلينا.	- كيف حالك؟ أ مسرور أنت؟
- لا، ليست لي بنت. هذه هي بنت عمي جاءت إليّ امس.	- من هي هذه الطفلة؟ لك ابنة؟
- جاءت مع أخيها الكبير.	- أ حقاً؟ مع من جاءت؟

- هو طبيب في المستشفى.
يعمل هناك منذ سنتين.
- هو خريج معهد الطب في موسكو.
- هي مربية في روضة الاطفال.
- هو يعمل في مصنع الطائرات. ما
لك تنظر في ساعتك؟
- عفوا، أذهب، ما لي وقت. إلى اللقاء! - مع السلامة، يا صديقي!
- أين يعمل أخوها؟
- من أي معهد تخرج؟
- أين تعمل زوجته؟
- ماذا يصنع عمك؟

كلمات

فما ركم سعيد!	Хайрли тонг!
مسرور	хурсанд
قدوم	келиши
خريج	битирувчи
مصنع الطائرات	авиазавод
حادثة	ҳодиса
مع شديد الاسف	минг афсус
آسف	афсус
عزيز	азиз
أحقا	ҳақиқатданми?
مربية	тарбиячи
روضة الاطفال	болалар боғчаси
طب	тиббиёт
طفلة	қизалоқ

الدَّرْسُ الْخَامِسَ عَشَرَ ЎН БЕШИНЧИ ДАРС

Уюшиқ бўлакли гаплар

Уюшиқ бўлақлар деганда гапдаги бирор бир бўлакнинг икки ёки ундан ортиқ бўлиб уюшиб келиши тушунилади. Гапдаги бош ёки иккинчи даражали бўлақлардан исталган бири уюшиб келиши мумкин. Гапнинг уюшиқ бўлақлари тенг боғловчилар ёрдамида ўзаро боғланади. Уюшиқ бўлақлар мустақил ҳисобланиб, гапнинг бошқа бўлақлари билан тенг фаоллик кўрсатади.

Араб тилида эга, от кесим, тўлдирувчи, аниқловчи ёки ҳоллардан бири уюшиб келганда улар ўзаро келишиқда мослашади. Гапда феъл – кесим уюшиб келса, улар бир-бири билан шахсда, жинсда ва майлда мослашади.

Уюшиқ бўлақлар бир-бири билан турли хил боғловчилар ёрдамида боғланади. Улар қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Бириктирув боғловчилари:

و (ва) боғловчиси икки уюшиқ бўлакни оддий усулини билдирса, ف (ва, сўнг) боғловчиси бирин-кетинликни, ثُمَّ (сўнггра) боғловчиси ҳам изчилликни, гоҳида изчилликда вақт узилишини англатади.

Масалан:

محمود يقرأ و يكتب. Маҳмуд ўқийди ва ёзади.

دخل عثمان و عمر فسلم. Усмон, Умар, сўнг Салим кирди.

جاء محمود ثم أخوه. Маҳмуд, сўнггра унинг икки акаси келишиди.

2. Зидлов боғловчилари:

لكن (лекин); ва بل (аммо, бироқ); боғловчилари инкор юқламаси бўлган уюшиқ бўлакли гапларда қўлланилади. Масалан:

ما كتب سليم بل محمود. Салим эмас, (балки) Маҳмуд ёзди.

Эшикни эмас, (балки) деразани оч. لَا تَفْتَحِ الْبَابَ لَكِنْ الْبَابَ الْبَابَ.

لا (балки) боғловчиси эса гапда инкор юкламаси бўлмаган жумлаларда қўлланилади. Бу боғловчи ҳам бир уюшиқ бўлакли гапни бошқасига тескари қўяди. Масалан:

القاعدةُ خاصّةٌ لا عامّةٌ. Қонда умум эмас, балки хос (махсус) дур.
(М.Жавод).

3. Айирув боғловчилари:

أَوْ (ёки) ва إِمَّا ... (ё...ё...) боғловчилари гапда айтилаётган фикрларнинг бирини тасдиқлайди. Масалан,

أَشْرَبُ فِي الصَّبَاحِ شَايَا أَوْ قَهْوَةً.
Мен эрталаб чой ёки қаҳва ичаман.
خَذَ إِمَّا كِتَابًا أَوْ إِمَّا دَفْتَرًا .
Китобни ёки дафтарни ол.

4. Юқорида кўрсатилган боғловчилардан ташқари таъкид боғловчиси – أَيْ (яъни) ҳам қўлланилади. Масалан:

جاءَ الْخِيَاطُ أَيْ سَلِيمٌ . Тикувчи (яъни) Салим келди.

Феълий жумлаларда бош бўлакларнинг уюшиб келиши

Гапда икки эга уюшиб, бири музаккар жинсда ва бири муаннас жинсда бўлса, феъл-кесим ўзидан кейин биринчи келаётган эга жинси билан мослашади. Масалан:

ذهب الرجلُ والمرأةُ Эркак ва аёл кетдилар.

ذهبت المرأةُ والرجلُ Аёл ва эркак кетдилар.

Агар феъл-кесим уюшиб келган эгалардан кейин келса, уларнинг келиш тартибидан катъий назар, иккилик сонда, музаккар жинсда туради.

الرجلُ و المرأةُ ذهبا. Эркак ва аёл кетдилар.

المرأةُ و الرجلُ ذهبا. Аёл ва эркак кетдилар

Феълий жумлаларда бир неча кесим уюшиб келса, улардан бири эгадан олдин келиб, эга билан жинсда мослашади, колган кесимлар эгадан кейин келиб, у билан жинс ва сонда мослашади.

Мисрликлар ёзини узоқ тарихдан бери билишган ва уни ўз фан, маданият ва ҳиссиётларига ёзиб қолдиришган, бошқаларга етказишган..., тиббиёт ва анатомияни билишган..., нақш солиш ва чизини билишган... ("Миср бугун" китобидан)

و قد عَرَفَ المِصْرِيُّونَ المتابة مُنْذُ
فَجَرِ التاريخِ و دَوَّنُوا بِهَا علمهم و
قَتَهم و عواطفهم تَقَلُّوها لِغيرهم... و
عرفوا الطبَّ و التشريح... و عرفوا
النقشَ و التصوير... ("مصر اليوم")

Иккинчи боб феъли

Феълнинг II боби I боб феълдан иккинчи ўзак ундошни иккилантириш йўли билан ҳосил бўлади. I бобнинг ўтган замонида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати қандай бўлишидан қатъий назар II бобнинг ўтган замонида у фатхалидир:

فَعَّلَ

Унинг ҳозирги-келаси замон феъли эса :

يُفَعِّلُ

Демак, (يُفَعِّلُ), масалан: (يُعَلِّمُ) ўргатмоқ

Мазкур бобнинг мажхул даража формаси (يُفَعِّلُ) فَعَّلَ

II боб феъли куйидаги маъноларни ифодалайди:

1. I бобдаги феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг кучли амалга ошганлигини, шу иш-ҳаракат бир неча марта қайтарилганлигини ёки иш-ҳаракатнинг объекти кўп эканлигини билдиради. Масалан,

ضَرَبَ урмоқ - رَosa ضَرَبَ роса урмоқ

كَسَرَ синдирмоқ - مَaydalaб синдирмоқ

2. I бобдаги ўтимсиз феъллар II бобда ўтимли феълга айланади, I бобдаги ўтимли феъллар II бобда шу феълнинг орттирма нисбатига айланади:

فَرَحَ хурсанд бўлмоқ - فَرَحَ хурсанд қилмоқ

عَلِمَ билмоқ - عَلَّمَ ўргатмоқ

3. I боб феъли ифодалаган иш-ҳаракатни мавжуд деб ҳисоблаш маъносини билдиради:

كَذَّبَ ёлгон гапирмоқ - كَذَّبَ ёлгон деб ҳисобламоқ

4. Бирор предмет шаклига киритиш маъносини билдиради. Бу маънодаги II боб шу феъли ўша предметни ифодалаган сўзнинг ўзаги асосида ясалади:

ذَهَبَ олтин - ذَهَبَ олтин қоплатмоқ

V боб феъли

Феълларнинг V боб феъли II боб феъли олдига ت олд кўшимчасини қўшиш орқали ҳосил қилинади.

تَفَعَّلَ

Демак, V боб феълнинг аниқ даража формалари куйидагича:

تَعَلَّمَ (يَتَعَلَّمُ) ўрганмоқ, تَفَعَّلَ (يَتَفَعَّلُ) масалан:

Мажхул даража формаси эса, تَفَعَّلَ (يَتَفَعَّلُ)

V боб феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. II боб феълидан ҳосил бўлади ва II боб феълининг ўзлик-мажҳул нисбати маъносини ифодалайди. Масалан:

عَلَّمَ ўргатмоқ - تَعَلَّمَ ўрганмоқ

كَسَرَ майдалаб синдирмоқ - تَكَسَّرَ майдаланиб синмоқ

2. Баъзан I боб феълидан ҳосил бўлади ва I боб феъли маъносини ўзида мужассамлаштиришга уриниш маъносини ифодалайди. Масалан,

جَمَّلَ чиройли бўлмоқ - تَجَمَّلَ чиройли бўлишга уринмоқ

98-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан II боб феълини ясанг, уларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

نظم، رتب، فصل، حصل

99-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан V боб феълини ясанг, уларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

شكر، فكر، عجب، قدم

100-машқ. Қуйидаги гапларни ўқинг, ёзинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

من جاء إليك اليوم، سليم أم محمود؟ جاء سليم لا محمود. أنت تجلس هنا أم أخوك؟ هل سافر محمد إلى موسكو؟ ما سافر محمد بل محمود. سيرجع أبي من هناك بعد أسبوع أو أسبوعين. رجع محمود و فاطمة من المسرح فدخلوا غرفتهما. خرجت فاطمة و سليم إلى الجنينة فجلسا فيها حتى الليل. خرج من النادي الشبان ثم الشبابات. هم يتعلمون في المعهد. ركب الاولاد و أمهم سيارة تاكسي. قدم محمود لأمه باقة من مختلف الازهار و قال لها: أهنتك يا والدتي بالعيد! قبلت الأم ولدها و قالت: أشكرك، يا بني، شكرا

جزيلا! هي قدمت له طعاما لذيذا، فأكله. تُقدم إلينا كل يوم ألوان عديدة من الأطعمة. من فشل في الامتحانات؟ ما فشل أحد في الامتحانات الصيفي. سليمان و فاطمة قد فشلا في الامتحانات الشتوي، نجح محمود وزينب في امتحان المسابقة للقبول بالجامعة. محمود ينجح دائما في الامتحانات. هو يتحدث إلينا عن اجتهاده و نجاحه. اولئك الطالبات يتكلمن باللغة العربية.

كلمات

أسبوع *хафта*

امتحان *имтиҳон*

امتحان المسابقة *танлов имтиҳони*

مسابقة *мусобақа*

جزيل *кўп, катта*

طعام *таом*

تحدث *гаплашмоқ, суҳбатлашмоқ*

اجتهاد *ҳаракат қилиш, жаҳд*

عيد *байрам*

قبل *ўнмоқ*

قبول *қабул*

باقّة *гулдаста*

صيفي *ёзги*

شتوي *қишки*

نَجَاحٌ	муваффақият
نَجَحَ	муваффақият қозонмоқ
فَشَلَ	омадсизликка учрамоқ
جُنَيْنَةٌ	боғча
يَا بَنِيَّ	Эй, ўғилгинам!
قَدَّمَ	келтирмоқ
هَتَأَ	табрикламоқ
لَذِيذٌ	ширин, мазали
دَائِمًا	доимо

101-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Талабалар (мн) француз тилида гаплашадилар. Улар чет тиллар институтида тахсил кўрадилар. Бу талабалар (мз) араб тилида гаплашмайдилар. Бизлар шарқ куллийетида ўқиймиз. Сен ёки ўртоғинг форс тилини биласизларми? Ўқитувчи бизларга эски (ёки янги) Бухоро ҳақида сўзлаб берди. Мен имтиҳонни муваффақиятли топширдим. Мен унга китоб келтирдим. Байрамингиз билан қутлаймиз!

102-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва ўзбек тилига ўғиринг:

يوم العمل

ينهض العامل من نومه باكرا فيغسل وجهه ورقبته و يديه بالماء التقى الدافئ والصابون و ينظف أسنانه بفرشة الاسنان و يجفف الماء بالمنشفة و يمشط شعره بالمشط الخ... و في نفس الوقت تعد له زوجته الفطور في المطبخ. و بعد قليل يدخل العامل قاعة الاكل و يجلس إلى المائدة فيشرع في الأكل: أولا، يأكل الرغيف

بالجينة و الزبدة أو البيض المسلوق ثم يشرب الشاي مع السكر أو القهوة مع الحليب و السكر. و بعد الفطور يخرج العامل من البيت و يذهب إلى المصنع بالترام أو في التروليبوس.

يعمل العامل سبع ساعات في كل يوم. هو يشرع في العمل في الساعة الثامنة صباحا و في منتصف النهار يستريح ساعة و يتناول طعام الغداء في مطعم المصنع. و يتم عمله في الساعة الرابعة بعد الظهر ثم يرجع إلى البيت و يأكل و يشرب و يستريح قليلا.

و في المساء قد يذهب العامل مع زوجته الى السينما أو المسرح أو يتفرج في الخديقة. و كثيرا ما يجلس في البيت و يقرأ الجرائد و المجلات و يطالع الكتب المفيدة.

كلمات

رَقَبَةٌ *būyin*

سَنٌ *тин*

نَقِيٌّ *тоза*

شَرَعٌ *бошламоқ, киришмоқ*

رَغِيفٌ *нон*

تُعَدُّ *тайёрлайди(ми)*

زُبْدَةٌ *саригъ*

يَسْتَرِيحُ *дам олади*

يُتَمُّ *туғатади*

سَبْعَ سَاعَاتٍ *етти соат*

يَتَنَاوَلُ طَعَامَ الْغَدَاءِ *тууилик қилади*

نَظَفَ	тозаламоқ
مِنْشَفَةٌ	сочиқ
دَافٍ	илиқ, иссиқ
صَابُونٌ	совун
مُشَطٌّ	тароқ
حَلِيبٌ	сут
مُنْتَصِفٌ	ярым
يُطَالَعُ	ўқийди
تَفَرَّجَ	сайр қилади
تُرُولِيُوسُ	тролейбус
فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ	соат тўртда
فُرْشَةٌ	иҷётка (чўтка)
جَفَفَ	қуритмоқ, артмоқ
مَشَطٌّ	тарамоқ
و فِي نَفْسِ الْوَقْتِ	шу пайтда
قَهْوَةٌ	қаҳва
بَيْضٌ	тухум
مَسْلُوقٌ	қайнатилган
مَطْعَمٌ	ошхона
فِي السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ	соат саккизда
جُبْنَةٌ	пишлоқ бўлаг

103-машқ. 102-машқ матнини ёзинг ва ҳаракатларини қўйинг. Ундаги барча ҳозирги-келаси замон феъллари тагига чизинг ва бобини аниқланг.

104-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

متى ينهض العامل من نومه؟ و ماذا يصنع بعد ذلك؟ ماذا تصنع زوجته؟ أين يأكل العامل؟ ماذا يأكل و ماذا يشرب؟ إلى أين يذهب بعد الفطور؟ متى يشرع في العمل؟ هل هو يستريح في النهار؟ متى يتم عمله؟ متى يرجع إلى بيته؟ ماذا يصنع في المساء؟

105-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Сен (мн) нега барвақт уйғонмайсан? Ишчилар барвақт уйғонадилар ва нонуштадан сўнг фабрикага кетадилар. Сен (мн) совуқ сувда ювинасанми? Бизлар иссиқ сувда ювинмаймиз. Мен эрталаб тишларимни тиш чўткасида тозалайман. У (мн) янги сочиқда артинади. Сен(мн) нега сочингни бу тароқда тарайсан? Сизлар ишни барвақт бошламайсизми? У (мн) ўз ишини соат тўрттада якунлайди. Сен нонуштадан сўнг нима иш қиласан? Сен ишга тролейбусда ёки трамвайда борасанми? Менинг отам ишга трамвай ёки тролейбусда боради.

106-машқ. “Иш куни” мавзусида ҳикоя тайёрланг.

107-машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(۱) أَنَا أَمِيرٌ و أَنْتَ أَمِيرٌ ، مَنْ يَسُوقُ الْحَمِيرَ

(۲) هِمَّةُ الرِّجَالِ تَقْلَعُ الْجِبَالَ.

الدرس السادس عشر ЎН ОЛТИНЧИ ДАРС

Ҳол

Ҳол иш-ҳаракатнинг амалга ошишидаги турли ҳолларга ишора қиладиган, ҳаракат-белгини ифодалайдиган гап бўлагидир. Ҳол вазифасида келадиган равиш муайянлигидаги сўзлар асосан араб тилида кенг қўлланилиб, улар ўзгармас сўзлардан ташкил топган.

Масалан:

قَطُّ ҳеч қачон
كَذَا шунингдек, هُنَا бу ерда, أَمْسٌ кеча, каби сўзлар.

Ҳоллар – равишлар, тушум ва қаратқичдаги от, сифат, сон, сифатдош ва масдарлардан ҳам ясалиши мумкин. Масалан:

سَرِيعٌ тезда, سَرِيعٌ тез – тезлик билан
يُتِيرْجَانِ جَالِسًا ўтиргувчи – ўтирган ҳолда

Ҳолнинг бир неча турлари мавжуд:

1. Пайт ҳоллари иш-ҳаракатнинг содир бўлиш пайтига ишора қилади. Масалан:

ذَهَبَ سَلِيمٌ هَمَارَا Салим кундузи кетди.

سَكَنْتُ هُنَا شَهْرَيْنِ Мен бу ерда икки ой яшадим.

Пайт холи изофа шаклида ифодаланиши мумкин: а) равиш-предлог от билан, масалан, بَعْدَ الظَّهْرِ тушдан сўнг; тушум келишигидаги от бошқа от билан, масалан, وَقْتُ

الدَّرْسِ дарс пайтида; Айрим сўзлар пайт холи вазифасида келганида албатта “ал” ан. артикли билан келади, масалан, الْيَوْمَ бугун, الْآن ҳозир, الْبَارِحَةَ кеча каби.

2. Ўрин холи иш-ҳаракатнинг амалга ошишидаги ўрин-макон мазмунига ишора қилади. Масалан:

جَلَسْتُ فِي الْحَدِيقَةِ Мен боғда ўтирдим.

نَظَرَ عَيْنًا وَ يَسَارًا

У чап ва ўнга қаради.

3. Микдор ҳоли ҳаракатнинг амалга ошишини микдор жиҳатидан характерлайди, давом этиш даражасига, такрорланишининг сонига ишора қилади. Масалан:

قَرَأْتُ هَذَا الْكِتَابَ مَرَّتَيْنِ Бу китобни икки марта ўқидим.

مَشَيْتُ كِيلُومِيْتَرًا

Бир километр юрдим.

4. Даража ҳоли иш-ҳаракат даражаси ва сифатини билдиради. Масалан:

عَمِلْنَا أَمْسَ كَثِيرًا فَتَعَبْنَا جَدًّا Кеча кўп ишладик ва жуда чарчадик.

هُوَ جَسُورٌ جَدًّا

У жуда жасур.

5. Сабаб ва мақсад ҳоллари иш-ҳаракатнинг содир бўлиши сабаби ва ундан кузатилган мақсадга ишора қилади. Масалан:

ضَرَبَ ابْنُهُ تَأْدِيًّا لَهُ. У ўғлини тарбиялаш мақсадида урди.

هُوَ يَرْجِفُ غَضَبًا.

У ғазабдан қалтираяпти.

6. Ҳолат ҳоли иш-ҳаракат жараёнида объект ёки субъектнинг қай ҳолатда бўлганига ишора қилади. Масалан:

جَاءَ سَلِيمٌ رَاكِبًا.

Салим уловда келди.

قَدِمَ الْعَمَالُ مُشَاةً.

Ишчилар яёв келдилар.

Агар ҳолат ҳоли ўтимли феълдан ясалган бўлса, у ўзининг ўтимлилик функциясини саклаб қолади. Масалан:

دَخَلَتِ الْمَعْلَمَةُ حَامِلَةً أَوْرَاقَ الْعَلَامَاتِ.

Ўқитувчи қўлида баҳолар варақасини қўтариб кирди.

Ҳоллар араб тилида одатда гапнинг бош бўлақларидан ёки ўзлари грамматик боғлиқ бўлган бўлақлардан кейин келади. Бундан пайт ҳоли мустаснодир. Улар мантикий уруғнинг нисбий кучига боғлиқ равишда, гапнинг бошида, ўртасида ва охирида келиши мумкин:

قَرَأَ الطَّالِبُ الدَّرْسَ يَوْمَ الْخَمِيسِ

Талаба ўқитувчиси буйруғига биноан

أمام رفاقه إطاعة لأمر معلمه.

дарсни пайшайба кўни ўртоқлари олдида ўқиб берди.

IV боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг IV боби I боб феълига олд қўшмча **أ** ни қўшиб, биринчи ўзак ҳарфни сукунлаштириш оркали ҳосил қилинади.

أَفْعَلْ

Демак, IV боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон формаси қуйидагича:

أَفْعَلْ (يُفْعَلُ) масалан, أَخْرَجَ (يُخْرَجُ) чиқармоқ

Мазкур бобнинг мажҳул даража формаси эса أَفْعَلْ (يُفْعَلُ)

IV боб феъли қуйидаги маъноларни англатади:

1. I бобдаги ўтимсиз феъл IV бобда ўтимли га айланади:

أَخْرَجَ чиқармоқ خَرَجَ чиқмоқ

أَكْتَبَ ёздирмоқ كَتَبَ ёзмоқ

2. Уч ўзакли ундошдан ташкил топган географик жой номлардан шу ўзак ёрдамида ҳосил бўлган IV боб феъли мазкур географик жой томонга йўл олиш маъносини билдиради:

أَمْصَرَ - Мисрга жўнатоқ مِصْرَ - Миср

108-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан IV боб феълини ҳосил қилинг ва ўтган, ҳозирги-келаси замонда тусланг:

بلغ، علن، نتج، صدر

109-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ва ўзбек тилига ўгириг:

اليوم جاء سليم متأخرا. هو قد تخلف عن محاضرة أستاذ اللغة العربية. هُنْدُ تحسن القراءة و الكتابة. هي تجلس وقت الدرس

منتبهة. قال لها المعلم أمس: أحسنت يا هندا! محمود لا يحسن القراءة بل الكتابة. بعض الطلاب يحسنون اللغة العربية و يتكلمون بينهم بهذه اللغة. نحن نجيد اللغات الأجنبية. رأيت فاطمة صباحا قرب بيتها. هي كسرت لوح الزجاج خطأ.

خرج العامل من العمل و توجه نحو منزله مسرعاً. هو تأخر أول أمس عن موعد وصوله إلى العمل. أبوه شيخ لا يعمل أصلاً. هو يخرج مساء من باب المنزل و يتوجه نحو الحديقة ببطء و يستريح فيها ساعتين ثم يرجع. أسرع يوماً نحوه و سلمت عليه فأخرج من جيبه قلماً و قال لي: هذه هديتي إليك. جدتنا تجلس في الشتاء قرب النار و في الصيف أمام النافذة. هي تشعل ضوءها في غرفتها مساء كل يوم و تطفئه قبل النوم. من أطفأ الأضواء؟ أنا أطفأت هذا الصباح. خطف هر ذات يوم جنة من المطبخ و هرب بها خوفاً من الناس فتسلق شجرة قريبة من الدار. أعجبني هذا المنزل و لكنه لا يعجبني مطبخه. هل يعجبك البستان؟ نعم.

كلمات

مُتَأَخِّرًا	кеч
أجاد (يُجيدُ)	яхшии бажармоқ, яхши гапирмоқ
لوح الزجاج	шisha
خطأ	хато қилиб, билмай
مُسْرَعًا	тезда
سَلَّمَ (علي)	саломлашмоқ

أصلاً	буткул
ضوءٌ	ёруғлик
هَرَبَ (y)	қочмоқ, югурмоқ
أشعلَ	ёқмоқ(ёндирмоқ)
خوفٌ	хавф
أول أمس	ўтган кун
تَخَلَّفَ	ҳозир бўлмаслик, келмаслик
نحو	томон
نحو المنزل	уй томон
وصولٌ	келмиш, етиб келмиш
يُبْطَأُ	секинлик билан
شَاءَ	қиш
هَرٌّ	муштук
أَسْرِعَ	шошмоқ
هدية	совга
مطبخٌ	ошхона
تَوَجَّهَ	йўналмоқ
أَحْسَنَ	яхшии бажармоқ
أَحْسَنْتَ !	Офарин!
تَأَخَّرَ	кечикмоқ
ذاتِ يومٍ	кунларнинг бирида
يوماً	кунларнинг бирида
متنهياً	диққат билан
أطفأَ	ўчирмоқ

خَطَفَ тутмоқ, олиб кетмоқ
 جَبَّ чўнтак
 تسَلَقَ чирмашиб чиқмоқ
 أعجبَ ҳайратда қолдирмоқ
 أعجبهُ هذا الكتابُ Унга бу китоб ёқди.

110-машқ. 109-машқ матнини ёзинг, ҳаракатларини қўйинг, сўнгра ҳолларни ифода этган сўзлар тагига чизинг.

111-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

У тезда қайтди. Сен (мн) диққат билан тинглаяпсан. Сизлар (мн) бугун хона деразаларини очдингизми? Кеча акам куни билан ишлаб, заводдан кеч тунда қайтди, шунинг учун жуда чарчади ва кам еди. Ўртоғинг инглиз тилида яхши сўзлашади. Ўқитувчи эртага кишлоққа кетади. Ўтган йил мен у ерда икки ҳафта яшадим. Бир куни бизлар дарсга кечикдик. У (мн) менинг уйим томон йўл олди. Мен унга (мн) салом бердим. Салим хонасида ўтириб, тушлик қилди. Унинг хонаси сенга ёқадими?

112-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва ўзбек тилига ўгиринг :

زيارة المعلم

منذ يومين ذهبت مع أخي الصغير لزيارة معلمنا. هو يسكن في ضاحية المدينة. يقع بيته في حديقة كثيرة الأشجار و الأزهار. و هو مؤلف من عدة غرف: غرفة لاستقبال الزائرين و غرفة الطعام و غرفة النوم و غرفة لاولاده الصغار و مطبخ و مغسلة و حجرة الاستحمام. قابلنا معلمنا و زوجته و ابنتهما الصغيرة في غرفة الاستقبال بكل

سرور. غرفتهم هذه واسعة ونيرة. فيها كثير من الاثاث: في أقصى الغرفة بين النافذتين مرآة كبيرة وفي الركن الايمن جهاز التليفزيون وفي الركن الايسر جهاز التليفون و بالقرب منه جهاز الراديو. في وسط الغرفة طاولة مستطيلة و كراسي. وعلى اليسار أريكة جميلة. وعلى اليمين خزانة الكتب. حيطانها مزينة برسوم دقيقة بديعة. في غرفة النوم سريان ومنضدة و مرآة الخ...

ولما دخلنا البيت سلمنا عليهم. قال لنا معلمنا: "أهلاً و سهلاً بكم، يا اولادي، مرحباً بكم، تفضلوا!". و سأل عن حالنا و هو يتكلم معي باللغة العربية. و في أثناء ذلك تكلمت زوجته مع أخي و سألت عن صحته و دراسته في المدرسة الابتدائية. جلسنا عندهم ساعة أو أكثر ثم رجعنا إلى البيت مسرعين و نحن مبسوطون من زيارة أستاذنا.

كلمات

زيارة	зиёрат қилмоқ
غرفة الطعام	овқатланиш хонаси
غرفة النوم	ётоқ хона
مرآة	кўзгу (тошойна)
زائر	меҳмон, зиёратчи
حُجْرَةُ الاستحمام	ҳаммом
مغسلة	ювиниш хонаси
اثاث	уй жиҳози
استقبال	кутиб олиш

غرفة الاستقبال	меҳмонхона
قابل	кутиб олмоқ
سُرور	хурсандчилик
أقصى	энг узоқ (юрт)
بِكُلِّ سُرور	хурсандлик билан
مزين	ясатилган
مستطيل	чўзилган
و في أثناء ذلك	шу пайт, шу ҳолатда
مَرْحَبًا بِكُمْ	Хуш келибсиз!
تفضلوا!	Марҳамат!
ركن	бурчак
ايمن	ўнг
ايسر	чап
لما	қачон(ки)
دقيق	майин
بديع	ажойиб
ميسوط	мамнун
جهاز	жиҳоз
جهاز التليفزيون	телевизор
جهاز التلفون	телефон
جهاز الراديو	радио
رسم	сурат
ساعة أو أكثر	бир соат ёки кўпроқ
سرير	кровать

113-машқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг.

متى ذهبت لزيارة المعلم؟ مع من ذهبت؟ أين يسكن معلمكم؟
 كيف قابلكما المعلم؟ هل بيته كبير؟ ماذا يوجد في بيته؟ هل له أثاث؟ في
 أية غرفة يوجد جهاز التلفزيون؟ ماذا قال المعلم عند المدخول؟ بابه أغلق
 تكلميتم؟ ماذا صنعت؟ أوجهته في ذلك الوقت؟ مع من تكلمت هي؟

114-машқ. 112-машқ матнини ёзинг. харакавлар ва холни ифодалаган сўзлар остига чизинг.

115-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг.

Бизнинг уй катта ва чиройлидир. Унда кўпгина хоналар бор: меҳмонхона, ётоқхона, ошхона ва бошқ... Менинг хонамда уй жиҳози кам. Унда кровать ва стол бор. Стол устида чирок бор. Мен уни кечки пайт ёкаман. Чап бурчакда радио бор. Бизлар радиодан олимларнинг фойдали маърузаларини тинглаймиз. Тунда мен узок ўтириб, китоб ўқийман.

116-машқ. Таркибида “хол” иштирок этган олтига гап тузинг.

117-машқ. “Ўқитувчиларни зиёрат қилиш” мавзунда ҳикоя тайёрланг.

118-машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг.

يَسْتَأْذِنُ	يَسْتَأْذِنُ	يَسْتَأْذِنُ
نَسْتَأْذِنُ	لَا يُلْذَغُ الْعَاقِلُ مِنْ جَحْرِ مَوْتَيْنِ.	عِنْدَ النَّطَاحِ يَغْلِبُ الْكِبْشُ الْأَجْمُ.

الدَّرْسُ السَّابِعُ عَشَرَ ЎН ЕТТИНЧИ ДАРС

Феъл майллари

Феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг воқеликка муносабатини ифодаловчи категория феъл майли дейилади.

Араб тилидаги феълларда бешта майл мавжуд:

1. Аниқлик майли.
2. Шарт майли.
3. Буйрук майли.
4. Истак майли.
5. Кучайтирма майл.

Иш-ҳаракатнинг мавжуд замонлардан бирига муносабатини билдирувчи майл аниқлик майли дейилади. Биз ҳозиргача кўрган ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъллари аниқлик майлидаги феъллардир.

Шарт майли

I. боб феълининг шарт майли ҳозирги-келаси замон шаклидан ҳосил бўлади ва шахс-сонда қуйидагича тусланади:

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	МЗ	يَكْتُبُ	يَكْتُبَا	يَكْتُبُوا
	МН	يَكْتُبْنَ	تَكْتُبَا	يَكْتُبْنَ
2	МЗ	تَكْتُبُ	تَكْتُبَا	تَكْتُبُوا
	МН	تَكْتُبِي	تَكْتُبَا	تَكْتُبْنَ
1	МЗ	أَكْتُبُ		نَكْتُبُ
	МН			

Шарт майлининг мажхул даража формаси ҳам юқоридаги тартиб асосида тусланади.

Шарт майлидаги феъллар қуйидаги юкламалар билан бирга келади:

1. *اگر، متى* қачон, *مهما* ...бўлмаслиги учун каби юкламалар одатда ўзидан кейин келаётган феълларни шарт майлида туришини талаб қилади.

Масалан: *اِنْ تَخْرُجْ اَخْرُجْ* Чиқсанг, чиқаман.

2. *لَمْ* (ўзбек тилидаги “-ма” инкор юкламаси), *لَمَّا* (ўзбек тилидаги “-ма” инкор юкламаси). Булар ўзидан кейин келаётган феълни шарт майлида келишини талаб қилади. Масалан:

لَمْ (لَمَّا) *يَكْتُبْ* У ёзмади.

3. Шарт майлидаги феъл *ل* ва *لا* юкламалари билан келиб, буйруқ маъносини ифодалайди.

Буйруқ майли

Буйруқ майлидаги феъл 2 ва 3-шахсда буйруқ, илтимос маъноларини билдиради, 1-шахсда эса хоҳиш, истак маъноларини ифодалайди. Буйруқ майли шарт майли асосида ясалади. 2 шахс учун буйруқ майли шарт майли олдидаги *اِ* қўшимчасини олиб ташлаш ва ўрнига *ا* орттириш йўли билан ҳосил қилинади. Масалан:

اَكْتُبْ -> *تَكْتُبْ* ёз

Буйруқ майлининг 2 - шахсда тусланиши:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.	<i>اَكْتُبْ</i>	<i>اَكْتُبَا</i>	<i>اَكْتُبُوا</i>
муан.	<i>اَكْتُبِي</i>	<i>اَكْتُبَا</i>	<i>اَكْتُبْنَ</i>

Ҳамма шахслар учун буйруқ майлининг инкор шакли шарт майли олдига **لَا** юкламасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

Ўзманглар! لَا تَكْتُبُوا. *Ўзма! لَا تَكْتُبْ.*

Буйруқ майлининг 1 ва 3-шахслари мазкур шахсдаги феълнинг шарт майли олдига **ل** юкламасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

У ёзсин. لِيَكْتُبْ.

Ўзайлик. لَنَكْتُبْ.

Бу ерда **ل** предлогидан олдин **و** ёки **ف** боғловчилари келса, **ل** ҳаракати сукунга ўзгаради:

У ёзсин. فَيَكْتُبْ ёки *وَيَكْتُبْ*

Ундалма

Гапдаги англашилган маъно тегишли бўлган шахс ёки предметни билдирувчи сўзга ундалма дейилади. Ундалма гап бўлаги ҳисобланмайди ва гапдаги бошқа бўлақлар билан муносабатга киришмайди.

Араб тилидаги ундалма гапнинг бошида, ўртасида ва охирида келиши мумкин ва у ҳеч қачон ундалмаликни билдирувчи юкламасиз ишлатилмайди.

Ундалма қуйидаги юкламалар билан ишлатилади:

يا юкламаси. Бу юклама ишлатилганида ундалма артиклизисиз ва танвинсиз бош келишида келади.

Эй, Салим! يَا سَلِيم!

Эй, киши! يَا رَجُل!

Эй, Ер! يَا أَرْض!

Агар ундалма изофа шаклида бўлса, изофанинг аниқланмиши тушум келишигида келади. Масалан:

Эй, талаба! يَا طَالِبَ الْعِلْم!

Эй, Абдуллоҳ! يَا عَبْدَ اللَّهِ!

Ундалма музаккар бўлса, أَيُّهَا, муаннас бўлса أَيَّتُهَا
 юкламалари ишлатилади ва ундалма ال артикли билан
 келади. Масалан:

أَيُّهَا النَّاسُ! Эй, одамлар!

يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ! Эй, киши!

Нотаниш шахсга мурожаат қилинганида, هَذَا кўрсатиш
 олмоши билан бирга يَا юкламаси ишлатилади ва ундалма
 ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан:

يَا رَجُلًا! Эй, (киши)!

يَا هَذَا! Эй, сен!

Учинчи боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг III боби I боб феълларининг
 биринчи ўзак ундошига алифни орттириш орқали ҳосил
 қилинади. Масалан:

فَاعِلٌ

Демак, III боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси
 замон феъл формаси қуйидагича:

كَاتَبَ (يُكَاتِبُ) масалан, فَاعِلٌ (يُفَاعِلُ) ўзаро хат ёзишмоқ

Мазкур бобнинг мажхул даража формаси қуйидагича:

فُعِلَ (يُفَاعَلُ)

III боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. Икки шахс томонидан биргаликда бажарилган иш-
 ҳаракатни билдиради. Масалан,

كَاتَبَ - ёзмоқ

ضَارَبَ - урушмоқ

2. Бирор иш-ҳаракатни бажаришга интилиш маъносини билдиради:

سَبَقَ олдин бўлмоқ - مُسَوِّبًا мусобақалашмоқ

خَدَعَ алдамоқ - خَادَعٌ алдашга ҳаракат қилмоқ

3. I боб феъли маъносини ҳам англатиши мумкин:

سَفَرٌ = سَفَرٌ саёҳатга чиқмоқ

Олтинчи боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг VI боби III боб феъли олдида қўшимчасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Ўтган замон вазни

تَفَاعَلَ

Демак, VI боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл формаси қуйидагича:

تَكَاثَبَ (يَتَكَاثَبُ) масалан, تَفَاعَلَ (يَتَفَاعَلُ) ёзишма олиб бормоқ

Мажхул даража формаси: تَفَوُّعَلُ (يُتَفَاعَلُ)

VI боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. Иш-ҳаракатнинг кўпчилик томонидан бажарилганлигини билдиради:

ضَرَبَ урмоқ - تَضَارَبَ ўзаро урушмоқ

بَدَلَ аллашмоқ - تَبَادَلَ ўзаро аллашмоқ

2. Иш-ҳаракатни ўзи амалга ошираётган қилиб кўрсатиш, баҳона, ваз маъносида:

مَرَضَ касал бўлмоқ - تَمَارَضَ ўзини касалликка солмоқ

جَهَلَ подон бўлмоқ - تَجَاهَلَ ўзини билмасликка олмоқ

119-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан III боб феълсини ҳосил қилинг, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг.

سعد ، فضل ، عمل

120-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан VI боб феъллини ҳосил қилинг, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

صدم ، كمل ، عون

121-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан I боб феъллининг шарт ва буйруқ майли ҳамда инкор-буйруқ майлини ҳосил қилинг:

فرح ، صرف ، سكن

122-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

اليوم صادفت محمودا وتبادلنا التحية و السلام. عمال مصنعنا يتبادلون النكت وقت الاستراحة. أخي يتناول الآن فطوره. هو صادف أمس عددا من اصحابه ولعبوا ألعابا مختلفة. عباس و سليم يحبان الالعاب الرياضية ، لا سيما كرة القدم. هما يساعدان الرفاق على التمرينات الرياضية. قال لي أبي : يا بني، لا تجلس هنا بلا شغل، بل اذهب إلى حجرتك و ادرس دروسك و اكتب فروضك! انزع قميصك الوسخ و البس قميصك النظيف و بدلتك الجديدة! لا تلبس لباسا وسخا ابداً ! و قال لرفيقي: افتح الباب و ادخل ! لا تتزع هنا معطفك بل انزعه في الدهليز! إن تشأ تدخل غرفة صاحبك. ايتها البنات، أخرجن من البيت و العبن كثيرا في الهواء الطلق! يا فاطمة، لا تذهبي اليوم إلى السينما، لنذهب غدا إلى المسرح. مع الاسف لم نسمع في إذاعة اليوم غناء لام كلثوم. أما سمعت برنامج المساء ؟ فيه منوعات غنائية.

[illegible]

صاحب یپرئەر

عَدَدٌ бир неча

ۛۛۛ *yūnin*

الرياضة спорт yuntlari
تقنيات رياضية енгул атлетика машиклари

الرياضة والرياضة спорт и гимнастика

енгил атлетика машқларى

(И) قوع

турли хил **مِنْهُ عَاتٌ**

125-жылдык
Музыкали
Тынтык эмгек

موسیقی غنائی

Музыкальная

غناء *МУСИҚА*

نامہ: ماہنامہ کوشنکچی نام: کوشنکچی تعلقہ: کوشنکچی

ج. مکتبہ ۱۲۵ (۱) یاخشی کورماق، اُسْتَبَیْ (يُحِبُّهُمُ) ج. مکتبہ ۱۲۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مذکورہ بالا کے مطابق حاصل، موقوفہ

الفوتبول كرة القدم

برنامج

تاسودىباي учратмок

(Handwritten signature)

Сәид ердәмлашмоқ

Содержание

радио эийнтийрлийн

شغل *maizyulot* شغل در خانه

очик, тоза طلق

فياض تاليفه في؟ *خابو* هوا؟ *خابو* في؟ *خابو* في؟ *خابو* في؟

123-машк. 122-машк матнини ёзинг, ҳаракатланг ва барча шарт ҳамда буйрук майлидаги феъллар тағиға чизинг.

124-машк. Араб тилига таржима қилинг.
Бу ерга ўтир. Бу мактубни ўқи. Деразани очманглар (мн). (Эй) талабалар, дарс вақтида гапирманглар! (Эй) болалар, дарсдан сўнг ховлида (ташқарида) ўйнанг! (Эй) кизлар, диққат билан тингланг! Деразага кара. Унга каранг (муан). Эрталаб сутли қаҳва ичинг. Совук сув ичманг. Унга бу масалани тушунтирамиз. Улар кўп ишлашсин. Мен сўнглимга ердам бераман. Улар (мн) кечки радиоёшиттиришни тинглашсин.

125-машк. Шарт ва буйрук майлидаги феъллардан фойдаланиб олтига гап тузинг.

126-машк. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олингиз.

١) اطلب العلم من المهد الى اللحد.
٢) لا تعمل الخير رياء ولا تتروكه حياء.

ۋН САККИЗИНЧИ ДАРС الدرس الثامن عشر

Эгага таъсир этувчи юкламалар

Маълумки, гапнинг эгаси ҳар доим бош келишикда келади. Лекин араб тилида шундай юкламалар мавжудки, эга тушум келишигида келишга мажбур бўлади. Бундай юкламалар қуйидагилардир: **إِنَّ** - ҳақиқатда, дарҳақиқат, ҳақиқатан, **كَأَنَّ** - гўё, гўёки, ...дек, **أَنَّ** - ...ки, **لَكِنَّ** - лекин, бироқ, **لَعَلَّ** - эҳтимол, шояд, **لَيْتَ** - қолди.

Масалан:

إِنَّ سَلِيمًا نَشِيطٌ . Дарҳақиқат, Салим фаолдир.

لَعَلَّ مُحَمَّدًا يَكْتُبُ . Балки, Муҳаммад ёзар.

Бу қоида. لَهُ كِتَابٌ типидаги жумлаларга ҳам тегишлидир.
Масалан:

كَيْتَ لِي صَدِيقًا مُخْلِصًا! Қани эди менинг содиқ дўстим бўлса!

إِنَّ юкламаси иштирок этганда от кесимли гапда ҳам, феъл кесимли гапда ҳам гапнинг кесими олдидан ل юкламаси қўшилиши мумкин ва у таржима қилинмайди.
Масалан:

إِنَّ سَلِيمًا نَشِيطٌ . Салим шубҳасиз фаолдир.

Агар (كَأَنَّ , أَنَّ) юкламасига مَا юкламаси қўшилиб келса, маънода ўзгариш бўлмайди, лекин гапнинг эгаси бош келишикда келади. Масалан:

إِنَّمَا الْمَنْظَرُ جَمِيلٌ . (Ҳақиқатдан) кўриниши чиройли.

Агар гапнинг эгаси кишилик олмошидан иборат бўлса, бу кишилик олмошлари юқорида зикр этилган юкламаларга қўшиб ёзилади.

Масалан:

إِنَّهُ نَشِيطٌ . У (ҳақиқатдан) фаолдир.

Ан, КАН, АН юкламаларига 1-шахс бирлик ва кўплик бирикма олмошлари қўшилганда ن орттирилиши мумкин:

إِنَّا ёки إِنِّي

Ан юкламасига айрим предлоғлар қўшилганида улар маъносига мос равишда турли хил сўзлар ҳосил бўлади:

إِلَّا أَنْ ، يَبْدَأْ أَنْ ، غَيْرَ أَنْ ، *шу вақтда, чунки, бироқ каби.*

لَكِنْ юкламаси бир жумлани иккинчи бир жумлага қарама-қарши қўяди:

لَكِنْ سَمِعْتُهُ مَعًا! *Мен уни эшитдим, лекин унинг овози заиф.*

Мутлақ инкор

Бирор нарса ёки шахснинг мутлақо йўқлигини билдирувчи инкор мутлақ инкор дейилади. Мутлақ инкор араб тилида йўқлиги билдираётган сўз олдига لَا юкламасини қўйиш билан ифодаланади ва ўша сўз ноаниқ ҳолатда танвин қўшимчасисиз тушум келишигида келади. Масалан,

لَا أَحَدٌ فِي الشَّارِعِ - Кўчада умуман ҳеч ким йўқ.

لَا رَيْبَ فِيهِ - Бунда ҳеч бир шубҳа йўқ.

Еттинчи боб феъли

اَنْ Уч ўзакли феълларнинг VII боби I боб феъли олдига қўшимчасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Ўтган замон вазни

اِنْفَعَلَ

Демак, VII боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл формаси қуйидагича:

اِنْفَعَلَ (يَنْفَعَلُ), масалан, اِنْقَلَبَ (يَنْقَلِبُ) алгов-далгов бўлмоқ

VII боб феъли асосан I бобдаги феълнинг ўтимсиз ёки ўзлик-мажхул нисбатини билдиради. Масалан:

اِنْقَطَعَ (قَطَعَ) кесмоқ-кесилган бўлмоқ

Саккизинчи боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг VIII боби I боб феълининг биринчи ўзак ҳарфидан сўнг қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Ўтган замон вазни

أَفْعَلْ

Демак, VIII боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл формаси куйидагича:

يَجْتَمِعُ (يَجْتَمِعُ) - йиғилмоқ, أَفْعَلْ (يَفْعَلُ) масалан,

Мажхул даража вазни эса, أَفْعَلْ (يَفْعَلُ)

VIII боб феъли куйидаги маъноларга эга:

1. I боб феълининг ўзлик-мажхул нисбатини билдиради. Бунда I бобдаги ўтимли феъл ўтимсизга айланади. Масалан:

يَجْتَمِعُ йиғилмоқ – يَجْتَمِعُ йиғилмоқ

2. I бобдаги иш-ҳаракатни гапирувчи шахс ўзи учун, ўз манфаатини кўзлаб бажарганини билдиради. Масалан:

يَكْسِبُ кўлга киритмоқ, يَكْسِبُ (يَكْسِبُ) эга бўлмоқ

3. Баъзан I ёки VI боб феъли ифодалаган иш-ҳаракат билан бир хил маънони ифодалаши ҳам мумкин. Масалан:

يَجْتَذِبُ = يَجْتَذِبُ ўзига жалб қилмоқ

Ўзак ҳарфларнинг биринчиси эмфатик ундошлардан бири бўлса, бундай феълларни саккизинчи бобга алмаштиришда оддий ط га алмашади:

يَضْرِبُ урмоқ – يَضْرِبُ (يَضْرِبُ) изтиробга тушмоқ.

127-машқ. Куйидаги феъл ўзақларидан VII боб феълени ҳосил қилинг, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

فعل، كسر، عكس

128-машк. Куйидаги феъл ўзакларидан VIII боб феъллини ҳосил қилинг, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

صلح، وقف، شغل

129-машк. Куйидаги жумлаларни ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

إن صحتك جيدة. كأنك بطل. إن الطريق أمامك. كأن الكتاب
أستاذ. لا بد لنا من مطالعة الكتب. أما تعلم أن في المطالعة حياة للعلم.
علمت أن العلم نافع. سهرت البارحة لأن الدروس كانت كثيرة. قد
تخلف محمود عن الدرس، لعله مريض. يعتقد الجميع أنه شاب مهذب.
إنما المعلم صديق للطلاب. سافر أخوه إلى بغداد ولكنه سيرجع قريباً.
إنه لرجل لطيف حقاً. ألا تعرف أن له اعتباراً ومقاماً. ليت الشباب
عائداً! لعلني أذهب معك إلى السينما. لا شك أنك مسرور. اذكر أننا
ذهبنا إليهم مساءً. إني أعمل طول النهار. لقد عرفت أنني سأمرض. لا
يوجد نهر بالقرب منا غير أننا نعلم السباحة. ومن الثابت أن تبديل
الهواء في المساكن من الأمور الضرورية للصحة. تفكرت بأنه لا نجاح
بلا كفاح. أيها الرفاق، إنكم سعداء!

كلمات

қағл

нде

нүнүр

тнбк

بطل қаҳрамон

نافع фойдали

مُهَذَّب тарбияли, маданиятли

لطيف латиф, мулоийм

و من الثابت أن	шубҳа йўқки,
(سعداء) سعيد	бахтиёр
لا بُدّ	зарур
سَهْر	бедор турмоқ
إِعْتِبَار	эътибор
مَقَام	ўрин, жой; вазият, мақом
إِعْتَقَد	ишонмоқ
شباب	ёшлик
كِفَاح	кураш
لا شك	шубҳасиз

130-машқ. 129-машқни ёзинг, ҳаракатланг, сўнгра **إن** юкламаси таъсирида тушум келишигида турган эганинг остига чизинг.

131-машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Ҳақиқатдан (ҳам) у (мн) ҳаракатчандир. Сен шубҳасиз бахтлисан. Сенинг отанг худди қаҳрамонлардек. Балки Маҳмуд врачдир. У араб тилида араблардек гаплашади. Биламанки, у имтиҳонни муваффақиятли топширди.

Барча талабалар (мн) имтиҳонларини яхши топширди, аммо унинг опаси (имтиҳондан) ўта олмади. Талабалар келдилар, лекин Салим йўқ. Балки у кечиккандир. Қани эди Салим ёш бўлса! Мен жуда бахтиёрман, чунки Ўзбекистонда яшайман ва барча фанларни ўрганаман.

132-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

لكل وقت عمل

جئت إلى صاحبي في الصباح فاذا هو يشتغل في بستانه. لا احد معه. فحييته فرد التحية و ظل في عمله. فقلت له : إنك لجاهل أدب الزيارة! فابتسم قائلاً: لا، إنما عرفت أضرار الزيارة في وقت العمل فبقيت آخذاً في عملي. لعلك تتعلم الحرص على الزمان . فاعلم أن الحياة عمل و الزمان حقل و الانسان قيم عليه و أن لكل وقت عملاً. و من آخر عمل يومه إلى غده فقد فرغ يومه . فخلني و جئني العشية فتسامر على ضوء القمر في بستاني. و عاد إلى شغله كأنه لا يراني. (يوسف الحداد).

كلمات

جئتُ	Мен келдим
جئني	Меникига кел
حرصٌ	сақлаш
اشتغلَ	ишугуланмоқ
آخرَ	орқаға сурмоқ
ضررٌ	зарар
فاذا هو	ва мана у
منَ	кимки...
ظلَّ	давом эттирмоқ
فرغَ	бўиш бўлмоқ

أدبُ *adab, imdaxiyat*

زمان *zamon, payt*

بينا ما عانتهم في راحته مع انك في راحة ربا تنج
ميشقولوم
بينا راحة ربا : ما شفقة عليه في ذلك
كولموك
راحتا تنج في قلوبنا راحا شفقة ربا
بوшқарувчи
نا راحة . نالنا راحة راحا شفقة
узаро суҳбатлашмоқ
منج ربا نا راحة راحا شفقة
қайтмоқ
راحتا راحة راحا شفقة راحا شفقة راحا شفقة
У-мени курмаяпти
راحتا راحة راحا شفقة راحا شفقة راحا شفقة
оқном
راحتا راحة راحا شفقة راحا شفقة راحا شفقة
Мени холи қуй
خلني

133-машк. 132-машк матнига саволлар тузинг.

134-машк. Эгага таъсир этувчи юкламалар иштирокида олтига гап тузинг.

135-машк. Куйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Биз биламизки, ҳаёт меҳнат ва курашдан иборатдир. Сен бугунги ишни эртага қуймадингми? Балки сен бугун ўз боғингда ишларсан? Худди у таъриф қойдасини билма-
гандек. Сизлар кечки радио эшиттиришни эшитмадингиз-
ми? Биз факатгина машҳур кушикчи ашуласини тингладик.
Сиз вақтни тежашни ўргандингизми?

136-машк. 132-машк матнини сўзлаб беришга тайёр-
ланинг.

137-машқ.Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(۱) إِنَّ لِلْحَيْطَانِ آذَانًا

(۲) لَا يَجْتَمِعُ سَيْفَانِ فِي غَمْدٍ وَاحِدٍ

الدَّرْسُ التَّاسِعُ عَشَرَ ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС

Ёрдамчи феъллар

Бундай феълларга ёрдамчи феъл номини олган қуйидаги феъллар киради:

لَيْسَ ، ظَلَّ ، مَا أَفْكَتْ ، مَا فَتَى ، مَا زَالَ ، مَا دَامَ ، مَا بَرَحَ ،
بَاتَ ، أَمَسَ ، أَصْبَحَ ، صَارَ ، كَانَ

Булардан энг кўп қўлланиладигани كَانَ бўлмоқ феълидир. لَيْسَ феъли ҳақида эса юқорида айтиб ўтилди.

Морфологик жиҳатдан бу феъллар “нотўғри” феъллар гуруҳига киради ва мустақил феъл вазифасини бажаришдан ташқари от кесимли гапларда эга билан кесим ўртасида боғлама вазифасини бажаради. Шу ўринда эга тушум келишигида туради.

Маълумки, араб тилида феъл замонлари жуда оз бўлиб, иш-ҳаракатнинг вақтини аниқ ифодалаб беролмайди. Иш-ҳаракатнинг замонини конкрет билдириш учун айрим юкламалар (مَسَ ، سَوَفَ ، سَ ، قَدْ) ишлатилганида ҳам замон тўла конкретлашмайди. Ҳозирги араб тилида замонни янада аниқлаш учун юқоридаги кўшма феъллардан, айниқса كَانَ бўлмоқ феълидан кенг фойдаланилади. Бундай кўшма феъллар қуйидаги замон маъноларини билдиради:

1. كَانَ феъли ўтган замонда, етакчи феъл эса ҳозирги – келаси замонда келганида, иш-ҳаракатнинг ўтган замонда

узоқ давом этганлиги ёки ўтган замонда бир неча бор такрорланганлиги билдирилади. Масалан:

كَتَبَ У ёзди.

كَانَ يَكْتُبُ. У ёзди (узоқ вақт, бир неча марта)

مَا بَرِحَ يَكْتُبُ. У ёзишда давом этди.

Ёрдамчи ва етакчи феъллар гапда ёнма-ён келиши ёки бирор бир гап бўлаги билан бўлинган ҳолда ҳам келиши мумкин. Масалан:

و كانوا يُنكرونَ بعضَ هذه الفنونِ .

Ва улар бу санъатнинг айримини инкор этишди.
(Шавқи Дайф)

و كانَ في الماضي يُنكرُ هذا القولَ المأثورَ .

Бу иборани у ўтмишда ҳам инкор этган.

(Аминат ас-Саид)

Ёрдамчи феъл билан етакчи феълни эга ажратса, етакчи феъл билан эга нафакат жинсда, балки сонда ҳам мослашади.

كانتَ عَيْنَاهُ تَبْرُقَانِ بِرَيْقِ الذَّعْرِ وَالْأَلَمِ .

Унинг кўзлари даҳшатдан ва оғриқдан чақнардди.

(Ал-Хамиси)

فَدُ юкламаси билан келган бу турдаги феъллар иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бўлиб ўтганлигини билдиради.

فَقَدْ ظَلَّ يَكْتُبُ فِي هَذِهِ الصُّحُفِ وَالْمَجَلَاتِ .

У бу газета ва журналларга ёзишда давом этди.

(Шавқи Дайф)

2. Гапда иккала феъл ҳам ҳозирги-келаси замонда бўлиши мумкин. Бунда иш-ҳаракат аввалда бажарилиб, ҳозирда ҳам давом этиб келаётганлиги билдиради. Масалан:

لَا يَزَالُ يَعْمَلُ كَالْحِلَّةِ رَغْمَ أَنَّهُ جَاوَزَ السَّبْعِينَ .

У етмишдан ошган бўлишига қарамай, асалари каби ишлашда давом этмоқда.

(Таҳа Абдулраҳмон)

3. Иккала феъл ҳам ўтган замонда **قَدْ** юкламаси билан ёки **قَدْ** юкламасисиз ҳам келиши мумкин. Бунда **كَانَ كَتَبَ** ёки **كَانَ قَدْ** кўринишида бўлади. Бундай кўринишда иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажарилганлигини ёки келажакда бирор иш-ҳаракатдан олдинроқ бўлишини билдиради. Масалан:

و كان الاميرُ قَدْ وصلَ إلى الاسكندرية صباحَ أمسٍ على الباخرة.

Кеча эрталаб амир Александрияга пароходда етиб келди. ("Ал-Ахром")

كان قَدْ قرَّرَ أن يُرابطَ أمامَ المنزلِ حتَّى يعودَ صاحبهُ.

У хожаси келишишидан олдин унинг уйи қаринсига ўрнашишига қарор қилди.

(Усмон Али Нур)

4. Ёрдамчи феъл ҳозирги-келаси замонда, етакчи феъл эса **قَدْ** юкламаси билан ўтган замонда келганида, иш-ҳаракатнинг келаси замонда бирор иш-ҳаракатдан ёки пайтдан илгари содир бўлажагини билдиради. Бундай феъллар **يَكُونُ قَدْ كَتَبَ** кўринишда бўлади. У келгусида қайсидир иш содир бўлгач, мазкур иш-ҳаракат аниқ якун топишини билдиради.

...wa йиллар ўтади... Сен ...و تَمُرُّ الأَعْوَامُ... فَتَخْرُجُ إِلَى حَلِيقَةِ

аёлинг ҳамда улғайиб, гапирини ва юрини биладиган болаларнинг

اولادك الذين يكونون قَدْ كَبُرُوا билан бирга ҳайвонот

боғига борарсан...

استطاعوا أن يتكلموا وأن يسرّروا.. (Ал-Ҳамиси)

لَيْسَ феъли ҳозирги-келаси замон феъли олдида инкор маъносини билдиради.

لست أدري كيف كنت أعيش وقتذاك

- Билмайман ўша даврда қандай яшадим.

Ўнинчи боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг X боби I боб феълига **إست** олд қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Ўтган замон вазни

إِسْتَفْعَلَ

Демак, VIII боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл формаси қуйидагича: (يَسْتَفْعِلُ) **إِسْتَفْعَلَ** масалан, - (يَسْتَقْبِلُ) **إِسْتَقْبَلَ** кутиб олмақ

Мажхул даража вазни эса, (يُسْتَفْعَلُ) **أُسْتَفْعَلَ**

X боб феъли қуйидаги маъноларга эга:

1. I боб феъли ифодалаган иш-ҳаракатни бажаришни илтимос қилиш, қидириш, ўша иш-ҳаракатга етишиш маъноларини билдиради.

عَذَرَ кечирмоқ - اِسْتَعَذَرَ узр сўрамоқ

خَرَجَ чиқмоқ - اِسْتَخْرَجَ чиқариб (тортиб) олмақ

2. I боб ифодалаган иш-ҳаракатни мавжуд деб ҳисоблаш маъносини билдиради.

حَسَنَ яхши бўлмақ اِسْتَحْسَنَ маъқулламоқ

3. X боб феъли бошқа боб феъл маъносини билдиради.

عَجِبَ = تَعَجَّبَ = اِسْتَعْجَبَ ажабланмоқ

4. Айрим отлардан ҳосил бўлади ва шу от билдирган маънога айланишни билдиради.

حَجَرَ - тош اِسْتَحْجَرَ тошга айланмоқ

كُسِرَ - бургут اِسْتَسِرَ бургутга айланмоқ

Тўққизинчи боб феъли

Уч ўзакли феълларнинг IX боби I боб феълига ! олд кўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Ўтган замон вазни

أَفْعَلْ

Демак, IX боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл формаси қуйидагича:

أَفْعَلْ (يَفْعَلُ)

IX боб феъли асосан рангни ёки жисмоний хусусиятни билдирувчи сифатлардан шаклланади. Масалан:

خَضِرَ яшил бўлмоқ (аслида) اِخْضَرَ яшил рангга кирмоқ

عَوَجَ эгри бўлмоқ (аслида) اِعْوَجَ эгри бўлиб қолмоқ

IX боб феълидан мажхул нисбат шакли ҳамда мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил бўлмайди.

Қолган 5 та боб жуда кам учрайди. Улар қуйидагилардир:

XI اِفْعَالَ ; масалан: اِخْمَارَ жуда қизил бўлмоқ

XII اِفْعَوَعَلَ ; масалан: اِخْشَوْشَنَ жуда қахрли бўлмоқ

XIII اِفْعَوَّلَ ; масалан: اِجْلَوَّرَ тезюрар бўлмоқ

XIV اِفْعَنَّالَ ; масалан: اِغْلَنَكَ қалин бўлмоқ

XV اِفْعَنَّالَى ; масалан: اِسْلَنَقَى чалқанча ётмоқ

138-машқ. Қуйидаги феъл ўзақларидан X боб феълини ҳосил қилинг, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

حصل، هلك، عمل

139-машқ. I бобдан X бобгача бўлган ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъл вазнларини бир жадвалга жойлаштиринг:

140-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

إن هذه المدينة أصبحت جميلة. كانت شوارعها ضيقة ملتوية
فصارت عريضة ومستقيمة. كانت فاطمة شابة ذكية و تعلمت
في معهد المعلمين و المعلمات فصارت معلمة اللغة و الآداب
الروسية. كان محمود طالبا في ذلك المعهد ثم أصبح مدرسا.
كانت أمينة تنصت إليه باهتمام شديد و عيناها ما برحتا جھيلتين
براقتين. كان الليل حالكا و كانت غيوم سوداء متكاثفة في
الآفاق و نحن لا نفقا نسیر. كنا نسمع ان الاقدمين كانوا
يطيرون على بساط الريح وبقينا نظن ذلك خرافة حتى أصبحت
تطير الطائرات أمامنا و أصبح الوهم حقيقة.

کلمات

مُلْتَوِی эгри

عَیْمٌ булут

إِهْتِمَامٌ ғамхўрлик

أُفُقٌ уфқ

لا نَفَقًا نَسِيرٌ биз тўхтовсиз юриб
бормоқдамиз

خُرَافَةٌ хурофот

مُسْتَقِيمٌ тўғри

حَالِكٌ қоронғу

رَلَمَد

متكاثف	қалинлашаётган
ريح	шамол
وهم	тасаввур, орзу, фикр
نصت (и)	жсим турмоқ; эшитмоқ
برق	ярқираётган
الأقدامون	қадимги одамлар
ظن	ўйламоқ, фараз қилмоқ
طار (يطير)	учмоқ

141-машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Саида врач бўлди. Бизлар уни кизиқиш билан тингладик. Дарахтлар баланд бўлган. Тошкент жуда чиройли шаҳар бўлган. Салим узок билим олди, яхши рассом бўлди. У илгари қишлоқда яшаган бўлиб унинг хотини, болалари бор эди. Унинг акаси машхур учувчи. У доим Москва-Тошкент бўйлаб учар эди.

142-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

الذئب و الخروف الصغير

كان في قديم الزمان خروف عطشان. و كان صغيرا جدا. فذهب إلى نهر صغير ليشرب منه. و كان هذا النهر قريبا من غابة على جبل مرتفع. فخرج من الغابة ذئب و نزل حتى جاء إلى الخروف و قال له: أ أنت عكرت الماء الذي أشرب منه؟ فقال الخروف: كيف أعكر عليك الماء مع كونك أنت في الجهة المنخفضة التي يأتي إليها

الماء؟ فقال الذئب للخروف: أنت الآن تكذبي و في العام الماضي تشمتني. فقال الخروف أنا ما كنت ولدت في العام الماضي فان عمري ستة أشهر فقط. فقال الذئب: إذن أخوك هو الذي تشمتني. فقال الخروف: ليس لي أخ. فقال الذئب: إذن أبوك هو الذي تشمتني. فقال الخروف: أنا يتيم وليس لي اب ولا أم. فقال الذئب: إذن أحد أقاربك أو أصحابك كان تشمتني. فلا بد من عقابك. ثم حملة بأسنانه و ذهب به إلى الغابة و أكله.

مبدأ القراءة، ٢

كلمات

ذئب *būri*

جبل *тог*

كون *бор бўлиш*

مع كونك أنت *сенинг борлигингда*

أني (يأتي) *келмоқ*

الذي *қайсики*

أقارب *қариндошлар*

شتم (ن) *урушмоқ, койишмоқ*

خروف *қўзичоқ*

مرتفع *баланд*

عكر *лойқалатмоқ*

ولد *туғилмоқ*

فَإِنْ	шунга кўра
إِذَنْ	шундай бўлса
عِقَابٌ	жазо
ذَهَبَ بَ	олиб кетмоқ
عَطْشَانٌ	чанқаган
لِيشْرَبَ	ичиш учун
مُنْخَفِضٌ	паст
عَالٌ	юқори
يَتِيمٌ	етим
عُمُرٌ	умр
سِتَّةَ أَشْهُرٍ	олти ой
خَمَلَ	кўтармоқ, олиб юрмоқ

143-машқ. 142-машқ матнини ёзинг ва ҳаракатларини кўйиб чиқинг. Ёрдамчи феъллар мавжуд бўлган гапларни грамматик таҳлил қилинг.

144-машқ. 142-машқ матнининг ҳар бир гапига нисбатан сўроқ гап тузинг.

145-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Бизлар кеча дарё бўйига бордик. Дарё кишлокдан олисда жойлашган. Эндиликда кишлок бой бўлган. У шу кишлокда яшаган. Мен ишонаманки, сен дарсларингни такрорлагансан. Ўқитувчимиз мактабга йўл олди. У мен билан фақат араб тилида сўзлашади. Бу ўқитувчи

талабаларга кийин масалаларни тушунтиради. Шахрингиз менга ёқади, лекин бу тор кўча менга ёкмайди. Сен нега дарсга кечикасан? Мен бу ишни ёқламайман.

146-машқ. Ёрдамчи феъллар иштирокида бешта гап тузинг.

147-машқ. “Бўри ва кўзичок” масалини сўзлаб беринг.

148-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(١) أطلب الرفيقَ قَبْلَ الطريقِ و الجارَ قَبْلَ الدارِ .

(٢) من استَحَسَنَ قَبِيحًا فَقَدْ عَمِلَهُ .

الدَّرْسُ الْعَشْرُونَ ЙИГИРМАНЧИ ДАРС

Изоҳловчи

Изоҳловчи аникловчининг бир тури бўлиб, отга бошқа бир ном бериш билан уни аниклаб келади.

Араб тилида икки хил изоҳловчи мавжуд:

1. Ўрин алмаштирувчи изоҳловчи. 2. Кучайтирма изоҳловчи.

Ўрин алмаштирувчи изоҳловчи изоҳланмишдан кейин келиб, у билан келишиқда мослашади. Ўрин алмаштирувчи изоҳловчи предмет ёки шахсни аниклайди ва уни тўлалигича ёки қисман маъносини қамраб олади. Айрим ҳолларда эса изоҳланмишга боғлиқ бўлган белгини ифода этади. Бундай ҳолларда изоҳловчи “қайтувчи олмош” (ضميرٌ عائِدٌ) деб номланган бирикма олмоши билан бирга келади. Масалан:

أخوك إبراهيمٌ صديقنا . Аканг Иброҳим - бизнинг дўстимиз.

هَذَا الْيَوْمُ يَنْقُذُ. Ўзининг томи йиқилди. (Уй, унинг томи йиқилди)

Қачонки гапда аникланмишни таъкидлаш керак бўлса, **кучайтирма изоҳловчи** қўлланилади. Бунда аникланмиш тақрор келади.

جاء سليم سليم . Салим, Салим келди.

أنت أنت صديقي . Менинг дўстим-сен, сен.

كُلُّ جَمِيعٍ , (ؤزى) ذاتَ عَيْنُ نَفْسُ كучайтирма изоҳловчи яна барча, ҳамма, أَجْمَعُ барча, كَلَّا (ми. كَلْنَا) иккала сўзлари билан ифодаланади. Бундай ҳолларда аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлади. Изоҳловчи эса бириктирувчи олмош билан бирга келади ва аниқланмиш билан сонда ва жинсда мослашади. Масалан:

جاء معلمٌ نَفْسُهُ . Муаллимнинг ўзи келди.

و في الوقت ذاته جاء الطلابُ أَنفُسُهُمْ . Шу вақтнинг ўзида талабаларнинг ўзлари келишди.

كُلُّ جَمِيعٍ , نَفْسُ сўзлари улар аниқлаб келаётган от билан изофада туриши мумкин. Масалан:

و في الوقت نفسه ёки وفي نفس الوقت барча мамлакатларда في جميع أقطار العالم

Агар от ноаниқ ҳолатда бўлса, كُلُّ сўзи “ҳар бир” маъносини билдиради:

كُلُّ إنسانٍ ҳар бир инсон

و كُلُّ شجرةٍ تَحْمِلُ اسمَ من قامَ بغرسها . Ҳар бир дарахт унинг ўтқазган киши номини олади.

كُلُّ جَمِيعٍ сўзи тушум келишигида ҳам келади .

و هذا التاريخ معروفٌ لدي أهل القرية جميعا .

Бу сана ҳар бир қишлоқ аҳлига маълумдир.

كُلُّ جَمِيعٍ ал артикли билан от вазифасида келиб “ҳамма” “барча” каби йиғма маъноларни англатади. إن الكل هُنا يَعْمَلُونَ .

Бу ерда ҳамма ишляпти. (Аҳмад Баҳа ад-дин)

فإذا الجميع يَهْرَعُونَ إلى باب المدرسة

Шунда барча мактаб эшиги томон югуради.

(Тауфиқ ал-Ҳаким)

Тўрт ўзакли феъллар

Араб тилида уч ўзакли феъллар билан бир каторда тўрт ўзакли феъллар ҳам мавжуд. Улар гарчи уч ўзакли феъллар каби кенг тарқалмаган бўлсада, маълум салмоққа эга. Тўрт ўзакли феъллар тўрт бобдан иборат.

Улар қуйидагича ҳосил бўлади:

1. Икки ундошдан иборат тақлидий сўзларни икки марта такрорлаш йўли билан. Масалан:

زَنَزَلَ тебранмоқ

وَلَوَلَ қичқирмоқ

2. Уч ўзакли феълларнинг II бобидаги иккиланган ғлардан бирининг бошқа ундошга ўзгариши натижасида. Масалан:

دَرَجَ силжитмоқ دَخَرَجَ гилдиратмоқ

زَلَقَ силлиқламоқ زَحَلَقَ сиргалмоқ

3. Хорижий тиллардан кирган тўрт ўзакли отлардан ҳосил бўлади.. Масалан:

فَيْلَسَفَ файласуф فَلَسَفَ фалсафий асосламоқ

4. Айрим ибора ёки бирикмаларни ташкил этган асосий харфлардан қисқартма шаклида ҳосил қилинган тўрт ўзак ундошдан ҳосил бўлади. Масалан:

بِسْمِ اللَّهِ Аллоҳ номи билан بِسْمَلٍ “Бисмиллаҳ ир – Роҳманир-Роҳийм” демоқ

Тўрт ўзакли феълларнинг биринчи боби

Биринчи боб феълнинг ўтган замон вазни :

فَعَّلَ

Демак тўрт ўзакли феълнинг биринчи боб ўтган ва хозирги-келаси замон феъли қуйидагича:

دُخْرَجَ (يُدْخِرُ) масалан, فَعَّلَ (يُفَعِّلُ) думалатмоқ

Биринчи боб ўтимлилик маъносини билдиради.

Ҳосила боблари

II боб феъли I боб феъли олдида **ت** олд қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Унинг ўтган замони қуйидагича:

تَفَعَّلَ

Ҳозирги-келаси замон вазни эса: (يَتَفَعَّلُ) تَفَعَّلَ

масалан, تَدْخُرُجَ (يَتَدَخَّرُ) ўранмоқ, юмалоқланмоқ

II боб феъли I боб феъли билдирган иш-ҳаракатнинг ўзлик – мажҳул маъноларини билдиради.

Тўрт ўзақли феълларнинг III ва IV боблари ҳозирги араб тилида истеъмолдан чиқиб кетган. Лекин тарихий ёдномаларда учраб қолади.

III боб اِبْرَثَقَ (يَبْرَثُقُ) اِفْعَتَّلَ (يَفْعَتِّلُ) масалан,

хурсанд бўлмоқ

IV боб اِضْمَحَلَّ (يُضْمَحِلُّ) اِفْعَلَّ (يَفْعَلُّ) масалан,

149-машқ. Қуйидаги тўрт ўзақли феълларни луғатдан топиб, уларнинг маъноларини ёзинг, сўнгра улардан ҳозирги-келаси замон формасини ҳосил қилинг.

إطمعن، إقشعر، تزعزع، تزدق، سلفت، حمدل، وسوس، حملق

150-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

اليوم الطلاب كلهم حاضرون. كان هذان الكتابان كلاهما في
الخزانة. كانت هاتان الجريدتان كلاهما بيده. هم يعلمون أن هذا

الأمر يصدر من العميد نفسه. كل هؤلاء قد اجتمعوا أمس في النادي و شاهدوا تمثيلية رائعة. رأيت فيه فاطمة و زينب كليهما. في الشتاء يتزحلق الشبان على الجليد فرحين. جمهوريةنا أذربكستان هي بلد القطن و عاصمتها طشقند جميلة جميلة. يعجني سمرقند هواؤها. يعلم الكل أن الروايات الحسنة مفيدة جدا. إن المصريين أنفسهم شعب سامي أيضا. هكذا قال المدرسون أنفسهم. إن اجتماع مندوبي الملايين في القاهرة انتصار للسلام... السلام في العالم كله، فانما شعوب تحب السلام لكل شبر في الارض.

كلمات

شاهد	кўрмоқ, шоҳид бўлмоқ
أعجب	ажаблантирмоқ
يُعجني	менга ёқди
رواية	қисса
تَمَثِيلِيَّة	сахна асари, пьеса
سامي	сомий
مليون	миллион
إجتماع	ингилиш, учрашув
فإن	шунга кўра
رائع	ажойиб
قُطْن	пахта
شبر	қарич
جليد	муз

هكذا шундай مندوب вакил

نتيجه

151-ماشқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Араб тили осон эмас. Шундай деди ўқитувчининг ўзи. Менга бу қўшиқчининг қуйлаши ёқади. У ўша шаҳарда яшайди. Унинг отаси Сулаймон - авиа завод директори. Мен Маҳмуд ва Салимни иккаласини ҳам танидим. Фотима ва Марям иккаласи ҳам театрда. Кеча бизлар муз устида (конькида) узоқ учдик.

152-ماشқ. Изоҳловчи иштирок этган бешта гап тузинг.

153-ماشқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

حصة الأخبار

كان مدرس اللغة العربية يخصص درسا من دروس التعبير ليتحدث فيه التلاميذ عن الموضوعات السهلة و اطلق على هذا الدرس " حصة الأخبار ". و كان المدرس يختار لتلك الحصة يوم السبت بعد عطلة الأسبوع حيث يعود التلاميذ نشيطين و راغبين في الحديث عما قاموا به من رحلات أو زيارات مع آبائهم وإخوتهم أو ما شاهدوه من روايات أو ما قاموا به من أعمال فيصفون و يبدعون في الكلام و ينطلقون في الحديث لأنهم لا يجدون صعوبة في التعبير عما شاهدوه أو عملوه أو عما سمعوه من حكايات و فكاهات.

فإذا ذهب أحدهم إلى مسرح و شاهد فيه تمثيلية فإنه يصفها لزملائه التلاميذ. و هو في الوقت نفسه يعبر بلغته و يتحدث بعبارته

و يعيد ما علق بذهنه من كلام الممثلين ، ثم يتدرب على الإلقاء و التعبير بيده و حركات وجهه عن المعاني التي يتأثر بها. فمنهم من يتحدث عن حفلة عيد ميلاده و من يصف نزهة الاسبوع التي تقوم بها الاسرة، و منهم من يحكي ما سمعه في المذياع أو قرأه في إحدى المجلات، و منهم من يقول إنه قضى بعض الوقت في الراحة و بعضه في أداء الواجب المطلوب منه إلخ...

و هكذا يقضى التلاميذ نحو ساعة يحسنون فيها الحديث كما يحسنون فيها الاستماع.

"القراءة الابتدائية" ١ .

كلمات

خَصَّصَ	махсус белгиләмоқ, ажратмоқ
لَيَتَحَدَّثُ	сўзлаб берниши учун
حَصَّةٌ	хисса; дарс соати
رَحَلَةٌ	саёҳат
قَامَ (يَقُومُ) بـ	бажармоқ
وَصَفَ (يَصِفُ)	тасвирлаб бермоқ
إِنْطَلَقَ	кетмоқ; тилни равон қилмоқ
فُكَاهَةٌ	ҳазил, латифа
أَعَادَ (يُعِيدُ)	такрорламоқ
ذَهْنٌ	ақл, эс, зеҳн
تَأَثَّرَ	таъсир кўрсатмоқ

حَكِيَ (يَحْكِي)	ҳикоя қилмоқ
مِذْيَاغٌ	микрофон, радиоприёмник
تَعْيِيرٌ	ибора
دَرْسُ التَّعْيِيرِ	ифодали сўзлаш дарси
حَدِيثٌ	суҳбат
إِخْتَارَ (يُخْتَارُ)	танламоқ
أَبَدَعَ	яратмоқ, янгилик киритмоқ
صُعُوبَةٌ	қийинчилик
وَجَدَ (يَجِدُ)	топмоқ
عِبَارَةٌ	ибора, ифодалаш
عَلَقَ (a)	мустаҳкам тутмоқ
تَدَرَّبَ	ўрганмоқ, тайёрланмоқ
حَفْلَةٌ	байрам қилиш, тантана
أَدَاءٌ	бажариш
وَاجِبٌ	мажбурият
نَحْوُ سَاعَةٍ	бир соатга яқин
يَوْمَ السَّبْتِ	шанба
أَطْلَقَ	ном қўймоқ, -деб атамоқ
رَاغِبٌ	хоҳловчи
مَا	-ки, у (то, что)
عَمَّا	-га келганда эса

إذا	агар, қачонки
عَبَّرَ	ифодаламоқ
مِمثِّل	артист
أَحَدٌ	бир
إِلْقَاءُ	ифодали ўқиш
مِيلَادٌ	туғилиш
قَضَى (يَقْضِي)	ўтказмоқ(вақтни)
أُسْرَةٌ	оила
إِسْتِمَاعٌ	тинглаш, эшитиш

154-машқ. 153-машқ матнига саволлар тузинг.

155-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Улар кўп иш қилдилар. Биз бу ишда қийинчилик топмадик. Дам олиш кунларида ишчилар музейга экскурсия қиладилар. Шанба куни бизлар ажойиб пьеса кўрдик. Бу ҳақда биз ўз сўзимиз билан айтиб бердик. Биз мана шундай сўзлаб беришни ўрганамиз. Шу вақтнинг ўзида биз радиодан охириги хабарлар, қиссалар ва латифаларни эшитамиз.

156-машқ. 153-машқ матнини сўзлаб беринг.

157-машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

- (۱) كُلُّ كَلْبٍ بَيَاهُ نَبَاحٌ.
- (۲) الضَّحْكُ بِلَا سَبَبٍ مِنْ قِلَّةِ الْاَدَبِ.

الدَّرْسُ الحَادِي وَ الْعِشْرُونَ ЙИГИРМА БИРИНЧИ ДАРС

Буйруқ майли (давоми)

Уч ўзакли феълларнинг ҳосила боблари буйруқ майли I боб феъли каби **ت** олд қўшимчасини **ا** га алмаштириш орқали ҳосил қилинади. Масалан:

VII	تَفَعَّلَ	- >	اِنْفَعَلَ
VIII	تَفَتَّلَ	- >	اِفْتَلَلَ
X	تَسْتَفَعِّلُ	- >	اِسْتَفَعَّلَ

Бирок IV боб буйруқ майлида **ت** олд қўшимчаси **ا** га алмашинади.

IV	تُفَعِّلُ	- >	أَفْعِلْ
----	-----------	-----	----------

II, III, V, VI боб феъллари буйруқ майлида эса **ت** олд қўшимчаси тушириб қолдириб, ўрнига ҳеч қандай ҳарф қўшилмайди:

II	تُفَعِّلُ	- >	فَعَّلْ
III	تُفَاعِلْ	- >	فَاعِلْ
V	تَتَفَعَّلُ	- >	تَفَعَّلْ
VI	تَتَفَاعَلْ	- >	تَفَاعَلْ

Тўрт ўзакли феълларнинг буйруқ майли ҳам юқоридаги қоидага амал қилади.

تَوَحَّلَقْ - > تَتَوَحَّلَقْ ، تَوَجَّمْ - > تَتَوَجَّمْ

Барча феъллар буйруқ майлида 17-дарсда кўрсатиб ўтилганидек тусланади.

Араб тилида кўпгина отлар феъл ўзакларидан ҳосил қилинади. Бундай отларга қуйидагилар қиради: масдарлар (ҳаракат номи), сифатдошларнинг аниқ ва мажҳул даражалари, сифат, ўрин ва пайт отлари, қурол отлари ҳамда касб отлари.

Масдарлар (Ҳаракат номи)

Масдар – бу ҳаракат номи бўлиб, феълдаги маънони шахс ва сондан, замондан ва жинсдан холи ҳолда ифодалайди. У ўзбек тилидаги “ўқиш”, “ёзиш”, “йиғирув”, “тўқув” каби шаклларга мос келади. Ҳар бир боб феълнинг ўзига хос масдар вазнлари мавжуд. Уч ўзакли феълларнинг I боби масдарининг қирққа яқин тури бор. Чунки I бобдаги ҳар бир феълдан масдар ўзига хос вазнда ясалади.

Агар феъл ўтимли бўлса, унинг масдари кўпинча **فَعْلٌ** қолипидан ясалади. Масалан, **ضَرَبَ** урмоқ- **ضَرْبٌ** уриш.

Агар феъл ўтимсиз бўлса, унинг масдари қуйидагича ҳосил қилинади:

а) феъл **فَعَلَ** вазнига тушса, **فُعُولٌ** вазнидан, масалан,

خَرَجَ чиқмоқ - **خُرُوجٌ** чиқиш

б) феъл **فَعَلَ** вазнига тушса, **فَعْلٌ** вазнидан, масалан,

قَرِحَ қувонмоқ - **قَرَحٌ** қувониш каби.

Араб тилида кенг қўлланадиган уч ўзақли феълларнинг
I боб масдар қолиплари жадвали

модел- лар	Феъллар ва уларнинг масдарлари
1	2
فَعَّلَ	نَصَرَ (y) ёрдамлашмоқ – نَصْرٌ ёрдам
فَعَّلَ	عَلَّمَ (a) билмоқ – عِلْمٌ билим
فَعَّلَ	شَكَرَ (y) ташаккур билдирмоқ – شُكْرٌ шукроналик
فَعَّلَ	طَلَبَ (y) изламоқ, талаб қилмоқ – طَلَبٌ талаб қилиш
فَعَّلَ	كَبَّرَ (y) катта бўлмоқ – كِبَرٌ улуглик
فَعَّلَ	فَرَّغَ (a) холи бўлмоқ – فَرَاغٌ бўш бўлиш
فَعَّلَ	سَأَلَ (a) сўрамоқ – سُؤَالٌ савол
فَعُولٌ	قَبِلَ (a) қабул қилмоқ – قَبُولٌ қабул
فَعُولٌ	خَرَجَ (y) чиқмоқ – خُرُوجٌ чиқиш
فَعَّلَ	رَحِمَ (a) раҳм қилмоқ – رَحْمَةٌ раҳм-шафқат
فَعَّلَ	غَلَبَ (u) галаба қилмоқ – غَلَبَةٌ галаба
فَعَّلَ	نَعِمَ (a) ризқлантирмоқ – نِعْمَةٌ неъмат
فَعَّلَ	قَدَّرَ (a) қодир (қудратли) бўлмоқ – قُدْرَةٌ қуч-қудрат
فَعَّلَ	سَلَّمَ (a) соғлом бўлмоқ – سَلَامَةٌ соғлом бўлиш
فَعَّلَ	قَرَأَ (a) ўқимоқ – قِرَاءَةٌ ўқиш
فَعُولٌ	سَهَّلَ (y) осон бўлмоқ – سُهُولَةٌ осон

فَعْلَانٌ	عَرَفَ (u) билмоқ – عَرَفَانٌ билиш
فُعْلَانٌ	غَفَرَ (u) кечирмоқ – غُفْرَانٌ кечиртиш
فَعْلَانٌ	لَمَعَ (a) ярқирамоқ – لَمْعَانٌ ялтираш
فُعْلَى	سَكَنَ (y) яшмоқ – سَكْنَى яшати

Булардан ташқари “ масдар мўмў “ деб ноладиган олд кўшимчали масдарлар ҳам мавжуд:

моделлар	масдарлар
مَفْعَلٌ	مَدْخَلٌ кириш
مَفْعَلٌ	مَرْجَعٌ қайтиш
مَفْعَلَةٌ	مَرْحَمَةٌ раҳм
مَفْعَلَةٌ	مَعْرِفَةٌ билим

Шуни таъкидлаш зарурки, I боб феълининг биргина феълидан бир неча хил масдар ҳосил қилиш мумкин.

I боб феълининг ҳосила боблари масдарлари

боблар	моделлар	мисоллар
II {	تَفْعِيلٌ	تَعْلِيمٌ таълим
	تَفْعَلَةٌ	تَجْرِبَةٌ тажриба
	مُفَاعَلَةٌ	مُسَابَقَةٌ мусобақа
III {	فَعَالٌ	سَبَاقٌ мусобақа
IV	إِفْعَالٌ	إِعْلَامٌ хабар
V	تَفَعُّلٌ	تَعَلُّمٌ ўқиш

VI	تَفَاعُلٌ	تَبَادُلٌ	алмаштитириш
VII	إِنْفِعَالٌ	إِنْقِلَابٌ	инқилоб
VIII	إِفْتِعَالٌ	إِجْتِمَاعٌ	йигилиши
IX	إِفْعَالٌ	إِسْمِرَارٌ	қизариши
X	إِسْتِفْعَالٌ	إِسْتِعْمَالٌ	истеъмол

Тўрт ўзакли феълларнинг масдарлари

боблар	моделлар	М и с о л л а р
I {	فَعَّلَ	دَحْرَجَ думалатиш
II	فَعْلَالٌ	دَخْرَاجٌ -----
III	تَفَعُّلٌ	تَدَخْرُجٌ -----
IV	إِفْعَالٌ	إِبْرَنْشَاقٌ қувонч
	إِفْعِلَالٌ	إِضْمَحْلَالٌ йўқолиши

Кўриниб турибдики, феълларнинг масдарлари ҳар хил вазнга эга ва уларнинг барчасини ёдда сақлаб қолиш кийин. Ишни енгиллатиш мақсадида замонавий луғатларда ҳар бир I боб феълидан кейин ўша феълнинг масдари ёзиб қўйилади.

Масдарлар гапда бош бўлак бўлиб келиши билан бирга иккинчи даражали бўлак бўлиб ҳам келиши мумкин. Масдар ҳосил қилган феъл қайси предлогни талаб қилса, масдар ҳам тўлдирувчи ёки ҳолни ўша предлог ёрдамида бошқаради. Масалан:

العَاقِلُ يَعْتمِدُ عَلَى عَمَلِهِ Оқил ўз меҳнатига таянади.

Изофа бирикмасида эса масдар объект ёки субъектнинг қараткич келишигида келишини талаб қилади:

زَرْعُ الْقُطْنِ *пахта экин*

Ўз-ўзини тўлдирувчи

Ўз-ўзини тўлдирувчи – бу тушум келишигидаги тўлдирувчи бўлиб, феъл-кесимнинг боби ва ўзагидан ҳосил бўлган масдар билан ифодаланган бўлади.

У иш-ҳаракатнинг маъносини кучайтириб, унинг бажарилишдаги сифати ва даражасини аниқлайди:

قَتَلَ الْحَارِسُ اللَّصَّ قَتْلًا. *Коровул ўғрини (бир урнида) ўлдирди.*

Ўз-ўзини тўлдирувчи ўзи билан мослашган ёки мослашмаган аниқловчини олиб келиши мумкин:

غَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا. *У жуда қаттиқ ғазабланди.*

Бир марталиқ ҳаракат номи

Иш-ҳаракатнинг бир марта содир бўлганлигини билдирувчи сўз бир марталиқ ҳаракат номи дейилади. Бир марталиқ ҳаракат номи масдар охирига ة ҳарфини қўйиш билан ҳосил бўлади. Масалан:

ضَرْبَةٌ - *урни* зарба

Бир марталиқ ҳаракат номи бошқа отлар каби иккилик ва кўплик сонларига эга:

ضَرْبَتَانِ *иккита зарба* ضَرْبَاتٌ *кўпгина зарбалар*

Кўпинча ة билан тугаган масдарлардан бир марталиқ ҳаракат номи шу масдардан кейин “واحدة” – бир, битта” мослашган аниқловчисини келтириш билан ҳосил қилинади. Масалан:

تَدُورُ الْأَرْضُ دَوْرَةً وَاحِدَةً فِي الْيَوْمِ.

Ер бир кеча-кундузда бир марта айланади.

158-машк. علم، فكر، كلم феъл ўзакларидан II ва V боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг;

نزع، كفتح، سبق феъл ўзакларидан III ва VI боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг.

159-машк. صرف، عكس феъл ўзакларидан VII боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг; شرك، نظر феъл ўзакларидан VIII боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг. خير، قبل феъл ўзакларидан IV боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг; علم، قبل феъл ўзакларидан X боб феълнинг буйруқ ва инкор майли ҳосил қилинг.

160-машк. Қуйида берилган масдарлардан ўзак ундошини топинг ва бобларини аниқланг:

تدبير، تعصب، مبالغة، إنصاف، معاهدة، تغرقة، إدراك، فراق،
إستخدام، تناقض، غتحصار، إختلاف، تدارك

161-машк. Қуйидаги феълларнинг I боб масдарларини луғат ёрдамида топинг:

قعد، ندم، نزع، ذهب

162-машк. Қуйидаги феъл ўзакларидан II ва V боб феъл масдарлари ҳосил қилинг:

III ва VI боб масдарлари ҳосил қилинг:	كمل، علق، بدل
IV боб масдарлари ҳосил қилинг:	عمل، علق، كفتح
V боб масдарлари ҳосил қилинг:	علن، ظهر، مكن
VI боб масдарлари ҳосил қилинг:	كسر، صرف، فعل
VII боб масдарлари ҳосил қилинг:	لمس، صلح، وقف، سغل
X боб масдарлари ҳосил қилинг:	فهم، ثمر، عمل

163-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

أيها الرفاق، حافظوا على نظافة أبدانكم و سلامة أجسامكم و
 اشتغلوا بالرياضة البدنية لأنهما من الشروط الضرورية للصحة. اجتنبوا
 البطالة و الكسل و الخمول. انظر، يا سليم، هذا هو المفتاح فأقفل
 الباب. اسمع كلامي، يا بني، ثابر واجتهد لعلك تنجح. لا تتأخر عن
 الدرس أبداً. يا بنتي راجعي دروسك، و تعلمي الحياطة لأنك في حاجة
 إليها. ايتها الطالبات، اجتهدن كثيرا. ليجمع كل منكم باقة زهر و
 ليقدمها لأمه يوم العيد. فرغنا من الكتابة و الآن نشرع في
 القراءة. أجلس بجانب جدتي لاستماع الحكايات. و أنا أقرأ بنفسي
 وقت فراغي كثيرا من كتب القصص. نظرت إلى صديقي نظرة
 واحدة ففرحت فرحا شديدا، لأنه صحيح و سالم، يعيش عيشة
 راضية. هو يتعلم باحد المعاهد بطشقند.

كلمات

حافظ على	сақламоқ, сақлаишга ҳаракат қилмоқ
اجتنب	ўзини олиб қочмоқ, (бирор ишдан) сақланмоқ
شرط	шарт
أقفل	ёпмоқ, қулфламоқ, бекитмоқ
ثابر	тиришиқоқ, қатъиятли бўлмоқ
بطالة	бекорчилик
حياطة	тикиш

عَيْشَةً رَاضِيَةً роҳатда яшаш

حَوْلَ ланжлик, беҳаракатлик

كَسَلٌ дангасалик.

164-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Китоб ўқиш фойдалидир. Ўртоқлар, ўқишга киришинг. Ўқишдан сўнг боғда сайр қилинг. Қизлар, соғлигингизни асранг. Маҳмуд, ўз сўзинг билан сўзла. Кўп гапирма. Ўртоқлар, бу ерда тўпланинг ва сўзлаб беришни ўрганинг. Комил, радиодан эшитганларингизни сўзла. Ўртоқлар, дарс қолдирманглар ва кечикманглар.

165-машқ. Буйруқ ва инкор майли, турли феълларнинг масдарлари иштирокида бешта гап тузинг.

166-машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) العَجَلَةُ أَخَذَتْ النَّدَامَةَ.

٢) قَدَّرَ ثُمَّ أَقْطَعَ

٣) لَا تَهْرَفْ بِمَا لَا تَعْرِفْ.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْعَشْرُونَ **ЙИГИРМА ИККИНЧИ ДАРС**

Истак майли

Уч ўзакли феълларнинг истак майли шарт майлидан ясалиб, ундаги ـ (сукун) – (фатха)га алмаштирилади. Бунда ҳам шарт майлидагидек кўплик 2 ва 3-шахс муаннас жинсдан ташқари барча охирги “нун”лар тушириб қолдирилади.

تَكْتُبَنَّ ва يَكْتُبَنَّ ва хоказо, бироқ يَكْتُبُ ва يَكْتُبُ

Истак майли эргаш гапларда қўлланади ва бош гап билан эргаш гапни боғлаб турадиган қуйидаги боғловчи-юкламалардан кейин келади: لَ، كَيْ، أَنْ.

ل юкламаси ва كَيَّ юкламалари билан бирга ҳам келиши мумкин: لَكَيَّ ، لَأَنْ каби.

Агар истак майлидаги феъл инкор маънода бўлса, мазкур юкламалардан кейин لَا юкламаси қўшилади:

لَكَيْلَا = ل + كَيَّ + لَا ، كَيْلَا = كَيَّ + لَا

Булardan энг кўп қўлланадиган боғловчи – юклама أَنْ дир. Бу боғловчи-юклама истак, мақсад, ният, зарурат, имконият, қарор, розилик, ман этиш, буйруқ, илтимос, хурсандлик, кўркув, таажжуб ва шунга ўхшаш турли ҳиссиётларни ифодаловчи феъллардан кейин келган истак майлидаги феълдан олдин келади. Масалан:

هُوَ يُرِيدُ أَنْ يَكْتُبَ. У ёзишни истайди.

إِسْمَحْ لِي أَنْ أَجْلِسَ هُنَا. Бу ерга ўтиришимга рухсат берсанг.

Шунингдек, أَنْ юкламаси иштирок этган истак майлидаги феъл لِي ، يَجِبُ عَلَيَّ ، يَنْبَغِي لِي каби предлоглардан кейин келиши мумкин. Масалан:

يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تَكْدَحَ. Сен ишлашинг керак.

يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَرْجِعَ سَرِيعًا. Сен тезда қайтишинг зарур.

Гапда иш-ҳаракат ўтган замонда бўлиб ўтганлиги англашилса, أَنْ юкламасидан кейин келаётган феъл ўтган замон феъл формасида бўлади. Масалан,

وكان من نتيجة هطول الأمطار بشدة أن سقط سقف مخزن للعربات. Тўхтовсиз ёмғир натижасида автомашиналар юкхонасининг томи ағанаб тушди.

ل юкламалари бош гапнинг кесими билан бирга келиб, иш-ҳаракатни бажаришдан кўзланган мақсадни ифодалайди. Масалан,

وَأَخَذَ قِطْعَةً حَجَرٍ لِيَقْتُلَ بِهَا الدُّبَابَةَ. У наишани ўлдирishi мақсадида бир нарча тош олди.

إِسْمَعْ كَيْ تَفْهَمَ. Эшит, (қулоқ сол), тушууңиңг учун.

Агар истак майли инкор маънода бўлса, $\text{أَنْ} + \text{لَا}$ юкламаси ишлатилади.

Истак майли **حَتَّى** юкламаси билан ҳам ишлатилади ва у “-гача” маъносини билдириб, мақсад, зарурият, буйруқ, инкор ва бошқаларга қаратилган иш-ҳаракатнинг содир бўлгандан кейинги натижасини англатади. Масалан:

لَا تَرْفُذْ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. Қуёш ботгунча ётма.

لَنْ юкламасидан кейин истак майли ишлатилади ва келаси замонда мутлақо амалга ошмайдиган иш-ҳаракатни ифодалайди. Масалан:

لَنْ يَكْتُبَ مُحَمَّدٌ. Муҳаммад ҳеч қачон ёзмайди.

Сифатдошлар

Сифатдошлар араб тилида феълдан ҳосил бўлган ва ўзида ҳам феъллик, ҳам сифатлик хусусиятларини мужассамлаштирган сўзлардир. Араб тилидаги сифатдошлар барча замонлар учун бир хил шаклга эга.

Сифатдошлар икки хил бўлади:

1. Аниқ даража сифатдошлар. Булар I боб феълидан **فَاعِلٌ**

вазнида ҳосил бўлади. Масалан: **كَاتَبَ** ёзувчи

2. Мажхул даража сифатдошлар. Булар I боб феълидан **مَفْعُولٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан: **مَكْتُوبٌ** ёзилган

Қуйидаги жадвалда уч ўзақли феълларнинг ҳосила боблари сифатдошлари келтирилган:

боб лар	Аниқ даража		Мажхул даража	
	моделлар	мисоллар	моделлар	мисоллар
I	فَاعِلٌ	فَاتَحٌ	مَفْعُولٌ	مَفْتُوحٌ
II	مُفَعَّلٌ	مُعَلِّمٌ	مُفَعَّلٌ	مُعَلِّمٌ
III	مُفَاعِلٌ	مُكَاتِبٌ	مُفَاعِلٌ	مُكَاتِبٌ

III	مُفْعَلٌ	مُكْرَمٌ	مُفْعَلٌ	مُكْرَمٌ
IV	مُتَفَعِّلٌ	مُتَعَلِّمٌ	مُتَفَعِّلٌ	مُتَعَلِّمٌ
V	مُتَفَاعِلٌ	مُتَنَاسِبٌ	مُتَفَاعِلٌ	مُتَنَاسِبٌ
VI	مُتَفَعِّلٌ	مُنْقَلَبٌ	مُتَفَعِّلٌ	مُنْقَلَبٌ
VII	مُفْتَعِّلٌ	مُجْتَمِعٌ	مُفْتَعِّلٌ	مُجْتَمِعٌ
VIII	مُفْعَلٌ	مُحْمَرٌ	-----	-----
IX	مُسْتَفْعِلٌ	مُسْتَقْبِلٌ	مُسْتَفْعِلٌ	مُسْتَقْبِلٌ
X				инъдофн

Тўрт ўзакли феълларнинг сифатдошлари

I	مُفْعَلٌ	مُدْخَرَجٌ	مُفْعَلٌ	مُدْخَرَجٌ
II	مُتَفَعِّلٌ	مُتَدَخَرَجٌ	مُتَفَعِّلٌ	مُتَدَخَرَجٌ

Сифатдошларнинг муаннас жинси музаккар жинсига **ة** – кўшимчасини кўшиш орқали ҳосил қилинади: **كَاتِبَةٌ**, **مَكْتُوبَةٌ** каби.

Сифатдош гапда аниқловчи ёки от кесим бўлиб келиши мумкин. Бироқ субстантив (яъни отлашган) сифатдошлар гапнинг турли бўлаги бўлиб келиши мумкин. Бундай сифатлар араб тилида кўп. Масалан:

كَاتِبٌ хат битувчи → ёзувчи

مُتَرْجِمٌ таржима қилувчи → таржимон каби.

167-машқ. Қуйидаги сифатдошлар ўзак ундошларини, бобини ва даражасини аниқланг ва шу ўзақлар ёрдамида феъл ва масдарлар ҳосил қилинг:

منعقد، مشترك، مطلق، متمتع، متع، مشكل، مستحکم،

متعاقب، مقدّس، مخالف

168-машк. Куйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

ايها الرفاق، علينا أن نفكر في مسألة حفظ الالفاظ تفكيراً جيداً!
يجب علينا أن نجتهد ونحفظ كثيراً من اللغات وقواعد الصرف والنحو. أليس في وسعنا أن نتدارك الامر؟ ليس في استطاعتي أن افهم كلامه ولا بد من أن يكون لنا مترجم. حدث هذا بعد أن ذهب أبي إلى العمل. أراد محمود أن يمزح مع سليم. هو رفع يده ليأخذ كتاباً من الرف. جلست لأكتب الرسالة إلى صديقي فإذا هو يدخل عليّ بنفسه. ذهب الطلاب إلى بحيرة ليسبحوا ويتريضوا. ينبغي لكم ألا تذهلوا عن ترويض أجسامكم. عليكم بتبديل الهواء في غرفتكم كل يوم لكي تحفظوا صحتكم. لقد رغبت في هذا اليوم أن اكون في غرفتي وحيداً. إني صممت على أن أتمتع بحياة في القرية وأنعم بالحديقة و الهواء وألا أفعل شيئاً سوي النوم والقراءة. قال جبران لأمه عن أبيه: "إذا وفقني الرب، يا أمي، فسيجارته لن تنطفئ وقهوته لن تنقطع وقده لن يفرغ".

كلمات

علينا أن	бизга вожиб
في وسعنا أن	биз бажара оламлиз
مَزَحَ (a)	ҳазиллашмоқ
سَبَحَ (a)	сузмоқ(чўмилмоқ)
رَغِبَ (a)	хоҳламоқ
تَرَيَضَ	спорт билан шуғулланимоқ

تَمَتَّعَ	фойдаланмоқ, роҳатланмоқ
سَوَّى	- дан бошиқа, ўзга
إِنطَفَأَ	ўчирмоқ
تَدَارَكَ	тўғриламоқ
النحو	синтаксис
رَفَعَ (a)	кўтармоқ
ذَهَلَ (a)	унутмоқ
وَحِيدًا	якка, ёлғиз
صَمَّمَ	ечмоқ (масалани), ҳал этмоқ
الرُّبُ	худо
وَفَّقَ	қўмаклашмоқ
قَدَحٌ	стакан (эсом)
أَرَادَ (يُرِيدُ)	хоҳламоқ
لَا بُدَّ مِنْ أَنْ	зарурки
دَخَلَ عَلَى	ҳузурига кирмоқ
فِي اسْتَطَاعَتِي	бажара оламан
تَرْوِيضٌ	машқ, машгулот
عَلَيْكُمْ بَ	сизга лозим, сизга зарур
نَعَمْ (a)	роҳатланмоқ
سِيَّارَةٌ	тамаки
طَلَبَ مِنْ	- дан талаб қилмоқ

169-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

У яхши ўйлаб кўриши керак. Сен бу иборани таржима қилишинг керак. У менинг сўзларимни тушуна олмайдими? Майли, менинг ўзим бу ишни ҳал қила оламан. У сув ичиш учун кетди. Мен француз тилида сўзлаша олмайман, бироқ ҳар қандай иборани таржима қила оламан. Мен ундан спорт билан шуғулланишини талаб қилдим. Мен Салим қайтгунча шу ерда ўтираман. У кўёш чиккунга қадар машқ қилди. Сиз ёзги таътил пайтида қишлоқда ҳаёт неъматларидан лаззатланишни унутмаслигингиз лозим.

170-машқ. Истақ майли иштирок этган бешта гап тузинг.

171-машқ. Қуйидаги масални ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

الصَّيَادُ وَالدَّبُّ

صياد صَاد دَبَا وَرَبَاهُ. فَأَلْفَهُ الدَّبُّ كَثِيرًا وَ أَحَبَّهُ حُبًا شَدِيدًا. فَكَانَ يَمْشِي مَعَهُ مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرٍ وَ لَا يَفَارِقُهُ وَ يَبْذُلُ وَسْعَهُ فِي طَاعَتِهِ وَ يَحْفَظُهُ إِذَا نَامَ مِنَ الْحَشَرَاتِ الْمُؤْذِيَةِ. مَرَّةً خَرَجَ الصَّيَادُ إِلَى بَعْضِ الْجِهَاتِ وَ مَعَهُ الدَّبُّ. فَتَزَلَّ فِي الطَّرِيقِ فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ لِيَسْتَرِيحَ. فَلَمَّا نَامَ الصَّيَادُ أَخَذَ الدَّبُّ يَحْرُسُهُ عَلَى حَسَبِ عَادَتِهِ. فَسَقَطَتْ ذَبَابَةٌ عَلَى وَجْهِهِ. فَمَنَعَهَا الدَّبُّ مَرَارًا وَ هِيَ تَرْجِعُ وَ تَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ. وَ عِنْدَ ذَلِكَ غَضِبَ الدَّبُّ غَضَبًا شَدِيدًا وَ أَخَذَ قِطْعَةً حَجَرٍ لِيَقْتُلَ بِهَا الذَّبَابَةَ. فَرَمَاهَا بِهَا وَ هِيَ عَلَى وَجْهِهِ. فَمَاتَ الصَّيَادُ فِي الْحَالِ. عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ.

كلمات

211

صَيَّادٌ	номағълум овчи	
صَادٌ (يَصِيدُ)	овламоқ, ов қилмоқ	
رَبِّي (يُوبِّي)	ўстирмоқ, парваришламоқ	
نَامٌ (يَنَامُ)	ухламоқ	98
نَزَلَ (يُنَزِّلُ)	тўхтамоқ	96
عَلَى حَسَبِ عَادَتِهِ	одати бўйича, одатдагидек	
مَنْعٌ (يَمْنَعُ)	қаршилиқ кўрсатмоқ	
مَاتَ (يَمُوتُ)	вафот этмоқ	
جَاهِلٌ	нодон	
دُبٌّ	айиқ	
مَشَى (يَمْشِي)	юрмоқ	
فَارَقَ	ажралмоқ	
خَشَرَاتٌ	ҳашаротлар	
مَرَّةٌ	бир гал	
ذُبَابَةٌ	нашша	
قِطْعَةٌ	бўлак	مِنْ نَسِيَةِ قَيْمَةٍ
خَيْرٌ	яхши	لِحَقْلَةٍ مَعْنَى
عَدُوٌّ	душман	مِنْ جِهَةِ رَأْيٍ لِحَقْلَةٍ
وُسْعٌ	куч	
طَاعَةٌ	итоат	
أَلْفٌ (يُأَلِّفُ)	кўникмоқ	
مُؤَذٌّ	зарарли	
حَرَسٌ (يُحَرِّسُ)	қўриқламоқ	

أَخَذَ يَحْرُسُ у қўриқлашга тушди

رَمَى (يَرْمِي) отмоқ, иргитмоқ

في الحال шу замон

172-машқ. Масал матнига саволлар тузинг.

173-машқ. Масални оғзаки сўзлаб беринг.

174-машқ. Куйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўгиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) تَضَرَّعَ إِلَى الطَّيِّبِ قَبْلَ أَنْ تَمْرُضَ.

٢) لَا تُؤَخِّرْ عَمَلَ الْيَوْمِ لَعَدٍ.

٣) أَحْسَنُ إِنْ أَرَدْتَ أَنْ يُحَسِّنَ إِلَيْكَ.

حوار

- ألو، ألو، من هذا؟	- هذا عُمَرُ. من أنت؟
- أنا محمد. أردت أن أبادر إلى تحيتكم وفتحنتكم بعيد رأس السنة.	- و أنتم بخير، يا أخي! كيف حالك؟
- كل عام أنتم بخير، أيها الصديق!	- ماذا تفعل الآن؟
- شكرا كثيرا، طيب، الحمد لله!	- حالنا واحد، وهذا شأننا أيضاً. هل لي أن أقترح عليك؟
- إني متأهب لمشاهدة إحتفالات رأس السنة بالتلفزيون.	- لعلك تكون بيننا بهذا المساء. زيارتك، طبعاً، موضع إرتياح لنا.
- تفضل، أقترح ما شئت.	- لماذا لا يمكن؟ ما معنى هذا، ربما لا تريد؟
- شكرا لكم. أسأل العفو، يا صديقي. اليوم لا يمكن.	- من هو سليم؟
- لا والله! إني أنتظر الآن رفيقي سليم.	

- أليس هو ذلك الرجل
الذي إفتتح الاجتماع عندكم
منذ يومين و تحدث عن الحالة
السياسية الداخلي و الدولية؟
- جيد، إذن تعال في يوم آخر.
نحن بانتظارك
- إلى اللقاء.

- هو صديق لي.

- نعم، هو نفسه

- الف شكر. تحياتي و تهنتي
لأسرتك، إلى اللقاء.

كلمات

تَهْنِئَةٌ	табрик, қутлов
إِفْتَتَحَ	очмоқ
حَالَةٌ	ҳолат
بَادَرَ	шошмоқ
رُبَّمَا	балки
مَا شئتَ	(юқоридаги суҳбатда)
كُلُّ عامٍ و أنتم بخير !	хоҳлаган нарсангни янги йилингиз билан
مُتَأَهَّبٌ	тайёрланаётган
إِقْتَرَحَ	таклиф этмоқ
تَقْدِيرٌ	ҳурмат, эътибор, баҳо

الدرسُ الثالثُ والعشرونُ **ЙИГИРМА УЧИНЧИ ДАРС**

Сифат

Предметнинг белгисини билдирувчи бу сўз туркуми араб тилида асосан уч ундош ўзакли сўзлардан иборатдир. Сифатлар ҳам отлар каби музаккар ва муаннас жинсларга, бирлик, иккилик, кўплик сонларга эга. Сифатдаги бирлик, иккилик сонларнинг ҳосил бўлиш усули отлардан фарқ қилмайди. Сифатнинг кўплик шакли одатда у одамларнинг белгисини билдириб келганида ишлатилади.

Араб тилида сифатларнинг 20 дан ошиқ вазни мавжуд. Шулардан қуйидаги ўнтаси энг кўп учрайдиган вазнлардир:

1	فَعِيلٌ	كَرِيمٌ	сахий
2	أَفْعَلٌ	أَحْمَرٌ	қизил
3	فَعْلٌ	سَهْلٌ	осон
4	فُعْلٌ	صُلْبٌ	қаттиқ
5	فَعْلٌ	حَسَنٌ	яхшии, чиройли
6	فَعْلٌ	فَرِحٌ	шодон, қувноқ
7	فَاعِلٌ	نَاعِمٌ	юмшоқ, нафис
8	فَيْعَلٌ	طَيِّبٌ	яхшии
9	فَعُولٌ	غَيُورٌ	қизганчиқ
10	فَعْلَانُ	جَوْعَانُ	оч

Сифатнинг муаннас жинси музаккар жинс формасига **ة** – қўшиш орқали ҳосил қилинади. IX боб сифатлар жинсларда ўзгармайди. 2-боб муаннас жинси **فَعْلَاءَ** вазнидан ҳосил

қилинади. М: **حَمْرَاءُ** қизил. 10-боб муаннас жинси **فَعْلَى** вазнидан ҳосил бўлади.

Бу вазнлар ичида энг кўп учрайдигани **فَعِيلٌ** ва **فَعِلٌ** вазнларидир. Қолганлари нисбатан камроқ учрайди.

Буларнинг ичида **أَفْعَلُ** (кўп. **فَعْلَاءُ**) вазни танвин қўшимчасини қабул қилмайди. Бу вазндаги сифатлар асосан рангни ва жисмоний хусусиятни ифодаловчи сифатлардир. Масалан:

خَضْرَاءُ — **أَخْضَرُ**

فَعَالٌ, **فَعِيلٌ**, **فَعُولٌ** вазнларидан ясалувчи сифатлар кучайтирув маъносини билдиради: **جَسُورٌ** жасур, **صَدِيقٌ** ростгўй.

Гапда турли гап бўлаги бўлиб келган сифатлар ҳақиқий хусусиятини йўқотиб, отлашиб ҳам келади. Масалан:

أَمِينٌ ишончли.

Бундай сўзларга киши номлари ҳам киради:

عَبَّاسٌ, **جَبَّارٌ**, **غَفُورٌ**, **قَادِرٌ**, **جَمِيلٌ**, **مَحْمُودَةٌ**, **مَحْمُودٌ**, **كَامِلَةٌ**, **كَامِلٌ**.

Касб-ҳунар отлари

فَعَالَةٌ қолипидан ҳосил бўлган отлар одатда касбни ёки ҳунарни билдиради. Масалан, **كِتَابَةٌ** ёзув, **خِيَّاطَةٌ** тикувчи.

Бирор бир касб ёки ҳунар эгаларини билдириш учун эса **فَعَالٌ** қолипи қўлланади. Масалан, **طَحَّانٌ** тегирмончи, **خِيَّاطٌ** тикувчи, **حَدَّادٌ** темирчи каби.

Ёрдамчи феъллар

أَخَذَ каби мустақил феъллар гоҳида ёрдамчи феъл вазифасида ҳам келади. Бунда улар етакчи (асосий) феъл билан бирга келиб, субъектнинг иш-ҳаракатини бошланишини билдиради. Масалан:

Унинг ҳосилини тера бошлади. شَرَعَ يَقْطِفُ أَثْمَارَهَا .

У(ми) бизларга қарай бошлади. أَخَذَتْ تَنْظُرُ إِلَيْنَا .

Иккала мисолда ҳам етакчи ва ёрдамчи феъллар яширин эга билан жинсда ва сонда мослашган. Агар эга бу икки феълнинг орасида турган бўлса, эгадан кейин келган етакчи феъл эга билан сонда мослашади. Масалан:

Кўнгина одамлар норозичилик билдира бошлашди. كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ يَتَذَمَّرُونَ .

Гохида етакчи феъл ўрнида في предлоги билан масдар кўлланиши мумкин: لَمَّا تَمَّ

Улар ёзишга киришдилар. شَرَعُوا فِي الْكِتَابَةِ .

Миср ўзгара бошлади. (Шавқи Дайф) إِنْ مِصْرَ أَخَذَتْ فِي التَّحَوُّلِ .

Иш-харакатнинг бажарилиш арафасида турганлигини ёки иш-харакатнинг бажарилишига оз қолганлигини куйидаги феъллар билдиради: كَادَ (а), أَوْشَكَ . مَالِكٌ يَأْمُرُ بِهِ .

Кад феълидан кейин етакчи феъл ҳозирги-келаси замонда, Аўшак феълидан кейин эса, أَنْ юкламаси билан истак майлида келади. Масалан,

У қувончдан ўйнаёзди. فَكَادَ يَرْقُصُ فَرَحًا .

لَقَدْ أَحْسَسْتُ أَنَّ كَارِثَةً تُوشِكُ أَنْ تَحُلَّ بِي ،

Сездимки, мен билан қандайдир фалокат содиқ бўлади.

Иш-харакатнинг амалга ошиш эҳтимоли борлигини عَسَى феъли билдиради. Бу феъл факат ўтган замон шаклида ишлатилади. Ундан кейинги феъл أَنْ юкламаси билан истак майлида келади. Масалан:

Балки Зайд ёзар. عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَكْتُبَ .

175-машқ. Қуйидаги сифатлар ва касб отлари маъноларини луғатдан топиб, улар иштирокида 20-30 та гап тузинг.

سالم، نحيف، بارع، بسيط، خراط، حمال، أحذب، أبكم، جزار،
أدعج، فطت، شبعات

176-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

بدأ هؤلاء الطلاب يتعلمون اللغة العربية منذ سنتين. إنهم يستطيعون الآن أن يتكلموا ويكتبوا الرسائل إلى أصدقائهم. كبرت فاطمة حتى كاد أبوها لا يعرفها. قالت لها المعلمة: ينبغي لك، يا فاطمة، أن تجتهدي كثيرا وتسأليني عن المسائل الصعبة، لأن وقت الامتحان قريب جدا. أليس في وسعك أن تجعلي هذا؟ لي رفيق نشيط، لا يكاد يرجع إلى البيت ويتناول الطعام حتى يسرع إلى المكتبة دون أن يستريح ولو قليلا. سافر أخي إلى موسكو دون أن أودعه. أراد أن يودع زوجته قبل الذهاب. رأيت صديقي في قلب المدينة فكاد يطير فرحا. فلما مشينا معه ليلا في شوارع الصامته أخذت الكلاب تنبح و شرع الناس يصيحون. كان الطقس رديئا و ما كاد الشبان يغادرون النادي حتى أخذ يسقط المطر. إني تعبت وأصبحت مريضا فأوشكت أن أموت من الخوف و الألم. عساي أن أكون سليما بعد يومين. الآن نودعكم!

كلمات

جَعَلَ (a) бажсармоқ

وَدَّعَ видолашмоқ

وَدَّعْنَاكُمْ!	хайр,
نُودِّعُكُمْ!	хайр, учрашгунча
غَادَرَ	тарк этмоқ
أَسْرَعَ	шошмоқ
قَلْبٌ	қалб, марказ
ذَهَابٌ	кетиш, жўнаш
أَلَمٌ	дард, қайғу
وَلَوْ	лоақал, ҳеч бўлмаганда
صَامِتٌ	жнм, сокин
صَاَحٌ (يَصِيحُ)	қичқирмоқ
خَوْفٌ	хавф-хатар, қўрқув
سَلِيمٌ	соғлом

177-машқ. 176-машқ матнни ёзинг, ҳаракатланг. Ундаги барча ёрдамчи феъллар остига чизинг.

178-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Талаба дарсларини тайёрлашга киришди. У арабча сўзлашишни бошлади. Ишчилар янги бинода иш бошладилар. Деҳқонлар даладан қайта бошлашди. Бугун биз уйга қайтишни истамаймиз. Отанг унга эшикни очди. У (мн) мен билан хайрлашишни истади. Балки сен менинг сўзларимни тушунарсан. Бола кроватдан йикилиш арафасида.

179-машқ. Ёрдамчи феъллар иштирокида учта гап тузинг.

180-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

في القطار

... أنفقت في هذه الخواطر ليلة كاملة قبل أن أنام من التعب. واستيقظت في اليوم التالي مع الصباح لأنظر مرة أخرى بعين الكتاب الروس القدامي إلى هذه العربة التي ترك منذ أمس بغير ملل، حاملة هذا المجتمع العجيب: ناس من مصر وفتاة من موسكو، ورجل غامض من آسيا، وضباط الجيش، وزوج وزوجة وأولاد... ولكنني لا أستطيع أن أتحدث مع واحد من هؤلاء. إن الذين يعرفون لغات أجنبية هنا نادرون. و التفاهم بالاشارة عبث، لا يصلح لفهم أي موضوع. فلا شيء إلا أن ننظر من النافذة.

و المنظر خارج القطار لم يتغير منذ أمس: الحقول التي لا آخر لها و أشجار الغابات العالية، و قرى متناثرة، و محطات صغيرة تجلس الفلاحات على أرضها و قد فرشن أمامهن الجبن و الزبد و الخضر و الفاكهة يعرضنها للبيع، و أطفال خارج أسوار المخططة يلعبون، و رجل أو امرأة عند كل مزلقان، و صفارة القطار يرتفع صوتها كل حين...

من كتاب " شهر في روسيا " لأحمد مجاهد الدين.

كلمات

استيقظ уйқудан уйғонмоқ

أنفق тўламоқ; ўтказмоқ

عَرَبَةٌ	вагон
الذین	қайсики
غامضٌ	сирли, ноаниқ
مَنْظَرٌ	кўриниш
تَغْيِيرٌ	ўзгармоқ
يَنْعِ	сотув
صَفَارَةٌ	ҳуштак
قطارٌ	поезд
خَاوِطِرٌ (خَوَاطِرُ)	ўй, фикр
قَدِيمٌ (قَدَامِي)	эски
ضَابِطٌ (ضَبَاطُ)	аскар
اِشَارَةٌ	ишора, белги
صَلَحٌ (y)	яроқли бўлмоқ
عَرَضٌ (и)	олиб чиқмоқ
فَرَشٌ (y)	тўшамоқ, ёймоқ
ارْتَفَعَ	кўтарилмоқ
تال	кейинги
كُتَابٌ	ёзувчилар
مَلَلٌ	чарчаш
جَيْشٌ	армия
عَبَثٌ	бефойда

فلا شيء إلا أن - дан ўзга чора йўқ

مُتَأَثِّرٌ ёйиб ташиланган

خَضِرٌ кўкат

مَزْلُقَانٌ кесиб ўтиш жойи
(темир йўли)

181-машқ. 180-машқ матнига саволлар тузинг.

182-машқ. "Поездда" матнини сўзлаб беринг.

183-машқ. Қуйндаги мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(١) الدِّيكُ الفَصِيحُ مِنْ دَاخِلِ الْبَيْضَةِ يَصِيحُ.

(٢) إِنَّ الْحَدِيدَ بِالْحَدِيدِ يُقْلَحُ.

(٣) مَا كُلُّ بَيْضَاءَ شَحْمَةٌ وَ لَا كُلُّ سَوْدَاءَ ثَمْرَةٌ.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَ الْعَشْرُونَ ЙИГИРМА ТҮРТИНЧИ ДАРС

Сифат даражалари

Сифатлар уч хил даражага эга: оддий даража, киёсий даража ва орттирма даража.

Юқорида зикр этилган сифатларнинг барчаси оддий даража сифатларидир.

Киёсий даража сифатлари аниқланмишнинг сони ва жинсидан катъий назар **أَفْعَلُ مِنْ** вазнида ясалади. Бунда белги қайси предметнинг белгисига киёсланаётган бўлса, ўша сўз **مِنْ** предлогидан кейин келади. Масалан:

سَلِيمٌ أَحْسَنُ مِنْ مُحَمَّدٍ. Салим Маҳмуддан чиройлироқдир.

فَاتِمَةُ أَحْسَنُ مِنْ مَرْيَمَ. Фотима Марямдан чиройлироқдир.

Орттирма даража сифати эса оддий даражадаги сифатни **أَفْعَلُ** вазнига солиш билан ҳосил қилинади. Лекин у сифатланмишнинг жинси ва сонига қараб ўзгаради.

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
Мз	أَفْعَلُ	أَفْعَلَانِ	أَفْعَالُ
мн	فُعْلَى	فُعْلَيَانِ	فُعْلَيَاتُ

Мисол:

الرَّجُلُ الْأَحْسَنُ

энг чиройли эркак

الْمَرْأَةُ الْحُسْنَى

энг чиройли аёл

الرِّجَالُ الْأَحْسَنُ

энг чиройли эркаклар

النِّسَاءُ الْحُسْنَيَاتُ

энг чиройли аёллар

Орттирма даражадаги сифат изофанинг биринчи бўлаги бўлиб келганида, жинсда ўзгармай, **أَفْعَلُ** шаклини олади. Ундан кейин келаётган сўз кўпликда, қаратқич келишигида келади. Масалан:

أَحْسَنُ الرِّجَالِ

энг чиройли киши

أَحْسَنُ النِّسَاءِ

энг чиройли аёл

Изоҳ: Изофанинг иккинчи бўлаги бўлиб келаётган бундай сўзлар бир бутун гап ҳам бўлиши мумкин:

هُوَ أَجْمَلُ مَا فِي الْأَرْضِ .

У ер юзидаги барча нарсалардан энг гўзалидир.

أَفْعَلُ

– **فَعْلَاءُ** вазнида ҳосил бўладиган сифатлардан киёсий ёки орттирма даража сифати ҳосил қилиш учун улар ёнига ёрдамчи сифатлардан бири келтирилади.

(أَحْسَنُ، أَشَدُّ، أَقَلُّ، أَكْثَرُ). Бу сўзлардан кейин келган сифат тушум келишигида ва масдар шаклида келиши шарт. Масалан:

أَقْلُ حُمْرَةً - қизил - қизғини

أَكْثَرُ بَيَاضاً - оқ - оппоқ

خَيْرٌ - яхши, شَرٌّ - ёмон сифатларидан қиёсий ёки орттирма даража сифати шу сифатларнинг ўзидан ҳосил қилинади. Масалан:

هو خَيْرٌ مِنْكَ. U сендан яхши.

شَرُّ النَّاسِ مَنْ لَا يَنْفَعُ النَّاسَ.

Одамларнинг ёмони ҳеч кимга нафи тегмайдиганидир.

Чеклов

Гапда чеклов бўлиб келган сўз гапнинг кесими ифодалаган маънонинг объектини янада конкретлаштириб, аниқлаб, чегаралаб келади. Чеклов одатда гапнинг эгаси ва кесимидан кейин ёки гапнинг охирида ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан :

طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا. Зайд яхши кайфиятда.

Бу ерда نَفْسًا (نَفْسٌ нафс, рух) маънони кучайтириб, طَابَ феълини аниқлаб келади.

Чеклов кўпинча гапнинг кесими қиёсий ёки орттирма даража сифатдан иборат бўлганида ишлатилади. Масалан:

أَتَشَى الْأَسَدَ أَصْغَرُ مِنْهُ جُنَّةً وَ أَسْرَعُ حَرَكَةً. Мода шер жуссатан шердан кичик, (ҳаракатда) ҳаракатчанроқдир.

Бу гапда جُنَّةً ва حَرَكَةً сўзлари чеклов вазифасида келмоқда.

Ўрин ва пайт номлари

Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни ёки пайтини билдирувчи сўзлар ўрин ва пайт номлари дейилади. Бу икки тушунча араб тилида бир вазн асосида ясалади ва у бир вақтнинг ўзида ҳам ўринни, ҳам пайтни билдириб келади. Ўрин ва пайт номлари ҳар қандай феълдан куйидаги тартибда ясалади:

I боб феълнинг ҳозирги-келаси замонидаги олд кўшимча **هـ** ҳарфи **م** билан алмаштирилади ва учинчи ўзак ундоши, табиийки, танвин ҳаракатини қабул қилади.

Агар ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракати “фатха” ёки “дамма” бўлса, ўрин ва пайт номлари **مَفْعَلٌ** вазнида шаклланади.

Агар ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракати “касра” бўлса, ўрин ва пайт номлари **مَفْعَلٍ** вазнида шаклланади.

مَنْبَعٌ манба-**نَبَعَ** (a) оқмоқ;

مَجْلِسٌ мажлис-**جَلَسَ** (u) ўтирмақ;

مَقْعَدٌ стул-**قَعَدَ** (y) ўтирмақ.

Узоқ муддат давом этадиган ёки тез-тез қайтарилиб турадиган иш-ҳаракатнинг ўрни ёки пайтини билдирувчи сўз **مَفْعَلَةٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

مَطْبَعَةٌ наشريёт-**طَبَعَ** (a) чоп этмоқ;

مَحْكَمَةٌ маҳкама – **حَكَمَ** (y) ҳукм қилмоқ

Қурол отлари

Иш-ҳаракатни амалга ошириш воситасини билдирувчи отлар қурол отлари дейилади. Қурол отлари кўпинча I боб

ўтимли феъллардан **مَفْعَلٌ** , **مِفْعَالٌ** , **مَفْعَلَةٌ** вазнларда ҳосил бўлади. Масалан:

эгов – **بَرَدٌ** (y) эговламоқ

очмоқ (a) **فَتَحَ** – калит **مِفْتَاحٌ**

Бирок турли хил қурол отлари учрайдики, улар юқоридаги вазнга тушмаслиги мумкин. Масалан: **فَأَسَّ**

болта, **سَكَيْنَ** тичоқ.

Замонавий араб тилида **فَعَالَةٌ** вазнига тушадиган қурол отлари ҳам пайдо бўлмоқда. Масалан:

музлатгич **ثَلَاجَةٌ**, ўчиргич, **مَسَاحَةٌ** трактор, **جَرَّارَةٌ**

184-машқ. Қуйидаги феъл ўзакларидан 20-30та орттирма ва қиёсий даража сифатлари ҳосил қилинг (оғзаки ва ёзма):

صدق، ثقل، بعد، جهل، خصب، عذب، شجع، صعب، سهل

185-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

تكثر الفواكه في أذربكستان. العنب و المشمش و التفاح
والرمان و غيرها فواكه ناعم بأكلها في مواسمها. بعض الفواكه
حلو و بعضها حامض. أنا أحب الرمان و لا سيما عصيره.
السفرجل أصلب من الكمثرى. و هو مدور كالتفاح. نواة التفاح
أصغر من نواة السفرجل. البلح من أكثر الفواكه فائدة و لكنه لا
يزرع في بلادنا. البرتقال و اليوسفى من أكثر فواكه الشتاء

وأرخصها ثمنًا و أكثرها فائدة للجسم. في هذه المبقلة ينبت الخيار و الكرنب و البصل و الثوم و غيره. طشقند أجمل المدن في آسيا الوسطى. فيها مكتبات مزودة بأحدث الكتب و دور العلاج مجهزة بأحدث العدد. جامعتها من اكبر الجامعات . بيتنا أقرب إلى هذه الجامعة من بيت صديقي. هو أطف الناس. أبوه أشهر الفنانين. النجار ينشر الخشب بالمنشار و يثقبه بالثقب و يضرب المسمار بالمطرقة. الحديد و الفولاذ من أهم المعادن الفلزية. من الفولاذ يصنعون المبراة و الموسيقى و السكن و المقص و المنشار والمبرد و الكماشة و الشوكات و الملاعق و غيرها.

كلمات

كثُرَ	(y)	кўп бўлмақ
فاكهة		мева
حُلُو		ширин
صَلَبَ	(y).	қаттиқ бўлмақ
بَلَحَ		хурмо
زَرَغَ	(a)	экмоқ
يوسفِيّ		мандарин
نَبَتَ	(y)	ўсмоқ
دور العلاج		шифо маскани
ثوم		саримсоқ

عُدَّةٌ (кўп. عُدَدٌ)	жиҳоз, ашё
فُولَاذٌ	пўлат
مَعْدَنٌ	метал кони, кон
مَعَادِنٌ فَلَزَيَّةٌ	металлар
مُوسَى	устара
مَلْعَقَةٌ (кўп. مَلَاعِقُ)	қошиқ
مَوْسِمٌ (кўп. مَوَاسِمُ)	мавсум
نَوَاةٌ (кўп. نَوَى)	уруғ
رُمَانٌ	анор
مُدَوَّرٌ	айлана, думалоқ
فَائِدَةٌ	фойда
بَرْتَقَالٌ	апельсин
رَخِيصٌ	арзон
ثَمَنٌ	наrx
كُرُنْبٌ	карам
مُجَهَّزٌ	жиҳоз
شَعَارٌ	герб, шиор
فَلَزٌ	металл
مِسْمَارٌ	мих
مَبْرَدٌ	эгов
كُمَاشَةٌ	омбур

مُنْشَارٌ	арра
عَنْبٌ	узум
عَصِيرٌ	шарбат
كُمْشَرَى	нок
تُفَاحٌ	олма
سَفَرَجَلٌ	беҳи
مَشْمَشٌ	ўрик
مَزْوَدٌ	таъминланган
مَبْقَلَةٌ	томорқа
خِيَارٌ	бодринг
مَنْجَلٌ	болга
نَشْرٌ (y)	арраламоқ
ثَقَبٌ (y)	тешимоқ
مَثْقَبٌ	парма
مَقْصٌ	қайчи
مِرَاةٌ	қаламтарош
شَوْكَةٌ (кўп. شَوَكَاتٌ)	санчқи (вилка)

186-машк. 185-машк матнини ёзинг ва ҳаракатланг. Ундаги киёсий ва орттирма даража сифатлар, ўрин ва пайт номлари, курул номларини билдирадиган сўзлар остига чизинг.

187-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг.

Махмуд – республикамизда энг машҳур олим. Унинг уйи сенинг уйингга қараганда шаҳар марказига яқинроқ. Бу

– шаҳардаги энг катта уй. Бу стул ана у стулдан кўра каттарок. Сен қайси заводда ишлайсан? Сен нашриётда ишламайсанми? Қайчини бер. Парма билан нима қилмоқчисан? Бу овқатни санчқидамас, қошиқда егин. Узум ва хурмо энг фойдали мевадир. Пиёз саримсоқдан арзонроқ.

188-машқ. Қиёсий ва орттирма даража сифатлар, ўрин ва пайт номлари, қурол номлари иштирок этган олтига гап тузинг.

189-машқ. Қуйидаги масални ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

الغراب و الثعلب

يُحكى أن غرابا سرق قطعة لحم و طار بها حتى نزل على شجرة ليأكلها. و كان تحت الشجرة ثعلب. فلما رأى الغراب أراد أن يأخذ قطعة اللحم منه بالحيلة. فقال: إنكم، معاشر الغرابان، صوركم جميلة و اصواتكم حسنة و لا أعرف من بين الطيور أحسن منكم صوتا و أجمل منظرا. إني قد إشتقت لسماع أصواتكم. فأرجو منك أن تغرد قليلا و تطربني بصوتك الجميل. و لك مني جزيل الشكر. فاغتر الغراب بذلك و ظن أنه كما وصف الثعلب ذو صوت جميل ففرح فرحا شديدا و لم يملك نفسه حتى فتح فمه و صاح. فسقطت قطعة اللحم من فمه فأخذها الثعلب و أكلها.

'مبدأ القراءة' ٢

کلمات

غُرَابٌ	(кўп. غُرَابٌ)	қарға
تُعَلَّبُ	(кўп. تُعَلَّبُ)	тулки
سَرَقَ	(и)	ўғирламоқ
رَأَى		у кўрди
حِيلَةٌ		ҳийла
أَرْجُو		илтимос қиламан
مَعَاشِرُ	(кўп. مَعَاشِرُ)	тўда, жамоа
أَطْرَبَ		қувонтирмоқ
غَرَّدَ		куйламоқ, сайрамоқ
إِعْتَرَى		шайдо, маҳтиё бўлмоқ
إِسْتَقْتُ		созиндим, жуда хоҳладим
فَمَّ		оғиз

190-машқ. Масал матнига саволлар тузинг.

191-машқ. Масални сўзлаб беринг.

192-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) شَرُّ الْبِلَادِ مَكَانٌ لَا صَدِيقَ بِهِ.

٢) وَيَلُّ أَهْوَى مَنْ وَيَلِينَ.

٣) رُبَّ سَكُوتٍ أَبْلَغُ مِنْ كَلَامٍ.

الدرس الخامس والعشرون **ЙИГИРМА БЕШИНЧИ ДАРС**

Сон

Араб тилида ҳам сонлар санок ва тартиб сонларга бўлинади. Санок сонлар ҳам, тартиб сонлар ҳам битта сўздан иборат бўлган **оддий** сонларга ва бир нечта сўздан иборат бўлган **мураккаб** сонларга бўлинади.

10 гача бўлган санок сонлар жадвали

рақамлар		Музаккар жинс	Муаннас жинс
ўзбекча	арабча		
Бир	۱	واحدٌ أَحَدٌ	واحدةٌ إِحْدَى
Икки	۲	إِثْنَانِ	إِثْنَانِ
Уч	۳	ثَلَاثٌ	ثَلَاثَةٌ
Тўрт	۴	أَرْبَعٌ	أَرْبَعَةٌ
Беш	۵	خَمْسٌ	خَمْسَةٌ
Олти	۶	سِتٌّ	سِتَّةٌ
Етти	۷	سَبْعٌ	سَبْعَةٌ
Саккиз	۸	ثَمَانٌ	ثَمَانِيَةٌ
Тўккиз	۹	تِسْعٌ	تِسْعَةٌ
Ўн	۱۰	عَشْرٌ	عَشْرَةٌ

Бу сонлар ичидан **إحدى** келишикда турланмайдиган сўз. Предметнинг бир ёки иккиталиги таъкидланиши керак бўлса, **واحدة** ёки **إثنان**, сонлари саналмиш отдан кейин қўйилади ва саналмиш от билан мослашган аниқловчи каби тўрт жихатдан мослашади. Масалан:

واحدة *битта талаба* **طالبة واحدة** *битта талаба(ми)*
إثنان *иккита талаба* **طالبان إثنان** *иккита талаба(ми)*

3-10 гача бўлган сонлар саналмиш билан икки усулда бирикади:

1. Сон билан саналмиш от изофа ташкил этади. Бунда сон аниқланмиш, саналмиш от мослашмаган аниқловчи бўлиб келади. Сон саналмиш от бирлигининг жинсига тескари жинсда келади, саналмиш от эса, ноаниқ ҳолатда кўпликда келади. Масалан:

ثلاث طالبات *уч талаба (ми)* **ثلاثة طلاب** *уч талаба*
خمسة طالبات *беш талаба (ми)* **خمسة طلاب** *беш талаба*

Умумий қоидага биноан бундай изофалар **من** предлоғи ёрдамида ажратилиши мумкин. Масалан:

أربعة من الطلاب *тўрт талаба*

2. Аввал саналмиш от, сўнг сон келади. Бунда ҳам соннинг жинси саналмиш отнинг жинсига тескари бўлиши шарт. Гапдаги вазифасига қараб икковининг келишиги ўзгариши мумкин. Масалан:

كُتِبَ سِتَّةُ *олтита китоб*
الْكُتُبُ السِّتَّةُ *олтита китоб (аниқ)*
حَيَّاتُ أَرْبَعٍ *тўртта илон*
القَوَاعِدُ الثَّلَاثُ *учта қоида (аниқ)*

3-10 гача бўлган маълум сонни билдирган “ бир неча” сўзи ҳам (بَضْعَةٌ، بَضْعٌ) саналмиш от билан 3-10 гача бўлган сон каби изофа ҳосил қилади. Масалан:

بَضْعُ سَنَوَاتٍ бир неча йил

بَضْعَةُ أَغْوَامٍ бир неча йил

Предметнинг сони 10 , 20, 30 ва ҳок. дан ортиқ бўлса نَيْفٌ дан ортиқ сўзи қўлланади:

عَشْرَةٌ وَ نَيْفٌ كُتُبٍ ўндан ортиқ китоб

إِثْنَانٌ ёки اِثْنَانٌ сўзлари иккилик сон каби икки келишикда турланади, қолганлари эса уч келишликли сўзлардир:

Бош к. اِثْنَانٌ

Қар.Туш.к. اِثْنَيْنِ

أَحَدٌ сўзи гапда “кимдир” гумон олмоши ёки инкор гапларда “ҳеч ким “ маъносида ҳам ишлатилади. Масалан:

دَخَلَ أَحَدٌ Кимдир кирди.

مَا دَخَلَ أَحَدٌ Ҳеч ким кирмади.

11 дан юқори бўлган санок сонлар

11 дан 19 гача бўлган санок сонлар ҳар доим танвинсиз тушум келишига бўлади. Бирлик хонасининг жинси саналмиш от жинсига тескари, ўнлар хонасининг жинси саналмиш от жинси билан бир хил бўлади. Булардан *икки* ва *ўн* *икки* рақамлари мустаснодир. Қуйида бу сонлар билан танишамиз:

11	۱۱	أَحَدَ عَشَرَ	ўн бир	إحدى عشرة
12	۱۲	ب. кел. اِثْنَا عَشَرَ	ўн икки	إثنتا عشرة
		кар. туш. кел. اِثْنَى عَشَرَ		إثنتى عشرة
13	۱۳	ثَلَاثَةَ عَشَرَ	ўн уч	ثلاث عشرة
14	۱۴	أَرْبَعَةَ عَشَرَ	ўн тўрт	أربع عشرة
15	۱۵	خَمْسَةَ عَشَرَ	ўн беш	خمس عشرة
16	۱۶	سِتَّةَ عَشَرَ	ўн олт	ست عشرة
17	۱۷	سَبْعَةَ عَشَرَ	ўн етти	سبع عشرة
18	۱۸	ثَمَانِيَةَ عَشَرَ	ўн саккиз	ثمانى عشرة
19	۱۹	تِسْعَةَ عَشَرَ	ўн тўққиз	تسع عشرة

Ўнликлардан иборат санок сонлар жинсда ўзгармайди.
Улар бирлик сонлар охирига 'وَن' - қўшимчасини қўшиш
оркали ҳосил қилинади.

20	۲۰	عِشْرُونَ	ийигирма
30	۳۰	ثَلَاثُونَ	ўттиз
40	۴۰	أَرْبَعُونَ	қирқ
50	۵۰	خَمْسُونَ	эллик
60	۶۰	سِتُّونَ	олтмиш
70	۷۰	سَبْعُونَ	етмиш
80	۸۰	ثَمَانُونَ	саксон
90	۹۰	تِسْعُونَ	тўқсан

Масалан:

ثلاثون كتاباً *үлтизта китоб*, خمسون جريدةً *элликта газета*

Бу сонлар тўғри кўплик каби икки келишикда турланади:

Бош кел. عشرون

Қар.Туш.кел. عشرين

21дан 99 гача бўлган сонларда бирлик билан ўнликлар *و* боғловчиси билан боғланади ҳамда уч келишикда турланади.

(*إحدى* дан ва икки келишликли *إثنان* *إثنتان* дан ташқари)

21 ٢١ إحدى (واحدة) و عشرون طالبةً أحد (واحد) و عشرون طالباً

22 ٢٢ إثنان وعشرون --- إثنان وعشرون ---

23 ٢٣ ثلاثة وعشرون --- ثلاثة وعشرون ---

Ва ҳо.з. 99 гача шу хилда давом этади.

100 – مائة (ёки مئة) ва 1000 ألف, шунингдек уларнинг

иккилиги – ألفان икки минг ва مئتان икки юз билан саналмиш от изофа ҳосил қилади. Мослашмаган аниқловчи бўлиб келган саналмиш от ноаниқ ҳолатда бирликда келади. Масалан:

مائة كتاب *юзта китоб*; ألف كتاب *мингта китоб*;

مئتا بيت *икки юзта уй*; ألفا نسمة *икки минг киши*

1000 гача бўлган юзликларда юз сўзига саналмиш от сифатида қаралади, лекин у бирликда келади. Саналмиш от билан эса изофа занжири ҳосил қилади. Масалан:

ثلاث مائة (ёки ثلاثمائة) *уч юз*

أربعمائة (ёки أربعمائة) *тўрт юз*

ثلاثمائة طالب *уч юз талаба*

أربعمائة طالب *тўрт юз талаба*

101, 102, 201, 202 каби сонлар билан бирга келган саналмиш сўзлар куйидагича ифода этилади:

مئة كتاب و كتابٌ бир юз битта китоб

مئة كتاب و كتابان бир юз иккита китоб

Юзлик сонлар ичида ўнлик ва бирлик сонлар ҳам аралаш бўлса, аввал юзликлар, сўнг бирлик ва охирида ўнлик хонаси ёзилади. Саналмиш от 11 дан 99 гача қай тарзда бўлса, бунда ҳам шундай тарзда бўлади. Масалан:

مائة و ثلاثة كُتُبٌ уч юз учта китоб

مائتان و خمسة و عشرون كتاباً икки юз йигирма бешта китоб

Агар минглар хонаси ўн минггача бўлса, “минг” сўзига саналмиш от сифатида қаралади ва у олдинги рақам билан изофага киришади. Масалан:

مائة ألف юз минг; مائتا ألف икки минг

Замонавий араб тилида مَلْيُون (مَلَايِينُ) миллион, مِلْيَار (مِلْيَارَاتُ) миллиард сўzlари пайдо бўлган.

Гапда санок сонлар эга, кесим, тўлдирувчи ёки ҳол бўлиб келиши мумкин:

في هذا الكتاب تسعون صحيفة. Бу китобда тўқсанта бет бор.

بعضُ الشهور ثلاثون يوماً. Айрим ойлар ўттиз кундан иборат.

كَمْ олмоши

Гапда сонни аниклаш мақсадида كَمْ нечта, қанча маъноларини билдирадиган сўрок олмоши қўлланади. كَمْ олмоши ўзидан кейинги отни ноаниқ ҳолда, тушум келишигида ва бирликда келишини талаб қилади. Масалан:

كم طالبا في هذه الغرفة؟ Бу хонада нечта талаба бор?

كم مرة قرأت درسك؟ Дарсингни неча марта ўқидинг?

Киши умри ҳақида қуйидагича савол тузилади:

كم عمرك؟ Ёшинг нечада? كم سنة عمرك؟ ёки

Жавоб: عمري عشرون سنة. Ёшим йигирмада.

Баъзан كم олмоши ўзидан кейинги сўзни қаратқич келишигида келтириши мумкин (гоҳо **من** предлоги билан).

Бунда كم олмоши эҳтиросни билдирувчи “қанчалар” маъносини ифодалайди. Масалан:

كم رجل في الميدان! Майдонда қанчалар одам кўп!

193-машк. صحيفة ва درس сўзлари иштирокида 1 дан 20 гача бўлган саноқ сонларни оғзаки айтиб беринг.

194-машк. كتاب ва محلة сўзлари иштирокида 22, 37, 46, 61, 73, 95 саноқ сонларини ёзинг ва бу бирикмаларни ўқиб беринг.

195-машк. 52, 84 ва 152 саноқ сонларини музаккар ва муаннас жинсларда турланг.

196-машк. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

في الصف الأول من القسم العربي ثمانية طلاب و تسع طالبات.
قرأت درسي خمس مرات و لذلك فهمته جيدا. اليوم حفظت عشر

كلمات جديدة. وصل إلينا أمس ثلاث جرائد و أربع مجلات. خذ مجلة واحدة و اقرأ. وقتك أغلى ما في الحياة. وضعت فاطمة في محفظتها ثلاثة دفاتر و قلم الحبر فذهبت إلى المدرسة. كم ورقة في الدفتر؟ فيه ست و ثلاثون ورقة. في هذا الكتاب المدرسي ثمانى عشرة حكاية قصيرة. في تلك البلدة ثلاثة آلاف و خمسمائة و إثنان و سبعون بيتا. فيها جامعة واحدة و ثلاث مكتبات و ثمانية و تسعون كتابا و أربع و ستون مدرسة ثانوية و ثلاثة مسارح و عدة دور للسينما. في هذه القرية ستمائة و ثلاث و خمسون نسمة. قرأنا من هذا الكتاب سبعة و أربعين درسا. سأل الطلاب المعلم عن أربع و عشرين مسألة. سمعت أنه كتب في هذه السنة إثنى عشرة مقالة مهمة. عمره إثنان و خمسون سنة، أي هو صغر منك بثلاث سنوات. إنهم هم الرفاق الاربعة الذين يعملون هنا من زمان. و أكبرهم سنا هو محمود الذي ناهز الأربعين.

كلمات

أغلى	энг қимматли
كتاب	бошланғич мактаб
(رُملَاءُ) (кўп. زميل	ҳамкасб
مهم	муҳим
من زمان	аллақачон
ناهز	яқинлашмоқ, эришимоқ
نسمة	киши (аҳоли)
سن	ёш, умр

197-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг.

Бу уйда қирқ учта хона бор. Ҳар бир уйда тўртта хона, бир даҳлиз ва ошхона бор. Катта хонада учта дераза ва битта эшик бор. Унда иккита стол, ўн иккита стул, икки диван ва битта ойна бор. Опам жавонга олти китоб ва учта харита қўйди. У (мн) неча соат бу ерда ўтирдим? У (мн) бугун ўн саккизта янги сўз ёдлади. Бу бошланғич мактабда икки юз ўттиз уч ўқувчи (ўғил бола) ва икки юз ўн тўққизта (қиз бола) ўқувчилар бор. Унда (ўша мактабда) неча марта бўлгансан? Бизга ҳар куни қанчалар мактуб келади!

198-машқ. Санок сонлар иштирокида саккизта гап тузинг.

199-машқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

الجواد المسروق

سُرِقَ لأحد الفلاحين جواد جميل قد رباها منذ كان مهرا. فذهب الفلاح إلى سوق الخيل ليشتري جوادا غيره. وفيما هو يتأمل في الخيل المعروضة للبيع وجد جواده بينها فقبض على لجامه و صاح بأعلى صوته:

— هذا الجواد لي وقد سرق مني منذ ثلاثة أيام. فقال الرجل الذي جاء به إلى السوق ليبيعه:

— أنت مخطئ، يا صاحبي، لأنني اشتريت هذا الجواد منذ سنتين.

فأسرع الفلاح و وضع يديه على عيني الجواد و قال للرجل:

— تزعم أنك اشتريته منذ زمان! قل لي أي عينيه عوراء؟

ع. اضطرب الرجل و تردد في الجواب ثم قال: العين اليسرى.
فقال الفلاح: أخطأت، لأن العين اليسرى سليمة و رفع يده
عنها. فضحك الرجل و قال:

- أجل، أخطأت، أريد القول إنه أعور العين اليمنى.
فرفع الفلاح يده الثانية، فإذا بالعين اليمنى سليمة أيضا.
و وضح للناس الذين تجمعوا. حولها كذب الرجل.
فما كان منه إلا أن توارى تاركا الجواد لصاحبه الفلاح.
"المرج الثالث"

كلمات

005

جَوَادٌ	зотдор от
قَبْضَ عَلَى (u)	тутмоқ
أَعْلَى	энг баланд
بِأَعْلَى صَوْتِهِ	баланд овозда
رَزَعَمَ (y)	тасдиқламоқ
إِضْطَرَبَ	ҳаяжонланмоқ
تَوَارَى	яширинмоқ, зойиб бўлмоқ
خَيْلٌ	от
تَأَمَّلَ	қарамоқ, кўрмоқ, кузатиб чиқмоқ
بَاعَ (يَبِيعُ)	сотмоқ
أَعْوَرُ	зилай
وَضَحَ	ойдинлашмоқ, аниқ бўлмоқ

унга яширининдани (кўздан гошиб бўлинидан) ўзга чора қолмади

فما كان منه إلا أن توارى

тойчоқ

مُهَرَّ

таклиф қилинган

مَعْرُوضٌ

адашган, хато қилган

مُخْطِئٌ

хато қилмоқ, адашмоқ

أَخْطَأَ

тараддудланмоқ

تَرَدَّدَ

иккинчи

الثَّانِيَّةُ

ҳа

أَجَلَ

200-машқ. 199-машқ матнига саволлар тузинг.

201-машқ. 199-машқ матнини сўзлаб беринг.

202-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўгиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) إِنْ أَنْ لَا يَشْبَعَانِ : طَالِبُ عِلْمٍ وَطَالِبُ مَالٍ .

٢) حَرْفٌ فِي قَلْبِكَ خَيْرٌ مِنْ أَلْفٍ فِي كُتُبِكَ .

٣) أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ .

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَ الْعَشْرُونَ ОЛТИНЧИ ДАРС

Тартиб сонлар

1-10 гача тартиб сонлар санок сонларнинг ўзагидан **فَاعِلٌ** **أَوَّلٌ** (мн. **فَاعِلَةٌ**) вазнида ҳосил бўлади. Фақат “биринчи” сўзи (мн. **أَوَّلَى**) ва “олтинчи” сўзи (**سادِسٌ** (мн. **سادِسَةٌ**)) шаклида ҳосил бўлади. Масалан:

ўзбекча	арабча мз.	арабча мн.
Биринчи	أَوَّلُ	أَوَّلَى
Иккинчи	ثَانِ (الثاني)	ثَانِيَّةً
Учинчи	ثَالِثٌ	ثَالِثَةً
Тўртинчи	رَابِعٌ	رَابِعَةً
Бешинчи	خَامِسٌ	خَامِسَةً
Олтинчи	سَادِسٌ	سَادِسَةً
Еттинчи	سَابِعٌ	سَابِعَةً
Саккизинчи	ثَامِنٌ	ثَامِنَةً
Тўккизинчи	تَاسِعٌ	تَاسِعَةً
Ўнинчи	عَاشِرٌ	عَاشِرَةً

11-19 гача тартиб сонларда аввал бирлик хонаси тартиб сон шаклида, ўнлик хонаси санок сон шаклида келади ҳамда булар доим танвинсиз тушум келишигида ишлатилади. Улар тартиби билдираётган сўз билан жинсда тўғри мослашади. “Биринчи” сўзи ўрнида *حاد (الحادى)*, муаннасда *حادية (الحادية)* сўзи ишлатилади. Масалан:

الدَّرْسُ الحَادِي عَشَرَ ўн биринчи дарс

الْعُرْفَةُ الثَّانِيَّةُ عَشَرَ ўн иккинчи хона

21-99 гача яхлит бўлмаган тартиб сонларнинг бирлар хонаси саналмиш билан жинсда мослашган ҳолда, *وَ* боғловчисидан кейин келган ўнлар хонаси эса саналмиш билан келишиқда мослашади. Масалан:

الدرس الثالث و الثلاثون *ўттиниз учинчи дарс*

في الدرس الثالث و الثلاثين *ўттиниз учинчи дарсда*

■ ■ ■ ■ ■

20 ва ундан юкори яхлит тартиб сонлар санок сонлардан фарк қилмайди. Бирок келишикда турланмайди. Улар отдан кейин аниқ ҳолатда келади. Масалан:

الصفحة الثلاثمئة و السابعة و الثمانون *уч юз саксон еттинчи бет*

في الصفحة الثلاثمئة و السابعة و الثمانين *уч юз саксон еттинчи бетда*

Ғапда тартиб сонлар мослашган аниқловчи вазифасида келади: *الدرس الخامس* *бештинчи дарс* каби.

Каср сонлар

Махражи 10 ва ундан кичик сон билан ифодаланган бўлиб, сурати 1 дан иборат бўлган каср сонлар махражидаги сон ўзагидан *فُعْلٌ* ёки *فُعْلٌ* вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

ثُلُثٌ ёки ثُلُثٌ - $\frac{1}{3}$; رُبْعٌ ёки رُبْعٌ - $\frac{1}{4}$ ва ҳ.з.

$\frac{1}{2}$ - шаклидаги каср сон *نَصْفٌ* - *ярим* сўзи билан ифодаланadi.

Махражи 10 ва ундан кичик сон билан ифодаланган сурати 2 дан иборат бўлган каср сонлар махражидаги сон ўзагидан бош келишикда *فُعْلَانٌ* , қаратқич ва тушум келишигида *فُعْلَيْنِ* вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

سُبْعَانٌ - $\frac{2}{7}$, خُمُسَانٌ - $\frac{2}{5}$

Юкоридаги каби сонларнинг сурати 3-9 гача бўлса, сурати билан махражи изофа ҳосил қилади. Бунда сурати

аниқланмиш бўлиб, муаннаса келади, махражи ноаник ҳолатда **أَفْعَالٍ** вазнида келади.

ثمانية أَسَاعٍ - 8/9, خَمْسَةُ أَسَدَاسٍ - 5/6

Сурати ва махражи 10 дан юкори рақам билан ифодаланган бўлса, **جُزْءٍ** қисм, бўлак сўзи ёрдамида **مِنْ** предлоги билан шаклланади. Масалан:

خَمْسَةُ أَجْزَاءٍ مِنْ تِسْعَةِ عَشَرَ جُزْءاً - 5/19

Аралаш каср сонлар бир-бири билан **وَ** боғловчиси орқали боғланади:

سَبْعَةٌ وَ رُبْعٌ - 7 ¼

Таксим ва қисқартма сонлар

Таксим сон санок сонни икки марта такрорлаш билан ҳосил қилинади. Масалан: **واحدًا واحدًا** битта-биттадан; ҳамда **فَعَالٍ** ёки **مَفْعَلٍ** вазнида ҳосил қилинади. Масалан: **ثَلَاثَ** учтадан, **مَثَلَتِ** учтадан.

Қисқартма сонлар II боб феълнинг мажхул нисбат сифатдоши вазнидан ҳосил қилинади: **مُفْعَلٌ** масалан: **مُرَبَّعٌ** квадрат; **مُخَمَّسٌ** бешлик, мухаммас.

Фоиизни ифодалаш

Араб тилида фоииз **فِي** ёки **بِ** предлоги билан келувчи **المئة** (مائة) сўзи ёрдамида ифодаланади. Масалан:

ثمانية في المئة саккиз фоииз

Сана ва вақтни ифодалаш

Сана ва вақтни ифодалашда тартиб сон ишлатилади
Масалан:

في التاسع من (شَهْر) أيلول ўнинчи сентябрь

في الساعة الخامسة соат бешда

كم الساعة؟ саволига куйидагича жавоб берилади:

الساعة السادسة بالضبط 6:00 6:00

الساعة السادسة إلا عشر دقائق 6:10 6:10

الساعة السادسة و عشر دقائق 6:20 6:20

الساعة الخامسة والنصف 5:30 5:30

Мисоллардан кўриниб турибдики, дақиқани ифодалашда санок сон қўлланиб, “дақиқа кам” сўзида **إلا**, “дақиқа ўтди” сўзида **و** боғловчисидан фойдаланилади.

Йил такими саналарини ифодалашда санок сон қўлланади. Бироқ бирлик сонни ифодалашда тартиб сон қўлланади. Масалан:

كُتِبَ (في سنة) سِتَّةَ أَلْفٍ وَتِسْعَ مِائَةٍ وَخَمْسِينَ

كُتِبَ (في سنة) سِتَّةَ أَلْفٍ وَتِسْعَ مِائَةٍ وَخَمْسِينَ وَتِسْعَ مِائَةٍ

كُتِبَ (في سنة) سِتَّةَ أَلْفٍ وَتِسْعَ مِائَةٍ وَخَمْسِينَ وَتِسْعَ مِائَةٍ

1959
йилда
ёзилган.

Ой номлари

Араб мамлакатларида шамсий ва қамарий тақвимлар қўлланади. Шамсий ой номларини қўллашда ойларнинг

ёки сурёний номи ёки арабчалаштирилган европача номи ишлатилади.

ўзбекча	европача	сурёний
Январь	يناير	كانون الثاني
Февраль	فبراير	شباط
Март	مارس	آذار
Апрель	أبريل	نيسان
Май	مايو	آيار
Июнь	يونيو	حزيران
Июль	يوليو	تموز
Август	أغسطس	آب
Сентябрь	سبتمبر	أيلول
Октябрь	أكتوبر	تشرين الأول
Ноябрь	نوفمبر	تشرين الثاني
Декабрь	دسمبر	كانون الأول

Қамарий ой номлари

№	арабча номи	ўзбекча ўқилиши
1	المَحَرَّم	Мухаррам
2	صَفَر	Сафар
3	ربيع الأول	Рабиъул аввал
4	ربيع الثاني	Рабиъус-соний
5	جُمَادِي الأولى	Жумадал аввал

6	جُمَادِي الْآخِرَة	Жумадал охир
7	رَجَب	Ражаб
8	شَعْبَان	Шаъбон
9	رَمَضَان	Рамазон
10	شَوَّال	Шаввол
11	ذُو الْقَعْدَة	Зул каъда
12	ذُو الْحِجَّة	Зул хижжа

Қамарий ойлар 29-30 кун бўлади. Қамарий йил 354 кун бўлиб, шамсий йил (365 кун)дан 11 кун қисқа. Шунинг учун 33 шамсий йилга 32 қамарий йил тўғри келади. Мусулмонча йил таквими Мухаммад(с.а.с) нинг 622 йил 16 июлда Маккадан Мадинага ҳижрат қилган кунларидан бошланган. Ҳижрий (X) йилни Милодий (M) йилга ёки тескари ҳисоб учун қуйидаги формула қўлланади:

$$H = X - X/33 + 622$$

$$X = H - 622 + H-622/32$$

Ҳафта кунлари

يَوْمُ الْأَحَدِ	якшанба
الْإِثْنَيْنِ	душанба
الثَّلَاثَاءِ	сешанба
الْأَرْبَعَاءِ	чоршанба
الْخَمِيسِ	пайшанба
الْجُمُعَة	жума
السَّبْتِ	шанба

203-машк. Қуйидаги каср сонларни сўз билан ёзинг ва ўқинг:

$1/5$; $1/6$; $1/7$; $1/8$; $3/14$; $8 \frac{1}{2}$

204-машк. 3, 6, 7, 8 санок сонларидан қисқартма сон ҳосил қилинг.

205-машк. Қуйидаги сана (йиллар)ни араб тилига ўғиринг:

1917 йил, 1948 йил, 1802 йил, 1755 йил

206-машк. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

في هذا الكتاب المدرسي تسعة و ثلاثون درسا. الدرس الأول سهل واما الدرس الثاني فهو ليس سهلا. الدرس التاسع اصعب من الدرس الثامن. الدرس الحادى والعشرون أصعب الدروس. في يوم السبت قرأنا الصحيفة الحادية عشرة. منذ أربعة أيام أخذنا نقرأ حكايات رائعة. في يوم الأربعاء رجعنا من الجامعة في الساعة الثالثة و سبع دقائق بعد الظهر.

فخص هذا العامل من نومه في الساعة السابعة إلا ربعا و تناول الفطور ثم ذهب إلى المعمل حيث شرع في العمل في الساعة الثامنة تماما. هو يعيش في الطبقة الاولى من هذه البناية. تزوجت أخته في التاسعة عشرة من عمرها و لها الآن ستة من الأولاد. قابلت هذا الرفيق في العاشر من تموز و تكلمنا معه طويلا. شعرت بأننا أصدقاء منذ عشرين سنة. تزوج ابنه منذ سنتين و هو في العشرين من عمره أو في الثانية و العشرين على الأكثر. هو بدأ يعمل في الثالثة عشرة من عمره. هم يعيشون في الغرفة الأولى من هذا البيت. ولد محمود سنة الف و تسعمئة و خمس و ثلاثين.

كلمات

шам-805

رائع ажойиб

طَبَّقَ қўлламоқ, ишлатмоқ,
тадбиқ этмоқ

شعر ب (y) ҳис этмоқ, сезмоқ

مقدرة куч-қудрат

مبدأ принцип

على الأكثر кўпгина ҳолларда

نظام тартиб, низом

207-машқ. Қўйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Бу онла иккинчи қаватнинг ўн иккинчи хонасида яшайди. Ўн биринчи апрелда сенинг ўртоғингни учратдим. Йигирма дақиқа кам ўнда у ишга жўнайди. Унинг ёши йигирма еттида. Опам бундан уч йил илгари ўн тўккиз ёшида университетга кирди. У (мн) ҳар эрталаб саккиздан ўн беш дақиқа ўтганда университетга жўнайди. Улар душанба кунин бу китобнинг ўн учинчи дарсини ўрганишди. Талабалар ўн тўккизинчи июнда декан хонасига йиғилишади. Бувам ўн бир ёшда ишлашни бошлаган. У 1950 йилда туғилган.

208-машқ. Тартиб сон, каср сон ва бошқа сонлар иштирокида бешта гап тузинг.

209-машқ. Қўйидаги матнни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

موسكو

لاحت لنا موسكو... كان أول ما بدا منها مبنى الجامعة الأبيض الهائل الذي تتواحي أطرافه على مساحة شاسعة ويرتفع قلبه ستة و ثلاثين طابقاً، يعلوها برج طويل يحمل فوق قمته نجمة حمراء.

و قالت لي هيلين: إن الجامعة مقامة على مكان مرتفع بحيث يراها القادم إلى موسكو سواء كان قادما بالسكة الحديدية أو بالسيارة أو من المطار.

و عندما إنطلقت بنا السيارات إلى قلب موسكو خطفت أبصارنا قباب الكرملين المذهبة تعكس شمس الغروب. إنما نفس القباب التي خطفت أبصار نابليون مرة فجاء إليها على رأس نصف مليون جندي. فلما بات تحتها ليلة و أغلق جفنيه ظانا أنه ملكها إشتعل فيها الحريق الكبير و أسرع و هو ينجو بنفسه و جيشه من النيران و الثلوج. و هي أيضا نفس القباب التي خطفت أبصار هتلر بعد أكثر من مئة سنة فجاء إليها على رأس ثلاثة ملايين من الجنود. و لكنه كان أقل خطا من سابقه فلم يبت تحتها ليلة و لا إكتحلت ببريقها عيناه. إنما كان حظه أن يدق أبوابها من بعيد ثم ينكص حتى مخبئه الأراضى حيث وضع المسدس في فمه و أفرغ الرصاص. و وصلت السيارة إلى ميدان فسيح يضج بالحركة ثم توقفت أمام مبني ضخمة.

هذا هو فندق (موسكفا) أحد الفنادق الأولى في موسكو. إنه مبني هائل يتكون من أربعة عشر طابقا و يشغل مساحة واسعة. في الدور الأرضي منه توجد قاعات ضخمة و محطة للمترو تحت الارض و بعض محلات صغيرة لبيع طوابع البريد و الهدايا . و الفندق يحتوي على ما يقرب من ١٢٠٠ غرفة. كل غرفة مزودة بحمام و تليفون و جهاز تليفزيون. و في الدور الثالث يوجد مطعم ضخم. و في الدور السابع شرفة واسعة تستعمل كحديقة سطح في ليالي الصيف. كانت

حجرتي تقع في الدور السادس. و من نافذتها رأيت مبنى ضخما
ظلت نوافذه مضيئة طوال الليل. ذلك مبنى رئاسة الوزراء.

(أحمد مجاهد الدين)

بناية

كلمات

لا ح (يلوح) күринмоқ, күз олоңда
гавдаланмоқ

علا (يغلو) күтарилмоқ

مساحة майдон

قمة чўққи

مطار аэропорт

إنطلق ب жузнамоқ, йўлга тушмоқ

جُنْدِي зобит, аскар

حريق ёнгин

نجا (يُنَجو) қутулмоқ

حَظ улуш; муваффақият

مَخْبَأً яширинадиган жой

مُسَدَّس тўтпонча

بدا (يَبْدو) күринмоқ

هَاتِل улкан

بُرْج (أبراج) минора

مُقَام барно этилган, асос
созинган

سواء...أو... барибир..., шундай ёки....

خَطَفَ البَصَرَ	қамашитирмоқ(күзні)
بَاتَ (يَيْتُ)	тунаб қолмоқ (ухламоқ)
إِشْتَعَلَ	ёнмоқ
بَرِيقٌ	ярқираш
إِكْتَحَلَتْ عَيْنُهُ	у роҳатланди
رِصَاصٌ	ўқ
تَوَقَّفَ	тўхтамоқ
مَنْى	бино
تَرَامَى	ёйилмоқ
شَاسِعٌ	кенг
نَجْمَةٌ	юлдуз
قُبَّةٌ	қубба
جَفَنٌ	қовоқ(кўз)
نَارٌ	олов
ثَلَجٌ	қор
نَكَصَ (ن)	чекинмоқ
يَضْجُ	шовқин сурмоқ
تَكْوَنَ	иборат бўлмоқ
دَوْرٌ	қават
طَابِقٌ	қават
بَرِيدٌ	почта

يَحْتَوِي	ўзида қамраб олмоқ
وَاجِهَةٌ	фасад(қўриниш)
أَطْلَ (يُطْلُ)	чиқмоқ, қарамоқ(деразадан)
مَحَلَات	дўконлар
طَابِع	марка
طَوَالَ اللَّيْلِ	туни билан
هَدِيَّة	совга
مَتْرُو	метро
حَمَّام	ҳаммом
رَنَاس	бошиқарув

210-машқ. 209-машқ. матнига саволлар тузинг.

211-машқ “Москва” мавзуида хикоя тузинг.

212-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

- ١) ثَلَاثَةُ أَشْيَاءَ تُؤَيِّدُ الْعَقْلَ: الْأَوَّلُ - الْمُكَالَمَةُ مَعَ الْأَذْكَيَاءِ،
وَالثَّانِي - التَّجَرُّبَةُ، وَالثَّالِثُ - حُسْنُ التَّثَبُّتِ.
- ٢) الْغُرَّةُ ثَمَرَةُ الْجَهْلِ وَالتَّجَرُّبَةُ مِرَاةُ الْعَقْلِ.
- ٣) أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَاةُ.

الدرس السابع والعشرون ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ДАРС

Тўғри ва нотўғри феъллар

Таркибида “ҳамза” ва бўш ҳарфлар (ي ، و ا) бўлмаган уч ўзакли феълларга “тўғри феъллар” дейилади. Масалан: جلس، كتب каби. Қолган барча феъллар “нотўғри феъллар” сирасига киради ҳамда улар **иккиланган, ҳамзали ва бўш ўзакли феъллар** деб номланади.

Иккиланган феъллар

Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган феъллар иккиланган феъллар дейилади. Бундай феълларнинг айрим шахс-сонларида бир хил ундош ёнма-ён келади. Масалан:

مَدَّ -> مَدَدَ чўзмақ

يَمَدُّ -> يَمَدَّدُ (ҳозирги-келаси зам.)

Иккиланган феълларнинг I бўб бўлган замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз. муан.	مَدَّ مَدَّتْ	مَدَّا مَدَّتَا	مَدَّوْا مَدَدْنَ
2	муз. муан.	مَدَدْتُ مَدَدْتِ	مَدَدْتُمَا	مَدَدْتُمْ مَدَدْتُنَّ
1	муз. муан	مَدَدْتُ	---	مَدَدْنَا

Иккиланган феълларнинг I боб ҳозирги-келаси замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўпл ик
3	муз. муан.	يَمُدُّ	يَمُدَّان	يَمُدُّونَ
2	муз. муан.	تَمُدُّ	تَمُدَّان	يَمُدُّونَ
1	муз. муан	تَمُدِّينَ	تَمُدَّانِ }	تَمُدُّونَ
		أَمُدُّ }	-----	نَمُدُّ }

Буларнинг масдарлари مَدَّ шаклида бўлади.

Аниқ даража сифатдоши – مَادٌّ (муан. مَادَّةٌ)

Мажхул даража сифатдоши -- مَمْدُودٌ (муан. مَمْدُودَةٌ)

Шарт майли – يَمُدُّ - يَمُدُّ - يَمُدُّ

Буйруқ майли- أَمُدُّ

Истак майли – يَمُدُّ

Ҳосила боблари

Иккиланган феълларнинг II ва V боб ҳозирги-келаси замон вазни тўғри феълларнинг II ва V боби вазнидан фаркланмайди. Масалан: (يَجِدُّ) جَدَّدَ янгиламоқ, (يَتَجَدَّدُ) تَجَدَّدَ янгиланмоқ(ўзи). Иккиланган феълларнинг IX ва XI боблар вазни ҳосил бўлмайди. Қолган боблар эса қуйидагича ҳосил бўлади:

Боблар	Феълар	Сифатдош	Масдар
III	حَاجَّ (يُحَاجُّ)	баҳслашмоқ	مُحَاجَّ مُحَاجَّةٌ
IV	أَحَبَّ (يُحِبُّ)	севмоқ	مُحِبَّ إِحْبَابٌ
VI	تَمَاسَّ (يَتَمَاسَّ)	суянмоқ	مُتَمَاسَّ تَمَاسَّ
VII	انْضَمَّ (يَنْضَمُّ)	туташи бўлмоқ	مُنْضَمَّ إِنْضِمَامٌ
VIII	اِحْتَجَّ (يَحْتَجُّ)	қарши чиқмоқ	مُحْتَجَّ إِحْتِجَاجٌ
X	اِسْتَحَقَّ (يَسْتَحِقُّ)	(нимагадир ҳаққи бўлмоқ)	مُسْتَحَقَّ اِسْتِحْقَاقٌ

ИСТИСНОЛИКНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Араб тилида истисноликни ифодалаш учун истисно килинаётган сўздан олдин қуйидаги юкламалар қўйилади:

غَيْرٌ، سَوِيٌّ، عَدَا، خِلَا، حَاشَا، إِلَّا

Истиснолик иштирок этган гап бўлишли (тасдиқ) гап бўлса, **إِلَّا** юкламасидан кейинги сўз тушум келишигида келади. Масалан:

ماخْمُودٌ خَرَجَ الطَّلَابُ إِلَّا مُحَمَّدًا. Маҳмуддан бошқа талабалар чиқдилар.

Агар жумла инкор гап бўлса, **إِلَّا** юкламасидан кейинги сўз қайси сўздан истисно килинаётган бўлса, ўша сўзнинг келишигини қабул қилади. Масалан:

ما خَرَجَ الطلابُ إِلَّا محمودًا .

Маҳмуддан бошқа ҳеч бир талаба чиқмади.

Агар инкор гапда истиснолик мавжуд бўлса-ю, қайси сўздан истисно қилинаётганлиги мавжуд бўлмаса, **إِلَّا** дан кейинги истисно шу **إِلَّا** юкламаси бўлмаганида қайси келишикда бўлса, ўша келишикда ишлатилади ва бундай гап “фақат” сўзи ёрдамида бўлишли гап шаклида таржима қилинади. Масалан:

لَمْ يَخْضُرْ إِلَّا أَخُوكَ . *Фақат сенинг аканг келди.*

لَا أَشْتَعِلُ إِلَّا بِالنَّافِعِ . *Мен фақат фойдали нис билан шугулланаман.*

سَوَى غَيْرٍ سۆзларидан кейинги сўз қаратқич келишигида келади, чунки бу сўзлар ўзидан ўзидан кейинги истисно билан изофа ҳосил қилади. Масалан:

خَرَجَ الطلابُ سَوَى محمودٍ . *Маҳмуддан бошқа талабалар чиқдилар.*

لَا أَتَّبِعُ غَيْرَ الْحَقِّ . *Мен фақат ҳақиқат кетидан бораман.*

عَدَا ، خَلَا ، حَاشَا юкламаларидан кейинги истисно сўз қаратқич келишигида ҳам, тушум келишигида ҳам ишлатилиши мумкин:

جاءَ الطلابُ حَاشَا محمودٍ (محموداً) .

Маҳмуддан бошқа барча талабалар келишди.

213-машқ. رَدَّ (қайтармоқ, акс этмоқ) غَضَّ (тишламоқ)

иккиланган феълларини ўтган ва ҳоз.келаси замонда тусланг, ундан шарт ва буйруқ майлини сўнг сифатдош ва масдар шаклини ҳосил қилинг.

214-машқ. مَرَّ (ўтмоқ) ва عَدَّ (санamoқ) феълларидан IV ва X боб феълларини ҳосил қилинг ҳамда бу бобларнинг сифатдош ва масдарини ясанг.

215-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

متى يتمّ الدرس؟ قد تمّ الدرس في الساعة العاشرة إلا عشرين دقيقة. خرج الطلاب من قاعة المحاضرة إلا محمودا. إنصرف الطلاب كلهم عدا سليم. اليوم ما رأيت هنا غير صديقك. ليس في الغرفة مقاعد للجلوس غير أريكة. ليس في تلك الخزانة شيء سوى خريطة قديمة. الهواء حار فلا تزر بدلتك ولكن زرقميصك. هل يسرك هذا الخبر؟ نعم، يسرني جدا. تعال هنا، لا تفرا لم فررت أمس من الاجتماع؟ قرأنا هذا الكتاب إلا الفصل الأخير. من المعلوم أنه لا يستحق الشكر إلا المجتهد. أظن أن هذا الواقعة سرت أبانا جدا. جدنا يسرنا بكلامه النافع. هو لا يود كل أحد ولكنه يحبني كثيرا. جدتنا تقص علينا كل مساء قصصا رائعة. هذا صحيح ولا شك في هذا الأمر. قد قصت مريم شعرها كما تقصه صديقاتها. فاطمة واقفة أمامها وهي تضم شفيتها وتعض إحداها عضا خفيفا.

كلمات

تمّ (и) тугамоқ

اجتماعъ ийгилиши

فصلъ боб

ظَنَّ (y)	ўйламоқ	64
ضَمَّ (y)	йиғмоқ, бирлаштирамоқ	69
إِنْصَرَفَ	кетмоқ, узоқлашмоқ	
حَارَّ	иссиқ	
وَدَّ	севмоқ	
قِصَّةٌ (кўп. قِصَصٌ)	қисса, ҳикоя	
شَكَّ (y)	иккиланмоқ	
سَرَّ (y)	хурсанд қилмоқ	
زَرَّ (y)	ўтказиб қўймоқ(туғмани)	
شَفَّ	лаб	
خَفِيفٌ	енгил	
قَصَّ (y)	сўзлаб бермоқ, кесмоқ	

216-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Бу мени кувонтирмайди. Ақлли болалар ўз ота-оналарини хурсанд қиладилар. Ўйлабманки, сен бу ишда иккиланасан. У дарсликдан бошқа китобларни жавонга қўйди. У ерда биргина дафтардан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Менга (бирор) қисса сўзлаб бер. Нима учун унинг сочларини қирқдинг? Дарс йигирма икки дақиқадан сўнг тугайди. Қўнғироқ чалинади. Шундан сўнг бизнинг ўқитувчимиздан бошқа барча ўқитувчилар кетадилар. Бирок сиз – ўртоклар қочманг, бизда иш кўп.

217-машқ. Иккиланган феъл ва истисно юкламасини қўллаб бешта гап тузинг.

218-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

- ١) شَيْتَانٌ لَا يُعْرِفُ فَضْلَهُمَا إِلَّا مَنْ فَقَدَهُمَا: الشَّبَابُ وَالْعَافِيَةُ.
- ٢) كَمْ مِنْ مَشْغُولٍ بِمَا يَضُرُّهُ وَمَعْرُضٍ عَمَّا يَسْرُهُ!
- ٣) خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلَّ.

الدرس الثامن والعشرون **ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС**

Ҳамзали феъллар

Ўзақ таркибида ҳамза товуши иштирок этган феъл ҳамзали феъл дейилади. Ҳамзанинг қайси ўзақ ундош ўрнида келишига қараб, бу феъллар уч турга бўлинади.

Биринчи ўзақ ундоши ҳамзадан иборат феъл. Масалан:

أَخَذَ олмақ

سَأَلَ сўрамоқ

قَرَأَ ўқимоқ

Буларнинг ўтган замонда тусланиши тўғри феъллардан фарқланмайди. Бирок сўз бошида икки ҳамзанинг бирга келишига йўл қўйилмайди, яъни икки ҳамза бирга келганда улар ассимиляцияга учраш холи кузатилади. Масалан:

أَخَذَ 'a'хузу - 'āхузу мен оламан

أَسَأَلَ 'a'с арун - 'āс арун асар

أَمَانٌ 'u'м āнун - 'ī'м āнун имон

بَوَّأَ буюрмоқ, أَمَرَ буюрмоқ, أَكَلَّ емоқ, أَخَذَ олмақ феъллари буйрук майлида иккала ҳамзасини йўкотади: **كُلْ** егин, **خُذْ** ол, **مُرْ** буюр.

Бундай феъллар VIII бобда ت орттирилиши натижасида
 буткул ассимиляцияга учрайди. Масалан: اِتَّخَذَ > - اِتَّخَذَ : أَخَذَ
 - > اِتَّخَذَ қабул қилмоқ

Бу феълнинг ҳозирги-келаси замони: يَتَّخِذُ

Сифатдошининг аниқ ва мажҳул даражалари: مَتَّخِذٌ , مُتَّخِذٌ

Масдари: اِتَّخَذَ

НЕПЖАО АМЧИН

Қўшма гаплар

Қўшма гаплар уни ташкил этган гаплар ўртасидаги
 муносабатнинг турларига кўра иккига бўлинади:

1. Боғланган қўшма гап.

2. Эргашган қўшма гап.

Боғланган қўшма гапни ташкил этувчи содда гаплар
 ўзаро тенг боғланади ва бири иккинчисига тобе бўлмайди.

Бу гаплар ўзаро وَلَكِنْ، لَكِنَّ، بَلْ، ثُمَّ، فَ каби боғловчилар
 ёрдамида бирикади. Масалан:

خَيْمَ اللَّيْلِ وَقَدْ يَسَتْ شَفَتَاهُ وَكُلَّ لِسَانُهُ وَلَمْ تَزَلْ يَدُهُ فَارِغَةً مِثْلَ جَوْفِهِ فَبَكَى.

Тун кирди, унинг лаблари куриб, тили айланмай қолди,
 қўли ҳам ошқозони каби бўш қолди ва йиғлади.

(Жубран Халил Жубран)

Эргашган қўшма гапни ташкил этувчи содда гапларнинг
 бири иккинчисига тобе бўлиб, уни тўлдириб, аниқлаб ёки
 бошқа томондан характерлаб келади. Тўлдирилиб ёки
 аниқланиб келаётган гап бош гап, тобе гап эса эргаш гап
 дейилади. Эргаш гап бош гапни қайси томондан
 характерлаб келаётганлигига кўра, бир неча турларга
 бўлинади. Араб тилида эргаш гапларнинг : аниқловчи эргаш
 гап, тўлдирувчи эргаш гап, эга эргаш гап, кесим эргаш гап,

шарт эргаш гап, тўсиқсиз эргаш гап, пайт эргаш гап, ҳолат эргаш гап, ўрин эргаш гап, ҳол эргаш гап, сабаб эргаш гап, мақсад эргаш гап, натижа эргаш гап, ўхшатиш эргаш гап, истисно эргаш гап каби турлари мавжуд.

المئة ٤٠ نِسْبِيّ ۋالْمُؤَشَّرُ

Нисбий олмош

Араб тилида нисбий олмошлар ҳам мавжуд бўлиб, улар: الذي (муан. التي) қайсики, مَنْ кимки, ما нима сўзларини ташкил этади. Булардан охирги иккитаси ўзгармас бўлиб, الذي (муан. التي) лар жинсда, сонда, унинг иккилиги эса келишиқда ўзгаради:

Жинс	Бирлик	Иккилик		Кўплик
		Бош келишиқ	Қар.туш. кел.	
Музаккар муаннас	الذي التي	الَّذَانِ الَّتَانِ	الَّذَيْنِ الَّتَيْنِ	الَّذِينَ ، اللّٰوِي، اللّٰثِي
				اللائي

٤١ اَنِيْقْلَوْچِي ۋالْمُؤَشَّرُ

Аниқловчи эргаш гап

Аниқловчи эргаш гап бош гапдаги у ёки бу сўзнинг белгисини билдиради ва бош гапдаги қайси бўлакнинг белгисини билдирса, бевосита шу бўлакдан кейин келади. Белгиси билдирилиб келаётган сўз аниқ ҳолатда бўлса, у билан аниқловчи эргаш гап ўртасига الذي (муан. التي) нисбий олмоши қўйилади. Масалан:

قَهْلِي التَّيْنُ الَّذِي لَا يَشْبَعُ وَ الْبُرُّ الَّتِي لَا تَمْتَلِي

У (уруш) тўймас аждарҳо, тўлдириб бўлмас хандақдир.

تَالَعَا بِهِ لَمًا

(Михаил Нуайме)

Агар белгиси билдириладиган бўлак аниқловчи эргаш гапнинг эгаси бўлмаса, шу сўз билан жинсда ва сонда мослашган бирикма олмош аниқловчи эргаш гапдаги

феълга ёки феълдан кейинги предлогга кўшилиб келади. Бундай олмошлар араб тилида **ضَمِيرٌ عائِدٌ** қайтувчи олмош дейилади. Масалан:

عَرَفَ أَنَّ الزَّوْجَةَ الَّتِي أَشْرَكَهَا حَيَاتُهُ لَا تَمْلِكُ مَالًا.

Билдики, у билан ҳаётини боғлаган хотинининг бойлиги йўқ экан.

Белгиси аниқланиб келаётган сўз ноаниқ ҳолатда бўлса, нисбий олмош ишлатилмайди. Масалан:

فَمَرَّ بِصِيَانٍ يَلْعَبُونَ. У ўйнаётган болалар ёнидан ўтиб кетди.

Исмий жумлалар ҳам аниқловчи эргаш гап бўлиши мумкин:

جاءَ رَجُلٌ أَبَوْهُ عَالِمٌ. Отаси олим бўлган киши келди. (Ёки:

Бир киши келди, қайсики отаси олимдир.)

Аниқловчи эргаш гап бош гап билан **حَيْثُ** ёрдамида ҳам боғланади:

وَقَضَيْتُ الْإِسْبُوعَ فِي بَلَدَةٍ قَرِيبَةٍ حَيْثُ

Мен ҳафтани муҳим ишларимни бажарган яқин шаҳарда ўтказдим.

أَدَيْتُ مُهِمَّتِي. (Ёки: Мен ҳафтани яқин шаҳарда ўтказдим, қайсики у ерда муҳим ишларимни бажардим.)

219-машқ. Куйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

فما هو العائق الذي يحول دون تطور اللغة؟ (محمود تيمور). و من الاطالة التي لا خير فيها أن نتعرض لأثبات ذلك بالبرهان (طه حسين). و في مرة من هذه المرات سألني الزوج قائلاً بصراحته و

هدوئه اللذين عهدتهما فيه. لذلك أكتب على الكتب والمجالت التي كنت أستعيرها من مكتبة المدرسة (محمد حسين هيكل). لم يكن يخطر لي أنني سأستطيع أن أثير إهتمامه من بين ذلك الجمع من الفتيات اللاتي كنت أجلس بينهن (يوسف السباعي). و وراء هذه الأسماء أسماء أخرى كثيرة برزت في عالم القصة وخاصة في السنوات العشر الأخيرة (شوقي ضيف). مررت ذات يوم بجماعة من الصبية يلعبون في ظل شجرة باسقة (ميخائيل نعيمة). و شهدت سنية رجلين يهبطان من العربة ويفتحان بابها الخلفي (عبد الرحمن الخميسي).

كلمات

عائق қаршилик, тўсиқ

بُرْهَانٌ далил, исбот

إِستِعَارَ олиб туриш (вақтинча)

سَنِةٌ қизлар исми

دُونِ -дан олдин, -дан илгари

حَالِ (y) халал бермоқ

عَهْدَ (a) билмоқ

هُدُوءٌ тинчлик

أَثَارَ қўзғамоқ

هَبَطَ (и) тушмоқ

خَلْفِي орқа

إطالة тортиш

تَعَرَّضَ берилмоқ (тафсилотларга)

أَكْبَ берилиб, шўнгиб кетмоқ

إِهْتِمَاءٌ диққат, эътибор

بَاسِقٌ баланд

220-машк. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

У шаҳар марказида жойлашган нашриётда ишлайди. Темир йўлда ишлаган қўшнимиз бор эди. У ерда чет тилини яхши биладиган муҳандислар ишлашади. Бу мактабда текстиль фабрикасида ишлайдиган кизлар ўқишади. Дехконлар нихояси йўқ (чеки йўқ) далада ишлайдилар. Ўтган ҳафтада ўқитувчидан олган иккита китобни ўқидим. Арабча сўзлашадиган талабалар Қоҳирага кетдилар. Атрофини талабалар ўраб олишган ўқитувчи кеча Бағдоддан қайтди. Мен уни кўпдан бери биладиган артист мана шу.

221-машк. Қуйидаги матнни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

التصنيع باكورة الازدهار الاقتصادي

الازدهار الاقتصادي في لبنان إنما ينطلق من نمو الانتاج الصناعي. فبمقدار ما ينمو القطاع الصناعي يرتفع مستوى حياة المواطن و تنمو طاقة البلاد الانتاجية. و إنما الانتاج و كبر حجمه إنما يقرران مناعة

الاستقلال السياسي و توطيد أركانه. فالبلد الذي يعتمد على سواه بما يحتاج إليه من السلع و عموم المنتجات الأخرى إنما يفقد أحد العناصر التي تجعل وضعه السياسي غير ممكن، بحيث يتسنى للاستعمار التدخل بشؤونه و فرض إرادته عليه عن طريق الاحتكارات المصرفية و غير المصرفية التي تعمل باستمرار للتسرب إلى البلدان المتأخرة صناعيا. و الاستعمار يعمل باستمرار لمنع نشوء صناعة وطنية في البلدان المتأخرة أو التي تحررت من نير حكمه. و هو يفعل ذلك لعلمه أن نشوء الصناعة الوطنية إنما يخلق طبقة صناعيين وطنيين. لها مصلحة رئيسية بحماية الانتاج و السوق الوطنيين و الحد من طغيان إستيراد السلع الأجنبية و فرض تعرفات جمركية تحمي صناعاتهم الناشئة من مزاحمة الاحتكارات الاستعمارية الفتالة. و هذا الايروق المستعمرين، و محاربتهم للتصنيع الوطني إنما تعنى محاربتهم للصناعيين الوطنيين. الأمر الذي يهيب بصناعيينا لتكوين جبهة منهم و من العمال و المنتجين الوطنيين على الاختلافهم للوقوف في وجه المزاحمة الاستعمارية.

(يوسف خطار الحلوى)

كلمات

تَصْنِيعٌ индустриализи́и

بِمَقْدَارٍ ما шу даражадаки

نَمَا (يَنُمُو) ўсмоқ

نُمُو ўстиш

سَلْعَة (кўп. سَلْع)	товар (мол)	بۇلەر
فَقْدَ (и)	йўқотмоқ, сарфламоқ	
عُنْصُرُ (кўп. عُنْصُرُ)	унсур, элемент	
تَسْنِي	енгиллашмоқ, муяссар бўлмоқ	
نُشْوء	ўсиш, ривожланиш	
حَدٌّ	тўсиқ, чегара	
طُغْيَانٌ	тўлиб тоиши, тошиб кетиши	
تَعْرِفَة (кўп. تَعْرِفَات)	тариф (қатъий баҳолар мажмуи)	
أَهَابَ (يُهَيِّبُ)	қўзғалоқ, мажбур этмоқ	
وَجَّة	сабаб	
إِزْدِهَارٌ	гуллаб-яшнати	
اِقْتِصَادِي	иқтисодий	
صِنَاعِي	синоий	
حَاجَمٌ	ҳажм	
مَنْعٌ	ман этиши, таъқиқлаш	
رُكْنٌ (кўп. أَرْكَان)	ўзак, илдиз, пойдевор	
مَكِينٌ	мустаҳкам	
مَصْرُفِي	банкка оид	
تَحْرِيرٌ	қутқармоқ(ўзини)	
مَصْلَحَة	қизиқини	
مُرَاحَمَة	рақобат	

راق (يروق)	қувонтирмоқ, маъқул қилмоқ
وقوف	билиш, тушуниш
مُنتَج	шлаб чиқарувчи
بأكورة	биринчи қадам
لُبْنان	Ливан
قطاع	сектор
مَنَاعَة	мустаҳкамлик
تَوَطُّد	мустаҳкамлаш
احتكار	монополия
تَسْرَب	оҳиста кириб бормоқ
نير	асорат
حماية	ҳимоя
جُمُرُكِي	божхона
عنى (и)	билдирмоқ
تكوين	бунёд этиш
جبهة	фронт (жабҳа)

222-машқ. 221-машқ матнига саволлар тузинг.

223машқ. 221-машқ матнини сўзлаб беришга тайёрланинг.

224-машқ. Қуйидаги мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

۱) عَلِمَ لَا يَنْفَعُ كَدَّاءَ لَا يَنْجَعُ .

۲) كَلَامٌ كَالْعَسَلِ وَفِعْلٌ كَالْأَسَلِ .

۳) لَيْسَ الدَّلْوُ إِلَّا بِالرِّشَاءِ .

الدَّرْسُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ ЙИГИРМА ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС

Заиф феъллар

Ўзак таркибида **ا**, **و**, **ى** харфлари мавжуд бўлган феъллар заиф феъллар дейилади. Заиф феъллар учга бўлинади: 1) тўғрига ўхшаш феъллар, 2) бўш феъллар, 3) ноқис феъллар.

Тўғрига ўхшаш феъллар

Ўзагининг биринчи ундоши **و** ёки **ى** товушидан иборат бўлган феъллар тўғрига ўхшаш феъллар дейилади. Масалан: **وَعَدَ** ваъда бермоқ, **يَسَّ** қуриб қолмоқ каби.

Бундай феълларнинг 1-боби **كَتَبَ** сингари тусланади ва сифатдоши ҳам деярли бир хилдир. Масалан: **وَجَدَ** топмоқ, сифатдоши **وَاجِدٌ** ва **مَوْجُودٌ** бўлиб, **كَاتَبَ** ва **مَكْتُوبٌ** га мос келади.

Бунда феълларнинг ўрта ўзак ҳаракати “и” бўлса (**وَجَدَ** (и), **وَعَدَ** (и), **وَلَدَ** (и) каби феъллар), ҳозирги-келаси замонда **و** харфи тушиб қолади ва ўрнини **ي** харфи эгаллайди. Масалан:

وَعَدَ -> **يَعِدُ** **وَجَدَ** -> **يَجِدُ**

Мажхул даражада эса, و харфи чўзиқ унли ў вазифасида келади. Масалан:

يُوعَدُ يُوجَدُ

Бирок тўғрига ўхшаш феълларнинг ўрта ўзак харфи “а” бўлганлари ҳам бор. Масалан: وَضَعَ (а), وَقَعَ (а), وَسِعَ (а). Буларда ҳам аниқ даража ҳозирги-келаси замонда و харфи тушиб қолади. Масалан: يَسَعُ , يَقَعُ , يَضَعُ

Бундай феълларнинг буйрук, истак майли ва ҳоз-кел.замон инкор формаси ҳам худди шу шаклда ҳосил қилинади. Масалан: وَجَدَ топмоқ феълидан:

لَمْ يَجِدْ لَمْ يُوجَدْ لَنْ تَجِدَ ҳеч
у топмади, топилмади, қачон тополмайсан, топ.

Айрим тўғрига ўхшаш феълларнинг масдарлари عَلَّة ёки عَلَّة вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

وَهَبَ -> هِبَةٌ ثَقَّةَ -> وَثِقَ وَصَلَ -> صَلَّةٌ

Қурол номлари مَفْعَال вазнида ҳосил бўлади. Масалан:
مِيزَانٌ - مَوْزَانٌ - وَزَنَ

Кўриниб турибдики, م даги “и” билан و харфи қўшилиб, ى га айланиб кетган.

Бундай феъллардан ўрин ва пайт номлари مَفْعَل вазнида ҳосил қилинади. Масалан: مَوْعِدٌ муҳлат каби.

Таажжубнинг ифода этилиши

Араб тилида таажжуб ёки ҳайратни ифодаловчи маълум феъл шакллари мавжуд бўлиб, улар مَا أَفْعَلَ ёки أَفْعَلْ ب вазнида ҳосил бўлади. Бунда предмет тушум келишигида

келади. Феъл эса, от билан жинсда ва сонда мослашмайди.
Масалан:

ما أَكْرَمَ زَيْدًا Зайд бунчалар сахий!

أَكْرَمَ بَرِيدٍ Зайд бунчалар сахий!

Ҳозирги замон араб тилида кўпинча биринчи вариант
кўпрок қўлланади.

ما أَجْمَلَ الْحَبِّ إِذَا كَانَ نَظِيفًا

Муҳаббат ҳақиқий бўлса, қанчалар чиройли!

(Михаил Нуайме)

Таажжуб баъзан يا ва ل билан келган хайратланиш объекти
ёки қўшилиб келувчи олмош билан ифодаланиши мумкин:

يا لِلْعَجَبِ! Қизиқ!

يا لَهُ رَجُلًا! Ким бўлди бу киши!

يا لها من لَيْلَةٍ مُرَّةٍ أَمْضَاهَا عَبَّاسٌ وَالدُّنْهُ!

Аббос ва унинг онаси ўтказган тун қанчалар аччиқ эди!

Эга эргаш гапли қўшма гап

Эга эргаш гапли қўшма гапларда эргаш гап бош гапнинг
эгаси вазифасини бажаради. Араб тилида эга эргаш гап бош
гапнинг кесимига нисбий олмош ёрдамида боғланиши
мумкин. Масалан:

وَالَّذِي يَدْرُسُ تَارِيخَ هَذَا الْعَصْرِ يَعْرِفُ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ إِشْتَدَّتْ فِيهِ

بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ وَبِلَادِهِمْ.

Қимки бу аср тарихини ўрганса, мусулмонлар билан
Ҳиндистон алоқалари кучайганини билиши мумкин.

(Таха Хусайн).

Эга эргаш гап бош гапга баъзан **أَنْ** ёки **أَنَّ** юкламалари ёрдамида ҳам бирикиши мумкин. Бунда кўпинча бош гап шахси номаълум бўлган қуйидаги иборалардан ташкил топади:

... **مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ** ... мумкин ёки мумкинки ...

... **لَا بُدَّ مِنْ أَنْ** ... зарурёки зарурки, ...

... **لَا شَكَّ أَنْ** ... шубҳасиз ёки шубҳасизки, ...

... **مِنَ الْمَعْلُومِ أَنْ** ... маълумки, ...

... **مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ** ... маълумки, ...

Масалан:

و لا بُدَّ لَنَا أَنْ نَخْرُصَ تَمَاماً عَلَى وَحْدَتِنَا. عَلَيْنَا أَنْ نَحَافِظَ عَلَى هَذِهِ الْوَحْدَةِ.

Бизлар бирлигимиз учун қаттиқ ҳаракат қилишимиз зарурдир. Бу бирликни сақлаб қолишимиз керак.

Кесим эргаш гапли қўшма гап

Бош гапнинг кесими вазифасида келган эргаш гап кесим эргаш гап дейилади. Кесим эргаш гап ҳам бош гапга эга эргаш гап боғланган воситалар ёрдамида боғланади. Буларни фақат бош гапда англатган маъносига қарабгина фарқлаб олиш мумкин. Масалан:

إِنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ أَطْفَأُوا بِالْحَرْبِ حَيَاةَ الْجَمِيلَةِ. ذَلِكَ مَا رَأَيْتُهُ فِي نَوْمِي.

Жамиланинг ҳаётини уруш билан яксон қилганлар, шулардир. Бу мен тушимда кўрган нарсалардир.

Иккинчи мисолдаги бирикма олмоши **مَا** нисби олмошга нисбатан қайтувчи ҳисобланади.

هَذَا كُلُّ مَا تَرَكَهُ صَاحِبِي.

Буларнинг барчаси дўстим менга қолдирган нарсалардир.

Бу қўшма гапда бош гапнинг кесими **كُلِّ** барча олмоши ҳисобланиб, у ўзидан кейин келаётган қўшма гап билан изофа ҳолатида туради.

225-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган ва ҳоз-кел.замонда тусланг. Улардан шарт ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг:

وَدَعَّ (a) қолдирмоқ, изи бермоқ, وَصَفَ (u) тавсифламоқ, васф қилмоқ.

226-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзак ҳарфларини аниқланг ва уларни луғатдан топинг:

إستعاب، متصل، سمة، إيجاد، اتضاح، ميلاد

227-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

اليوم ايقظتني أمي في ساعة مبكرة. ولما وصلت إلى الجامعة كانت السيارة تقف قرب الباب و لكني لم أجد حولها أحدا. من يقف أمام المعلم؟ أيها الرفيق، قف هنا، ولا تقف في الممر ولا تضع رجلك في طريق الناس، لعل أحدا يصطدم بها ويقع على الأرض. هو لم يرد بكلمة واحدة، بل هز رأسه قائلا: طيب، طيب. لا يسعني إلا أن أشكرك لهذا. هو يثق بي ثقة كبيرة. توطدت بيني وبينه صلات أظنها صداقة دائمة. يجب علينا أن نعمل كثيرا حتى تكون سعداء. يا رفيق، لا تيأس أبدا! الشاب الذي لا ييأس هو الذي ينجح. هنأت جدي بعيد ميلاده. هو يحبني جدا و كثيرا ما يهب لي كتباً أضعها في الخزانة. فيها ما ينبغي أن نتركه و ما ينبغي أن نأخذه. نبدأ الآن قراءة

الجرائد و المجلات التي تصل إلينا بواسطة البريد. و من المعلوم أنه
تُرد الأخبار الجديدة إلى الإدارة من أطراف مختلفة و تصل إليها
أيضا خطابات كثيرة تـمس موضوعات هامة.

كلمات

أَيَقُظْ	уиғотмоқ	
إِصْطَلَمَ	дуч келмоқ	
تَوَطَّدَ	мустаҳкамланмоқ, бир маромга келмоқ	
هَنَّأَ	табрикламоқ	
إِدَارَةٌ	идора, бошқарма	
مُبَكَّرٌ	барвақт, эрта билан	
هَزَّ (y)	силкитмоқ, тебратмоқ	
وَتَّقَ (и)	пишонмоқ	لَغَشِيَتْهُ
بَرِيدٌ	почта	يَدَا لَيْلَةٍ
وَاسِطَةٌ	восита	
هَامٌّ	муҳим	تَالِحَةٍ مَيْمَنٍ
مَمَرٌ	йўлак	
لَا يَسْغْنِي إِلَّا	мен фақатгина бажара оламан	
يَنْسَ (a)	умидсизланмоқ	
(كُؤِط. خِطَابَاتُ) خِطَابٌ	хат	
وَرَدَ (и)	келмоқ	

228-машқ. Матнда мавжуд бўлган тўғрига ўхшаш феъллар остига чизинг ва грамматик таҳлил қилинг.

229-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Машина қачон келади? Кутубхонага ҳар куни газета ва журналлар келади. Китобларингни портфелга солиб қўй. Бу ерда турма. Бу китобни менга совға қил. Мен синглимга дафтар ва китобларимни совға қиламан. Маълумки, мен уни севаман. Биз сенга ишонамиз. У авторучкани топа олмади. Менинг энг яхши кўрган машғулоти бу – арабча китобларни ўқиш.

230-машқ. Тўғрига ўхшаш феъллар, эга эргаш гапли қўшма гап ва кесим эргаш гапли қўшма гап иштирокида бешта гап тузинг.

231-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

من كلمات جرجي زيدان

ما أجهل السلام! وما أسعد الأمة التي يحيم عليها رواقه فيشتغل
أبنائها عن تجنيد الجند بتشيد أبنية العلم وعن إقتناء السلاح بالبحث
و الاكتشاف و الاختراع و يستعوضون عن السيف بالقلم و عن
البندقية باخراث فيتربع أبنائها في بحوحة السعادة و الرفاهية. كل
ذلك جميل تتوق إليه النفس و تتمناه. و لكن هل من سبيل إليه؟

كلمات

خيم чодир ўрнатмоқ, ўрамоқ

يَسْتَعِضُونَ алмаштирадилар

إِقْتِنَاءٌ	ўзига қаратмоқ, эгалламоқ
بُنْدُقِيَّةٌ	милитик
بُجْبُوْحَةٌ	эркинлик, кенглик, дориламонлик
بُجْبُوْحَةُ السَّعَادَةِ	тулик бахт, бахт- саядатлик
رَوَاقٌ	пейшайвон, чодир
تَشْيِيْدٌ	қуриш, барпо этиш
تَاقَ (يَتَوَقَّ)	қаттиқ хоҳламоқ, интилмоқ
إِخْتِرَاعٌ	ихтиро
مَخْرَاطٌ	омоч
تَمَنَّى	истамоқ
تَجَنِّيْدٌ	сафарбарлик
جُنْدٌ	қўшин
بِنَاءٌ	бино
تَرْبِعٌ	бер.рво (хотиржам) ўтирмоқ
رَفَاهِيَّةٌ	тинчлик, хотиржамлик

232-машқ. 231-машқ. матнини сўзлаб беринг.

234-машқ. Куйидаги жумлаларни ўзбек тилига ўгиринг ва грамматик таҳлил қилинг:

ما أصعب أن تعاشر الناس و تكلمهم بلغتهم فيحسبون أن لا لغة لك
سواها! و ما أكبر بهجتك عندما تقع على من يعرف لغتك مثل ما
تعرفها! (جيران). ما أعجبهم قوماً هؤلاء الفلاحون! و ما أجمل ذوقهم!
لون لباسهم كلون سمائهم. (توفيق الحكيم).

235-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинғ ва ёд олинғ:

١) أَخُوكَ مِنْ صَدَقَكَ .

٢) إِنَّ إِخَاكَ مِنْ آسَاكَ .

٣) هَلْ تَلِدُ الْحَيَّةُ إِلَّا الْحَيَّةَ .

الدَّرْسُ الثَّلَاثُونَ ЎТТИЗИНЧИ ДАРС

Бўш феъллар

Иккинчи ўзак ундош **و** ёки **ى** товушидан иборат бўлган феъллар бўш феъллар дейилади. Ўзбек тилида бундай феъллар “ажваф” феъллар деб ҳам юритилади. Бўш феъллар шахс-сонда тусланганида катта товуш ўзгаришлари содир бўлади.

Агар иккинчи ўзак ундош бўлган **و** ёки **ى** харфи “aʼya”, “aʼyn”, “aʼya”, “aʼyn”, “aʼyu” товуш бирикмалари таркибида келса ва учинчи ўзак ундош билан бўғин ёпилмаса, юқоридаги товуш бирикмалари “ā” га айланади ва ¹ (алиф) билан ёзилади. Масалан:

طال - طُول

Агар учинчи ўзак ундош билан бўғин ёпилса, яъни у сукун билан тугаса, иккинчи ўзак ундош ва ундан олдинги киска “a” тушиб колади.

طَلَّتْ - طَوُلْتُ

Қуйида бўш феълларнинг яна уч хил шакли кўрсатиб ўтилган:

سَرَتْ - سَيَرْتُ юрмоқ, бормоқ, сайр қилмоқ سَارَ - سَيَّرَ

خَفَتْ - خَوَفْتُ қўрқмоқ خَافَ - خَوَّفَ

قَلَّتْ - قَوُلْتُ айтмоқ, гапирмоқ, де.моқ قَالَ - قَوَّلَ

I боб бўш феълларнинг ўтган замонда тусланиши

наҳс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз. муан.	قال قَالَتْ	قالا قَالَتَا	قالوا قَالُوا
2	муз. муан.	قُلْتَ قُلْتِ	قُلْتُمَا }	قُلْتُمْ قُلْتُنَّ
1	муз. муан.	قُلْتُ }	-----	قُلْنَا }

3	муз. муан.	سارَ سَارَتْ	سارا سَارَتَا	ساروا سَارُوا
2	муз. муан.	سَرَتْ سَرْتِ	سَرْتُمَا }	سَرْتُمْ سَرْتُنَّ
1	муз. муан.	سَرْتُ }	-----	سَرْنَا }

3	муз. муан.	خافَ خَافَتْ	خافا خَافَتَا	خافوا خَافُوا
2	муз. муан.	خَفَتْ خَفْتِ	خَفْتُمَا }	خَفْتُمْ خَفْتُنَّ
1	муз. муан.	خَفْتُ }	-----	خَفْنَا }

Бўш феълларнинг мажхул даражадаги “уйи”, “уъи” товуш бирикмалари “ў” га ўзгаради. Масалан:

سِرَ - سِيرَ خِيفَ - خُوفَ قِيلَ - قُولَ

Айрим феълларнинг I, II шахси ва III шахс кўплик муаннас шакллари аниқ ва мажхул даражаларда бир хил кўринишга эга.

Бўш феълларнинг ҳозирги-келаси замони

Бўш феълларнинг ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундош устидаги ҳаракат биринчи ўзак ундош устидаги ҳаракат биринчи ўзак ундош устига ўтади ва бунда икки хил ходиса бўлиши мумкин:

а) учинчи ўзак ундош сукунли бўлмаса, иккинчи ўзак ундош тушиб қолади ва ундан олдинги унли чўзилади. Масалан:

يَسِيرُ -> سَارَ يَخَافُ -> خَافَ يَقُولُ -> قَالَ

б) учинчи ўзак ундош сукунли бўлса, иккинчи ўзак ундош бутунлай тушиб қолиб, унинг ҳаракати қолади. Масалан:

يَسِرُنَ -> يَسِيرُونَ يَخْفَنَ -> يَخَافُونَ يَقُلْنَ -> يَقُولُونَ

I боб бўш феълларнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз. муан.	يَقُولُ تَقُولُ	يَقُولَانِ تَقُولَانِ	يَقُولُونَ يَقُلْنَ
2	муз. муан.	تَقُولُ تَقُولِينَ	تَقُولَانِ }	تَقُولُونَ تَقُلْنَ
1	муз. муан.	أَقُولُ }	-----	نَقُولُ }
3	муз. муан.	يَسِيرُ تَسِيرُ	يَسِيرَانِ تَسِيرَانِ	يَسِيرُونَ يَسِرْنَ

2	муз. муан.	تَسِيرُ تَسِيرِينَ	تَسِيرَانِ }	تَسِيرُونَ تَسِيرْنَ
1	муз. муан	أَسِيرُ }	-----	تَسِيرُ }
3	муз. муан	يَخَافُ تَخَافُ	يَخَافَانِ تَخَافَانِ	يَخَافُونَ يَخَفْنَ
2	муз. муан	تَخَافُ تَخَافِينَ	تَخَافَانِ }	تَخَافُونَ تَخَفْنَ
1	муз. муан	أَخَافُ }	-----	تَخَافُ }

Бу феълларнинг мажхул даражаси ҳам юқоридаги икки банд коидаси асосида тусланади.

Шарт ва буйрук майллари

Бўш феълларнинг шарт майлидаги хусусияти шуки, ёпик бўғин таркибидаги чўзиқ унли қискага ўзгаради. Масалан:

يَقُولُ - > يَقُولُ - يَقُولُ

يَخَفُ - > يَخَافُ - يَخَافُ

يَسِرُ - > يَسِيرُ - يَسِيرُ

... .

Бирок يَقُولُوا ، يَقُولِي ، تَقُولِي типидagi феъллар чўзиқ очик бўғин ҳосил қилгани учун қиска унлига айланмайди.

Шарт майлидан буйрук майли эса қуйидагича ҳосил қилинади:

سِرْ ، خَفْ ، قُلْ

I боб бўш феълларнинг буйруқ майлида тусланиши

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
Музаққар муаннас	قُلْ قُولِي	قولا }	قولوا قُلْنَ

Бўш феълларнинг сифатдоши

Бўш феълларнинг аниқ даража сифатдошида иккинчи ўзак ундош бўлган و ёки ى ҳарфи ҳамзага айланади. Масалан:

قائلٌ -> قاولٌ -> قالَ
سائرٌ -> سائرٌ -> سارَ
خائفٌ -> خاوفٌ -> خافَ

Мажхул даража сифатдоши эса:

مَقُولٌ -> مَقُولٌ -> قالَ
مَسِيرٌ -> مَسِيرٌ -> سارَ
مَخُوفٌ -> مَخُوفٌ -> خافَ

Бўш феълларнинг ҳосила боблари

Бўш феълларнинг II, III, V, VI, IX боби уч ўзакли солим феъллардан ҳеч ҳам фарқланмайди. Масалан:

مَعَاوَنٌ مُتَّصِرٌ، مُصَوِّرٌ، إِسْوَدَّ، تَعَاوَنَ، عَاوَنَ، تَصَوَّرَ، صَوَّرَ каби.

Бирок, IV, X, VII, VIII бобларда фонетик ўзгариш содир бўлади.

IV ва X бобларда қуйидагича:

أَقَامَ қўймоқ; اسْتَأْجَرَ тўғри, ҳаққўй бўлмоқ;

Бўш феълларнинг бу боблари ўтган замонда қуйидаги ўзгаришларга учрайди:

يَسْتَقِمْنَ -> يَسْتَقْوِمْنَ يَسْتَقَام -> يَسْتَقْوِمَ أَقْمَنَ -> أَقْوِمْنَ أَقَامَ -> أَقْوِمَ

Ўтган замон мажхул даражада: أُسْتَقِيمَ ، أُقِيمَ

Ҳозирги-келаси замонда:

يَسْتَقِمْنَ -> يَسْتَقْوِمْنَ يَسْتَقِيمُ -> يَسْتَقْوِمُ يَقْمَنَ -> يَقْوِمْنَ يُقِيمُ -> يُقْوِمُ

Ҳозирги-келаси замоннинг мажхул даражаси: يُسْتَقَامُ ، يُقَامُ

Аниқ ва мажхул даража сифатдошлари эса:

مُقَامٌ - مُقِيمٌ مُسْتَقَامٌ - مُسْتَقِيمٌ

Масдари: إِسْقَامَةٌ ، إِقَامَةٌ

IV ва X боб шарт ва буйрук майллари куйидагича:

يَسْتَقِمُّ -> يَسْتَقِمُ أَقِمَّ -> يَقِمُّ

VII , VIII бобларнинг ўтган замони:

إِنْقَادٌ -> إِنْقَوَدَ إِخْتَارٌ -> إِخْتِيرَ

Мазкур бобларнинг ҳозирги-келаси замони:

يَنْقَادُ -> يَنْقَوِدُ يَخْتَارُ -> يَخْتِيرُ

Аниқ ва мажхул даража сифатдошлари эса:

مُخْتَارٌ ، مُنْقَادٌ

Масдари: إِنْقِيَادٌ ، إِخْتِيَارٌ

Шарт ва буйрук майллари куйидагича:

يَنْقَدُ -> يَنْقُدَ إِخْتَرُ -> يَخْتَرُ

Тўлдирувчи эргаш гапли кўшма гап

Бош гапнинг тўлдирувчиси вазифасида келувчи эргаш гап тўлдирувчи эргаш гап дейилади. Тўлдирувчи эргаш гап ҳам тўлдирувчи жавоб бўлган саволларга жавоб бўлади.

Араб тилида тўлдирувчи эргаш гап бош гапдан кейин келади ва бош гапга ўзидан олдин келган нисбий олмошлар (الذي) ҳамда أَنْ ва أَنَّ юкламаси ёрдамида боғланади.

Масалан:

إِنَّ مَصْرَ لَمْ تَنْسَ أَبَدًا وَلَنْ تَنْسَى الَّذِينَ وَقَفُوا إِلَى جَانِبِهَا فِي مُحْتَتِهَا وَ شَدَّهَا

Миср яҳини ва ёмон кунларида унинг томонида бўлганларни ҳеч қачон унутмаган ва унутмайди. ("Ал-Ахром")

Агар бош гапнинг кесими ўзидан кейин предлог талаб этадиган феълдан иборат бўлса, أَنْ юкламаси ўша предлогдан кейин келади. Масалан:

و صَرَاحَ وَزِيرُ الزَّرَاعَةِ بِأَنَّ مَصْرَ اسْتَوْرَدَتْ أَسْمَدَةَ أَرْوَيْةَ

Қишлоқ хўжалик базири Мисрнинг азотли ўғит ишлаб чиқарганини хабар қилди. ("Ал-Ахром")

236-машқ. Қуйидаги бўш феълларни ўтган ва ҳоз-кел. замонда тусланг:

قَامَ (а) олмоқ, بَاعَ (и) сотмоқ, (у) турмоқ, قَامَ

237-машқ. Қуйидаги бўш феъллардан барча шарт ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг:

عَادَ (у) қайтмоқ, عاشَ (и) яшамоқ, نامَ (а) ухламоқ

238-машқ. فِيد ва رُود ўзак ундошларидан IV ва X боб феъли, масдари ва сифатдошини ҳосил қилинг. هِيل ўзак ундошидан VII бобни; حُوج ўзак ундошидан VIII бобни ҳосил қилинг.

239-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

ШАТ

الوطن هو البلاد التي ولدت فيها و تعيش بين اهلها. هناك

في اراضي وطننا عاش اجدادنا و آباؤنا في السنين الماضية. إني

أريد أن يكون وطني عزيزا يحترمه جميع الناس في العالم. إنك تعلم
 أي قد زرت بلادا كثيرة ولم أجد بلداً مثل وطننا.

جاء إليّ رفيقي صباحا وانا ما زلت نائما فأيقظني قائلاً: قم، يا
 سليم، لا يليق بك أن تنام كثيرا. إني أخبرك أن الرفاق قد إتفقوا على أن
 يذهبوا إلى الغاية يوم العطلة المقبل و يستريحوا فيها طول اليوم. أتريد أن
 تذهب معنا؟ ساد صمت قصير. ثم اجبت له: أجل، يا عزيزي، بكل
 إرتياح، لأني احتاج إلى الراحة. ولكنه سيزل المطر. فقال: لا تخف،
 سيكون الطقس جيدا. فقلت له: إذن طيب. ولكنك تعال هنا وإسترح
 قليلا في الجينة ثم تعود إلى بيتك. فأجاب: لا، وإنصرف.

كلمات

زار (y) *бориб кўрмоқ*

مُقبلٌ *келажак*

ساد (y) *ҳокимлик қилмоқ*

أجاب *жавоб бермоқ*

مثلاً *ўхшати*

إمتازاً *ажралмоқ*

صمتٌ *жимлик, сукунат*

إذن *ундай бўлса*

لاق (и) *ўхшамоқ*

بكل إرتياح *жоним билан*

جُنَيْنةٌ *богча*

240-машқ. 239-машқда мавжуд бўлган бўш феъллар ва улардан ҳосил бўлган отлар остига чизинг ва грамматик таҳлил қилинг.

241-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Мен Москвада туғилдим ва у ерда ўн беш йил яшадим. Мен сенга: «Биз билан яша» демадимми? Биз биламизки, ўтган йилда улар оромгоҳда дам олишди. У (муан.) якшанба куни дам олмади, балки куни билан ишлади. Бугун дам олма. Бу хонада ёт. Ўртоқларингизни бориб кўринг. Мен сенга айтмоқчиманки, сенинг келажагинг бахтли бўлади. Қачон уйга қайтдингиз? Сизга уйга кеч қайтиш ярашмайди. Мен эрта қайта олмадим. Шанба куни ўртоғимникида тунаб қолдим. Уйимизни сотганимизни эшитмадингми? Кузда деҳқонлар кўп мева сотадилар.

242-машқ. Бўш феъллар га тўлдирувчи эргаш гапли кўшма гап иштирокида бешта гап тузинг.

243-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг:

شعر أبي العلاء و سيرته يدلان على أنه كان يؤثر العزلة (طه حسين). وقد أخبرني ابن عمي أن أخوئى سلمى كانا يريدان إبلاغ النيابة (الخميسي). لست أدري كيف كنت أعيش وقت ذاك... أخذوا معهم ما يحتاجونه من مؤن و مياه (يوسف السباعي). عند ذلك شعرت بأنني بدأت أدخل ميدانا جديدا من ميادين الحياة (محمد حسين هيكل).

243-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

نورية

رأيتها في طشقند... هي صحفية شابة و صورة من الجمال في أذربكستان:
القد الصغير و الوجه الأسمر المستدير، والعيون الوادعة، و غمازتان
تضيئان في خديها إذا ضحكت وبدت في ثغرها سنة من الذهب.
كانت تلبس الثياب الوطنية الزاهية الألوان و على رأسها طاقة
مزرکشة، و قد أرسلت على صدرها صغيرتين... و عند ما وقفنا
نتصافح مودعين، فتشنا في جيوبنا عن تذكرات نتبادلها فلم نجد. و إقترحت
"نورية" أن تكتب لي كلمة "سلام" بلغتها و توقع عليها، و أن أكتب
لها كلمة "سلام" بلغتي و أوقع عليها و أن نتبادل الكلمتين.
و كانت هذه البطاقة أجمل ما عدت به من الرحلة من تذكارات. هذا
التذكار الذي يضم كلمة كانت لغة مشتركة بين انسانين لكل منهما
لغته و كانت معني يمكن ان يلتقي عنده كل البشر، مهما ابتعدت اوتأفهم
و اختلفت مذاهبهم. إنه ليس تذكارا خاصا، ولكنه دعوة للناس أجمعين.

أحمد بقاء الدين

كلمات

صحفي журналист

مُسْتَدِير думалоқ

أضاء ярқирамоқ

طاقة дўшти

مُزَرَكَشٌ	кашталы
جَيْبٌ (кўп. جُيُوبٌ)	чўнтак
وَقَعَ	имзоламоқ, дастхат қолдирмоқ
رَحْلَةٌ	саёхат
إِبْتَعَدَ	узоқлашмоқ
قَدٌّ	бўй-баст, қадди-қомат
وَادِعٌ	юмшоқ, сокин
خَدٌّ	юз, бет
ثَغْرٌ	огиз
صَفِيرَةٌ	соч ўримни
إِفْتَرَحَ	таклиф қилмоқ
بَطَاقَةٌ	хатча
بَشَرٌ	инсон, башар
مَهْمَا	нима бўлганда ҳам
دَعْوَةٌ	чақириқ
سَنَةٌ	тиш
فَتَشَ	изламоқ
أَسْمَرٌ	қорамағиз
غَمَازَةٌ	юздаги чуқурча, кулгич
بَدَتْ	кўринди
زَاهِيَةٌ	равшан, ёрқин

تَذَكَّرَ	эсдалик
تَصَافَحَ	қўл ушлашиб кўришимоқ
عَادَ بَ	ўзи билан олиб келмоқ
مَعْنَى	маънаси
أَنْ يَلْتَقِيَ	бирлашимоқ
مَذْهَبٌ	мазҳаб, йўналиши

244-машқ. 243-машқ матнига саволлар тузинг.

245-машқ. 243-машқ матнини сўзлаб беринг.

246-машқ. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) الْعَيْنُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى الْبَيَانِ .

٢) مَا نَالَ الْجَدَّ مَنْ فَاتَهُ الْجَدُّ .

٣) لَا تَبِعْ نَقْدًا بِدَيْنٍ .

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْثَلَاثُونَ ЎТТИЗ БИРИНЧИ ДАРС

Нокис феъллар

Учинчи ўзак ундоши **ي** товушидан иборат бўлган феъллар нокис феъллар дейилади. Масалан:

نُسِيَ **ي** унутмоқ دَعَا **ي** чақирмоқ تَشَامَحَ **ي** ташламоқ

فَعْل **ي** вазнидаги нокис феълларда III шахс бирлик музаккар шаклида учинчи ўзак ундош **ي** бўлса, алиф мақсура билан, **و** бўлса, **ا** (алиф) билан ёзилади.

فعل вазнидаги ноқис феълларда ҳам бир қатор ўзгаришларни кўришимиз мумкин.

فعل вазнига тушадиган деярли йўқ. Қуйида ноқис феълларнинг тусланиш жадвали берилган:

I боб ноқис феълларнинг ўтган замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз. муан.	رَمَى رَمَتْ	رَمَيَا رَمَتَا	رَمَوْا رَمَيْنَ
2	муз. муан.	رَمَيْتَ رَمَيْتِ	رَمَيْتُمَا	رَمَيْتُمْ رَمَيْتُنَّ
1	муз. муан.	رَمَيْتُ	-----	رَمَيْنَا
3	муз. муан.	دَعَا دَعَتْ	دَعَوْا دَعَتَا	دَعَوْا دَعَوْنَ
2	муз. муан.	دَعَوْتَ دَعَوْتِ	دَعَوْتُمَا	دَعَوْتُمْ دَعَوْتُنَّ
1	муз. муан.	دَعَوْتُ	-----	دَعَوْنَا
3	муз. муан.	نَسِيَ نَسِيَتْ	نَسَبَا نَسَبَتَا	نَسُوا نَسِينَ
2	муз. муан.	نَسَيْتَ نَسَيْتِ	نَسَيْتُمَا	نَسَيْتُمْ نَسَيْتُنَّ
1	муз. муан.	نَسَيْتُ	-----	نَسَيْنَا

Ҳар уч типдаги феълнинг мажхул нисбати бир хил вазнда тусланади:

ئُسَيَ > - ئُسَيَ , دُعَيَ > - دَعَا , رُمَيَ > - رَمَيَ

Нокис феълларнинг ҳозирги-келаси замони

Ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати “касра” ёки “дамма” бўлса, феъл охиридаги “ийу” товуш бирикмаси “ū” га, “уўу” товуш бирикмаси “ū” товушига ўзгаради.

Иккинчи ўзак ундош ҳаракати “фатха” бўлса, маълум ўзгаришларга учрайди. Буни қуйидаги жадвалда кўрамиз:

I боб нокис феълларнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз. муан.	يُرْمِي تُرْمِي	يُرْمِيَان تُرْمِيَان	يُرْمُون يُرْمِين
2	муз. муан.	تُرْمِي تُرْمِين	تُرْمِيَان }	تُرْمُون تُرْمِين
1	муз. муан.	أُرْمِي }	----	تُرْمِي }
3	муз. муан.	يَدْعُو تَدْعُو	يَدْعُوَان تَدْعُوَان	يَدْعُون يَدْعُون
2	муз. муан.	تَدْعُو تَدْعِين	تَدْعُوَان }	تَدْعُون تَدْعُون
1	муз. муан.	أَدْعُو }	----	نَدْعُو }
3	муз. муан.	يَنْسِي تَنْسِي	يَنْسِيَان تَنْسِيَان	يَنْسَوْنَ يَنْسِين
2	муз. муан.	تَنْسِي تَنْسِين	تَنْسِيَان }	تَنْسَوْنَ تَنْسِين
1	муз. муан.	أَنْسِي }	----	تَنْسِي }

Шарт ва буйрук майллари

Нокис феълларнинг шарт майли ҳозирги –келаси замон феъл шаклидаги чўзиқ унлилар – *ā, ī, ū* ларни киска унлиларга алмаштириш орқали ҳосил қилинади.

يَنْسَى -> يَذْغ -> يَدْعُو يَوْم -> يَرْمِي

Бирок, يَرْمِيَا, يَذْعُوا, يَنْسِيَا формаларидаги чўзиқ унлилар тушиб қолмайди. Масалан, инкор майлида қуйидагича:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.	لا تَرْمِ	لا تَرْمِيَا	لا تَرْمُوا
муан.	لا تَرْمِي	-----	لا تَرْمِينَ

Буйрук майлида эса, шарт майли шаклининг олд қўшимчасини васлалли алифга алмаштириш орқали ҳосил қилинади:

إَرْضَ أَذْغَ إَرْمَ

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.	إَرْمَ	إَرْمِيَا	إَرْمُوا
муан.	إَرْمِي	-----	إَرْمِينَ

Нокис феълларнинг истак майли қуйидаги шаклга эга:

يَرْضَى ، يَدْعُو ، يَرْمِي

Нокис феълларнинг сифатдоши

Нокис феълларнинг сифатдоши қуйидагича:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.	رَامَ	رَامِيَانِ	رَامُونِ
муан.	رَامِيَةً	رَامِيَتَانِ	رَامِيَاتٌ

Сифатдошларнинг мажхул даражаси:

مَنْسِيٌّ - نَسِيٌّ ; مَرْمِيٌّ - رَمَا ; مَدْعُوٌّ - دَعَا

Сифатдошларга “ал” аниқлик артикли қўшилганда чўзик унли қайта тикланади: الرامي - رَام

Нокис феълларнинг масдарлари

Нокис феъллардан масдар **فَعَالٌ**, **فَعَالٌ**, **فَعَالٌ** вазнларида ҳосил бўлса, ҳарфи иллат ҳамза товушига ўзгаради. Масалан:

بَنَى - (a) بِنَاءٌ بَكَى - (и) بُكَاءٌ بَقِيَ - (a) بَقَاءٌ

Нокис феълларнинг ҳосила боблари

II رَبَّى (رَبَّيْتُ) тарбияламоқ

III لَاقَى (يُلَاقِي) учратмоқ

IV أَهْدَى (يُهْدِي) тухфа қилмоқ

V تَرَقَّى (يَتَرَقَّى) юқориламоқ

VI تَرَاوَضَى (يَتَرَاوَضَى) икки томонлама келишишга келмоқ

VII اِنْجَلَى (يَنْجَلِي) аниқ бўлмоқ

VIII اِنْتَهَى (يَنْتَهِي) тугамоқ

X اِسْتَهْدَى (يَسْتَهْدِي) ҳақиқат иўлини қидирмоқ

Қасамнинг ифодаланиши

Қасам от олдиға **ب**, **و** ёки **ت** юкламаларидан бирини келтириш билан ифодаланади. Бу юкламалардан кейинги от қараткич келишигида келади. Масалан: **تَالله**, **بِالله**, **وَالله**.

247-машқ. Қуйидаги ноқис феълларни ўтган ва ҳоз-кел. замонда тусланг: *يُحْمَقُ* (у) *كَفَى* (и) *يُتَارَلِي* бўлмоқ, *بَقِيَ* (а) қолмоқ.

248-машқ. Қуйидаги ноқис феълларнинг шарт, буйрук ва истак майлини ҳосил қилинг:

يُقَرَّبُ (у) яқин бўлмоқ, *يُكَلِّمُ* (и) *يُتَغَلَّمُ* (а) учратмоқ.

249-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг ёзинг, ҳаракатланг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

يقول العرب: الحق يعلو ولا يُعْلَى عليه. ينبغي لك ألا تخشى أحداً وتقول الحق دائماً. هذه فكرة هامة أخذت تنمو في رأس منذ زمن طويل. في بلادنا تنمو القوات الإنتاجية بسرعة هائلة وتبنى المدارس وتنشأ المستشفيات. أرجوك أن تمشي معي إلى الجامعة. يبدو أنك نسيتنا كلنا. أدن مني ولا تخشى. إنك قضيت لي حاجة لم يقضها أحد سواك. نادى مريم أخاها فلم يسمع. مضت ساعة بعد ذلك. وقد مضى أكثر من عام ولم ألتق بصديقي. التقيت بأخيك أمس وما لقيت أحداً غيره في الطريق. سيلقى غدا محاضرة أستاذنا.

جرت أمس في كليتنا حفلة حضرها جمع كثير من الكتاب و المثقفين. وقضينا ليلة طيبة. قلت للرفاق وانا أودعهم: مع السلامة، أتمنى لكم ليلة سعيدة. فلما عدت إلى بيتي خلعت ثيابي و إرتديت ملابس النوم وإستلقيت في سريري ولكن جفا النوم مضجعي لكثرة ما فكرت فيما عسأى أصنع غدا. وفي اليوم التالى بدا سليم في عتبة الباب فدنوت منه ووقفت بين يديه وقلت له: ما عرفتك في البداية ولهذا بقيت برهة حائراً. سيمضي هذا الرفيق إلى القرية ولكنه لا يدرى متى يعود مرة أخرى.

كلمات

يَنْبَغِي أَنْ... зарурки

رَجَا (y) умид қилмоқ; сўрамоқ

نَادَى чақирмоқ, қичқирмоқ

مَضَى (и) кетмоқ, ўтмоқ(вақт)

مُسْتَشْفَى касалхона

بَنَى (и) қурмоқ

أَلْقَى тапирмоқ, ўқимоқ(маъруза)

جَرَى (и) бўлмоқ, ўтмоқ, содир бўлмоқ

خَشِيَ (a) қўрқмоқ

قَضَى (и) бажармоқ, (вақтни)
ўтказмоқ

إِلْتَقَى учрашмоқ

خَلَعَ (a) ечмоқ(кийим)

إِسْتَلْقَى ётмоқ

دَرَى (и) билмоқ

كَثْرَةٌ кўпгина

جَهْدٌ (қўп. جُهُودٌ) жаҳд, ҳаракат

حَفْلَةٌ базм

عَبَّةٌ бўсага

مَضْجَعٌ чойшаб

إِرْتَدَى киймоқ, кийинмоқ

جفا (y) тарк этмоқ

في البداية бошланишида

حائراً тарқалган ҳолда

250-машқ. 249-машқ матнидаги ноқис феъллар ва улардан ҳосил бўлган отлар остига чизинг ва грамматик таҳлил қилинг.

251-машқ. Қуйидаги гапларни араб тилига ўғиринг:

Сен ўртоғингни унутдинг. У (мн.) уйда қолди. Биз ҳеч кимдан кўркмаймиз. Мен уни(мн.) чақирдим, бироқ у эшитмади. Опангни чақир. Кўриниб турибдики, у йиғлаяпти. У (мн.) мен билан боришни истамади. Биз билан қолишингни сўраймиз. Мен яқинингизда яшайдиган муҳандисни учратдим. Ўқитувчи синфга кирди ва барча ўқувчилар ўринларидан турдилар. Ўн кун ўтди ҳамки, ўртоқларимни учратмадим. Кундуз куни кроватда ётма. Қачон маърузамни ўқишимни у(мн.) билмайди.

252-машқ. Ноқис феъллар иштирокида бешта гап тузинг.

253-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

طفيلي و مسافر

صحب طفيلي رجلا في سفر. فلما نزلا ببعض المنازل قال له الرجل: خذ درهما وامض واشتر لنا لحما. فقال له الطفيلي: قم أنت واشتر، والله إني لعب. فمضى الرجل فاشتره. ثم قال له الرجل: قم، فاطبخه. فقال: لا أحسن. فقام الرجل. ثم قال الرجل للطفيلي: قم، فأتود. فقال: والله إني كسلان. ففرد الرجل ثم قال: فاعترف. قال:

أخشى أن ينقلب المرق على ثيابي. فغرف الرجل حتى إرتوى الشريد.
فقال له: قم الآن فكل. قال الطفيلي: نعم، إلى متى هذا الخلاف، قد
والله إستحييت من كثرة خلافك. و تقدم فأكل.

كلمات

طُفَيْلِي	дангаса, чақирилмаган меҳмон
إِشْتَرَى	сотиб олмоқ
إِرْتَوَى	сувдан тўйиб ичмоқ
خِلَاف	ихтилоф, келишимовчилик
صَحَبَ (a)	ҳамроҳ бўлмоқ
ثَرَدَ (y)	бурдаламоқ
ثَرِيدٌ	овқат хили
إِسْتَحْيَى	уялмоқ
طَبَخَ (a)	пиширмоқ
مَرَق	шўрва
إِعْتَرَفَ	шўрва сузмоқ
غَرَفَ (и)	шўрва сузмоқ
تَقَدَّمَ	яқинлашмоқ

254-машқ. 253-машқ матнига саволлар тузинг.

255-машқ. 253-машқ матнинин сўзлаб беринг.

256-машқ. Куйидаги хикматли гапларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

(۱) لَا يَبْقَى أَحَدٌ عَلَى حَالَةٍ وَلَا تَخْلُوُ سَاعَةً مِنْ إِسْتِحَالَةٍ.

(۲) إِنَّكَ لَا تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ الْعَنْبَ.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ИККИНЧИ ДАРС

Шарт эргаш гапли қўшма гап

Бош гапдаги иш-харакатнинг амалга ошиш шартини билдирувчи эргаш гап шарт эргаш гап дейилади. Араб тилида кўпинча шарт эргаш гап бош гапдан олдин келади. Гапда шарт эргаш гап олдидан **لَوْ** ، **إِنْ** ، **مَتَى** ، **إِذَا** ، **مَنْ** юкламаларидан бири келиши мумкин.

Нореал шартни билдирувчи шарт эргаш гап олдидан **لَوْ** юкламаси қўйилади ва бу гапдаги феъл кўпинча ўтган замон шаклида келади. Масалан:

لَوْ شَتَمَنِي سَلِيمٌ ضَرَبْتُهُ. *Салим мени урушса, урардим.*

Бунда гапларда бош гап олдидан **لَ** юкламаси ҳам қўшилиши мумкин. Бу юклама гапнинг маъносига таъсир кўрсатмайди. Масалан:

فَلَوْ أَنِّي مَرَضْتُ لَعَادَنِي هَذَا الطَّيِّبُ.

Мен касал бўлсам, бу врач мени кўрарди.

(М.Х.Ҳайкал)

Баъзан нореал шартни ифодалашда бош гап бирикма олмош билан **لَا** юкламасидан иборат бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

لَوْ لَا رَفِيقُكَ لَهَلَكْتُ.

Сенинг дўстинг бўлмаганида, мен ҳалок бўлардим.

Реал шартни билдирувчи шарт эргаш гап олдидан эса **إِنْ** юкламаларидан бири келади. Бунда феъл турли замонда, турли маънода келиши мумкин, бироқ шартнинг маъноси ҳозирги ёки келаси замонга тегишлилигича қолади. Масалан:

а) Бош ва қўшма гап феъллари шарт майлида келиши мумкин:

إِنْ تَذْهَبْ أَذْهَبَ مَعَكَ. *Борсан, мен сен билан бораман.*

б) бош ва қўшма гап феълларидан бири ёки иккаласи ҳам ўтган замон феъл шакли бўлиши мумкин:

إِنْ خَرَجْتَ أَخْرُجْ. *Чиқсанг, чиқаман.*

مَتَى ذَهَبْتَ ذَهَبْتُ. *Қачон борсанг, мен бораман.*

в) бош гап исмий бўлиши мумкин, бунда у **فَ** билан бирга келади:

إِنْ تَذْهَبْ فَلَسْتُ بِذَاهِبٍ. *Сен борсанг, мен бормайман.*

г) бош гапнинг кесими буйруқ майлидаги феъл, инкор ёки истак майлида **لَنْ** юкламаси билан бирга келиши мумкин. Бунда барча ҳолда ҳам бош гап **فَ** ни сақлаб қолаверади.:

إِنْ شِئْتَ فَادْهَبْ. *Истасанг, боргин.*

إِنْ شِئْتَكَ سَلِمَ فَلَا تَضُرُّهُ. *Салим сени урушса, уни урма.*

إِنْ تَرَكْتُ هَذَا الْمَكَانَ فَلَنْ أَرْجِعَ إِلَيْهِ. *Мен бу маконни тарк этсам, ҳеч қачон бу ерга қайтмайман.*

д) шарт эргаш гап маъноси ўтган замонни англатса, бу гапнинг кесими ўтган замонда ёрдамчи феъл – **كان** билан бирга келади:

إِنْ كَانَ أَخُوكَ رَجَعَ نَجَوْتُ.

Агар аканг қайтган бўлса, сен қутқариласан.

е) гапда бош ва эргаш гап ўтган замон маъносини билдирса, **كان** юкламадан олдинги ўринга чиқади:

و كَانَ مَتَى أَرَادَ الدُّخُولَ فَتَحْتُ الْبَابَ.

У киришни истаган вақтда мен эшикни очган пайтлар ҳам бўлган.

ж) **إذا** юкламаси олдида шарт эргаш гап феъл-кесими ўтган замонда ёки шарт майлида **لَمْ** инкор юкламаси билан бирга келиши мумкин:

و ماذا يَقُولُ خَطِيْبُكَ إِذَا تَخَلَّفْتَ عَنِ الذَّهَابِ؟

Агар сафардан боʻз кечсанг, қаллигинг нима дейди?

(М.Нуайме)

و إِذَا لَمْ تَتِمَّ كُنْ مِنْ ذَلِكَ فَكُنْ حَذَرًا فِي حَدِيثِكَ.

Агар сен буни бажара олмасанг, унда гапингга эҳтиёт бўл.

(Э.Буктур)

إذا юкламаси айрим ҳолларда **ما** билан бирга келиши мумкин:

لَيْكُنْ الْمَرَاخُ دَأْبُكَ إِذَا مَا كَانَ الْجَالُ مُلَانِمًا لِلْمَزَاحِ.

Агар вазият қўтарса, ҳазил сенинг одатинг бўла қолсин.

з) **منْ** боғловчи сўз бўлиб, нафақат бош гап билан эргаш гапни боғлаб туради, балки, эргаш гапнинг эгаси вазифасида ҳам келади:

بِه تَشْعَبِي لَه لَه لَه مَنْ سَلَبِي إِيَاهُ فَهُوَ غَاصِبٌ.

Kimki mendan uni tortib'olsa, u bosqinchidir.

Шарт эргаш гапли кўшма гап бош гап билан боғловчисиз ёки юкламасиз ҳам келиши мумкин. Бунда эргаш гапнинг кесими буйрук майлида, бош гапнинг кесими эса, шарт майлида келади:

اجْتَهِدْ تَنْجَحْ.

Харакат қилсанг, муваффақият қозонасан.

псг

псг

Тўсиксиз эргаш гапли кўшма гап

Тўсиксиз эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракатнинг амалга ошишига тўскинлик қилади, лекин шунга қарамай, бош гапдаги иш-ҳаракат амалга ошган бўлади ёки амалга ошади.

Араб тилида тўсиксиз эргаш гап бош гапдан олдин ҳам, кейин ҳам, бош гапнинг ўртасида ҳам келиши мумкин ва тўсиксиз эргаш гап олдидан қуйидаги ёрдамчи сўзлар келиши мумкин:

على الرغم منْ, гарчи, رَغْمَ أَنْ, гарчи, مَعَ أَنْ, гарчи, وَ لَوْ, гарчи, وَإِنْ

Масалан:

احْتَرَمَ آراءَ الْغَيْرِ وَإِنْ تَصَادَمَتْ آرَأُوهُمْ مَعَ آرائِكَ.

Бошқалар фикрини ҳурмат қил, гарчи у сенинг фикринг билан тўғри келмасада. (Э. Буктур)

Ўзлаштирма ва кўчирма гап

Бировнинг гапи бирор кишига айнан кўчириб ёки ўзлаштириб етказилади.

Кўчирма гапда бировнинг гапи ҳеч қандай ўзгаришсиз, айнан етказилади. Араб тилида кўчирма гап муаллиф гапидан кейин келиб, улар ораси икки нукта билан ажратилади ва кўчирма гап баъзида кўштирноқ ичига олинади. Масалан:

سَأَلْتَنِي زَمِيلَةً لِي: أَسَمِعْتَ؟ قُلْتُ: مَاذَا؟ قَالَتْ: فَلَانَةٌ قَدْ تَزَوَّجَتْ مِنْ ضَابِطٍ أَعْجَبِي*.

Ҳамкасбларимдан бири мендан сўради: “Сен эшитдингми?” Мен айтдим: “Нимани?” У деди: “Қандайдир бир аёл ажнабий зобитга турмушга чиқибди.” (Бинт аш-Шатий)

Ўзлаштирма гапда муаллиф бировнинг гапини айнан етказмай, балки уни ўзгартириб етказди. Ўзлаштирма гап ўзида тўлдирувчи эргаш гапни ифода этиб, бош гап билан **إِنْ** ёки **أَنْ** боғловчилари орқали боғланади:

و فِي إِطْرَاقِي ذَكَرْتُ يَوْمَ قُلْتُ لَزَوْجِي إِنَّهُ مُمَثَّلٌ بَارِعٌ وَإِنَّهُ عَظِيمٌ وَ رُومِيو مَعًا.

Жим туриб, турмуш ўртоғимга унинг ажойиб артистлигини, у ҳам Отелло ҳам Ромео эканлигини айтганимни эсладим.

Икки маротаба нотўғри феъллар

Ўзакдаги ундошлардан икkitаси иллатли харфдан иборат бўлган феъллар икки ёқлама нотўғри феъллар дейилади. Бу тоифадаги феъллар хақида гап кетганида, **ء** (хамза) товуши ҳам иллатли харфлар таркибига киритилади.

Иллатли харфларнинг қаси ўринда турганлигига қараб, бу феъллар ўзига хос йўл билан тусланади. Буларни уч турга бўлиш мумкин:

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундошлари харфи иллатлардан иборат бўлган феъллар. Масалан:

وَعَدَ (и) *тириклай* кўймоқ; Бу феъл бир томондан **سَأَلَ** каби тусланса, иккинчи томондан **يَنْدُ** ; буйрук майлида **إِذْ** мазкур феълнинг VIII боби **إِنَّادَ**

آب (y) *шошмаслик* феъли **أَخَذَ** ва **قَالَ** каби тусланади.
 Ҳозирги-келаси замонда **يُؤُوبُ**, аниқ даража сифатдоши **أَبُّ**

2. Биринчи ва учинчи ўзак ундошлари харфи иллатлардан иборат бўлган феъллар. Масалан:

آتَى (и) *келмоқ* феъли **أَخَذَ** ва **رَمَى** каби тусланади.
 Ҳозирги-келаси замонда **يَأْتِي** буйрук майли **إِيت**

وَقَى (и) *сақламоқ*, *ҳимоя қилмоқ* феъли **وَعَدَ** ва **رَمَى** каби тусланади. Ҳозирги-келаси замонда **يَقِي**, шарт майлида **يَقْ**, буйрук майлида **قْ**.

وَقَى (и) феълининг бурук майлида тусланиши

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.ж	ق	قيا	قوا
муан.ж	قي	---	قين

2. Иккинчи ва учинчи ўзак харфи иллатдан иборат бўлган феъллар.

3.

جاء (и) *келмоқ* феъли **سَارَ** ва **قَرَأَ** каби тусланади.
 Ҳозирги-келаси замонда **يَجِيءُ**, буйрук майлида **جِيْ**, аниқ даража сифатдоши **جاء**, мажхул даража сифатдоши ва масдари **مَجِيءٌ رَوَى** (и) *ҳикоя қилмоқ* феъли **رَمَى** каби,

قَوَى (а) *кучли бўлмоқ* феъли **رَضَى** каби тусланади.

رأى феълининг ҳозирги-келаси замонда тусланиши

шахс	жинс	бирлик	иккилик	кўплик
3	муз мн	يُرى تُرى	يُريان تُريان	يُرون يُرين
2	мз мн	تُرى تُرين	تُريان تُريان	تُرون تُرين
1	муз мн	أرى		نرى

Шарт майлида **ي** - **ā** ва охирги “нун”лар тушиб қолади.
Шунинг учун буйруқ майлида:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
муз.ж муан.ж	ر رى	ريا ---	روا رين

Мазкур феълнинг IV бобида ҳамза тушиб қолади: **أرى (يُرى)**
кўрсатмоқ.

257-машк. **وَفِي** (и) ишончли, вафодли бўлмоқ феълларини ҳозирги-келаси замонда, шарт ва истак майлида тусланг.

258-машк. Қуйидаги жумлаларни ўзбек тилига таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг:

لو كنت أعرف تليفونك لتلفت لك أن ترجى زيارتك إلى الغد (م).
نعيمه). لا شك لورآه أحد من عارفه في تلك اللحظة لدش و لأنكر
أنه محسن (توفيق الحكيم). ماتت زوجة الطيب. فهل من بأس عليه لو
تزوج صاحبه؟ (بنت الشاطي). إن كان الأمر كذلك فانت على حق...
ومن كان هذا دأبه فليس لنا إن نأسف على حاله (على أبو حيدر). فإذا

كانت صور الأشياء تتغير امامنا على هذا النحو فهي اذن وهم و ليست حقيقة (محمد حسين هيكل). و اذا كان لا بد للقارئ من نصائح يريد معرفتها فاليه بعضها : إذا وجدت في مجتمع فاستمع كثيرا و تحدث قليلا: فالحدث الماهر مستمع ماهر (أمير بقطر). و لا تنسوا ابدا ان الملك ان اخذ ابنك لحرب بعيدة فستعطيك زوجتك ابنا آخر. و ان أخذ قطيعك فلسوف تنسى ذلك بعد زمن. و لكن أن أخذ أرضك فهو لا بد يريد موتك. و من يريد موتك لا يأبه لآلامك (سميان السنغالي). و مع أن زهيرا عمر طويلا فانه لم يترك ديوانا كبيرا (عمر فروخ). فاستقل رجال المطار احدى الطائرات الى مكان الحادث بالرغم من رداءة الاحوال الجوية (الأحرام).

كلمات

تَلَفَنَ	kūngiroq qılmoq
أَنكَرَ	inkor qılmoq
أَسَفَ (a)	afsuylanmoq
نَصِيحَةٌ (кўп. نَصَائِحُ)	maslahat
فَالِيهِ بَعْضُهَا	mana ulardan baʼzisi
أَلَمَ	gam-alam
الْأَحْوَالُ الْجَوِّيَّةُ	ob-хаво
أَرْجَأَ	orqaga surmoq
ظَهَرَ (a)	oʻydinlashmoq (vaziyat, ҳолат)

دَابّ	оддийлик	
تَغْيِير	ўзгармоқ	تغیر
مَلِك	подшоҳ	پادشاه
أَبَه (a)	эътибор қилмоқ	
عُمَر (y)	узоқ яшади	
حَادِث	ҳодиса	
دَهْش (a)	даҳшатга тушмоқ	
مُحْسِن	Муҳсин(исм)	
وَهْم	кўркўв	تلاطم
قَطِيع	тўда, га'та	
زُهَيْر	Зухайр (исломгача бўлган давр шоири)	
مَطَار	аэродром	
إِسْتَقْل	юбормоқ, жу'натмоқ	

259 -машқ. Қуйидаги гапларни араб тилига ўғиринг:

Деразани очганингда, хонага тоза ҳаво кирар эди. У (мз) ишлашни хоҳлаганида, барвақт уйғонган бўларди. Ўртоғимиз бемор бўлмаганида, бу муҳим маърузани қолдирмаган бўларди. Сен театрға борсанг, профессор маърузасида бўла олмайсан. Сен бўлмаганингда, у имтихондан ўта олмасди (муваффақият қозона олмасди). Махмуд келганида унга айтгинки, ўртоғи спорт ўйингоҳига кетди. Агар сен мени унутган бўлсанг, мен сени ҳеч қачон унутмайман. Агар сен билан университетға боришимни истаётган бўлсанг, мен тайёрман. Агар кўрксанг, борма. Телефонимни билсанг, банд бўлишингга қарамай, эртага эрталаб соат ўнда менга қўнғироқ қил. Сенга арабча

китобларни ўқиш зарур бўлса, мана сенга иккита китоб.
Ўртоқларимдан ҳеч бири келмаган бўлса ҳам, онам мени
соат еттида уйғотди.

260-машқ. Шарт ва тўсиқсиз эргаш гапли қўшма гап
иштирокида бешта қўшма гап тузинг.

261-машқ. Қуйидаги матнни ўзбек тилига таржима
қилинг ва грамматик таҳлил қилинг:

قصة حبشية

في يوم من الأيام التقى ضبع بابن آوى في غابة. فقبض الضبع على
ابن آوى و قال له: إما أن تحضر لي ماء و إما أن تميت لي مكانا للراحة.
فقال له ابن آوى و هو يرتعد من الخوف: "لو كنت أنا رجلا لما تجاسرت
على معاملي بهذه الصورة الفظة".

فسأله الضبع: و من هو الرجل الذي تعني؟ فأجاب: إذا أردت فتعال
معي أدلك على رجل.

و بينما هما يسيران مرا برجل مسن. فسأله الضبع قائلا: أهذا هو الرجل؟

فقال ابن آوى: لا، هذا كان رجلا، أما الآن فهو ليس برجل.

فاستمرا بالسير حتى لقيا صبيا. فسأله الضبع: هل هذا هو الرجل؟

فأجاب ابن آوى: لا، هذا سيصير رجلا. وبينما هما في طريقهما مرا بشاب

في يده بندقية. فسأله الضبع: هل هذا هو الرجل؟ فأجاب ابن آوى قائلا:

"هذا الرجل حقا. إذا كنت شجاعا فاقبض عليه".

فذهب الضبع لينقض عليه ولكن الشاب أطلق عليه فورا رصاصة

أصابته أذنه. فصدق الضبع حينئذ ابن آوى و فرك أذنه ثم ولى هاربا.

كلمات

حَبَشِيّ	хабаший (эфиониялик)	
إِرْتَعَدَ	титрамоқ	
تَجَاسَرَ	журъат этмоқ	
عَنِ (и)	назарда тутмоқ(яъни)	
إِسْتَمَرَّ بَ	давом эттирмоқ	
إِنْقَضَ عَلَى	ташланмоқ	
فَوْرًا	тезлик билан	
صَبِغَ	чиябўри	صبغ به خرد
قَبَضَ عَلَى (и)	тутмоқ	
مُعَامَلَةٌ	муомала	
دَلَّ (у)	кўрсатмоқ, ишора қилмоқ	
صَبِيّ	ўғил бола	
رَصَّاصٌ	ўқ	
أَصَابَ	тегмоқ	
صَدَّقَ	тасдиқламоқ	
إِبْنُ آوَى	шоқол	
هَيَّأَ	тайёрламоқ, тайёрлаб қўймоқ	
نَظَّ	қўпол	
مَرَّبَ	ёнидан ўтиб кетмоқ	

بُنْدُقِيَّةٌ милтиқ

أَطْلَقَ ўқ отмоқ

أَطْلَقَ رَصَاصَةً (y) отди, ўқ узди

وَلَّى هَارِبًا қочинга тушди

262-машқ. 261-машқ матнига саволлар тузинг.

263-машқ. 261-машқ матнини сўзлаб беринг.

264-машқ. Қуйидаги ҳикматли гап ва мақолларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

١) كُوْ لَا الْوَثَامُ لَهْلَكَ الْأَنَامُ .

٢) مَنْ تَأْتَى نَالَ مَا تَمَتَّى .

٣) كُوْ أَنْصَفَ النَّاسُ لَاسْتِرَاحَ الْقَاضِي .

٤) إِذَا تَخَاصَمَ اللَّصَّانَ ظَهَرَ الْمَسْرُوقُ .

٥) مَنْ طَلَبَ شَيْئًا وَجَدَّ وَجَدَ .

الدَّرْسُ الثَّالِثُ وَ الثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС

Тушум келишиги ҳақида

Келишиклар ичида араб тилида энг кўп қўлланиладигани тушум келишигидир. Чунки у гапда жуда кўп грамматик муносабатларни билдиради.

Кўпинча гапда воситасиз, айрим ҳолларда воситали тўлдирувчи ҳам тушум келишигида келиши маълум.

Араб тилида шундай феъллар мавжудки, улар икки ва ундан ортиқ сўзни тушум келишигида бошқаради.

ظَنَّ “Билиш”, “ўйлаш”, “гумон қилиш” маъноларидаги
وَجَدَ ўйламоқ, гумон қилмоқ, زَعَمَ ўйламоқ, гумон қилмоқ,

топмоқ, билмоқ, *حَسَبَ* ҳисобламоқ, *عَدَّ* санамоқ, *عَلِمَ* билмоқ, *رَأَى* кўрмоқ ва шу каби, шунингдек, II ва IV бобдаги ўта ўтимли феъллар ўзидан кейин иккита сўзни тушум келишигида бошқаради. Шулардан бири воситасиз тўлдирувчи бўлса, иккинчиси воситали тўлдирувчидир. Масалан:

وَجَدْتُ أَبَاكَ عَالِمًا .

Мен отангни олим билдим.

mem-505

ظَنَّ مُحَمَّدًا عَاقِلًا .

505

У Маҳмудни оқил деб ўйлади.

أَرَى الْعِلْمَ نَافِعًا .

Мен билимни фойдали деб биламан (ўйлайман).

سَمِيَ ابْنُهُ مُحَمَّدًا .

У ўлини Муҳаммад деб атади. (У ўлига Муҳаммад деб исм қўйди.)

Шунингдек, тушум келишигида келган икки тўлдирувчи VIII боб феъллини келишини ҳам талаб қилиши мумкин:

إِتَّخَذَ الْجَارَ صَدِيقًا . *У қўшинини дўст сифатида танлади.*

Тушум келишигида келган уч тўлдирувчи эса IV боб феъллини хабар бериш маъносида келишини талаб қилади:

أَعْلَمْتُ مُحَمَّدًا الْحَرْفَةَ لَازِمَةً .

Мен Муҳаммадга бу касбнинг кераклиги ҳақида айтдим.

Биргаликни ифодаловчи тушум келишиги

Араб тилида иш-ҳаракатнинг биргаликда бажарилишини билдириш учун ишлатиладиган грамматик категория мавжуд бўлиб, уни биргалик тўлдирувчиси деб аташ мумкин. Бу тўлдирувчи *وَ* боғловчисидан кейин тушум келишигида келади. Масалан:

148

М

وہا انا ذاہبٌ لِأَتَنَاوَلَ وِإِیَّاهُ الْعِشَاءُ.

Мана, мен у билан овқатланиш учун кетяпман.

سَارَ الْعَمَالُ وَالنَّیْلُ.

Ишчилар Нилга қараб йўл олишди.

Юқоридаги жумлаларда **إِیَّاهُ** ва **النَّیْلُ** сўзлари биргаликни ифодаловчи тушум келишигидир.

Мавҳум отлар

Иш-харакат, сифат ёки ҳолат ҳолат ҳақидаги мавҳум тушунчаларни ифодаловчи отлар мавҳум (абстракт) отлар дейилади. Мавҳум отлар сўз охирига **یَّة** — кўшимчасини кўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

أَبٌ *ота* — أَبَوِيَّةٌ *оталик*

إِنْسَانٌ *инсон* — إِنْسَانِيَّةٌ *инсонийлик*

قَابِلٌ *қабул қилувчи* — قَابِلِيَّةٌ *қобилият*

Кичрайтма отлар

Ўзбек тилида бўлгани каби араб тилида ҳам кичрайтма отлар мавжуд бўлиб, улар эркалаш, кичрайтириш маъносида қўлла-нади. Кичрайтма отлар уч ўзакли отлардан **فُعِيلٌ** қолипидан, тўрт ўзакли отлардан **فُعَيْلٌ** қолипидан ҳосил қилинади.

كَلْبٌ *кучук* — كُتَيْبٌ *кучукча*

تُغْلَبٌ *тулки* — تُغَيْلِبٌ *тулкича*

Беш ўзакли отлардан тўрт ўзакли отлар каби кичрайтма отлар ҳосил қилинади ва бунда охириги ўзак харф тушириб қолдирилади:

سَفَرَجَلٌ *беҳи* — سَفَيْرَجٌ *беҳича*

عُنْدَلِبٌ *булбул* — عُنْدَلٌ *булбулча*

Биринчи бўғинида чўзиқ унли мавжуд бўлган сўзлардан **فُوَيْعِلٌ** вазнида кичрайтма отлар ҳосил бўлади. Масалан:

بَابٌ эшик – **بُوبٌ** эшикча

فَارِسٌ бозбон – **فُؤَيْرِسٌ** кичкина бозбон

عُصْفُورٌ чумчуқ – **عُصْفَيْرٌ** чумчуқча

– **ان** кўшимчасида тугайдиган эркаклар исмидан кичрайтма отлар ясалганида мазкур кўшимча сақланади.

سَلْمَانٌ (эркалар исми) – **سَلَيْمَانٌ** (кичрайтма эркаклар исми)

Кичрайтма от шакллари айрим предлогларда ҳам қўлланилади ва шу предлоглардаги маънонинг оз ёки киска эканлигига ишора қилади. Масалан:

قَبْلٌ – **قَبِيلٌ** бир оз олдин

فَوْقٌ – **فُوقٌ** бир оз устида

بَعْدٌ – **بُعَيْدٌ** бир оз кейин

Дона отлар

Дона отлар бир хил предметлар ичидан бир донасини билдиради ва у от охирига "ة" ҳарфини қўшиш билан ҳосил қилинади.

حَمَامٌ кантарлар – **حَمَامَةٌ** кантар

سَمَوْنٌ сомон – **سَمَوْنَةٌ** сомоннинг бир чўти

ذَهَبٌ тилла – **ذَهَبَةٌ** тилла бўлакчаси

Пайт эргаш гапли қўшма гап

Бош гапдаги иш-ҳаракатнинг бажарилиш пайтини билдирувчи эргаш гап пайт эргаш гап дейилади. Араб тилида

пайт эргаш гап бош гапдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин. Пайт эргаш гап куйидаги ёрдамчи сўзлар билан бошланади: *إِذَا* *مَتَى*, *حِينَ*, *عِنْدَمَا*, *لَمَّا* қачон, қачонки, ҳар қачон.. Булардан ташқари яна *بَيْنَمَا*, *بَيْنَا*, *رَيْثَمَا*, *حَتَّى*, *قَبْلَ أَنْ*, сўзлари билан ҳам бошланади.

فَلَمَّا نَامَ الصَّيَّادُ أَخَذَ الدَّبَّ يَحْرُسُهُ.

Овчи ухлаб қолганда айиқ уни қўриқлашига тушиди.

Ҳол эргаш гапли кўшма гап

Ҳол эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракат объекти ёки субъектининг шу иш-ҳаракат бажарилаётган пайтдаги ҳолатини билдиради. Шунингдек, эргаш гапдаги иш-ҳаракатнинг бош гапдаги иш-ҳаракат билан бир вақтда содир бўлаётганлигини ифодалайди. Ҳол эргаш гап бош гапдан кейин келади. Ҳол эргаш гап бош гапга *وَ* боғловчиси орқали ёки бевосита бирикади.

فَأَجَابَ الخَادِمُ وَهُوَ يَغْلِقُ البابَ: ...

Ва хизматчи эшикни оча туриб жавоб берди:

(Усмон Али Нур)

إِنَّهُ اسْتَيْقَظَ قَبِيلَ الْفَجْرِ وَظِلَامُ اللَّيْلِ لَمْ يَنْقَشْ.

У ҳали тунги зулмат тарқалмаган шафақ олдидан уйғонди.

Бундай эргаш гаплар ўтган замон феъли билан бошланса, *وَ* боғловчиси *قَدْ* юкламаси ёки *كَانَ* ёрдамчи феъли билан бирга келади. Масалан:

فَلَمْ تُجِبْ سَنِيَّةً وَ لَبِثْتَ لَحْظَةً سَاكِتَةً تَنْظُرُ إِلَى والدَاتِهَا فِي غَيْظٍ.

Сания хафа бўлган кўйи онасига қараркан, жавоб бермай, бир лаҳза жим турди.

Ўрин эргаш гапли кўшма гап

Бош гапдаги иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрнини билдирадиган эргаш гап ўрин эргаш гап ҳисобланади. Ўрин эргаш гап араб тилида бош гапдан кейин келади ва:

حَيْثُ أَيَّمَا، حَيْثُمَا، مِنْ حَيْثُ، إِلَى حَيْثُ، حَيْثُ
воситасида шаклланади. Масалан:

حَيْثُ الْحَيَاةُ هُنَاكَ الرَّجَاءُ.

Қаерда ҳаёт бўлса, у ерда умид бор.

(М.Нуайме)

265-машқ. Қуйидаги кичрайтма отларни ўқинг ва асл ҳолини аниқланг.

حسين، زهير، فضيل، مسيلمه، عيد الله، أبو عبيدة، ابن عيينة، أم الخويرث

266-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ёзинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва ундаги кичрайтма отлар остига чизинг:

خرج عباس من بيته قبيل الفجر... و إنك درست الكمنجة في
إيطاليا ثم عدت الى بلادك لترتق من موهبتك بعيد أن مات والدك
و لم يتركك لك من حطام الدنيا غير كمنجتك... و لو أن كل من في
الأرض من نقدة حاولوا أن يجعلوا من شويعر شاعرا و من كويتب كاتبا
و أن يسدوا السبل على الكويتيين و الشويعرين لا يقتحمون حومة
الأدب لبأوا بالفشل من غير شك (ميخائيل نعيمة).

كلمات

كَمَنَجَةٌ скрипка

حُطَامٌ синиқ, бўлак, парча, қолдиқ

حُطَامُ الدُّنْيَا	тинчлик равнақи, жараёни
حَوْمَةٌ	гирдоб, камар, қизгин пайт
إِرْتَرَقَ	озиқланмоқ
حَاوَلَ	ҳаракат қилмоқ
سَدَّ (y)	ёпмоқ
بَاءَ (y)	қайтмоқ
مَوْهَبَةٌ	ҳадя, ҳадя этиши
نَاقِدٌ (кўп. نَقَدَةٌ)	танқидчи
إِفْتَحَمَ	қатъий ташланмоқ
بَاءَ بِالْفَشَلِ	муваффақиятсиз тугамоқ

267-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг, тўлдирувчига аҳамият берган ҳолда грамматик таҳлил қилинг.

علمت سليما ليبيا. تعلمون الفراق مرّا. أما ظننتم السحاب ممطرا؟ عددنا
 اخاه سخيا. أعطت المعلمة التلميذة المجتهدة جائزة ثمينة. توجه الفلاحون و
 الفجر. قرات و السراج. سافرت و إياه. لا اسافر و السفية أبداً.
 و ليس ينكر أحد الاثر الايجابي لهذه المؤتمرات الثلاثة خاصة. إنما كلها
 تجاوزت و الوضع العربي التحرري و نادت بوجود مشاركة الادباء ابناء
 شعبهم العربي في كفاحهم التحرري المعظم (الثقافة الوطنية). و سنحاول
 أن نجيب عنها (أي الأسئلة) باختصار يتفق و طبيعة هذا الكتاب (موسي
 سليمان). و إنه لمن الخير للدولة أن تعيش و الادب في سلام نام... و اخيرا
 يسير و إياهم الى الساحة الكبيرة امام الهيكل (ميخائيل نعيمة).

کلمات

لَيِّبٌ	ақлли
تَوَجَّهَ	йўл олмоқ
تَجَاوَبَ	жавоб бермоқ, тўғри келмоқ
تَحْرُورٌ	озод этувчи
هَيْكَلٌ	катта бино
مُرٌّ	аччиқ
ثَمِينٌ	қимматбаҳо
سِرَاجٌ	чироқ
إِيجَابِيٌّ	ижобий
وُجُوبٌ	зарур бўлиш, (вожиб)
مُمَطَّرٌ	ёмғирли
سَخِيٌّ	сахий
وَضَعٌ	ҳолат, буйруқ, амалга ошириш, тугатиш
سَفِيَّةٌ	нодон
إِخْتِصَارٌ	қисқариш

268-машқ. Куйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Биз дўстингни ақлли деб билдик. У (мн) ўғлининг исмини Салим деб қўйди. Опангга арабча китобни бердим. Улар талабаларимизга рус тилини ўргатдилар. Нодон билан ҳеч қачон бахслашма. Талабалар тонгда далага йўл олишди. У биз билан нонушта қилиш учун ошхонага келяпти. Ўтган йиғилишнинг (яхши) натижасини ҳеч ким инкор этмайди. Бу макола газета талабларига жавоб бермайди.

269-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг.

فلما كان الصيف سافرنا جميعا إلى أوروبا... كان كل تفكيره، متى فرغ من عمله، كيف يزيدني سعادة وهناءة... و كان لزوجي أصدقاء من رجال السلك السياسي الأجانب لا أدري كيف و لا متى عرفهم (محمد حسين هيكل). و بعد أن صافحه سأله عن منزل ذلك الموظف ولحسن حظّه كان صاحبه يعرف المنزل فوصف له (عثمان علي نور). علي أن السيد أنقذني حين أمرني بالذهاب إلى غرفة المكتبة و جمع الصور المنتشرة على بساطها... و لم تزد، بل إنطلقت و بقيتُ حيث كنت أنبش الأرض بعود من حطب القطن ذاهلة لأعني (بنت الشاطيء).

في شمس ابريل سحر ليس تعرفه بقية الشهور، لا سيما في المدن المكتظة بالسكان مثل نيويورك و لندن و باريس حيث يقضى الناس الشتاء و كأنهم في حصار... و أخرج جبران محفظة صغيرة من جيبه و عد ما فيها من الدراهم ، ثم نهض و مشى و هو لا يعرف أين يقصد و ماذا يبتاع* (ميخائيل نعيمة). فاجاب و هو يحاول هذه المرة أن ينظر إليها... واستطرد عباس يقول و هو يحسب صاحبه يسمع له (توفيق الحكيم). و وقفت عن كتب من دار الصديق أتطلع إليها (محمود تيمور).

كلمات

هَناة rohat

لِحُسْنِ حَظِّهِ унинг бахтига

إِطْلَقَ	кетмоқ
نَبَشَ (y)	қазимоқ
صَافَحَ	құл бериб кўришмоқ
سَيَّدَ	жаноб
بَسَّاطَ	гилам
عَوَّدَ	таёқ, чўн
مُوظَّفَ	хизматчи
أَنْقَذَ	қутқармоқ
مُنْتَشَرٌ	ейилган
حَطَبٌ	ноя, гарам
ذَاهِلٌ	айрилиб қолган
إِسْتَطْرَدَ	давом эттирмоқ
سَحَرٌ	сехр-жоду
قَضَى (и)	ўтказмоқ (вақтни)
وَعَى (и)	эсламоқ
كَثَبٌ	яқинлик
حَصَارٌ	қамал
مَثَلٌ	каби, мисли
إِيتَاغٌ	сотиб олмоқ
تَطَلَّعَ	қарамоқ, назар ташламоқ
اِكْتَضَّ	тула бўлмоқ

270-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Ўқув йили бошланган пайтда, бизлар университетга қайтдик. Ҳар доим у ишдан бўшаганида, аввал уйга, сўнг дам олгани шаҳар боғига боради. У (мн) Европага кетиш арафасида унинг яқинлари ва ўртоқлари хайрлашиш учун келишди. Биз уни кузатган ҳолда уйи яқинида турдик. Талабалар университет эшиги яқинида турган пайтда, у (мн) улар ёнидан ўтиб кетди. Кейинги кун эрталаб уйғонганимизда унинг столи устида иккита мактуб кўрдик. Мен эрта билан ҳали куёш тоғ ортида бўлган вақтда уйғондим. Куёш ботиш арафасида бизлар уйдан чиқдик. Кеча қайтган жойимизга борамиз. Ўртоқларим хонамга кирганида улар-га қараб туриб, бир лахза жимиб қолдим. У билан қўл бериб сўрашганимдан сўнг унинг қишлоқдаги ҳаёти ҳақида сўрадим. Қиз қаерга боришини ва нима иш қилишини билмай туриб кетди. У кетди, биз эса унга қадар икки соат ўтирган жойда қолдик.

271-машқ. Ўрин ва пайт эргаш гапли қўшма гап иштирокида бешта гап тузинг.

272-машқ. Қуйидаги матнни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг:

محمود

في السيارة العامة

كان محمود يركب السيارة العامة مع صديقه سليم. فلما وقفت في إحدى المحطات صعدت فيها سيدة تحمل طفلها ولم يكن بالسيارة مقعد خال تجلس فيه. فبادر محمود إلى الوقوف و دعا السيدة إلى الجلوس مكانه، فشكرت له أدبه. و التفت سليم فرأى رجلا كبير السن واقفا يستند إلى ظهر الكرسي فنهض و دعاه إلى الجلوس مكانه، فشكر له مروته.

و للركوب في هذه السيارات آداب يراعيها المهذبون. فاذا وقفت السيارة في محطة نزل منها من يريد النزول ثم بدأ يصعد فيها من يريد الركوب في ترتيب و هدوء من غير تزاحم.

و الراكب المهذب يلتزم ألا يأتي بشيء يضايق الراكبين معه. و اصحاب المروءة اذا رأوا شيخا ضعيفا أو سيدة تحمل رضيعا أو تضعف عن الوقوف قاموا من كراسيهم ليجلس من هو أضعف منهم فيكون عملا إنسانيا جميلا. و مهما يكن عمل الخير صغيرا فإنه جميل، و جميل أن يؤديه الانسان راضيا مختارا غير منتظر جزاء و لا شكرا إلا تلبية الضمير. و قد رأيتُ الناس في بعض المدن الكبيرة ينتظرون السيارة العامة فيقفون في صف، بالترتيب. كلما حضر راكب وقف بعد سابقه حتى اذا جاءت السيارة راكبوا بترتيب و قوفهم من غير تزاحم و تسابق. و رأيتُ في مدينة اخرى بجوار محطات السيارات العامة عمودا بطول الانسان به صندوق صغير. و في الصندوق فتحة يظهر منها طرف شريط من الورق عليه رقم. فاذا جاء راكب قطع طرف الشريط و اخذه، فيه رقم ترتيبه فاذا جاءت السيارة ركب المنتظرون بترتيب الأرقام التي اخذوها. و اذا استوفت السيارة عدد ركبها لم يصعد أحد من الذين معهم الأرقام، بل ينتظرون في هدوء و رضى حتى تجيء السيارة التالية فيكون لهم قبل غيرهم حق الركوب.

القراءة الابتدائية" الجزء ١

كلمات

خال бѣш

بادر шовишок

مُهَذَّبٌ тарбияли, маданиятли

ضايِقٌ уялмоқ

مُرُوَّةٌ мурувватли, интизомли

إِسْتَدَّ суянмоқ

تَرَاخَمَ итариш, сиқилиш

إِلْتَزَمَ возжиб деб билмоқ

صَعِدَ (a) қўтарилмоқ

رَاعَى риоя қилмоқ

هُدُوَّةٌ тинчлик

أَدَى бажармоқ

رَضِيعٌ зўдак

ضَعِفَ (y) заиф бўлмоқ

رَقَمَ (кўп. أَرْقَامٌ) рақам

تَال кейинги

تَلِيَّةٌ чақириққа жавоб бермоқ

مَحَطَّةٌ бекал

إِسْتَوَى буткул термоқ

فَتْحَةٌ очиқ жой

ضَمِيرٌ виждон

عَمُوْدٌ устун, қозиқ

شَرِيْطٌ тасма

273-машқ . 272-машқ матнига саволлар тузинг.

274-машк. 272-машк матнини сўзлаб беринг.

275-машк. Қуйидаги ибораларни ўзбек тилига ўғиринг, грамматик таҳлил қилинг ва ёд олинг:

- (۱) مَنْ قَالَ مَالًا يَنْبَغِي سَمِعَ مَالًا يَشْتَهِي.
- (۲) سُرُّكَ أَسِيرُكَ إِذَا تَكَلَّمْتَ بِهِ صَرْتَ أَسِيرَةً.
- (۳) مَنْ حَفَرَ حَفِيرًا لِأَخِيهِ كَانَ حَتْفُهُ فِيهِ.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَ الثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ТҮРТИНЧИ ДАРС

Кучайтирма майл

Кучайтирма майл иш-ҳаракатнинг келгусида албатта амалга ошишини билдиради. У феълнинг истак майлидаги феъл охирига ташдидли ن ёки сукулли ن ҳарфини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан: يَعْلَمَنَّ : يَعْلَمُ U албатта билиб олади.

2-3-шаҳс кўплик музаккар жинс ва 2-шаҳс бирлик муаннас жинс охиридаги чўзик унли وا ў ва ى - ī ҳарфлари қисқа унлига ўзгаради. Масалан:

ёки تَكْتَبَنَّ , يَكْتَبَنَّ - تَكْتُبُوا , يَكْتُبُوا
ёки تَكْتُبَنَّ - تَكْتُبَنَّ تَكْتُبَنَّ , يَكْتُبَنَّ

Иккала жинснинг иккилик шаклида ва 2-3-шаҳс кўплик муаннас жинсда “енгил нун” ишлатилмайди, балки “оғир нун” ишлатилади. Бунда ташдиднинг “фатҳа”си “қасра”га айланади. Масалан:

: تَكْتُبَان , يَكْتُبَان - تَكْتُبَا , يَكْتُبَا
تَكْتُبَان , يَكْتُبَان - تَكْتُبَان , يَكْتُبَان

Кўпинча кучайтирув майли феъл олдига кўйиладиган ل юкламаси билан ишлатилади ва бу юклама кўшимча маъно ифодаламайди. Масалан:

وَلْتَبْلُوْكُمْ. *Ва биз албатта сизни синаймиз.*

وَاللهُ لَا فَعْلَنَ كَذَلِكَ. *Худо ҳаққи, мен шундай қиламан.*

Кучайтирма майл бўлишли ва инкор маънодаги буйрук майли билан ҳам ишлатилади. Бунда буйрук майли сукун билан тугаган бўлса, бу сукун фатхага ўзгаради. Масалан:

تَعْلَمَنَّ *албатта ўрган* – يُرْغَن تَعْلَمَ

اجْتَهِدَنَّ *албатта ҳаракат қил* – اجْتَهِدْ *ҳаракат қил*

لا تَفْتَحَنَّ *ҳеч қачон очма* – لا تَفْتَحْ *очма*

Истак-хоҳишни билдириш

Истак-хоҳишни билдиришда ўтган замон феъли қўлланади. Масалан:

عَاشَ السَّلَامُ! *Яшасин тинчлик!*

Шунингдек, 3-шахс буйрук майли ل предлоги билан ҳам қўлланганда шу маънони билдиради.

لَيَسْقُطَ *Империализмга ўлим!* لَاسْتَعْمَارُ!

Амалга ошиши мавҳум бўлган хоҳиш-истакни англатиш учун لَيْت ёки يَالَيْتَ қани эди сўзлари ишлатилади. Масалан:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ! *Қани эди ёшлик қайтиб келса!*

وَيَا لَيْتَ الْوَاقِعَ كَانَ مُصْداقًا لِّمَا تَقُولُونَ!

Қани эди ҳақиқат сиз айтаётганини тасдиқласа!

Мақтов ва таҳқир феъллари

Бундай феълларга **نَعَمَ** (мн. **نَعَمْتُمْ**) қандай яхши! ва **بُئْسَ** қандай ёмон! феъллари киради. Улар замонга қараб ўзгармайди. Бу феъллардан кейинги биринчи от макталадиган ёки таҳқирланадиган от гуруҳга мансуб маънони ифодалайди. Иккинчи от макталадиган шахс ёки предметни билдиради. Буларнинг ҳар иккиси ҳам бош келишиқда келади. Масалан:

نَعَمَ الصَّدِيقُ مُحَمَّدًا! Бу Муҳаммад қандай яхши дўст!

بُئْسَ الرَّجُلُ مُحَمَّدًا! Бу Маҳмуд қандай ёмон киши!

Булардан ташқари яна мазкур маънони билдирадиган **حَبَدًا** қандай яхши! ва унинг инкор шакли **لَا حَبَدًا** қандай ёмон! феъли ҳам мавжуд.

Шахси номаълум гап

Эгаси мавжуд бўлмаган ва кесим ифодалаган иш – ҳаракатнинг бажарувчиси номаълум бўлган гап шахси номаълум гап дейилади. Шахси номаълум гап учун муҳими ўша иш-ҳаракатнинг бажарувчиси эмас, балки унинг бажарилиш фактидир. Араб тилида шахси номаълум гапнинг кесими ўтган ва ҳозирги-келаси замонда бўлиши мумкин, шунингдек, кесим 3-шахс бирлик музаккар жинс аниқ ва мажҳул даражада ҳамда 3- шахс кўплик музаккар жинсда бўлиши мумкин. Масалан:

а) **قِيلَ** айтілди; **يُقَالُ** айтілади; **يَجُوزُ** ижозат берилади

б) **قالوا** айтілди; **يقولونَ** айтілади

Масалан:

قِيلَ فِي كِتَابٍ "كَلِيلَةُ وَدَمْنَةُ" إِنَّهُ كِتَابٌ خَالِدٌ.

“Калила ва Димна” китобида айтилидики, у абадий китобдир. (Мусо Сулаймон).

Баъзан бундай гапларда кесим бўлиб келган феълнинг аниқ нисбат сифатдоши гапнинг формал эгаси бўлиши мумкин. Бунда феъл музаккар жинс бирлик аниқ нисбатда бўлади. Масалан:

وَأَرْجَفَ الْمَرْجِفُونَ أَنَّ الزَّوْجَةَ دَبَّرَتْ مُؤَامَرَةً لِّزَوْجِهَا.

Ёлгон тарқатадиган кишилар хотини эрига қарши суиқасд уюштираётгани ҳақида ёмон хабар тарқатишди. (Бинт аш-Шати)

Ўхшатиш эргаш гапли қўшма гап

Ўхшатиш эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракатнинг қандай ёки нимага ўхшаб амалга ошганлигини билдиради. Бошқача айтганда, бош гапдаги иш-ҳаракат эргаш гапдаги иш-ҳаракатга ўхшатилади. Шунинг учун у ўхшатиш эргаш гап дейилади. Ўхшатиш эргаш гап, одатда, бош гапдан кейин қуйидаги ёрдамчи сўзлар билан бошланади:

كَاثِمًا, كَانَّ, كَانَّ, مِثْلَمَا, كَمَنْ, كَمَا. Масалан:

وَالرُّعَاةُ يُحِبُّونِي كَمَا يُحِبُّونَ رِفَاقَهُمْ.

Ўтонлар мени худди дўстларини севишигандек севишади.

فَعَادَ يَنْظُرُ إِلَيَّ كَمَنْ يَرَانِي لِأَوَّلِ مَرَّةٍ.

У худди мени биринчи марта кўраётгандек менга қарай бошлади. (Бинт аш-Шати)

Сабаб ва мақсад эргаш гапли қўшма гап

Сабаб эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракатнинг бажарилиш сабабини билдиради. Сабаб эргаш гап бош гапдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин ва унинг олдидан қуйидаги ёрдамчи сўзлар келади: إِذْ, بِمَا أَنَّ, لِأَنَّ, لِمَا.

Масалан:

زِيَارَاتِي لَهُمْ نَادِرَةٌ لِأَنَّ حَيَاتِي بَعِيدَةٌ عَنْ حَيَاتِهِمْ.

Мен уларни гоҳида кўришга бораман, чунки менинг ҳаётим улар ҳаётидан йироқ.

Бош гапдаги иш-ҳаракатнинг бажарилишидан кўзланган мақсадни билдирувчи эргаш гап **мақсад эргаш гап** дейилади. Мақсад эргаш гап бош гапдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин. У бош гапга бирикиши учун қуйидаги ёрдамчи сўзлар ишлатилади: **لَ , كَيْ , أَنْ**

تَوَجَّهَ الطَّالِبُ إِلَى مَصْرَ لِيَذْرُسُوا هُنَاكَسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ .

Араб тилини ўрганиш мақсадида талабалар Мисрга жўнаниди.

Содда гапнинг махсус тури

Араб тилида шундай гаплар мавжудки, унда аввал эга, сўнг от кесимли ёки феъл кесимли гапдан иборат бўлган кесими келади: асосий гапнинг эгасига жинсада ва сонда мослашган бирикма олмош кесим вазифасида ишлатилаётган гапнинг бирор бўлагига қўшилиб келади. Масалан:

الكَسْلُ عَاقِبَتُهُ الْفَقْرُ. Дангасалик оқибати фақирликдир.

بَنِي عُمُرُهَا تِسْعُ سَنَوَاتٍ. Қизим тўққиз ёшда.

Бу гаплар қуйидагича шаклда бўлганида биз жуда осон тушунардик:

عَاقِبَةُ الْكَسْلِ الْفَقْرُ.

Махсус турдаги олдинги гапнинг кейинги оддий гапдан фарқи шундаки, улар мантикий урғу кесим ўрнида келадиган гапларнинг эгасига қаратилган бўлади.

Агар гапнинг кесими ўтимли феъл билан ифодаланган бўлса, асосий гапдаги эга шу феълнинг мантикий воситасиз тўлдирувчиси ҳисобланади. Масалан:

الْجَرِيدَةُ طَاعَهَا الْمَعْلَمُ. Ўқитувчи ўқиган газета.

Икки томонлама мослашган аниқловчи

Сифат ва сифатдошдан ясалган мослашган аниқловчи аниқланмиш билан тўрт жиҳатда мослашиши маълум. Масалан:

جاءني رجلٌ حسنٌ. Ёнимга чиройли киши келди.

Бундан ташқари араб тилида яна шундай мослашган аниқловчилар ҳам мавжудки, улар ўзидан олдинги ва кейинги сўз билан мослашади. Бундай ибораларда аниқловчи ҳар доим бирликда келади. Аслида бу аниқловчи ўзидан кейинги сўзни аниқлаб келади, яъни бу аниқловчининг аниқланмишидир. Бу аниқланмиш билан аниқловчи биргаликда олдинги сўзни аниқлаб келади. Морфологик жиҳатдан эса, аниқловчи жинсда ўзидан кейинги сўз билан, ҳолат ва келишикда эса ўзидан олдинги сўз билан мослашади. Бу иборанинг охирги компоненти доим бош келишикда келади. Масалан:

جاءني رجلٌ حسنٌ أخوه.

Менинг ёнимга акаси чиройли бўлган киши келди.

رَأَيْتُ رجلاً حسنًا أخوه.

Мен акаси чиройли бўлган кишини кўрдим.

رَأَيْتُ امرأةً حسنًا وجهها.

Мен чиройли юзли аёлни кўрдим.

جَلَسْنَا فِي الْحَدِيقَةِ الْكَثِيرَةِ أَثْمَارَهَا.

Биз меваси кўп бўлган боғда ўтирдик.

276-машқ. Қуйидаги жумлаларни ўқинг, грамматик таҳлил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

نعم عباس صديقه الحميم!... بهذا تنظيم هذه المراعي الطبيعية
الواسعة و استثمار صوف حيواتها و ألبانها! (توفيق الحكيم). بنست
السعادة تفرض على فوضا!... ليتك عرفت مقدار معرفتي له! (ميخائيل

نعيمة). لكن هو الشباب يا ميشا نزقه اسرع من حكمته و غضبه أقوى من عدله (جبران). فكل فتاة مهيبة لا تعرف اليوم أن تلعب إحدى آلات الطرب ينقصها شيء جوهرى لحياقتها الزوجية (محمد حسين هيكل). و هو أن الرجل قد أغراه ثراء المرأة و أما المرأة قد فتنها الرجل (يوسف السباعي). و امثال هذه الدراسات لا يمكنها أن تكون سريعة مختصرة (الثقافة الوطنية).

كلمات

حميم	қадрдон дўст
فَرْض (a)	умид қилмоқ, масъулият юкламоқ
نَزَق	енгилтаклик, мулоҳазасизлик
جَوْهَرِي	жисоддий, муҳим, аҳамиятли
ثَرَاء	бойлик
مِيشَا	Миша (исм) ¹
(مَرَاعِ كُؤِ) مَرَعِي	яйлов, ўтлоқ
فَرَض	фарз
طَرَب	ўйин-қулги, муסיқа
نَقَصَ (y)	етмади
أَغْرَى	қизиқтирмоқ
صُوف	жун
شَبَاب	ёшлик
(دِرَاسَاتِ كُؤِ) دِرَاسَة	ўргангани, изланиши

¹ . Жубран Россияда тахсил кўрган Михаил Нуаймени шундай деб атаган.

АЛЛЕ ПАРБ МУСИҚА АСБОБИ

МАФТУН ҚИЛМОҚ, ҚИЗИҚТИРМОҚ (И) ФТН

277-машк. Қуйидаги қўшма гапларни ўқинг, грамматик таҳлил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

لم يبق محسن صبرا عن مصر دقيقة واحدة بعد اليوم. و ما الذي يقيه هنا الآن و قد استلم الخطاب و قرأه مائة مرة حتى حفظه عن ظهر قلب؟... فصدق قلب محسن دقا قويا كأنما هو خائف. و لكنه فمض أخيرا واتجه نحو الحائط كما فعلت المراتان... غير أنه دهش إذ وجد المكان خاليا... فتردد محسن لحظة ثم رفع رأسه فجأة كمن صمم أن يتشجع قليلا (توفيق الحكيم).

و لكني جعلت أرجئ هذا من وقت إلى آخر رغبة في أن أعيد النظر في الكتاب فأغير و أبدل، لأني كنت و ما زلت أعتقد أن فيه فصولا و أقساما تحتاج إلى التغيير، لا لأني رجعت عن رأيي فيها، بل لأن الرأي موجز مختصر يحتاج إلى شيء كثير من البسط و التفصيل (طه حسين) و كانت حياتهن جميعا تفتقر في كنف الزمان كما تفتقر العوامة على سطح الماء... لقد رآني قبل اليوم و تحدث إليّ و الآن يسألني من أكون ثم ينصرف عني إلى صورته كأن لم يرن من قبل (بنت الشاطئ). أ آدمية أنت حقا، عشت في هذه الدنيا كما انا أعيش أم كنت خيالا؟ (محمود تيمور). ليس من يكتب بالخبر كمن يكتب بدم القلب (جبران). و شغلت بهذه الطفلة عن كل شيء آخر، حتى عن أبيها الذي كان يحبها من اجلي كما اخذت أحبه من أجلها (محمد حسين هيكل). إنه منقوش في مخيلتي كأنما حدث بالأمس فقط (يوسف السباعي). و تاب بعد ذلك أن يشغل بالسياسة كما إشتغل بها زميله عبد الله النديم و قصر نفسه على

الاصلاحات الداخلية كما فعل رئيسه على مبارك (أحمد أمين). لم تكن حاجة البشرية في عصر من العصور ماسة إلى السلم مثلما هي اليوم (الطريق).

كلمات

أطاق	бажара олмоқ
عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ	ёддан, қалб тўридан, астойдил
فَجَاءَ	кутилмаганда
مَوْجَزٌ	мўжаз, ихчам, қисқа
عَوَآمَةٌ	пўкак
تَابَ (y)	тавба қилмоқ
بَشَرِيَّةٌ	башарият
مِصْرٌ	Миср
دَهَشَ (a)	ҳайратланмоқ
صَمَّمَ	ечмоқ (муаммони), ҳал этмоқ
مُخْتَصَرٌ	қисқа
سَطْحٌ	сатх, юқори қисм
مُخَيَّلَةٌ	тасаввур
قَصَرَ	чекламоқ
قَصَرَ نَفْسَهُ عَلَى	буткул ўзини бағишламоқ
إِسْتَلَمَ	олмоқ
تَرَدَّدَ	тараддудланмоқ

أَعَادَ النَّظَرَ (في) кўриб чиқмоқ, қараб чиқмоқ

بَسَطَ батафсил баён

خَيَال хаёл

إِصْلَاحَات ислоҳотлар

278-машқ. Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Бизнинг мамлакатда ҳаёт қанчалар чиройли! Айтишларича, у ишни ташлаб, шаҳардан кетган. Айтишларича, араб тили дунёдаги энг кийин тилдир. Ўқитувчи Салимни ўз ўғлидек севади. Мен у билан шундай гапиришни бошладимки, худди уни биринчи марта учратгандай. Бироқ, худди нима деб жавоб беришни билмагандек, мен унинг саволларига жавоб бермадим. У трамвайда келди, чунки у узоқда яшайди. Сен (мн) мен каби бахтиёр ва тўқинликда яшаяпсан. Фотима профессор маърузасини диққат билан тинглади ва уни яхши тушунди. Мен бу ишни ташлаб қўйдим, чунки касал бўлиб қолдим. Сен уни кечагина учратдинг, бироқ у ҳақда илгари кўрмагандек сўраяпсан. Ўйла-димки, сен ўз фикрингдан қайтдинг, чунки узоқ жим турдинг.

279-машқ. Сабаб ва мақсад эргаш гапли қўшма гап бўлган бешта гап тузинг.

280-машқ. Қуйидаги жумлаларнинг ўқинг, грамматик таҳлил қилинг:

لنا منزل جيد هواؤه. وجدت أباك شخصا نافعة نصيحته. كان عليه ثوب ممزقة اطرافه. هي فتاة حسن ثوبها. قرأت كتابا مدرسيا سهلة تمارينه. و هاتان الشفتان الرقيقتان المشدودة اطرافها باثقال كآبة تأبي السفور (ميخائيل نعيمة). ما هو السبيل الذي يجدر سلوكه والوسائل الواجب اتخاذها

لضمان نزول الكتب القيمة الى السوق و عدم بقائها في واجهات المكاتب...
ردا على الاسئلة التي تفضلت مجلتكم الكريمة بتوجيهها الى فيما يختص بمؤتمر
ادباء العرب الثالث المزمع عقده في القاهرة، أجيّب ... (الثقافة الوطنية).

كلمات

مُمَزَّق	парчалаб (йиртиб)ташланган,
مَشْدُوذٌ	боғланган
سَفُورٌ	очиш
سَلُوكٌ	бориш, эргашиш
مَكَاتِبُ	китоб дўконлари
إِخْتَصَّ	тегишли бўлмоқ
شَفَّةٌ	лаб
كَأَبَةٌ	гам-алам
جَذَرٌ (y)	лойиқ бўлмоқ, сазовор бўлмоқ
ضَمَانٌ	таъминлаш
رَدًا	жавобан
عَقْدٌ	чақириқ, йиғилиш
رَقِيقٌ	майин
أَبَى (a)	истамайди
سَبِيلٌ	йўл
وَاجِهَاتٌ	кўرғазмалар, витриналар
تَوَجُّعٌ	йўналиш
مُزْمَعٌ	ҳал этилган

281-машк. Куйидаги матни ўқинг, грамматик таҳлил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

أم الخير

لا يسع التاريخ أن يمضى في سيره دون أن يسجل على صفحاته قصة البطولة النادرة التي توج بها كفاح المرأة المصرية في ميدان الجهاد الوطني. تلك هي قصة (أم الخير) التي آوت عبد الله النديم الشاعر الخطيب والكاتب الثائر الذي حكم الانجليز عليه بالاعدام مع عرابي بطل مصر وقائد ثورتها ضد الاحتلال. و بمساعدة بعض السيدات لها تمكنت من إخفاء عبد الله النديم زهاء تسع سنوات دوخ خلالها هؤلاء السيدات الانجليز فلم ينجحوا في العثور عليه. و من طريق ما يذكر أنهم كثيرا ما لجأوا إلى إخفائه بين الاثاث و زججن به في الافران حتى كاد مرة أن يختنق و مرة أن يحترق و لم تقوَ وسائل التهديد و ضروب الاغراء و الوعود السخية التي كانت تلجأ إليها حكومة الاحتلال للارشاد عن هذا الثائر، على اخراجهن من صمتهن طوال هذه الفترة التي اخفيه فيها. و مما يُذكر أن أم الخير عندما إشتتت من أحد أبنائها سوء نية في التبليغ عنه للحصول على الجائزة التي عرضتها حكومة الاحتلال باعت من املاكها ما يعادل قيمة الجائزة و دفعت به اليه ضمانا لسكوته. وكان في ذلك لا ريب أروع الدروس في الوطنية وابلغ الدليل على العزم و الوفاء.

(المرأة المصرية)

كلمات

لا يَسْعُ (أن) *бажара олмайди*

تُوجَّ *тож кийдирмоқ*

حَكَمَ (y)	хукм этилмоқ
فائز	қўзғолончи
تَمَكَّنَ مِنْ	бажара олмоқ
دَوَّخَ	бошини айлантирмоқ
لَجَأَ (и)	ишга солмоқ, таянмоқ
اِخْتَقَ	нафаси қайтмоқ
إِرْشَادَ	кўрсатма
اِشْتَمَّ	ҳидламоқ, ҳидни сезмоқ
سُوءُ نِيَّةٍ	ёмон фикр
سَجَّلَ	нишонламоқ
جِهَادَ	уруш
اِحْتِلَالَ	босиб олиш, истило этиш
إِعْدَامَ	жазо
إِخْفَاءَ	яшириш
عُثُورَ	топиш
رَجَّ (y)	ирғитмоқ, отмоқ
اِحْتَرَقَ	ёнмоқ
ضَرْبَ (кўп. ضُرُوبَ)	тур, хил
مُلْكَ (кўп. أَمْلاكَ)	мулк
أَرْوَعُ	ажойиб
وَفَاءَ	вафо

بُطُولَةٌ	қаҳрамонлик
آوى	бошпана бермоқ, яширмоқ
حَطِيبٌ	потик
مُسَاعَدَةٌ	ёрдам
زُهَاءٌ	яқинида
طَرِيفٌ	қизиқувчан
فُؤْنٌ	печка
إِغْرَاءٌ	истак, майл, хоҳиш
فَتْرَةٌ	давр, пайт, вақт
تَبْلِيغٌ	хабар
عَزْمٌ	азм, журъат

282-машк. 281-машк матнига саволлар тузинг.

283-машк. 281-машк матнини сўзлаб беринг.

284-машк. Қуйидаги макол ва хикматли сўзларни ўзбек тилига таржима қилинг, грамматик таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

- (۱) الغائبُ حُجَّتُهُ مَعَهُ .
- (۲) الشَّاةُ الْمَذْبُوحَةُ لَا يُؤْلَمُهَا السَّلَخُ .
- (۳) نَعَمْ الْمَوْدَبُ الدَّهْرُ !
- (۴) لِكُلِّ قَوْلٍ جَوَابٌ : فَلَا تَقُولَنَّ مُرًّا وَلَا تَفْعَلَنَّ شَرًّا !

النصوص الأدبية

ЎҚИШ УЧУН МАТНЛАР

نشاط الطلاب

مصطفى: أ تشترك في شئ من الالعب الرياضية، يا حسين؟
حسين: نعم، أشارك في كثير منها، لأني مولع بها، ولا سيما كرة القدم وكرة المضرب فهي تقوي الجسم و تُقوِّم الاخلاق و تعلم الانسان كيف يضبط شعوره و يخضع للحق و لو كان مرأ و يعمل لئصرة فريقه، ناسيا نفسه، محبا للمصلحة العامة.

مصطفى: نعم المبدأ يا اخي! و لكن ما الجماعات التي تنتسب إليها؟
حسين: إني أنتسب إلى قسمي الموسيقى والرسم والتصوير، فاني أميل إلى الفنون الجميلة. و مدرس الموسيقى يشجّعني و مدرس الرسم يُعجّب برسمي.
مصطفى: هل عندكم قسم للمناظرات و التمثيل؟

حسين: نعم، عندنا قسم للمناظرات و التمثيل و قد اشتركت فيه. و قمنا بمناظرتين في هذا العام. و سأقوم بتمثيل الجزء ليس في الرواية التي أعددناها و استاذ اللغة العربية يُسرّ بحسن إلقائي و تمثيلي.

مصطفى: ألم تقوموا بشئ من الرحلات؟
حسين: لقد قمنا بكثير من الرحلات إلى دور الآثار، والاهرام وأبي الهول، و مسجد عمر بن العاص و حديقة الحيوان والقناطر والخيرية و المتاحف و المعرض الزراعي الصناعي بالقاهرة.

مصطفى: أظن أن ذلك يشغلك عن عملك و يجعلك تُقصر في دروسك.

حسين: لا يا أخي! إني أعمل دائما في وقت العمل وألعب في وقت اللعب وأجد في الرحلات من الفوائد النافعة ما لا أجده في الكتب. فهي مدرسة الحياة التي يتعلم فيها الانسان بالمشاهدة أكثر مما يتعلمه بالدرس و المطالعة.
مصطفى: أتمني لك يا أخي كل نجاح و توفيق.

"المطالعة العربية" الجزء ٣

المجتهد والكسول

اليوم يوم الاثنين. الساعة الرابعة والرابع. قرب باب الكلية. الطلاب ينصرفون إلى منازلهم حاملين كتبهم. الطقس جميل. القطر الكهربائية و السيارات تتلاحق في الطريق. سليمان يقف عند باب الكلية الخارجي وقفة منتظر و قد ترك محفظة كتبه في غرفة الدرس. محمود يقترب منه ليرافقه إلى البيت لأنهما جاران.

سليمان: أنا بانتظارك. تأخرت.

محمود: بقيت قليلا في الصف لأسأل المعلم عن مسألة لم أفهمها جيدا.

سليمان (يأخذه بيده): ألم تكفك ست ساعات؟ أسرع!

محمود: إلى أين؟

سليمان: رفاقنا في الانتظار. تريد أن تزل اليوم إلى البحر.

محمود: أي رفاق؟

سليمان: يوسف و منير وسعد تقدمونا وهاهم أولاء بانتظارنا على الخطوة.

محمود: أي الذين سقطوا في امتحان الانشاء؟ رفقة صالحة!

سليمان: يوسف يسبح كالسمكة. و قد دعاني ليعلمني. و منير وسعد

بدءا يسبحان قليلا. تعال!

محمود: السباحة جميلة و نافعة. و لكن الدرس أنفع و الاجتهاد أجهل.
والفصل قد أشرف على النهاية. والسقوط في الامتحان يسود الوجه و
يزعج الاهل و المعلمين.

سليمان: الطقس جميل. البحر هادئ راكذ كصفحة المرأة. تمثل
نفسك سابحا في الماء و الناس يتفرجون عليك و يعجبون ببراعتك.
محمود: تمثل نفسك ساقطا في الامتحان و الرفاق يهزؤون بك
واهلك يؤنبونك.

سليمان: يكفي ما درسناه و كتبناه، فان هذه الايام الجميلة لا تعوض.
محمود: أي شأن لنا في السباحة الآن؟ أما منا العطلة بأيامها الطويلة
فأذهب برفقة أهلي إلى البحر و يعلمني أخي الكبير السباحة. فما يحل
بأهلك إذا غرقت؟ بل ما يقولون إذا عرفوا أنك تترل إلى البحر؟

سليمان: من أين لهم أن يعرفوا؟ تعال، إن رفاقنا بانتظارنا.
محمود: إن فروضي و دروسي بانتظاري في البيت. و أنت أين كتبك؟
سليمان: تركتها في الصف غداً أحضر باكراً و أراجع دروسي و
أكتب فروي. تعال، فعدا ننهض عند الفجر.

شد سليمان بيد محمود و لكن محموداً أفلت يده منه و توجه نحو منزله.
وكان رفاق سليمان ينادونه ، فعدا إليهم و ذهبوا في هوهم.

"المرجع السادس"

جني القطن

ليس أجهل من العمل إلا جني ثمراته. ما أسعد صباح الجنّائين: يتنادون
فيجتمعون و يتفقد بعضهم بعضاً ثم يسرون. يمشون في طلعة الشمس

جماعات جماعات مستبشرين رجالا و نساء فتيانا و فتيات، صبيانا و صبيات، يأخذون معهم مواشيهم لتأكل تحت أعينهم من حشيش الارض أو من الذرة المجاورة لمزرعة القطن. و تتبعهم كلابهم أيضا. فتكاد الاسرة لا تخلف في البيت إلا من تصلح لهم الطعام. ترى الاطفال وقد خفت من الفرح جسومهم الصغيرة فهم ينطون من هنا إلى هنا و يثبون ويلتفتون، يضحكون من لا شيء، يغنون طربين لأنهم تركوا المألوف من تفرق العائلة بكرة النهار، كل إلى عمله بعيدا عن الآخر: كبار الاسرة إلى المزارع و نساؤها إلى الاعمال المنزلية وصغارها بعضهم يذهب إلى المكتب و بعضهم يسرح بالماشية. تُنسخ هذه العادة يوم جني القطن، إذ يذهب جميع أفراد العائلة بجملتهم إلى المزرعة، يتسابقون في الجني، وتباري فتاتهم في الغناء و يتنافسون في إجادة النكت الجميلة التي يضحك منها الجميع.

أحمد لطفي السيد.

في يوم الجمعة ١٤٤٥ هـ الموافق ١٩٢٤ م

آداب الطريق و المجتمعات

للطرق و المجامع العامة آداب، لو أن الجمهور عمل بها و سار على

هديها لكفل لنفسه كثيرا من الراحة

و بعد عن الأخطار. و هاك بعضها:

(١) على سائقي السيارات و العجلات و راكبي الدراجات أن يسيروا على يمينهم دائما و بذلك لا تحدث المصادمات و الكوارث.

(٢) و على الانسان أن يعطي الطريق حقها فلا يسرع في المشي و لا يبطيء. و إذا صدم غيره فليعتذر و ليظهر أسفه. و عليه أن يمشي على اليمين و ينظر أمامه و لا يشغل نفسه بقراءة كتاب أو صحيفة أو نحوها.

٣) و إذا اراد أن يركب تراما أو سيارة عامة فلينتظر حتى يتزل من يريد التزلول ثم يركب حينما تأتي نوبته و لا يزاحم غيره.

٤) و من الآداب العامة أن تنتظر نوبتك عند شبك تذاكر السفر بالسكة الحديدية أو شبك دار الخيالة (السينما) أو شبك البريد. فذلك يدل على حسن التربية و كمال الاخلاق و حب النظام.

"المطالعة العربية" الجزء ٣ .

عن الزراعة بلبنان

الزراعة هي، بعد التجارة، المرفق الثاني في لبنان و يشكل دخلها بالنسبة للدخل القومي العام ١٩ بالمائة أو ما يعادل ٢٤٢ مليون ليرة لبنانية تقريبا. و الاقتصاد الزراعي هو اقدم فروع الاقتصاد في بلادنا. وكان اللبنانيون يستندون إليه وحده في توفير وسائل العيش ومادة البقاء. و قد تفننوا كثيرا وحققوا مبدعات في حقل الاقتصاد الزراعي. و بفضل صبرهم وجلدهم وحيويتهم غير المحدودة تمكنوا من تحويل الصخور الصلد إلى حواكير ذات تربة صالحة لزراعة مختلف انواع الحبوب والاشجار و التبغ، مما أمن للبنان في أواخر القرن التاسع عشر و أوائل القرن الحالي موارد هامة أمنت للمواطن اللبناني دخلا مكنه من تكوين العائلة و توفير مادة العيش لها و رفع مستوى الحياة الاجتماعية و الثقافية. وهذه الحال مكنت فلاحين كثيرين من توفير معظم حاجاتهم و لو بشكل محدود. وعندها قيل المثل اللبناني المعروف: فلاح مكفي سلطان مخفي.

يوسف خطار الحللو

التصنيع الوطني

التصنيع الوطني هو نقطة الانطلاق لاستكمال معالم التحرر الوطني و الازدهار ورفع مستوى الحياة الاجتماعية و الثقافية و المعاشية إلخ... هو ألف باء السيادة و إقامة صرح الاستقلال القومي و إنماء الثروة الوطنية. و عندما تكتمل هذه العناصر يمكن للقطر المصنع من توفير وسائل دفاع كافية لدرء كل خطر يقوم به العدو المتربص بالبلاد شرا. ولهذا الاسباب كلها، ولا سيما السبب الاخير، يركز الاستعمار جهوده و يبذل كل مساعيه للحؤول دون تمكن البلدان التي تحررت من نير حكمه من السير في طريق التصنيع الوطني. و دفعا لارساء قواعد اقتصادها على اسس واهية، على الاقتصاد الزراعي و اقتباس الطريق التجارة و الاستقراض إلخ... و هذا الواقع نلمسه في لبنان بصورة واضحة جلية.

يوسف خطار الحلو

النيل

نهر النيل من أطول أنهار الدنيا وأعظمها نفعا، يستمد مائه من الامطار التي تسقط في منطقة خط الاستواء، و يزيد ماؤه كل عام بالامطار الغزيرة التي تسقط على جبال الحبشة العالية و تأتي إلينا محملة بالغرين الذي يفيد الارض قوة وخصبا فيفرح المصريون بزيادته و يقيمون الزينات يوم وفائه. وقد أقاموا عليه مقاييس تبين زيادته و نقصه. منها مقياس الروضة المعروف. و تظهر زيادة النيل في مصري أواخر شهر يولي و تبلغ منتهاها في سبتمبر. وقد اهتمت الحكومة المصرية بحفظ مائه و توزيعه على الاراضي فبنت خزانات يُدخِر فيها الماء و فت الفيضان و شقت ثُرعا تمد

الأراضي الزراعية بما تحتاج إليه من الماء بطرق منظمة. و كان النيل - ، قبل إنشاء الطرق الحديدية - ، أعظم طريق للمواصلات. و هو صالح لسيير السفن من مصبه إلى ما بعد أسوان ثم يعترض فيه الشلال الأول فلا يمكن السير فيه. و بعد هذا الشلال تسهل الملاحة فيه إلى وادي حلفا. و الملاحة في النيل أرخص وسيلة لنقل البضائع بين الجهات التي في شاطئيه ولا يزال طريقا نافعا من طرق المواصلات الداخلية مع بطء السير فيه لأن أغلب السفن التي تجري به شراعية تعتمد في سيرها على الريح و قوة التيار.

ويسير فيه قليل من السفن البخارية التي تحمل المسافرين أو تنقل القطن والخشب و غيرهما من السلع. و يمكن ترقية الملاحة فيه بالاكثار من السفن البخارية المختلفة الأحجام لنقل التجارات وحمل المسافرين من بلد إلى آخر و باقامة محاط مائية على شاطئيه تار ليلًا. ولا بد لذلك من شركات مصرية قوية للملاحة النهرية. وبذا تتقدم الملاحة في مصر وترقى و تعمّر البلاد و تروج تجارتها.

المطالعة العربية" الجزء ٣.

القاهرة

القاهرة مدينة صافية السماء، جيدة الهواء، على الشاطئ الشرقي لنهر النيل المبارك. بناها جَوْهَرُ الصَّقْلِيِّ أكبر قواد المعز لدين الله الفاطمي سنة تسع و خمسين و ثلاثمائة للهجرة النبوية. وكانت حين أسست لا تتجاوز حي خان الخليلي و الازهر ثم أخذت تتسع حتى و صلت إلى ما

عليه الآن. وهى حاضرة الديار المصرية و أعظم مدينة في القارة الإفريقية.
و بها آثار قديمة قيمة و مبان

حديثة شاهقة و مدارس متنوعة : ابتدائية و ثانوية و عالية و متاحف ذات
شهرة ذائعة و مساجد كثيرة و كنائس متعددة و شركات مختلفة و مصارف
مالية و مستشفيات يؤمها كثير من المرضى و ملاجئ للضعفاء و العجزة.
شوارعها واسعة و ميادينها فسيحة تمتد خطوط الترام في معظم مسالكها و
تسير فيها سيارات عامة و خاصة تزدهم بها طرقها و تمتلئ بها شوارعها.

وهي مركز عظيم للطرق الحديدية والأسلاك البرقية وأنواع
المواصلات الأخرى التي تتفرع وتمتد منها إلى جميع جهات القطر.
حركاتها دائمة وتجارتها رائجة يؤمها أناس من أجناس مختلفة وأمم متباعدة
فيعيشون مع قطان البلاد في صفاء و وئام و يجدون من رغد العيش و
كرم الضيافة ما ينسيهم أوطانهم.

المطالعة العربية" الجزء ٣ .

МУНДАРИЖА

Бошлангич курс. Фонетика ва ёзув.

Умумий маълумотлар.....	6
Араб ҳарфлари.....	6
Ўзбек тилида мавжуд бўлмаган араб товушлари. Урғу. Ёзув.....	9
Қисқа унлиларнинг ифодаланиши.....	11
Иккинчи дарс. ж, қ, л, м ундошлари.....	14
Танвинлар.....	14
Учинчи дарс. ш ундоши. т; д; с; з ундошлари.....	19
Ёзув. Ундош ҳарфларнинг иккиланиши.....	20
Тўртинчи дарс. қ, х, г ундошлари. Ёзув.....	24
Бешинчи дарс. х, , 'айн, ва ҳ ундошлари.....	28
Олтинчи дарс. ' (ҳамза) ундоши. Ёзув.....	32
Дифтонглар. Бўш ҳарфлар тўғрисида айрим қўшимча маълумотлар.....	34
Еттинчи дарс. Бўгин.....	37
Васлалӣ ҳамза.....	37
Ал-“ артиклидаги “ҳамза” ва “л” товушларининг талаффузи.....	38
Қамарий ва шамсий ҳарфлар.....	39
Саккизинчи дарс. Паузали форма.....	42
Урғу. Айрим ҳарфларнинг ассимиляция қондаси.....	43
Ҳарфларнинг сон қийматлари.....	44
АСОСИЙ ҚИСМ. Араб тилининг грамматик қурилиши.	
Биринчи дарс. Сўз туркумлари. Сўз ўзаги ва ўзак турлари.....	46
Ноўзак ҳарфлар. Сўз вазнлари.....	47
Иккинчи дарс. Содда гап.....	50
Содда исмий гап. Сўроқ гаплар.....	51
Отларда жинс категорияси.....	52
Учинчи дарс. Аниқлик ва ноаниқлик категорияси.....	56
Отларда сон категорияси. Отларда иккилик сон.....	57
Тўртинчи дарс. Отларда кўплик сон. Тўғри кўплик.....	61
Синик кўплик. Кўрсатиш олмошлари. Кишилик олмошлари.....	62
Бешинчи дарс. Аникловчи.....	67
Содда ёйик исмий гаплар. Содда ёйик исмий гаплар.....	68
Олтинчи дарс. Келишиқлар.....	74
Иккилик ва тўғри кўплик шаклидаги сўзларнинг келишиқда турланиши.....	75
Предлоглар иштирок этган от кесимли гап.....	76
Еттинчи дарс. Предлоглар.....	81
جَسْنَ феълини ўтган замонда туслаш.....	82
Саккизинчи дарс. Синик кўплик турлари.....	85
Мослашув қондалари.....	89
Тўққизинчи дарс. Мослашмаган аникловчи (Изофа).....	95
ئس олмоши ئس феъли ҳақида.....	97
Ўнинчи дарс. Қўшилиб ёзилувчи бирикма олмошлар.....	101

Ўн биринчи дарс. Икки келишикли отлар. Келишикда турланмайдиган отлар.....	110
Ўн иккинчи дарс. Предлогларга қўшилувчи олмошлар.....	118
Феъл ҳақида умумий маълумот. I боб феълнинг ўтган замони.....	119
Ўн учинчи дарс. Феъл кесимли гаплар.....	126
Тўлдирувчи. Феълларга қўшилувчи бирикма олмошлар.....	128
Ўн тўртинчи дарс. I боб феълнинг ҳозирги – келаси замонда тусланиши.....	136
Ўн бешинчи дарс. Уюшиқ бўлакли гаплар.....	143
Феълий жумлаларда бош бўлақларнинг уюшиб келиши.....	144
Иккинчи боб феъли. V боб феъли.....	145
Ўн олтинчи дарс. Ҳол.....	153
IV боб феъли.	155
Ўн еттинчи дарс. Феъл майллари.....	162
Шарт майли. Буйруқ майли.....	163
Ундалма. Учинчи боб феъли.....	164
Олтинчи боб феъли.	166
Ўн саккизинчи дарс. Эгага таъсир этувчи юқламалар.....	169
Мутлак инкор	171
Еттинчи боб феъли. Саккизинчи боб феъли.....	171
Ўн тўққизинчи дарс. Ёрдамчи феъллар.....	177
Ўнинчи боб феъли. Тўққизинчи боб феъли.....	180
Йигирманчи дарс. Изоҳловчи.....	186
Тўрт ўзакли феъллар. Биринчи боб. Ҳосила боблари.....	188
Йигирма биринчи дарс. Буйруқ майли (давоми).....	195
Феълдан ясаладиган отлар. Масдарлар (ҳаракат номи).....	196
Ўз-ўзини тўлдирувчи. Бир марталик ҳаракат номи.....	200
Йигирма иккинчи дарс. Истак майли.....	203
Сифатдошлар.	205
Йигирма учинчи дарс. Сифат.....	213
Ёрдамчи феъллар.	214
Йигирма тўртинчи дарс. Сифат даражалари.....	220
Чеклов.	222
Ўрин ва пайт номлари. Қурол отлари.....	223
Йигирма бешинчи дарс. Сон.....	230
11 дан юқори бўлган санок сонлар.....	232
Ў олмоши.....	235
Йигирма олтинчи дарс. Тартиб сонлар.....	240
Қаср сонлар.....	242
Таксим ва қисқартма сонлар. Фоизни ифодалаш.....	243
Сана ва вақтни ифодалаш.....	244
Ой номлари.....	245
Қамарий ой номлари. Ҳафта кунлари.....	253
Йигирма еттинчи дарс. Тўғри ва нотўғри феъллар.....	253
Иккиланган феъллар.....	253
Ҳосила боблари. Истисноликнинг ифодаланиши.....	254

Йиғирма саккизинчи дарс. Ҳамзали феъллар.....	259
Кўшма гаплар. Нисбий олмош.....	260
Аниқловчи эргаш гап.....	261
Йиғирма тўққизинчи дарс. Заиф феъллар. Тўғрига ўхшаш феъллар.....	268
Таажжубнинг ифода этилиши.....	269
Эга эргаш гапли кўшма гап. Кесим эргаш гапли кўшма гап	270
Ўттизинчи дарс. Бўш феъллар.....	276
Бўш феълларнинг ҳозирги-келаси замони	278
Шарт ва буйруқ майллари. Бўш феълларнинг сифатдоши. Бўш феълларнинг ҳосила боблари.....	279
Тўлдирувчи эргаш гапли кўшма гап.....	281
Ўттиз биринчи дарс. Ноқис феъллар.....	287
Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони	288
Шарт ва буйруқ майллари.....	290
Ноқис феълларнинг сифатдоши. Ноқис феълларнинг масдарлари . Ноқис феълларнинг ҳосила боблари.....	291
Қасамнинг ифодаланиши.....	291
Ўттиз иккинчи дарс. Шарт эргаш гапли кўшма гап.....	296
Тўсиксиз эргаш гапли кўшма гап. Ўзлаштира ва кўчирма гап.....	299
Икки маротаба нотўғри феъллар.....	300
Ўттиз учинчи дарс. Тушум келшиги ҳақида.....	307
Биргаликни ифодаловчи тушум келишиги. Мавҳум отлар. Кичрайтма отлар.....	308
Дона отлар. Пайт эргаш гапли кўшма гап.....	310
Ҳол эргаш гапли кўшма гап. Ўрин эргаш гапли кўшма гап.....	311
Ўттиз тўртинчи дарс. Кучайтира майл.....	320
Истақ-ҳоҳишни билдириш.....	321
Мақтов ва таҳқир феъллари. Шаҳси номаълум гап.....	322
Ўхшатиш эргаш гапли кўшма гап. Сабаб ва мақсад эргаш гапли кўшма гап. Содда гапнинг махсус тури.....	323
Икки томонлама мослашган аниқловчи.....	325
Ўқиш учун матнлар.....	334